

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (17)

Чернігів 2019

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 2 від 25.02.2019). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – № 1 (17). – 286 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам; обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонта, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюнюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, кандидат економічних наук, доцент;

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21189-10989 ПР від 03.02.2015.

© Чернігівський національний технологічний університет, 2019

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1 (17)

Chernihiv 2019

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 2 dated 25.02.2019). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 28, 2017 № 1714.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2019. – № 1 (17). – 286 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;

Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;

Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Britchenko I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Dubyna M. V., PhD in Economics, Associate Professor;

Cristina Gabriela Cosmulese, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Founded in 1996. Certificate of State registration
KV № 21189-10989 PR of 03.02.2015.

© Chernihiv National University
of Technology, 2019

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Льчук В.</i> Синергетичний ефект функціонування кластера	9
<i>Кифяк В., Дмитрієва О., Сироїзко К.</i> Безробіття в Україні та шляхи його подолання	19
<i>Коломієць В.</i> Інституціональна структура людського капіталу	26
<i>Назаркевич І., Кривень О., Ревко А.</i> Еволюція структурних трансформацій у світовій економіці: досвід для України	33
<i>Kazarian G.</i> Development of a state policy of social adaptation of disabled persons in Ukraine	41

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Замлинський В.</i> Реноваційні механізми інтенсифікації підприємств агропродовольчого сектору	50
<i>Краснокутська Н., Госн С.</i> Пріоритизація ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості	60
<i>Савченко В.</i> Інвестування в житлове будівництво та комунальне господарство: від «хрущовок» до інноваційних новобудов	69
<i>Кушнір С., Семак Б.</i> Теоретико-методичні положення забезпечення стійкості розвитку аграрного сектору	80
<i>Пілевич Д.</i> Роль електронної комерції в розвитку інформаційної економіки	88
<i>Ющенко Н.</i> Економіко-математичний інструментарій планування розвитку та розміщення підприємств із переробки сміття в Україні	96
<i>Рябуха Г.</i> Державне регулювання та прогнозування розвитку птахівництва як перспективної галузі тваринництва	107
<i>Чут М.</i> Концепція стратегії вартісно-орієнтованого управління підприємством	114
<i>Білінчук В., Соболева-Терещенко О.</i> Дослідження пивного ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку	122

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Коваленко Ю., Літвін Я.</i> Фінансові інструменти, їх класифікації та напрями інноваційних розвідок	132
<i>Лисенко І.</i> Механізм взаємодії регіональних інноваційних кластерів та вищої освіти	143
<i>Самійленко Г.</i> Кластерні структури регіонів України: теоретичні аспекти, проблеми та перспективність практичної реалізації	155
<i>Bazilinska O., Panchenko O.</i> Transport component of the economy as a basis for sustainable development of the region	166

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Вовк В., Мовчан А.</i> Сучасні тенденції організації банківського нагляду в контексті запровадження ризик-орієнтованого підходу	173
<i>Виговська В., Чхайдзе В.</i> Сучасні тенденції розвитку корпоративного сектору України	182
<i>Д'яконова І., Павленко Л., Криклій О.</i> Сучасний стан та перспективи колаборації банків та FINTECH	190
<i>Ткаченко Н.</i> Вектори розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні	200

<i>Шкарлет С., Дубина М.</i> Особливості взаємодії креативних індустрій та фінансових установ.....	207	
<i>Дятлова Ю.</i> Концепція конкурентної інтерналізації в банківському секторі: еволюція теорій і наукові положення	219	
<i>Кальченко О., Однолько Я.</i> Бюджетування як інструмент фінансового планування на підприємстві.....	228	
<i>Момот О.</i> Методологічний базис дослідження процесів глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу	235	
<i>Мороз Н., Селецька Т.</i> Тенденції кредитного ризику банківської системи та управління ним.....	245	
<i>Шишкіна О.</i> Термінологічні проблеми пізнання природи фінансового ризику.....	253	
ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ		
<i>Маргасова В., Гоголь Т., Колоток В.</i> Управлінська звітність малих підприємств (на прикладі ТОВ «Менський комунальник»).....	265	
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ		272

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Ilichuk V.</i> Synergetic effect of cluster functioning.....	9
<i>Kyfyak V., Dmytriieva O., Syroizhko K.</i> Unemployment in Ukraine and ways to overcome it.....	19
<i>Kolomiets V.</i> Institutional structure of human capital	26
<i>Nazarkevych I., Kryven O., Revko A.</i> Evolution of structural transformations in the world economy: experience for Ukraine	33
<i>Kazarian G.</i> Development of a state policy of social adaptation of disabled persons in Ukraine	41

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Zamlynskyi V.</i> Renovation mechanisms of intensification of enterprises of the agroindustrial sector	50
<i>Krasnokutska N., Ghosn S.</i> Prioritization of key stakeholders of the confectionery enterprises.....	60
<i>Savchenko V.</i> Invested in housing construction and communal household: from «khrushovok» to innovative new buildings.....	69
<i>Kushnir S., Semak B.</i> Theoretical and methodological provisions for ensuring the sustainability of the agricultural sector.....	80
<i>Pilevych D.</i> The role of electronic commerce in the development of information economy	88
<i>Yushchenko N.</i> Economic and mathematical tools for planning of development and placement of enterprises for the processing of garbage in Ukraine.....	96
<i>Ryabukha G.</i> State regulation and forecasting of poultry breeding as a prospective livestock industry	107
<i>Chut M.</i> The concept of cost-oriented enterprise management strategy	114
<i>Bilinchuk V., Sobolieva-Tereshchenko O.</i> Current status and development prospects of the Ukraine beer market.....	122

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Kovalenko Yu., Litvin Ya.</i> Financial instruments, their classification and directions of innovative researches	132
<i>Lysenko I.</i> Interaction mechanism of regional innovative clusters and higher education	143
<i>Samiilenko G.</i> Cluster structures of ukrainian regions: theoretical aspects, problems and perspectives of practical implementation	155
<i>Bazilinska O., Panchenko O.</i> Transport component of the economy as a basis for sustainable development of the region.....	166

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Vovk V., Movchan A.</i> Modern trends of the organization of banking supervision in the context of implementation of the risk-oriented approach.....	173
<i>Vyhovska V., Chkhaidze V.</i> Modern tendencies of development of corporate sector in Ukraine	182
<i>Diakonova I., Pavlenko L., Kryklii O.</i> Current state and prospects of collaboration of banks and FINTECH	190

<i>Tkachenko N.</i> The vectors of development of private pension funds investment activities ...	200
<i>Shkarlet S., Dubyna M.</i> Features of interaction creative industries and financial institutions	207
<i>Diatlova Yu.</i> Concept of competitive internalization in the banking sector: evolution of theories and scientific provisions	219
<i>Kalchenko O., Odnolko Ya.</i> Budgeting as a tool for financial planning at the enterprise.....	228
<i>Momot O.</i> The methodological basis of research of processes of global expansion of transnational banking capital	235
<i>Moroz N., Seletska T.</i> Credit risk trends of the banking system and management of them	245
<i>Shyshkina O.</i> Terminological problems of knowledge of nature of financial risk	253

**ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL ASPECTS**

<i>Margasova V., Gogol T., Kolotok V.</i> Manager reports of small enterprises (in the example of «Menskyi Komunalnyk» LLC)	265
---	-----

**BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS
OF SCIENTIFIC ARTICLES**

	272
--	-----

УДК 334.75:005.336.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-9-18

Валерій Ільчук

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРА

Валерій Ільчук

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КЛАСТЕРА

Valerii Ilchuk

SYNERGETIC EFFECT OF CLUSTER FUNCTIONING

У статті розглянуто об'єктивні умови створення кластерів як найбільш ефективних інтеграційних об'єднань, здатних протистояти викликам і загрозам у глобалізованому економічному середовищі, акцентовано увагу на процесах кластеризації та їх позитивному впливі на ефективність функціонування учасників кластерного утворення та кластера в цілому. Охарактеризовано види ефектів, які виникають при формуванні кластерів. Виявлені умови виникнення внутрішньої і зовнішньої синергії в кластерному утворенні та форми їх прояву. Розглянуто схему виникнення синергетичного ефекту, методика його оцінювання в масштабі окремого кластера та в секторіальному масштабі. Показана важливість синергетичного ефекту в нарощуванні виробничого потенціалу та підвищенні конкурентоспроможності кластерного утворення та його учасників.

Ключові слова: кластер; учасник кластера; синергія; синергетичний ефект; взаємодія; оптимізація зв'язків; конкурентоспроможність.

Рис.: 3. Бібл.: 13.

В статье рассмотрены объективные условия создания кластеров как наиболее эффективных интеграционных объединений, способных противостоять вызовам и угрозам в глобализирующейся экономической среде, акцентировано внимание на процессах кластеризации и их положительному влиянию на эффективность функционирования участников кластерного образования и кластера в целом. Охарактеризованы виды эффектов, возникающих при формировании кластеров. Выявленные условия возникновения внутренней и внешней синергии в кластерном образовании и формы их проявления. Рассмотрена схема возникновения синергетического эффекта, методика его оценки в масштабе отдельного кластера и в секторальном масштабе. Показана важность синергетического эффекта в наращивании производственного потенциала и повышении конкурентоспособности кластерного образования и его участников.

Ключевые слова: кластер; участник кластера; синергия; синергетический эффект; взаимодействие; оптимизация связей; конкурентоспособность.

Рис.: 3. Библ.: 13.

The article considers the objective conditions for the creation of clusters as the most effective integrational combinations that are able to withstand the challenges and threats in the globalized economic environment, emphasize the processes of clusterization and their positive impact on the efficiency of the functioning of the cluster entity participants and the cluster as a whole. Characterized by the types of effects that arise during the formation of clusters. Conditions of occurrence of internal and external synergies in cluster formation and forms of their manifestation are revealed. The scheme of occurrence of synergistic effect, the method of its estimation on a scale of a separate cluster and on a sectoral scale is considered. The importance of synergetic effect in increasing the production potential and increasing the competitiveness of cluster education and its participants is shown.

Keywords: cluster; cluster participant; synergy; synergy effect; interaction; optimization of connections; competitiveness.

Fig.: 3. References: 13.

JEL Classification: L19

Постановка проблеми. Прискорений розвиток науки й технологій, поглиблення процесів економічної інтеграції та глобалізації створюють нові умови функціонування виробничих підприємств, за яких тільки активізація інноваційної діяльності, технологічне переоснащення виробничого апарату, модернізація основних засобів виробництва можуть забезпечити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Організаційно-технологічні трансформації в суспільстві та економічна турбулентність сучасного світового господарського розвитку, періодичне виникнення фінансово-економічних криз посилюють вимоги до підприємств щодо їхньої фінансово-економічної стійкості, конкурентоспроможності, здатності до сталого розвитку.

Адекватною відповіддю підприємств реального сектору економіки на виклики та загрози зовнішнього середовища є їх інтеграція в мережеві структури, де в повному обсязі розкривається їхній потенціал, створюються сприятливі умови та використовуються всі резерви для підвищення ефективності функціонування будь-якої інтегрованої організаційно-економічної системи.

Йдеться про об'єктивну необхідність створювати всі умови та сприяти на всіх рівнях владних структур формуванню нових виробничих систем – партнерів, альянсів, мереж і вищої форми сучасної кооперації – кластерів.

Зважаючи на перспективи розвитку кластеризаційних процесів в Україні актуалізуються проблеми розробки й реалізації стратегій, що відповідають вимогам глобальної конкуренції та сучасних напрямів створення синергетичних об'єднань – кластерних структур.

Необхідність структурних змін у національній економіці, спрямованої на раціоналізацію структури й модернізацію економіки, пов'язана з формуванням національних і секторіальних кластерних утворень. Розгортання інтеграційних процесів започатковує епоху мережевої економіки, за якої в мережі об'єднуються технології, підприємства, великі, середні й малі структури [12]. В епоху мережевої економіки в підприємств з'являється найкращий шанс і перспектива тільки за умов участі в інтеграційних формуваннях – кластерах. Це мінімізує загрози зниження ефективності, конкурентоспроможності та банкрутства.

Нові інтеграційні формування, що виникають на етапі трансформації економіки – мережі, агломерації, альянси, технопарки, партнерства і кластери, заповнюють певні ринкові ніші й мають суттєву економічну перевагу над автономно працюючими підприємствами. Об'єднання фірм у кластери дозволяє кожному з учасників одержувати переваги від ефекту синергії, тобто від ефекту, що виникає в процесі об'єднання зусиль заради масштабності виробництва. За рахунок спільної діяльності та прискоренню інноваційності виробничих процесів учасники кластера досягають значно більшої продуктивності праці.

Кластерні утворення як складні економічні системи, що виникають у результаті інтеграційних процесів, унаслідок своїх унікальних властивостей та потенційних можливостей нарощувати виробництво, прискорювати розробку та впровадження інновацій, підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції стали об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних учених.

Найбільший інтерес викликають дослідження синергетичного ефекту кластерів, умов його виникнення та методів оцінки. Необхідність дослідити механізм формування синергетичного ефекту, виявити можливість управління синергією взаємодії учасників кластера викликана потребою максимізації всіх його позитивних результатів функціонування та конкурентних переваг. Тому дослідження процесів виникнення синергії кластерного утворення, формування та максимізації синергетичного ефекту набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем ефективності функціонування кластерних утворень, формування синергетичного ефекту кластерів зробили такі вчені: С. І. Соколенко, В. І. Захарченко, М. П. Войнаренко, О. М. Паламарчук, М. Е. Портер, В. Г. Провізна, Д. М. Стеченко, Т. В. Цихан, Л. Нест, П. Пател та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць за визначеною тематикою показав, що потребують подальших досліджень питання, що стосуються сутності процесу формування синергетичного ефекту, форм його прояву та кількісного оцінювання.

Мета статті. Метою статті є виявлення ефектів, що виникають у процесі функціонування кластерів, дослідження синергії взаємодії учасників кластера та синергетичного ефекту, його кількісне оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація світового економічного простору актуалізує питання конкурентоспроможності будь-якої країни, і передусім це стосується саме України, яка опинилась на узбіччі науково-технічного процесу та інноваційного розвитку. Це виявляється в деіндустріалізації та знищенні наукоємних галузей національної економіки.

Найбільш ефективним шляхом виходу України із технологічної відсталості, досягнення й нарощування конкурентних переваг є прискорення процесів кластеризації національної економіки.

У теорії національних конкурентних переваг М. Портер наголошує на мікроекономічній підтримці інновацій через специфічні для кожної країни промислові кластери. Зосередивши увагу на промислових кластерах (інформаційні технології, наукоємні товари та послуги, біотехнології), суттєво активізуються інноваційні процеси, підвищується рівень інновацій, що залежить як від наявності чи надлишку знань, так і від природи технологічної взаємозалежності між спорідненими секторами [12].

Саме кластери є ефективними складовими в успішній, інноваційній економіці. На сьогодні вітчизняна економіка не зможе стати ефективною без поширення кластеризаційних процесів саме в реальному секторі економіки. Кластеризація має вивести економіку України з технологічного застою і забезпечити їй статус технологічно розвинутої країни у світовому економічному просторі. Головна мета кластеризації полягає в економії сукупних витрат на розробку та виробництво товарів та послуг, в удосконаленні організаційно-економічних, техніко-технологічних та інших взаємозв'язків і відносин, налагодження ділових стосунків, партнерського співробітництва з метою досягнення економічного успіху та вирішення соціальних проблем.

Кластерні структури дозволяють досягти значних результатів у зниженні вартості трансакцій при виробництві різних видів продукції, завдяки тому, що фірми, які входять до кластера і їхні постачальники функціонують поруч і частота їхніх взаємних контактів досить висока. У зв'язку з цим, витрати як на комунікації, так і на виконання контрактних зобов'язань можуть бути значно зменшені. Ефективна взаємодія учасників ще більш посилюється завдяки близьким та дружнім відносинам, довіри й іншим виробничим та соціальним зв'язкам, що є передумовою виникнення синергетичного ефекту [12].

Узагальнений концептуальний підхід до формування синергії взаємодії учасників кластера як складових підсистем кластерного утворення показаний на рис. 1.

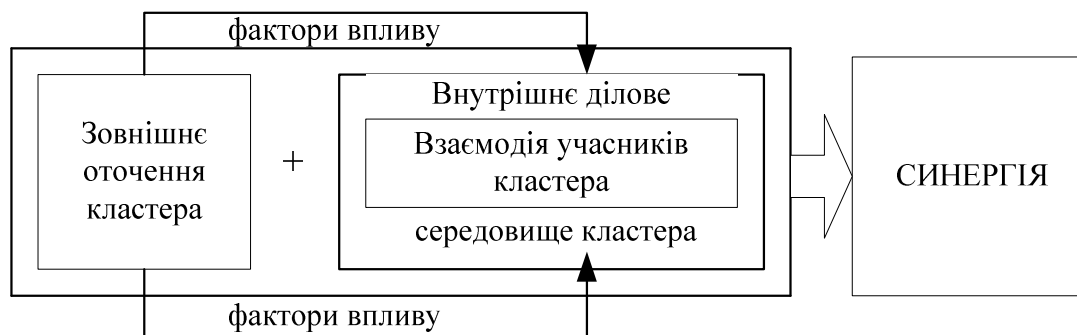

Рис. 1. Формування синергії кластера

Глобалізація світової економіки та зростання конкуренції на національному і світовому ринках, де збільшується присутність транснаціональних корпорацій, окремим підприємствам складно розвиватись та протистояти глобальним викликам та загрозам, утримувати свою частку ринку на визначених раніше сегментах свого економічного впливу. Звідси виникає об'єктивна необхідність посилення співпраці виробничих підприємств, започаткування між ними стійких організаційно-економічних зв'язків, що сприяє розвитку кластеризаційних процесів, створенню мережевих структур і найбільш досконалих їх форм – кластерів. Кластери, формування яких здійснюється переважно за географічним принципом, дозволяють використовувати кращий досвід, швидше впроваджувати інновації у виробничий процес, розвивати бізнес [12].

Що стосується виробничих підприємств, як учасників кластерного утворення, то мотивація їх бути у складі кластера пояснюється вирішенням таких завдань:

- спільне використання інформаційного забезпечення виробничого процесу, де здійснюється постачання всіх видів ресурсів: матеріальних, енергетичних, кадрових, інтелектуальних і т. ін. для виробництва певної продукції;
- підвищення якості управління виробництвом, поліпшення внутрішньої логістики в напрямку оптимізації всіх потокових процесів на підприємстві, забезпечення оперативного фінансового й управлінського обліку і контролю;
- формування необхідних умов для залучення інвесторів та обґрунтування доцільності вкладення капіталу в розвиток кластера та його підприємств-учасників;
- розроблення стратегії сталого розвитку кластерного утворення;
- поглиблення взаємозв'язків між учасниками кластерного утворення, посилення співпраці для реалізації спільної мети в напрямку підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку;
- впровадження екологічно-безпечних та ресурсозберігаючих технологій;
- вирішення соціально-економічних проблем на місцевому, регіональному та національному рівнях;
- використання зарубіжного та вітчизняного досвіду становлення та розвитку кластерних утворень, підвищення ефективності їх функціонування в умовах посилення конкуренції та кризових явищ.

У процесі функціонування кластера виникають такі ефекти [7]:

- зниження транзакційних витрат за рахунок більш ефективного розподілу поточних витрат, більшість з яких не відображається в бухгалтерському обліку. У складі кластера витрати, пов'язані з пошуком постачальників, споживачів, нових партнерів по бізнесу, з подальшою договірною діяльністю між суб'єктами ринку, із захистом прав власності тощо розподіляються на всіх учасників;

- підвищення рівня конкурентоспроможності. Діяльність кластерів спрямована на підвищення ефективності на довготерміновий період та реалізується через покращення якості продукції, зниження цін на товари і послуги, оптимізацію організаційної структури підприємств у межах кластера, раціональне використання інвестиційних ресурсів, оновлення матеріально-технічної бази виробництва, впровадження інновацій, що визначає рівень конкурентоспроможності;

- економічний ефект виражається через ефект масштабу, економії на основі централізації і скорочення витрат, удосконалення системи документообігу, диверсифікації, що забезпечує зниження ризиків і формування довготривалих конкурентних переваг;

- синергетичний ефект проявляється в перевищенні результату над сумою ефектів. Це досягається через інтенсивний обмін інформаційними, фінансовими, кадровими, інноваційними ресурсами в межах загальної системи ділових відносин, дотримання пріоритетів внутрішньокластерного планування.

Найбільшу зацікавленість викликає саме синергетичний ефект як такий, який характерний саме для системних утворень, і який має найбільший вплив на результативність функціонування кластера. Із літературних джерел відомо, що синергія в перекладі з грецької мови означає співдружність, співучасть, виявляється як вигода, отримана від комбінування двох або більше факторів (або бізнесів) таким чином, що результативність або продуктивність отриманої комбінації вища, ніж сума її окремих факторів (або бізнесів).

Що стосується економічних суб'єктів, результативності їхнього функціонування в мережевих структурах, то виділяють два типи синергії – внутрішню і зовнішню. Внутрішня синергія виявляється в економії всіх видів ресурсів від масштабів виробництва, спільного використання виробничої інфраструктури, окремих ресурсів (інформаційних,

інноваційних, маркетингових і т. ін.) та ефективній співпраці. Прикладом цього є компанії, які можуть ефективно обслуговувати сегмент ринку, який визначений як цільовий, завдяки його лояльності та адаптації пропозиції, а також виходити на інші сегменти, використовуючи випробувані інструменти, які були ефективними при визначенні своєї ніші на перших етапах просування своєї продукції на ринок.

Спільне використання накопиченого досвіду та знань на різних сегментах ринку, використання надійних каналів товароруку у сфері оптової та роздрібною торгівлі сприяє суттєвому економічному ефекту як окремих підприємств кластера, так і кластерного утворення загалом.

Внутрішня синергія, яка виявляється в процесі функціонування будь-яких систем, для економічних суб'єктів є найбільш значущою порівняно із зовнішньою й орієнтується на цільову групу споживачів.

Внутрішня синергія проявляється в отриманні додаткового соціально-економічного ефекту підприємствами кластера через зниження витрат, що забезпечується спільним використанням інфраструктури і деяких ресурсів, зростання продуктивності праці, підвищення рівня технологічного розвитку.

Зовнішня синергія проявляється за умов ефективної співпраці підприємств, результативному менеджменту, що дозволяє мінімізувати сукупні витрати, та реалізується через зростання сумарної вартості підприємства, що позначається як на інвестиційній привабливості, так і конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Зовнішній синергетичний ефект проявляється через додаткові робочі місця, збільшення заробітної плати, що знижує соціальну напруженість у суспільстві, наповнення споживчого ринку якісними, конкурентоспроможними товарами та послугами, що підвищує якість життя широких верств населення, підвищення екологічності виробничих процесів, що знижує негативний вплив виробництва на навколишнє середовище, зберігає та примножує рекреаційні ресурси регіонів і країни загалом.

Загалом синергетичний ефект досягається за рахунок акумуляції ресурсів і розширення масштабів виробництва, що сприяє оптимізації міжгалузевих зв'язків, виходу підприємств на міжнародні ринки, скороченню витрат, підвищенню конкурентоспроможності продукції. Економічна, техніко-технологічна, науково-технічна конкурентоспроможність кластера забезпечується ефективністю функціонування всіх його учасників, що можливо за умов реалізації їхніх інтересів, нарощування та більш раціонального використання їхнього потенціалу.

Успіх формування й подальшого успішного функціонування кластера залежить від збільшення прибутків підприємств, які входять до його складу, порівняно з прибутками, які отримували підприємства, працюючи окремо.

Завдяки підвищенню ефективності взаємодії підприємств у складі кластерного утворення за рахунок раціоналізації та оптимізації їх всебічних зв'язків та комплексного інтегрального впливу певних чинників (фінансово-економічних, науково-технічних, інноваційно-технологічних, управлінських та ін.) на цілеспрямовану діяльність учасників кластера виникає певний синергетичний ефект.

На рис. 2 наведена схема формування синергетичного ефекту кластера.

Рис. 2. Схема формування синергетичного ефекту кластера

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Одним із підходів до кількісного оцінювання синергетичного ефекту кластера є його оцінювання, яке розраховується як сума синергетичних ефектів суб'єктів господарювання, що в нього входять (1) [7]:

$$E_{CK} = \sum_{i=1}^n E_{icnk} + \sum_{j=1}^m E_{jcoi}, \quad (1)$$

де E_{CK} - синергетичний ефект кластера;

E_{icnk} – синергетичний ефект i -го підприємства, що входить до кластера;

n – кількість підприємств, що входять до кластера;

E_{jcoi} – синергетичний ефект j -го об'єкта інфраструктурного забезпечення, що обслуговують підприємства кластера;

m – кількість об'єктів інфраструктурного забезпечення.

Синергетичний ефект у секторіальному вимірі за участю кластерних утворень може бути розрахований за формулою:

$$E_{CE} = \sum_{j=1}^p E_{CK} + \sum_{k=1}^s E_{kcn}, \quad (2)$$

де E_{CE} – синергетичний ефект окремого сектору економіки;

E_{CK} – синергетичний ефект j -го кластерного утворення секторі економіки;

p – кількість кластерних утворень у секторі економіки;

E_{kcn} – синергетичний ефект k -го підприємства в цьому секторі економіки, що перебуває за межами кластера;

s – кількість підприємств інфраструктури сектора економіки, що перебуває за межами кластера.

Враховуючи формулу (1), формула (2) набуває вигляду:

$$E_{CE} = \sum_{j=1}^p \left(\sum_{i=1}^n E_{icnk} + \sum_{j=1}^m E_{jcoi} \right) + \sum_{k=1}^s E_{kcn}. \quad (3)$$

Розвиток процесів інтеграції, насичення ринку новими товарами та послугами посилює конкуренцію і змушує виробників шукати нові шляхи нарощування своєї конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Основним напрямком досягнення успіху в умовах, що склалися, є більш детальніше вивчення способів одержання максимального синергетичного ефекту і використання його для подальшого нарощування техніко-технологічного потенціалу суб'єктів господарювання.

Як видно із формули (3), синергетичний ефект кластерного утворення й сектору загалом залежить від первинних носіїв синергетичного ефекту, а саме – суб'єктів господарювання різних форм власності і відповідно об'єктів інфраструктурного забезпечення їх функціонування.

Тобто кількісне оцінювання синергетичного ефекту кластера й сектору економіки визначається в кінцевому підсумку кількісним оцінюванням відповідного показника суб'єктів господарювання. Синергетичний ефект кластерного утворення виявляється як у межах кластера, так і поза кластером (рис. 3), що сприяє нарощуванню сукупного виробничого потенціалу сектору економіки, підвищенню його конкурентоспроможності [10]. Сутність синергетичного ефекту полягає в перевищенні наслідків консолідованої співпраці суб'єктів господарювання над сумою результатів, які вони отримували під час їхньої автономної діяльності.

Рис. 3. Складові синергетичного ефекту кластера

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висновки і пропозиції. Кластерний підхід до удосконалення організаційно-економічних зв'язків суб'єктів господарювання дозволяє більшою мірою використати наявний виробничий потенціал кожного підприємства, як учасника кластерного утворення, завдяки синергії їх взаємодії, і забезпечити зростання конкурентоспроможності як окремого підприємства, так і кластерного утворення загалом.

У процесі функціонування кластерів як прогресивних організаційно-економічних утворень, складних динамічних систем, простежується характерна для системних утворень особливість – виникнення синергетичного ефекту в результаті ефективної взаємодії складових – учасників кластерного утворення.

Унаслідок розширення процесів кластеризації, виникнення й розвиток кластерних утворень, збільшення кількості успішно працюючих кластерів, кластерів із вагомим синергетичним ефектом формується сприятливе підприємницьке середовище, зростає економічна активність суб'єктів господарювання всіх форм власності, прискорюються інноваційно-інвестиційні процеси, створюються ефективні економічні моделі створення та впровадження нової техніки та прогресивних технологій.

Зусилля в організації процесів кластеризації та створення успішних кластерів повинні бути спрямовані на вивчення передумов їх формування, на розроблення організаційно-економічних заходів, що забезпечують формування кластера з потужним синергетичним ефектом. Це можливо за умов оптимізації господарських взаємозв'язків учасників кластерного утворення, раціонального використання спільних ресурсів, визначення ролі кожного учасника в напрямку максимізації доданої вартості, консолідації зусиль у галузі інновацій за рахунок більш вільного доступу до нових ідей, технологій, ноу-хау. Кластери володіють потужним потенціалом нарощування конкурентоспроможності, як учасників кластерних утворень, самих кластерів, так і економіки загалом.

Список використаних джерел

1. Базилук А. В., Концева В. В., Хоменко І. О. Синергетичний ефект роботи транспортних кластерів в умовах посилення циклічності кризових явищ на ринку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 1 (56). С. 92–97.
2. Басюк Д. Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту міста Кам'янець-Подільського. *Економіст*. 2008. № 10. С. 40–42.
3. Богма О. С., Семенов Г. А. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2008. 242 с.
4. Бондарчук Н. В. Функціонування кластерів: світовий та вітчизняний досвід. *Економіка та держава*. 2010. № 9. С. 107–109.
5. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Промышленные кластеры. Полтава: АСМИ, 2005. 270 с.
6. Демченко В. В. Особливості формування транскордонних кластерів. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 179–186.
7. Ільчук В. П., Хоменко І. О., Лисенко І. В. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону: монографія. Чернігів: ЧДТУ, 2013. 367 с.
8. Кулик Р. О. Основні економічні механізми формування синергетичного ефекту в кластерних структурах. *Економіка АПК*. 2008. № 11. С. 35–41.
9. Михайловська О. В. Місце та роль спеціальних економічних утворень в інтеграційних процесах. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2003. № 6. С. 56–62.
10. Ільчук В. П., Лисенко І. В. Модернізація продуктивних сил проблемних регіонів на основі кластерів: монографія. Ніжин: ФОП Лук'яненко В.В. ТПК «Орхідея», 2015. 248 с.
11. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 3–12.
12. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці. Київ: Логос, 2004. 848 с.
13. Федоренко В. Г., Гойко А. Ф., Джабейко В. Б. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки. *Економіка та держава*. 2007. № 9. С. 6–9.

References

1. Bazyliuk, A. V., Kontseva, V. V., Khomenko, I. O. (2012). Synerhetychnyi efekt roboty transportnykh klasteriv v umovakh posylennia tsyklichnosti kryzovykh yavyshev na rynku [Synergistic effect of transport cluster operation in conditions of increasing the cyclicity of crisis phenomena in the market]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economic sciences»*, 1 (56), 92–97 [in Ukrainian].
2. Basiuk, D. (2008). Klasterna model yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti turystychnoho produktu mista Kamiansia-Podilskoho [Cluster model as a factor for increasing the competitiveness of the tourism product of the city of Kamyanets-Podilsky]. *Ekonomist – Economist*, 10, 40–42 [in Ukrainian].
3. Bohma, O. S., Semenov, H. A. (2008). *Stvorennia klasternykh obiednan v umovakh novoi ekonomiky [Creation of cluster associations in a new economy]*. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, N. V. (2010). Funktsionuvannia klasteriv: svitovi ta vitchyzniani dosvid [Cluster operation: world and national experience]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 9, 107–109 [in Ukrainian].
5. Volkova, N. N., Sakhno, T. V. (2005). *Promyshlennye klastery [Industrial Clusters]*. Poltava: ASMY [in Russian].
6. Demchenko, V. V. (2010). Osoblyvosti formuvannia transkordonnykh klasteriv [The Features of Formation of Transborder Clusters]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 3, 179–186 [in Ukrainian].
7. Ilchuk, V. P., Khomenko, I. O., Lysenko, I. V. (2013). *Klasterna stratehiia rozvytku ekonomiky rehionu [Cluster strategy for regional economic development]*. Chernihiv: ChDTU [in Ukrainian].
8. Kulyk, R. O. (2008). Osnovni ekonomichni mekhanizmy formuvannia synerhetychnoho efektu v klaster nykh strukturakh [Main economic mechanisms of formation of synergetic effect in cluster structures]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 11, 35–41 [in Ukrainian].
9. Mykhailovska, O. V. (2003). Mistse ta rol spetsialnykh ekonomichnykh utvoren v intehratsiinykh protsesakh [The place and role of special economic entities in integration processes]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 6, 56–62 [in Ukrainian].
10. Ilchuk, V. P., Lysenko, I. V. (2015). *Modernizatsiia produktyvnykh syl problemnykh rehioniv na osnovi klasteriv [Modernization of productive forces of problem regions on the basis of clusters]*. Nizhyn: FOP Lukianenko V.V. TPK «Orkhidaia» [in Ukrainian].
11. Sabluk, P. T., Kropyvko, M. F. (2010). Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrarynoi ekonomiky [Clustering as a mechanism for increasing the competitiveness and social orientation of the agrarian economy]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 1, 3–12 [in Ukrainian].
12. Sokolenko, S. (2004). *Klastery v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
13. Fedorenko, V. H., Hoiko, A. F., Dzhabeiko, V. B. (2007). Klastery – systemnyi instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky [Clusters – a system tool for improving the competitiveness of the economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 9, 6–9 [in Ukrainian].

Ильчук Валерий Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ilchuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp5@ukr.net

УДК 331.5:31

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-19-25

*Вікторія Кифяк, Оксана Дмитрієва, Катерина Сироїжко***БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ***Виктория Кифяк, Оксана Дмитриева, Екатерина Сыроижко***БЕЗРАБОТИЦА В УКРАИНЕ И ПУТИ ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ***Viktoriia Kyfyak, Oksana Dmytriieva, Kateryna Syroizhko***UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME IT**

У статті розглянуто сутність поняття «безробіття» та погляди відомих науковців щодо цієї дефініції. Проаналізовано динаміку рівня безробіття протягом 2010-2018 років. Досліджено структуру безробітних за причинами незайнятості згідно зі статистичними даними та визначено чинники, які призводять до збільшення безробіття. Визначено вплив безробіття на економіку країни, добробут населення та демографічну ситуацію. Запропоновано ефективні шляхи підвищення зайнятості на основі аналізу причин і наслідків безробіття в Україні.

Ключові слова: безробіття; рівень безробіття; зайнятість; ринок праці; населення; методологія МОП; трудові ресурси.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 7.

В статье рассмотрена сущность понятия «безработица» и взгляды известных ученых о данной дефиниции. Проанализирована динамика уровня безработицы в течение 2010-2018 годов. Исследована структура безработных по причинам незанятости согласно статистическим данным и определены факторы, которые приводят к увеличению безработицы. Определено влияние безработицы на экономику страны, благосостояние населения и демографической ситуации. Предложены эффективные пути повышения занятости на основе анализа причин и последствий безработицы в Украине.

Ключевые слова: безработица; уровень безработицы; занятость; рынок труда; населения; методология МОТ; трудовые ресурсы.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 7.

The article discusses the essence of the concept of "unemployment" and the views of well-known scholars on this definition. The dynamics of unemployment during 2010-2018 years are analyzed. The structure of the unemployed for reasons of unemployment according to statistical data is analyzed, and factors that lead to an increase in unemployment are determined. The influence of unemployment on the country's economy, the welfare of the population and the demographic situation is determined. Effective ways to increase employment on the basis of analysis of causes and consequences of unemployment in Ukraine are proposed.

Keywords: unemployment; unemployment rate; employment; labor market; population; ILO methodology; labor resources.

Fig.: 4. Table: 2. References: 7.

JEL Classification: E24

Постановка проблеми. Безробіття є однією з ключових проблем розвитку економіки України та підвищення добробуту населення. Зазначена соціально-економічна проблема призводить до «витоку умів» закордон, зменшення рівня інновацій, зменшення купівельної спроможності, а також до інших гострих наслідків. Кризова ситуація в Україні, військові дії на Сході України призвели до зменшення кількості підприємств, що, в свою чергу, спричинило зменшення кількості робочих місць. Тому потрібно шукати шляхи вирішення цієї проблеми, щоб покращити соціально-економічний стан українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безробіття як соціально-економічну проблему населення України досліджували безліч учених як закордонних, так і національних. Зокрема, А. О. Боришук і К. Д. Семенова досліджували динаміку рівня безробіття в Україні, структуру безробітного населення, рівень безробіття за різними критеріями, його основні причини та напрями подолання. О. В. Полужкова проаналізувала чинники, які формують безробіття, його наслідки, позитивні сторони безробіття, заходи щодо вирішення цієї проблеми.

Л. І. Варварук, З. І. Кобеля проаналізували молодіжне безробіття, проблеми на молодіжному ринку праці, результати безробіття серед молодого населення та напрями вирішення цієї проблеми.

Ю. М. Лопатинський та В. І. Кифяк дослідили, що внаслідок інтенсифікації виробництва аграрних підприємств, з одного боку, хоч і збільшується продуктивність праці, але з іншого боку – зростає рівень безробіття на селі [4].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Л. Шаульська і Н. Якімова досліджували проблеми тіньової зайнятості, її основні прояви, причини виникнення та негативні наслідки. У статті вони проаналізували формальну й неформальну зайнятість населення за професійними групами, а також неформальну зайнятість за регіонами України.

І. С. Зайцева та Г. Р. Задорожко проаналізували рівень безробіття в Україні та в країнах Європейського Союзу (Німеччині, Польщі, Греції, Австрії) та зробили висновок про те, що для подолання безробіття в Україні потрібно спиратися на досвід європейських держав.

К. І. Тарасова провела статистичне дослідження проблем безробіття в Україні в регіональному розрізі, а також підійшла до питання безробіття з погляду секторів економіки. Також у статті розраховано спеціальні коефіцієнти безробіття жіночого та чоловічого населення, запропоновано основні напрями вирішення проблем безробіття.

О. І. Піжук дослідила жіноче безробіття в умовах фінансово-економічної кризи на основі економетричних моделей, у тому числі з'ясувала причини незайнятості та спрогнозувала рівень жіночого безробіття на майбутнє за побудованою неї економетричною моделлю, зробила акцент на впровадження гендерних підходів до програм професійної підготовки та перепідготовки безробітних.

Серед закордонних науковців, які досліджували цю проблему, можна назвати таких: Л. Абалкін, Дж. Акерлоф, Б. Генкін, Л. Гроган, А. Оукен, П. Самуельсон, А. Сміт, Р. Солоу, К. Терел, А. Філліпс тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, що стосуються проблеми безробіття, через подальше зростання безробіття можна сказати, що ще не було запропоновано правильного та дієвого заходу щодо підвищення рівня зайнятості населення. Тому ця проблема є все ще не вирішеною і потрібно запропонувати нові шляхи її подолання, а також детально проаналізувати, що призводить до постійного збільшення безробіття.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження безробіття як соціально-економічної проблеми населення України, висвітлення негативних наслідків безробіття, а також визначення основних дієвих шляхів вирішення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Із загостренням економічної, політичної та соціальної кризи в Україні, проблема безробіття тільки збільшилась. Населення шукає заробітку закордоном, оскільки розчарувалось у достойній заробітній платі та гідних умовах праці на рідній землі. Приватні підприємства позакривались через збільшення збитків, що ще більше загострило цю проблему.

За Законом України «Про зайнятість населення» безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу [6].

Сутність поняття «безробіття» було розглянути багатьма відомими вченими. Деякі підходи до визначення цього поняття подані в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «безробіття»

Автор	Визначення
1	2
О. А. Грішнова, Є. П. Качан	Безробіттям називають соціально-економічну ситуацію в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, яку вони здатні виконувати, що обумовлена переважанням пропозиції праці над попитом на неї
О. В. Волкова	Безробіття як соціально-економічне явище, при якому частина економічно активного населення не зайнята у сфері економіки

Закінчення табл. 1

1	2
Міжнародна організація праці (МОП)	Безробітними вважаються особи у віці 15–70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють такі три умови: активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували опитуванню; не мали роботи (прибуткового заняття); готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

За статичними даними спостерігається тенденція до збільшення кількості безробітних (рис. 1).

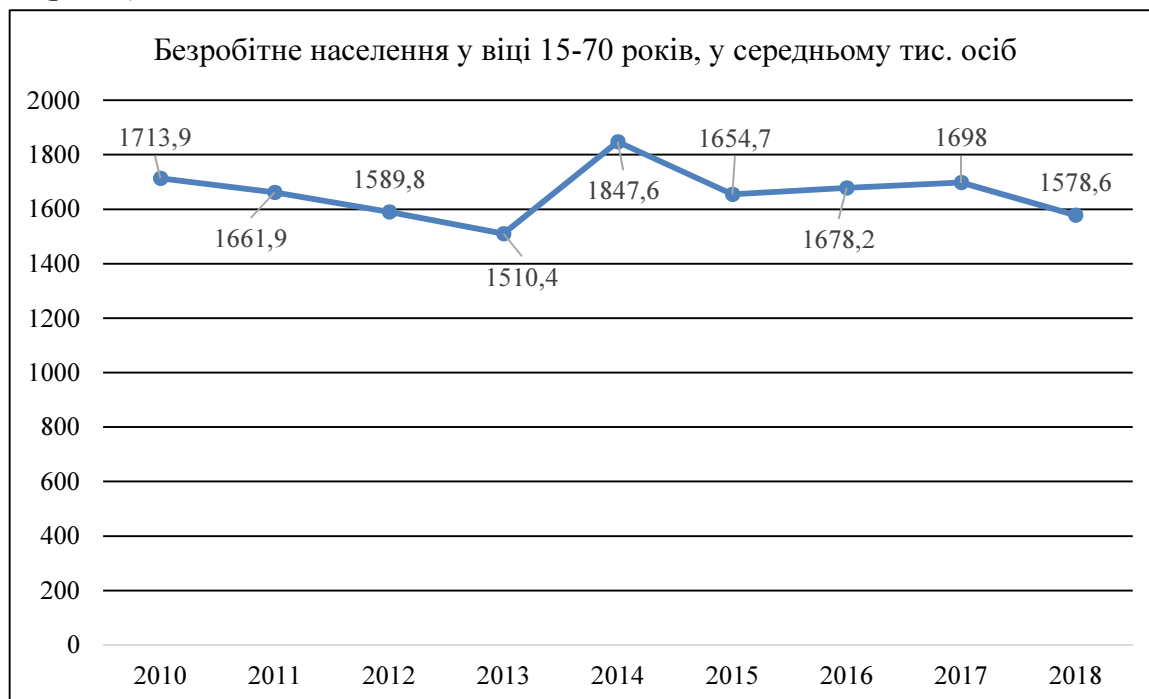

Рис. 1. Динаміка кількості безробітних у віці 15–70 років у період з 2010 по 2018 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [2].

З рис. 1 видно, що в Україні протягом 2010–2018 років не було чіткої тенденції до збільшення чи зменшення безробіття. Найбільша кількість безробітних у період 2010–2018 рр. була зафіксована у 2014 році і становила 1847,6 тис. осіб – це є набагато більше, ніж у період з 2010 по 2013 роки. За останні ж 3 роки найбільша кількість безробітних була у 2017 році й з кожним роком вона зростає.

Рівень безробіття за віковими групами та місцем проживання у 2018 році

Зростання безробіття зумовлене такими причинами:

- падіння економіки та зниження ефективності діяльності підприємств;
- відсутність досвіду роботи;
- завищені вимоги молоді до майбутнього місця роботи;
- низька заробітна плата;
- зниження попиту на деякі посади;
- можливість отримати вищі доходи, працюючи на закордонних підприємствах;
- незбалансованість попиту і пропозиції на ринку праці;
- автоматизація виробництва внаслідок НТП.

На рис. 2 наведено причини безробіття за статистичними даними.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. 2. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2016–2018 роках

Джерело: сформовано авторами на основі [2].

Найпоширенішою причиною безробіття протягом досліджуваного періоду було звільнення за власним бажанням, що може бути пов'язано з недостатнім рівнем заробітної плати, пошуком кращих умов праці та ін. Найменше безробітних з причин демобілізації з військової строкової служби, тому що їм важко адаптуватися в суспільство та знайти підходящу роботу. Також доцільно розглянути структуру безробітних за причинами незайнятості у 2018 році (рис. 3).

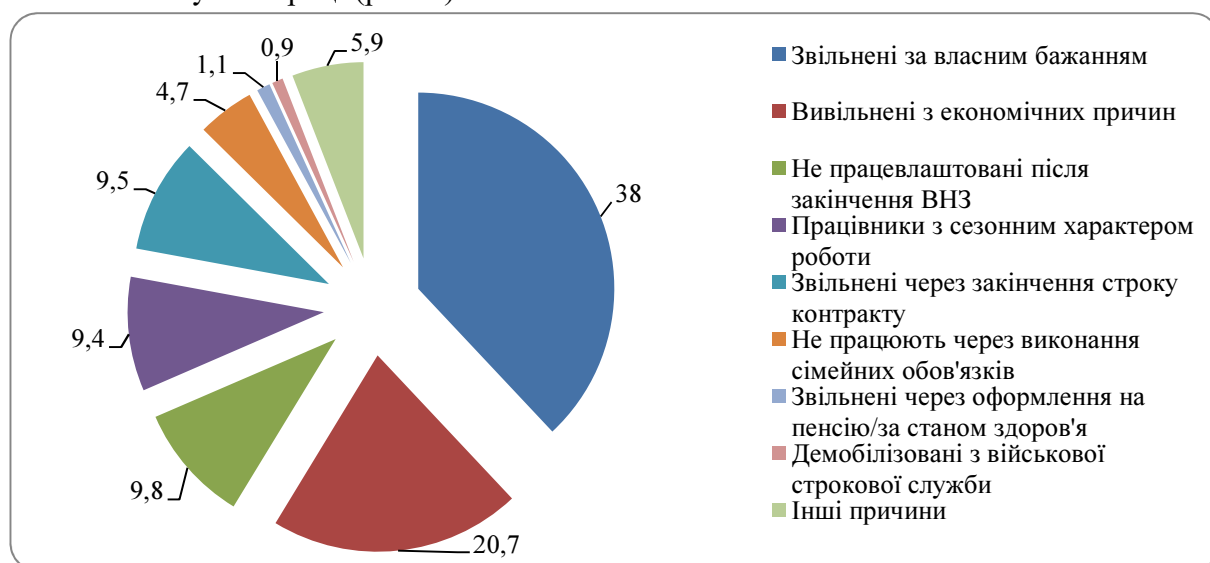

Рис. 3. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2018 році

Джерело: сформовано авторами на основі [2].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однією з причин безробіття можна вважати тривалий пошук роботи. На рис. 4 показано тривалість пошуку роботи в Україні за останні роки.

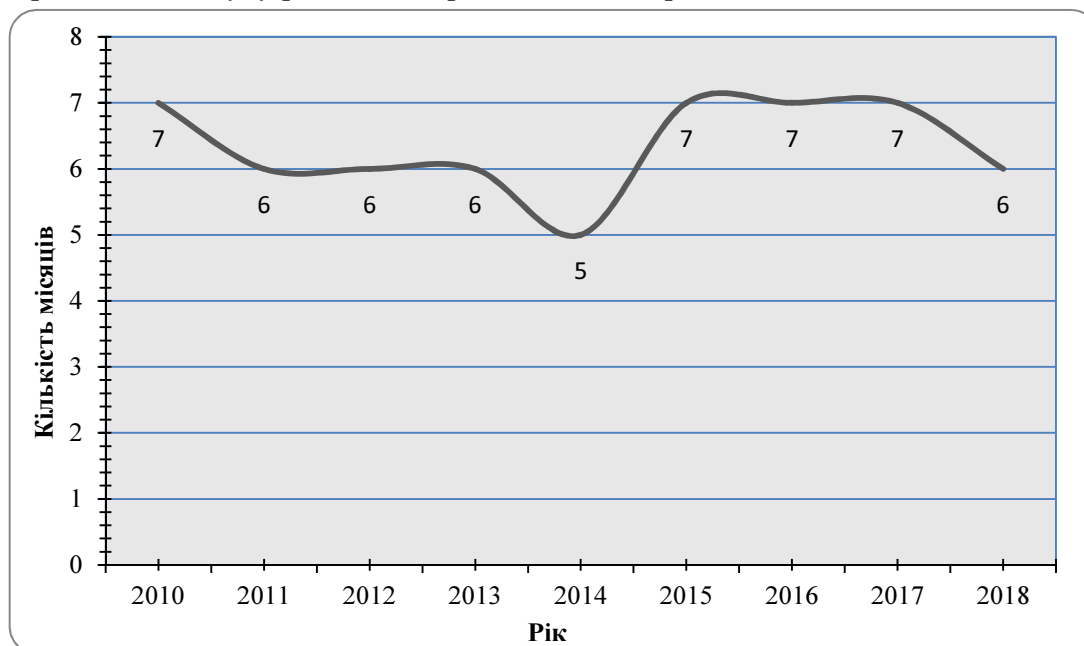

Рис. 4. Середня тривалість пошуку роботи в Україні за 2010–2018 роки

Джерело: сформовано авторами на основі [1].

З рис. 4 видно, що найбільша середня тривалість пошуку роботи становить 7 місяців, а найменша – 5 місяців. Протягом часу, який витрачається на пошук роботи в Україні, можна знайти роботу за кордоном, заснувати власний бізнес тощо.

Також важливо проаналізувати рівень безробіття населення за віковими групами та за статтю за 2018 рік (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість безробітних у 2018 році за віковими групами та за статтю (за методологією МОП)

Безробітні	Вікові групи							
	Усього	15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
Кількість населення, (тис. осіб)	1578,6	233,7	218,6	244,6	237,4	359,7	283,6	1,0
Жінки	635,4	108,6	60,4	92,6	93,5	145,6	134,1	0,6
Чоловіки	943,2	125,1	158,2	152	143,9	214,1	149,5	0,4

Джерело: сформовано авторами на основі [2].

З табл. 2 видно, що найбільша кількість безробітних серед осіб 40-49 років і становить 359,7 тис. осіб. З них в Україні чоловіків більше – 214,1 тис. осіб, жінок відповідно 145,6 тис. осіб.

Безробіття вважається важливою проблемою для населення та економіки країни загалом, оскільки несе за собою тяжкі наслідки, які відносяться до всіх сфер життя. Зокрема можна виділити такі наслідки безробіття:

- збільшення розриву між потенційним ВВП і фактичним ВВП – коли є дефіцит робочих місць, є велика кількість охочих працювати, виробництво не працює на свою повну потужність;
- зменшення купівельної спроможності;
- «відтік умів» – висококваліфіковані спеціалісти, науковці, вчені через відсутність відповідних робочих місць виїжджають працювати закордон, розвиваючи таким чином інші країни;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- втрата кваліфікації, досвіду, навичок через тривалий пошук роботи, а також через роботу не за фахом, оскільки дуже важко знайти роботу відповідно до отриманої освіти;
- зниження рівня життя;
- проблеми в сім'ях через недостатні доходи;
- посилення соціальної напруги;
- зростання кількості психічних захворювань;
- загострення криміногенної ситуації;
- посилення соціальної диференціації [5].

Розглянувши наслідки безробіття можна запропонувати такі основні шляхи його подолання:

- 1) створення нових центрів кадрового забезпечення;
- 2) зміни в Податковому кодексі України, які б надавали пільги підприємцям, які працевлаштовують молодих спеціалістів;
- 3) влаштування на стажування університетами випускників, а в подальшому їх працевлаштування за місцем стажування;
- 4) підтримка державою закладів вищої освіти, які навчають робітничих професій;
- 5) внесення змін до законодавства України відповідно до міжнародних норм;
- 6) влаштувати на практику школярів 10-11 класу на ті роботи, з якими вони в майбутньому хочуть пов'язати своє життя;
- 7) захист внутрішнього ринку праці;
- 8) створення кращих умов для малого та середнього бізнесу;
- 9) збільшення мінімальної заробітної плати для збільшення добробуту;
- 10) виділення коштів для перепідготовки працівників;
- 11) відповідність держзамовлення на підготовку спеціалістів згідно з реальним станом попиту на робочу силу [1];
- 12) забезпечення кадрів краще оснащеними робочими місцями та умовами праці;
- 13) запровадження зміни ставок податку підприємцям замість збільшення кількості робочих місць.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши рівень безробіття в Україні, його динаміку і причини видно, що воно поступово збільшується. Проблеми безробіття і ефективна діяльність економіки є взаємопов'язаними і якщо не вирішити першу проблему, другу проблему вирішити буде ще складніше. Державним органам влади необхідно звернути увагу на цю ключову соціально-економічну проблему і почати впроваджувати заходи для її вирішення, тому що якщо залишити все як є, то рівень безробіття та неефективність економіки будуть безупинно зростати і зупинити цей процес на тому етапі буде вже важко. Для світлого майбутнього країни потрібно зробити все, щоб збільшити зайнятість і щоб економіка країни працювала на свою повну потужність.

Список використаних джерел

1. Гальків Л. І. Втрати людського капіталу: чинник безробіття. *Економіка і регіони*. 2009. № 2. С. 110–113.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Формування ринку праці на основі розвитку людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2. С. 9–17.
4. Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.
5. Майсюра О. М. Безробіття та наслідки його впливу на економіку України. *Економіка та держава*. 2016. № 8. С. 60–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_8_19.
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
7. Харчук С. А., Пенькна І. С. Безробіття як одне з глобальних проблем світу та напрями його подолання. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 71–76.

References

1. Halkiv, L. I. (2009). Vtraty liudskogo kapitalu: chinnik bezrobittia [Loss of human capital: the factor of unemployment]. *Ekonomika i regioni – Economics and regions*, 2, 110–113 [in Ukrainian].
2. *Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini [State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Derii, Zh. V., Skyba, S. A. (2015). Formuvannia rynku pratsi na osnovi rozvytku liudskoho potentsialu [The formation of the labor market on the basis of human potential development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (2), 9–17 [in Ukrainian].
4. Lopatynskiy, Yu. M., Kifyak, V. I. (2014). *Rozvitok agrarnogo sektora natsionalnoyi ekonomiki na institutsiynih zasadah [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis]*. Chernivtsi: Chernivtsi National University [in Ukrainian].
5. Maisiura, O. M. (2016). Bezrobittya ta naslidki yogo vplivu na ekonomiku Ukrayini [Unemployment and the consequences of its impact on the Ukrainian economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, 8, 60–62. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_8_19.
6. Pro zainiatist naseleennya [On Employment of Population]. № 5067-VI (on July 5, 2012). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
7. Harchuk, S. A., Penkna, I. S. (2016). Bezrobittya yak odne z globalnih problem svitu ta napryami yogo podolannya [Unemployment as one of the global problems of the world and ways to overcome it]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, 7, 71–76 [in Ukrainian].

Кифяк Вікторія Іванівна – кандидат економічних наук, виконуюча обов'язків доцента, виконувач обов'язків доцента кафедри економіки підприємства і управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Кифяк Вікторія Іванівна – кандидат економічних наук, исполняющая обязанности доцента, исполняющая обязанности доцента кафедры экономики предприятия и управления персоналом, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Kyfyak Viktoriia – PhD in Economics, Acting Associate Professor, Acting Associate Professor of Department of Economics of Enterprise and Personnel Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: ViktoriaKyfyak@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Дмитрієва Оксана Миколаївна – студентка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Дмитриева Оксана Николаевна – студентка, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Dmytriieva Oksana – student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: oksana.dm1997@gmail.com

Сироїжко Катерина Вікторівна – студентка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Сыроижко Екатерина Викторовна – студентка, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Syroizhko Kateryna – student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: siroszhko.katya@gmail.com

УДК 330.341.2:331.101.262

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-26-32

Вікторія Коломієць

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Викторія Коломиец

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Viktoriia Kolomiets

INSTITUTIONAL STRUCTURE OF HUMAN CAPITAL

У світлі інституціональних змін національної економіки розвиток людського капіталу зумовлений інституціональною структурою суспільного складу та певним чином обмежується його рамками. Визначення інституціональної структури людського капіталу становить актуальну проблему національної економіки, оскільки саме людський капітал є потенційною складовою ефективного розвитку України.

Метою дослідження стало визначення, обґрунтування та формування інституціональної структури людського капіталу, розробка науково-методичних положень і практичних рекомендацій щодо її функціонування в межах національної економіки України.

Побудовано інституціональну структуру людського капіталу. У структурі виділено рівні її функціонування. На відміну від наявних поглядів, запропонована інституціональна структура людського капіталу ґрунтується на інститутах, що зумовлюють її працездатність, а в практичному сенсі визначають шляхи втілення. Конкретні дії реалізуються через інституції.

Ключові слова: людський капітал; інституціональна структура; національна економіка; інститути; інституції.

Рис.: 1. Бібл.: 17.

В свете институциональных изменений национальной экономики развитие человеческого капитала обусловлено институциональной структурой общества и определенным образом ограничивается его рамками. Определение институциональной структуры человеческого капитала составляет актуальную проблему национальной экономики, поскольку именно человеческий капитал является составляющей эффективного развития Украины.

Целью исследования стало определение, обоснование и формирование институциональной структуры человеческого капитала, разработка научно-методических положений и практических рекомендаций относительно ее функционирования в рамках национальной экономики Украины.

Построено институциональную структуру человеческого капитала. В структуре выделено уровни ее функционирования. В отличие от существующих взглядов, предложенная институциональная структура человеческого капитала базируется на институтах, обуславливающих ее работоспособность. Конкретные действия реализуются через институты.

Ключевые слова: человеческий капитал; институциональная структура; национальная экономика; институты; институции.

Рис.: 1. Библ.: 17.

In the world of institutional changes in the national economy, the development of human capital is due to the institutional structure of society and in a certain way limited to its framework. The definition of the institutional structure of human capital is a topical issue of the national economy, insofar as it is human capital that is a potential component of the effective Ukrainian development.

Purpose of the study was to determine, justify and form the institutional structure of human capital, to develop scientific and methodological provisions and practical recommendations for its functioning within the national economy of Ukraine.

The institutional structure of human capital is constructed. In the structure, levels of its functioning are highlighted. In contrast to the existing views, the proposed institutional structure of human capital is based on the institutions that determine its efficiency. Specific actions are implemented through institutions.

Keywords: human capital; institutional structure; national economy; institutes; institutions.

Fig.: 1. References: 17.

JEL Classification: E02, E14, E24

Постановка проблеми. Низький рівень розвитку людського капіталу зумовлює необхідність системних досліджень не тільки його фактичного стану. Їх проведення потребує надійної методологічної бази, наукового визначення сутності та змісту людського капіталу. У світі інституціональних змін національної економіки розвиток людського капіталу зумовлений інституціональною структурою суспільного складу та певним чином обмежується його рамками.

Чітко вибудована структура будь-якого об'єкта вирішує можливість та ступінь досягнення ним поставлених завдань. Визначення інституціональної структури людського капіталу становить актуальну проблему національної економіки, оскільки саме людський капітал є потенційною складовою ефективного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над визначенням структури капіталу, доцільності його структуризації в теоретичній площині працювали як зарубіжні, так і українські науковці: Г. Базецька, І. Бланк, О. Грищенко, А. Івко, Р. Квасницька, Г. Міллер, Ф.-Е. Модільяні, Ю. Петленко, В. Федорова, Д. Фіннерті, Ф. Ченг, М. Яременко, І. Яремко та інші. Однозначної думки не склалося. Дискусія стосовно цього питання загострилася за сучасної інституціональної трансформації національної економіки. Проте невизначеною залишається категорія «інституціональна структура людського капіталу».

Теоретичні надбання щодо структури людського капіталу спираються на ґрунтовні праці Г. Бекера [11] та Т. Шульца [16], що вважаються засновниками концепції людського капіталу. Із різним ступенем поглиблення у своїх працях розглянули структуру людського капіталу Н. Брюховецька, І. Булеєв, Д. Богиня, В. Геєць, О. Грішнова, І. Каленюк, А. Чухно, О. Бородіна, Н. Голікова, Е. Лібанова, В. Мандибура та інші.

Ієрархічну структуру людського капіталу розглядали Л. Чернобай, Ю. Широн [7, с. 89], де визначено складові, їх підпорядкованість та наповнення. Трактуювання відповідає загальному визначенню структури, як характеристики складу та просторової картини об'єкта, взаєморозміщення елементів, певний функціональний взаємозв'язок складових частин об'єкта, внутрішня будова [4].

О. Чорна визначає складність структури людського капіталу, що обумовлює існування широкого переліку напрямів формування та розвитку людського капіталу, який відбувається впродовж усього життя людини [8].

В окремих дослідженнях більш детально розглянута структура людського капіталу, виокремлено рівні розвитку людського капіталу, основні складові людського капіталу, види людського капіталу, результати розвитку та реалізації людського капіталу [1, с. 25].

Що стосується методологічних аспектів формування інституціональної структури людського капіталу, в інституціоналізмі ХІХ ст. виділяють дві особливості методологічних підходів до аналізу ринкових інститутів. Перша полягає в з'ясуванні змісту інститутів через інтереси та поведінку індивідів, які їх використовують для координації своєї взаємодії. Саме індивід стає стрижнем в аналізі інститутів. Характеристика держави здійснюється, зважаючи на інтереси й особливості поведінки її громадян. Такий підхід отримав назву «методологічного індивідуалізму». Спираючись на нього, було сформульовано концепцію «спонтанної еволюції інститутів», яка виходить із припущення, що інститути виникли як наслідок спонтанної діяльності людей. Друга особливість підходу протилежна першій і отримала назву «холізм», в якому вихідною точкою стають не індивіди, а інститути. Самі ж інститути пояснюються через функції, які вони виконують у відтворенні економічних відносин на макрорівні [3, с. 27–28]. Концепції спонтанної еволюції протистоїть теза «інституціонального детермінізму»: інститути розглядаються як головний бар'єр спонтанного розвитку, у якому «старий» інституціоналізм вбачає важливий стабілізаційний фактор. Т. Веблен вважав, що інститути – це «результат процесів, що відбуваються в минулому, вони пристосовані до обставин минулого й тому є фактором соціальної інерції, психологічної інерції» [2, с. 202–203].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У багатьох дослідженнях недостатньо висвітлено визначення та обґрунтування інституціональної структури людського капіталу. На цьому базується доцільність проведеного в цій статті дослідження.

Мета статті. Метою дослідження стало визначення, обґрунтування та формування інституціональної структури людського капіталу, розробка науково-методичних положень і практичних рекомендацій щодо її функціонування в межах національної економіки України.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виклад основного матеріалу. Недостатній для сталого розвитку функціонування національної економіки рівень розвитку людського капіталу пов'язаний передусім із такими причинами:

- низький рівень фінансування освіти та охорони здоров'я в країні;
- низький рівень кваліфікації робочої сили;
- низький індекс освіти і рівня життя;
- безробіття.

Водночас на основі теорій ендогенного зростання можна пояснити збільшення загальної продуктивності економіки країни на основі таких ефектів:

– ефект працівника (його продуктивність): краще освічений працівник професійно є більш ефективним, особливо в умовах складного технічного й технологічного оснащення процесів виробництва;

– ефект розподілу: більш високий рівень людського капіталу дозволяє краще приймати рішення, краще використовувати інформацію і, отже, максимізувати оптимальну вартість виробництва;

– науково-дослідницький ефект: людський капітал є джерелом технічного прогресу, що підвищує ефективність усіх факторів виробництва;

– ефект дифузії: більш високий рівень людського капіталу (рівня освіти, культури довіри) підвищує готовність працівників до технологічних чи організаційних змін [15].

Вищеназвані ефекти прискорюють впровадження інновацій та поширення нових технологій в економічні процеси, що сприяє прийняттю економічно зважених рішень. Такі засоби сприяють не тільки ефективному розвитку України, але й формуванню високого рівня розвитку людського капіталу, що необхідно національній економіці. Економічні можливості можуть відігравати конструктивну роль у людському капіталі для підтримки явищ зростання [10, с. 3].

Людський капітал функціонує в мультирізноманітному середовищі, і тому людина, як носій людського капіталу, за своєю сутністю не є виключно економістом. У результаті цілеспрямованої діяльності люди ієрархічно вибудовують цілі власного розвитку відповідно до системи цінностей, яку вони сповідують, раціоналізують засоби діяльності, отримання інформації, удосконалюючи тим самим власні когнітивні й емоційні якості. Тому в складному процесі прийняття рішень, орієнтованому на реалізацію функцій конкретних цілей розвитку в усіх сферах буття, людям важливо вміти ефективно використовувати власний потенціал та капітал.

Взаємодія людського капіталу та людських ресурсів, розвиток соціального потенціалу, а також капіталу й фінансового ринку, позитивно впливає на економічне зростання країни, є важливими та взаємодоповнювальними факторами цього процесу [13, с. 32].

Подальше поліпшення якості людського капіталу можливе шляхом розробки дієвих фінансових механізмів забезпечення інституціоналізації людського капіталу. Вплив людського капіталу на економічний розвиток відзначається не тільки для окремих країн, але і для цілих регіонів [17, с. 2700–2702; 10, с. 8].

В інституціональній структурі людського капіталу найменшою одиницею та найнижчим рівнем реалізації людського капіталу стала людина.

Як визначають істотні джерела, структура має містити склад, просторову картину об'єкта, взаєморозташування його елементів, певний функціональний взаємозв'язок складових частин об'єкта, внутрішню будову [4].

Тому інституціональна структура людського капіталу побудована відповідно до вищенаведеного з урахуванням обов'язкового вмісту складу, просторової картини об'єкта, взаєморозташування його елементів, певного функціонального взаємозв'язку складових частин об'єкта, внутрішнього устрою (рисунок).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

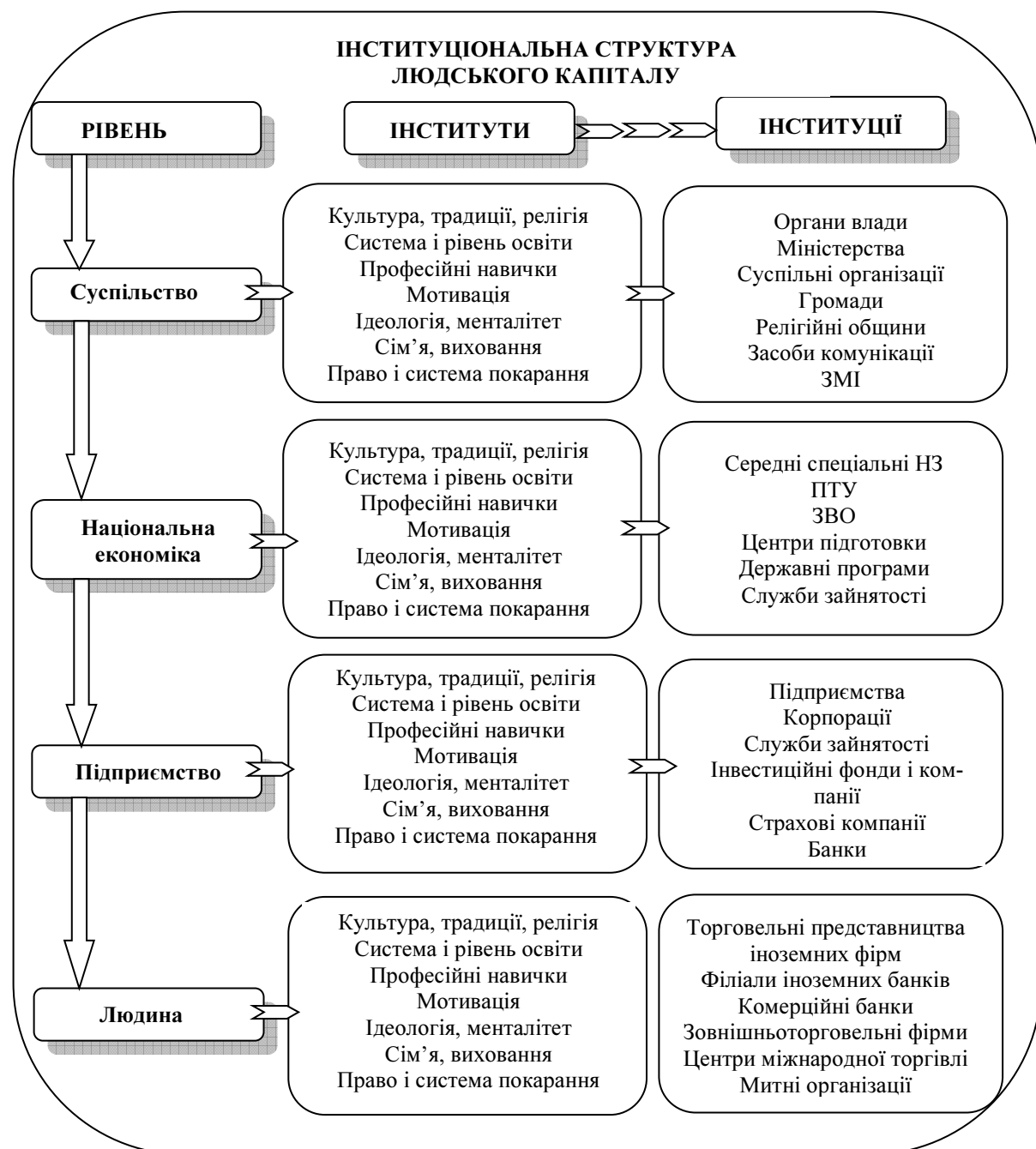

Рис. Інституціональна структура людського капіталу

У структурі виділено рівні її функціонування, традиційно якими є людина, підприємство, національна економіка, суспільство. На відміну від наявних поглядів на формування структури людського капіталу [1; 7; 8; 9] запропонована інституціональна структура людського капіталу ґрунтується на інститутах, що зумовлюють її працездатність, а в практичному сенсі визначають шляхи втілення. Конкретні дії реалізуються через інституції як формалізовані (органи влади, міністерства, навчальні заклади різних рівнів, державні програми, підприємства, корпорації, приватні та державні заклади та інші), так і неформальні (суспільні організації, громади, релігійні общини, засоби комунікації).

Відповідно до аксіоми, що в суспільстві склалася та діють певні інститути, нами визначено – в інституціональній структурі людського капіталу на всіх рівнях задіяний однаковий перелік інститутів. При цьому інституції, що підтримують розвиток людського капіталу, на кожному рівні окремі.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Відповідно до формальних та неформальних інститутів в інституціональній структурі сформовані інституції, що забезпечують функціонування інститутів. Завбільшки інституції носять формальний характер та законодавчо визначене їх заснування та існування.

Людський капітал разом із лояльністю і компетентністю працівників є основою їх відношення до професійного середовища, до організаційної політики. Вирішення цього питання залежить від таких чинників.

По-перше, людський капітал стає помітним активом фірми. Більшість інших активів (будівлі, обладнання тощо) починають знецінюватися в день їх придбання (для обліку названого процесу нараховується амортизація). Людський капітал повинен зростати, якщо фірма процвітає. За таких умов знання є продуктивними, а людський капітал перетворюється в споживчу цінність.

По-друге, використання знань сприяє їх зростанню, а не зменшенню, як це відбувається з матеріально-фінансовими активами.

По-третє, працівники з найбільш цінним людським капіталом завжди перебуває в більш вигідних умовах, оскільки завжди знаходять можливості для діяльності в будь-яких організаціях. Вони завжди мають вибір щодо того, де саме працювати і на яких умовах. Такі співробітники прагнуть до укріплення емоційного зв'язку з організацією, а також вони завжди зацікавлені в економічному зростанні.

Втіленням людського потенціалу є відкриті інновації, що сприяють соціальному партнерству й за умов фінансування набувають форму складової людського капіталу. Їх застосування дозволить національній економіці розробляти нові економічні моделі, а також відслідковувати інновації в суспільстві. Це змінює методи управління ризиками в економіці, створення цінностей у співпраці із зацікавленими сторонами в мережевих структурах. Це також відкриває простір для багаторівневого управління інноваціями. Його основні ланки – це кластери підприємств та соціальних організацій, які в результаті взаємодії та співпраці створюють мультиплікаційний ефект.

Немає сумніву в тому, що успішний розвиток національної та глобальної економіки відбувається під впливом поширення знань, освіти, інформації, що сприяє накопиченню людського капіталу. Кожна країна визначає пріоритетність видатків, вкладень та розраховує ефект від них. Серед наявних сценаріїв розвитку країн дослідники визначають ефективний напрям вкладення в людський капітал [5; 6; 12; 14].

Тільки превалювання мислення про майбутнє над теперішнім визначає норми відповідальності діяльності людини, організаційної структури, держави. Такий стан речей забезпечує добробут держави та національної економіки. Це відбувається за рахунок забезпечення умов, коли матеріальні аспекти поліпшення якості життя пов'язані із соціальними аспектами і сферою цінностей.

Висновки і пропозиції. Таким чином, визначення інституціональної структури людського капіталу становить актуальну проблему національної економіки, адже саме людський капітал є потенціальною складовою ефективного розвитку України. Тому метою дослідження стало визначення, обґрунтування та формування інституціональної структури людського капіталу, розробка науково-методичних положень і практичних рекомендацій щодо її функціонування в межах національної економіки України.

Побудовано інституціональну структуру людського капіталу з урахуванням складу, просторової картини об'єкта, взаєморозташування його елементів, певного функціонального взаємозв'язку складових частин об'єкта, внутрішнього устрою. У структурі виділено рівні її функціонування, інститути, інституції. На відміну від наявних поглядів на формування структури людського капіталу, запропоновано інституціональну структуру людського капіталу, що ґрунтується на інститутах, а конкретні дії реалізуються через інституції. Побудова інституціональної структури людського капіталу не означає

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

припинення наукових пошуків, адже швидко мінливе інституційне середовище вимагає постійного вдосконалення наукових розробок, їх корекції після аналізу результатів практичного застосування.

Список використаних джерел

1. Брюховецька Н. Ю., Чорна Н. Ю. Управління розвитком людського капіталу підприємств: інституціональний аспект: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2015. 268 с. URL: iep.donetsk.ua/publish/mono/Bryukhovetska_Cherna.pdf.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва: Прогресс, 1984. 367 с. URL: <https://www.econ.msu.ru/cmt2/lib/c/750/.../Veblen-TPK.doc>.
3. Олейник А. Н. К институциональной теории науки. *Общественные науки и современность*. 2014. № 1. URL: [http://ecsocman.hse.ru/data/2015/11/28/1250991303/29-35\(Oleinik\).pdf](http://ecsocman.hse.ru/data/2015/11/28/1250991303/29-35(Oleinik).pdf).
4. Структура. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. С. 547.
5. Ткач А. А. Институциональные трансформации экономических систем. *Трансформаційні процеси в економіці України: інституціональний контекст*: монографія / А. Ткач та ін.; за ред. М. М. Радевої. Мелітополь, 2018. С. 180–252. DOI: <https://doi.org/10.32901/978-966-2489-64-4/2018>.
6. Ткач Т. Професіональне вигорання у менеджерів. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. 2016. Zeszyt № 47 (3/2016). P. 260–273.
7. Чернобай Л. І., Широн Ю. О. Підходи до структурування людського капіталу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 873. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_16.
8. Чорна О. А. Институціональний механізм розвитку людського капіталу підприємств. *Научный Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии: сб. науч. тр.* 2010. № 1 (6Е). С. 428–434. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=nvdgma_2010_1_66.
9. Шутаева О. О. Структура та основні підходи к оцінки людського капіталу. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 278. Т. 2. С. 31–34. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/93958>.
10. Ali M., Egbetokun A., Memon M. Human capital, social capabilities and economic growth. *Economies*. 2018. № 6 (2). P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies6010002>.
11. Becker G. S. Human Capital. New York: Columbia University Press, 1964.
12. Kolomiets V., Golovkova L. The institutional content of the human capital of the national economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3(5). P. 289–293. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-289-293>.
13. Mahmood H., Alkahtani N. Human resource, financial market development and economic growth in Saudi Arabia: a role of human capital. *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 169 (1-2). P. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V169-06>.
14. Radieva M. Institutional modernization of the Global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 5 (2018). P. 283–290. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-283-290>.
15. Rosa M. Mariz-Perez, Mercedes Teijeiro-Alvarez M., Garcia-Alvarez T. The relevance of human capital as a driver for innovation. *Cuadernos de Economía*. 2018. Vol. 35. Iss. 98.
16. Schulz T. W. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. 1961. March. 51. P. 1–17.
17. Siddiqui A., Rehman A. The Human Capital and Economic Growth Nexus: in East and South Asia. *Applied Economics*. 2016. Vol. 49(28). P. 2697–2710. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036846.2016.1245841>.

References

1. Bryukhovetska, N. Yu., Chorna, N. Yu. (2015). *Upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu pidpryiemstv: instytutsionalnyi aspekt [Management of the development of human capital of enterprises: the institutional aspect]*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics of Industrialists. Retrieved from iep.donetsk.ua/publish/mono/Bryukhovetska_Cherna.pdf.
2. Veblen, T. (1984). *Teoriia prazdnogo klassa [Theory of the idle class]*. Moscow: Progress. Retrieved from <https://www.econ.msu.ru/cmt2/lib/c/750/.../Veblen-TPK.doc>.
3. Oleinik, A. N. (2014). К институциональной теории науки [To the institutional theory of science]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost – Social sciences and modernity, 1*. Retrieved from [http://ecsocman.hse.ru/data/2015/11/28/1250991303/29-35\(Oleinik\).pdf](http://ecsocman.hse.ru/data/2015/11/28/1250991303/29-35(Oleinik).pdf).

4. Struktura [Structure]. *Velykyy tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) – Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language (from the supplementary and additions)*. (2005). Kyiv, Irpen: Perun [in Ukrainian].

5. Tkach, A., Radeva, M., Kolomiets V., & others. (2018). Instytutsionalnye transformatsii ekonomicheskikh system [Institutional transformations of economic systems]. In M. M. Radeeva (Ed.), *Transformatsiini protsesy v ekonomitsi Ukrainy: instytutsionalnyi kontekst – Transformation processes in the Ukrainian economy: institutional context*. Melitopol: Kolor Print. Retrieved from <https://doi.org/10.32901/978-966-2489-64-4/2018>.

6. Tkach, T. (2016). Professionalnoe vygoranie u menedzherov [Professional burnout at managers]. *Nirovnosty spolechny a vsrost gospodarczy – Social inequalities and economic growth*, 47 (3/2016), 260–273 [in Russian].

7. Chernobay, L. I., & Shyron, Yu. O. (2013). Pidkhody do strukturuvannya liudskoho kapitalu [Approaches to the structuring of human capital]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 873, 87-93. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_16.

8. Chorna, O. A. (2010). Instytutsionalnyi mekhanizm rozvytku liudskoho kapitalu pidpriemstv [Institutional mechanism of human capital development of enterprises]. *Nauchnyi Vestnik Donbasskoi gosudarstvennoi mashynostroitelnoi akademii: sbornik nauchnykh trudov – Scientific Herald of the Donbass State Machine-Building Academy: a collection of scientific papers*, 1 (6E), 428–434. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvdgma_2010_1_66.

9. Shutayeva, O. O. (2014). Struktura ta osnovni pidkhody do otsinky liudskoho kapitalu [Structure and main approaches to human capital assessment]. *Kultura narodov Prychernomorja – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 278 (2), 31–34. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/93958>.

10. Ali, M., Egbetokun, A., & Memon, M. (2018). Human capital, social capabilities and economic growth. *Economies*, 6 (2), 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies6010002>.

11. Becker, G. S. (1964). *Human Capital*. New York, NY: Columbia University Press.

12. Kolomiets, V. & Golovkova, L. (2017). The institutional content of the human capital of the national economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3 (5), 289–293. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-289-293>.

13. Mahmood, H., & Alkahtani, N. (2018). Human resource, financial market development and economic growth in Saudi Arabia: a role of human capital. *Economic Annals-XXI*, 169 (1-2), 31–34. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V169-06>.

14. Radieva, M. (2018). Institutional modernization of the Global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (5), 283–290. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-283-290>.

15. Rosa, M. Mariz-Perez, Mercedes, Teijeiro-Alvarez M., Garcia-Alvarez, T. (2018). The relevance of human capital as a driver for innovation. *Cuadernos de Economía*, 35 (98).

16. Schulz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *American Economic Review*, March 51, 1–17.

17. Siddiqui, A., & Rehman, A. (2016). The Human Capital and Economic Growth Nexus: in East and South Asia. *Applied Economics*, 49 (28), 2697–2710. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036846.2016.1245841>.

Коломієць Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри «Фінанси та економічна безпека», Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, 49010, Україна).

Коломиець Виктория Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры «Финансы и экономическая безопасность», Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени Академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, г. Днепр, 49010, Украина).

Kolomiets Viktoriia – PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral student Department of Finance and Economic Security, Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian (2 Lazarian Str., 49010 Dnipro, Ukraine).

E-mail: vik2005vik@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3427-8986>

ResearcherID: I-1643-2018

Scopus Author ID: 180422-000732

УДК 330.33/.36

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-33-40

*Ігор Назаркевич, Олександра Кривень, Альона Ревко***ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ***Igor Nazarkevych, Oleksandra Kryven, Alona Revko***ЭВОЛЮЦИЯ СТРУКТУРНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ
В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ: ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ***Ihor Nazarkevych, Oleksandra Kryven, Alona Revko***EVOLUTION OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS
IN THE WORLD ECONOMY: EXPERIENCE FOR UKRAINE**

У статті розглянуто еволюцію особливостей та механізмів здійснення структурних трансформацій у зарубіжних країнах, що призвели до формування нині існуючих високоефективних ринкових економік. Проаналізовано ендогенні та екзогенні чинники, що викликають структурні зміни та значною мірою визначають рівень розвитку національної економіки, на прикладі високорозвинених капіталістичних країн та країн Південної Азії. Запропоновано визначення таких дефініцій, як «економічний розвиток», «економічне зростання» та «соціальна інфраструктура» з погляду структурних перетворень у національній економіці. Досліджено питання впливу рецесійних шоків на зміни в розвитку галузевої й регіональної структури національної економіки. Визначено перелік найпоширеніших засад та важелів здійснення структурних трансформацій державними інституціями.

Ключові слова: структурна трансформація; економічний розвиток; економічне зростання; національна економіка; науково-технічний прогрес; інституційні зміни; соціальна інфраструктура.

Бібл.: 7.

В статье рассмотрена эволюция особенностей и механизмов осуществления структурных преобразований в зарубежных странах, которые привели к формированию ныне существующих высокоэффективных рыночных экономик. Проанализированы эндогенные и экзогенные факторы, вызывающие структурные изменения и во многом определяют уровень развития национальной экономики на примере высокоразвитых капиталистических стран и стран Южной Азии. Предложено определение таких дефиниций как экономическое развитие, экономический рост и социальная инфраструктура с точки зрения структурных преобразований в национальной экономике. Исследован вопрос влияния рецессионных шоков на изменения в развитии отраслевой и региональной структуры национальной экономики. Определен перечень самых распространенных принципов и рычагов осуществления структурных преобразований государственными институтами.

Ключевые слова: структурная трансформация; экономическое развитие; экономический рост; национальная экономика; научно-технический прогресс; институциональные изменения; социальная инфраструктура.

Библ.: 7.

The article describes the evolution of the features and mechanisms for the implementation of structural changes in foreign countries, which led to the formation of the currently existing highly efficient market economies. Endogenous and exogenous factors causing structural changes are analyzed. Factors determine the level of development of the national economy on the example of highly developed capitalist countries and countries of South Asia. The definition of such concepts as economic development, economic growth and social infrastructure in terms of structural changes in the national economy is proposed. The question of the influence of recession shocks on changes in the development of the sectoral and regional structure of the national economy is investigated. The list of the most common principles and levers for the implementation of structural transformations by state institutions is determined.

Keywords: structural transformation; economic development; economic growth; national economy; scientific and technical progress; institutional changes; social infrastructure.

References: 7.

JEL Classification: O17; R1

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що Україна вже майже три десятиліття є незалежною та самостійно розбудовує власне господарство, питання ефективної структури національної економіки залишаються відкритими і вимагають пошуку раціональних рішень.

Головною проблемою виявилось те, що структурну трансформацію економіки України здійснювали лише через зміну структури власності. Обґрунтовуючи тим, що роздержавлення, а точніше приватизація допоможе не тільки демонополізувати національну економіку, але й залучити приватний капітал та ефективних власників до організації діяльності в низькорентабельних суб'єктів господарювання. Водночас забуваючи про те, що сама лише зміна структури власності без належного інституційного забезпечення та макроекономіч-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ного регулювання секторів економіки не тільки не вирішить наявні економічні проблеми, але й може призвести до поглиблення деструктивних процесів у межах усієї економічної системи. Що, власне, спостерігається вже протягом багатьох років.

Тому дуже важливим є дослідження особливостей і системоутворюючих чинників формування раціональної структури національної економіки в контексті еволюції світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань структурних трансформацій у системі національної економіки перебувають у полі зору як закордонних, так і вітчизняних учених, зокрема Д. Лі, Е. Юана, Й. Софіянді, Ха-Юн Чанга, І. Лукінова, Л. Шаблістої та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах глобалізації і трансформації економіки України зростає увага науковців до проблем структурних перетворень вітчизняної економічної системи, викликаних перманентним включенням її в ринкові процеси. Водночас ці проблеми потребують більш глибокого дослідження й комплексної систематизації у вітчизняній науковій літературі, що зумовлює актуальність дослідження особливостей еволюції та розвитку механізмів здійснення якісних структурних змін в умовах ринкової трансформації. Тому доцільним є вивчення зарубіжного досвіду управління економічними реформами з метою формування стійкої й перспективної системи національного господарства.

Мета статті. Метою дослідження є узагальнення еволюційного характеру й особливостей здійснення структурних змін у зарубіжних країнах та визначення на цій основі пропозицій для формування якісної вітчизняної структурної політики.

Виклад основного матеріалу. Сучасна структура національної економіки може бути представлена у вигляді постійно відновлюваного відтворювального циклу, в якому проявляються основні структурні залежності, а також притаманний йому механізм самоорганізації, самоуправління економічної відтворювальної системи, формування основних факторів саморозвитку. У ній відображаються й реалізуються такі пропорції: матеріально-речові, вартісні, соціально-економічні й соціальні, макроекономічне регулювання, які є об'єктом структурних реформ [5, с. 24].

В історичному контексті частота й масштаби структурних змін постійно зростають. Однак незважаючи на те, що перші банки, біржі, цінні папери тощо з'явилися доволі давно, значний їхній вплив на макроекономічний стан і структуру національної економіки почав здійснюватися лише в XIX ст., саме тоді почали формуватися фінансові ринки, а центральні банки країн у теперішньому класичному розумінні ставали емісійними центрами і кредиторами останньої інстанції. Разом з тим почали розвиватися кооперативи (виробничі, аграрні, споживчі, кредитні, торговельні та інші), міжнародна система захисту прав інтелектуальної власності, фондові ринки, зокрема й ринок державних облигацій. У державному регулюванні економіки значне місце посідав протекціонізм.

Саме поява й розвиток фінансово-кредитних інституцій та інструментів дозволив підвищити капіталізацію ринків, пришвидшити обіг ресурсів та спрямувати капітал у інноваційні види діяльності, які, у свою чергу, продукуючи інноваційні блага, забезпечували конкурентні переваги своїм виробникам. Унаслідок цього відбулося формування технологічних укладів як основи структурної трансформації національного господарства.

Поява в другій половині XIX ст. у капіталістичних країнах законодавства про банкрутство товариств з обмеженою відповідальністю та розвиток системи соціального страхування зумовило зменшення ризиків у господарській діяльності. І, як наслідок, стимулювало виникнення великої кількості підприємств, що своєю чергою посилювало конкуренцію та зростання кількості інновацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Такі зміни приводили до формування сприятливих умов залучення інвестицій, прискорення руху ресурсів та розширення торгівлі. Особливо важливим було суттєве збільшення державного інвестування в інфраструктурні об'єкти.

Золотою добою розвитку світової економіки вважають період 1950–1973 рр., коли дохід на душу на населення зростав практично в більшості країн світу. Наприклад, у США 2,5 % щороку, в Західній Європі – 4,1 %, зокрема в Західній Німеччині – 5 %, а в Японії взагалі на 8,1 % за рік.

Головною причиною зростання більшість економістів вважають те, що після Другої світової війни залишилася велика кількість нових технологій, що були розроблені для військової сфери (комп'ютери, радари, реактивні двигуни, електроніка, синтетична гума, Інтернет тощо) і майже не були застосовані в цивільному секторі. Тому після завершення війни великі обсяги коштів вкладалися в застосування цих технологій у цивільному виробництві [4, с. 73].

Такі високі темпи зростання тривали до 1973 року, тобто до появи так званого першого Нафтового шоку (світової енергетичної кризи, зумовленої зростанням загального світового рівня цін на нафту, а саме у 4 рази – з 3 до 12 доларів США за барель).

Другою важливою причиною структурних трансформацій у цей період було виникнення і поширення діяльності більшості відомих сьогодні світових організацій, таких як: ООН, МВФ, Світовий банк тощо, а також укладання та ратифікація міжнародних конвенцій і договорів, що посприяло, своєю чергою, міжнародних «правил гри».

Ще однією причиною активізації структурних трансформацій та економічного зростання в Золоту добу було реформування економічної політики та інститутів, крізь призму поєднання найкращих рис капіталізму й соціалізму. Зокрема, успішними виявилася система стратегічного планування, програмно-цільове управління в окремих галузях, монетарне й фіскальне регулювання тощо.

На порозі економічної кризи країни, що розвиваються, були змушені звернутися по допомогу до Бреттон-Вудських інституцій (МВФ і Світовий банк). Ці інституції висунули умову: країни, які в них позичають кошти, мусять втілити Програму структурних реформ (ПСР), відповідно до якої роль державної влади в системі національного господарства має зменшитися через урізування її бюджету, державні підприємства мають відійти приватним власникам, а законодавче регулювання, особливо у сфері міжнародної торгівлі, має послабитися [4, с. 83].

Втім, результати втілення ПСР далеко не у всіх країнах були втішними. Звісно з огляду на особливості тої чи іншої країни вплив ПСР на їх розвиток був різним.

Для того щоб краще зрозуміти характер необхідних кількісних і якісних структурних перетворень, варто розглянути досвід країн, які вже такий шлях подолали. Йдеться передусім про деякі азійські країни, такі як, Південна Корея, Сінгапур та інші.

З погляду антициклічної політики цікавим є досвід Південної Кореї, де відбувалися широкі варіації структурних змін у національному масштабі. Величезні структурні зміни відбулися наприкінці 1990-х і середини 2000-х років, особливо в 1997 році, коли в Азії фінансова криза вразила корейську економіку.

Власне тоді, під час кризи, почали відбуватися масштабні структурні перетворення, насамперед у межах самих секторів, тоді як міжгалузеві структурні зміни були відносно малими. Тобто галузі корейського виробництва під час кризи пережили значну реструктуризацію в промисловості, але більшість із них була зосереджена в межах своїх секторів. Реструктуризація на міжгалузевому рівні була скоріше стабільною й поступово відбувалася, незважаючи на економічну кризу.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Це означає, що економіки більшості регіонів Південної Кореї, які постраждали від кризи, трансформувалися в іншу промислову структуру, а не відновлювали попередню структуру, що була до рецесійного шоку. Саме тенденції до трансформації, а не відновлення, означає, що зовнішній шок постійно впливає не лише на галузеву структуру національної економіки, але й на конфігурацію самих регіональних економік [7, с. 253].

Водночас такі структурні зміни супроводжуються ще й суттєвим зростанням базових макроекономічних показників. Наприклад, в Індонезії ВВП на душу населення (постійний, 2010, \$) зріс з 1095 \$ (у 1980 р.) до 3834 \$ (у 2015 р.). Загалом з 1980 по 2015 рр. спостерігається трансформація індонезійської економіки як суттєва зміна відносної частки трьох секторів у ВВП. Частка продукції сільського господарства у ВВП постійно знижується з 1980 року, тоді як частка промисловості та сфери послуг значно зросла. Таке істотне збільшення доходів і трансформація індонезійської економіки, водночас супроводжувалися й поліпшенням соціальних показників, зокрема відбулося значне зниження рівня абсолютної бідності з 28,60 % (1980 р.) до 11,13 % (2015 р.) [6, с. 1].

Узагальнюючи досвід цих країн можемо стверджувати, що структурна трансформація зазначених економік мала доволі типовий перманентний характер. Йдеться про те, що спочатку відбувається переливання капіталу з аграрної сфери до сфери послуг, а згодом у високотехнологічні галузі промисловості з високою часткою доданої вартості, де умови та оплата праці є кращими. Крім цього, у структурній політиці важливе місце відводиться імпортозаміщенню. Таким чином, структурні зміни в цих країнах відображали тенденції щодо зменшення частки сільського господарства у структурі ВВП і експорту та відповідно збільшення частки високотехнологічних галузей.

Однак не завжди високий економічний потенціал країни може бути підґрунтям для здійснення якісної структурної трансформації національної економіки. Головною перешкодою тому є те, що в основі соціальної структури суспільства лежить система розподілу грошей і влади, яка має істотний вплив на рух капіталу всередині економіки. Таке твердження можна чітко простежити на прикладі багатьох країн світу, а особливо тих, які мають статус країн, що розвиваються.

Екваторіальна Гвінея є в певному сенсі віддзеркаленням характеру економічного розвитку схожого до українських особливостей, адже досвід цієї африканської країни свідчить, що економічне зростання, тобто збільшення обсягів виробництва (доходу) не дорівнює економічному розвитку. Оскільки Екваторіальна Гвінея будучи найбагатшою країною в Африці за доходом на душу населення і за темпами зростання ВВП (за рахунок відкриття великих родовищ нафти) залишається технологічно відсталою країною. Тому що навіть видобуток нафти в цій країні здійснюють іноземні компанії, а зароблені кошти майже не інвестуються в розвиток виробничого потенціалу країни. Великою мірою здійснюється лише реінвестування в розширення видобутку нафти та розвиток логістичної інфраструктури, переважно пов'язаної з цією галуззю.

Цілеспрямовано структурні трансформації здійснюються з метою забезпечення високого рівня економічного розвитку та економічного зростання в довгостроковій перспективі, що є дещо різними поняттями. Економічний розвиток – це комплексний процес кількісних і якісних змін у системі національної економіки, що передбачає перехід до вищої форми організації господарських відносин, забезпечення сталих темпів економічного зростання та збільшення виробничого потенціалу. Водночас під економічним зростанням треба розуміти збільшення обсягів суспільного виробництва, матеріального добробуту населення й розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах і послугах, а під виробничим потенціалом мається на увазі спроможність виробничої бази країни організувати і – що найважливіше – трансформувати виробничу діяльність відповідно до зміни кон'юнктури ринку і національних інтересів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Недоліком сучасної економічної політики України є й те, що вона є короткостроковою і практично не враховує такі питання довгострокового розвитку, як науково-технічний прогрес, динаміку глобальних ринків, демографічні тенденції, інституційні зміни тощо.

Оскільки вирішення завдань щодо зміни структури економічної системи, при цьому одночасно збільшуючи її ефективність, лежить у площині багатьох концепцій. Тому на сьогодні питання усунення структурних перекосів та забезпечення збалансованості секторів господарювання є пріоритетним завданням на будь-якому рівні економічних відносин. Тож, врахування положень тих чи інших концепцій має визначатися як рівнем економічних відносин з урахуванням умов і особливостей економічної системи, так і стратегічними завданнями досягнення структурного оптимуму [8].

Модель перехідного періоду передбачає залучення у відтворювальний процес та ефективне використання необхідних для цього ресурсів, активізацію підприємницької діяльності, стимулюючих факторів технологічного і структурного оновлення товаровиробництва і ринкової інфраструктури, підвищення продуктивності праці й на цій основі збільшення особистих, громадських і державних доходів та нагромаджень як бази поживлення та зростання платоспроможності споживчого попиту і ринку. Без належної його місткості в умовах монетарної політики або «гіперінфляційного шоку», або непомірного стиснення грошової маси в обігу розраховувати на могутній стимулюючий вплив ринку, на піднесення національного товаровиробництва і його успішну боротьбу з конкурентами не доводиться. Для цього повинна діяти державна політика оптимізації співвідношень грошової і товарної маси в обігу, прискорення темпів їх обертання та приросту ВВП і НД. Неприпустимі диспропорції і довільні дії банківсько-фінансових структур. Потрібна жорстка дисципліна і порядок у здійсненні науково обґрунтованої монетарної політики держави [3].

Ключовим показником розвитку країни є валове вкладення в постійний капітал (ВВПК). Ще одним важливим показником, що характеризує економічний розвиток країни є частка науково-дослідницьких розробок (НДР) у ВВП. Наприклад, середнє значення НДР у структурі ВВП серед країн ОЕСР становить близько 2,3 %. Водночас в Україні цей показник упродовж багатьох років не перевищує й 1 %, а в останні 8 років ще й неухильно зменшується з 0,75 % у 2010 р. до 0,45 % у 2017 р.

До інших динамічних показників, що характеризують структурні зміни національної економіки, зокрема в галузевому і регіональному вимірах, також можна віднести:

- зайнятість;
- ВВП;
- середня заробітна плата;
- експорт та імпорт (обсяги та структура);
- рівень матеріального добробуту (співвідношення – багаті/бідні);
- обсяг інвестицій в основний капітал.

Щоб визначити, скільки часу необхідно господарству, щоб зрости вдвічі, необхідно 70 поділити на показник темпів економічного зростання. Таким чином, якщо господарство країни щороку зростає на 1 %, для подвоєння обсягів виробництва йому знадобиться 70 років, тоді як господарству, що зростає щороку на 6 %, для цього знадобиться близько 11-12 років [4, с. 212].

Разом з тим, на думку представників німецької економічної школи (Фрідріх Ліст, Вільгельм Рошер, Карл Кніс), розвиток економіки ґрунтується на основі якісного законодавства, високотехнологічного матеріального виробництва й розвинутої соціальної інфраструктури.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Соціальна інфраструктура – це сфера людської діяльності, яка спрямовує свої системні дії в економічному, соціогуманітарному, культурно-етнічному та духовному напрямках і сприяє реалізації інституціональних вимог людиноцентризму в діяльності органів влади, самоуправління та громадянського суспільства. В умовах трансформаційних змін саме на державу покладається обов'язок розбудови соціальної інфраструктури за міжнародними стандартами, яка створює можливості для надання широкого спектра якісних послуг населенню, покращує використання бюджету сім'ї, обумовлює економію суспільної праці, забезпечує комфортність навколишнього середовища, узгоджує доходи з попитом населення [1, с. 30, 32].

Крім цього, до найпоширеніших важелів здійснення структурних трансформацій з боку держави, можна віднести:

- тарифи;
- експортні платежі;
- бюджетні трансферти;
- контроль якості;
- нормативне регулювання;
- державні закупівлі;
- програмно-цільове управління.

Варто зауважити, що повноправне залучення України до Європейського Співтовариства передбачає створення та підтримання умов для розвитку економічних та торговельних відносин, які сприятимуть інтеграції національної економіки до європейського ринку. Наявність в Україні суттєвих регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку потребує диференційованих підходів до розроблення заходів регіонального розвитку, покликаних сприяти створенню зони вільної торгівлі, а також зміцненню економічного та галузевого співробітництва між Україною та ЄС [2, с. 9–10].

Таким чином, головним завданням структурної політики в системі національної економіки має бути забезпечення високих сталих темпів економічного зростання та стійкості до рецесійних шоків у довгостроковій перспективі.

Висновки і пропозиції. На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що структурні зміни в національній економіці здійснюються, насамперед, через дві групи факторів, а саме ринкові та адміністративні. В обох випадках структурні процеси відбуваються з певною мірою невизначеності, зокрема й щодо необхідних витрат, і щодо очікуваних ефектів – отриманих у майбутньому. Варто також розуміти, що в певних умовах невизначеності часто мають місце бути структурні деформації.

Підтверджено, що структурна трансформація економік зарубіжних країн, які сьогодні можуть бути прикладом для України, тісно пов'язана з економічним зростанням та зміною структури зайнятості. Що відбувалося завдяки впровадженню високих технологій у виробництво, зростанню продуктивності праці, детінізації економіки, а також на основі переливу капіталу й зайнятості із сільського господарства до промисловості та сфери послуг, оскільки, якісні технічні зміни в сільському господарстві збільшують заощадження і призводять до перерозподілу капіталу на капіталомісткі сектори економіки. Необхідно відзначити, що проміжним етапом між розвитком сільського господарства та зростанням сфери послуг, у розвинених азійських країнах при здійсненні системних структурних змін, була високоефективна індустріалізація економіки.

Другою ключовою особливістю більш швидкої структурної трансформації є високий ступінь фінансової інтеграції різних галузей економіки, у тому числі несуміжних між собою.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Також на швидкість та якість структурних трансформацій у системі національної економіки великий вплив мають – досягнення макроекономічної стабільності, особливо зниження рівня інфляції та дефіциту державного бюджету. Адже річна інфляція понад 13 % та бюджетний дефіцит понад 3 % мають негативний вплив на темпи економічного зростання.

Загалом підвищення продуктивності та стандартизації послуг, при одночасному зростанні частки креативного сектору в цій сфері, стало ключовим джерелом структурної трансформації та економічного зростання в багатьох країнах за останніх кілька десятиліть.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальна інфраструктура як каталізатор модернізації соціо-гуманітарного простору регіонів України. *Регіональна економіка*. 2017. № 4 (86). С. 28–37.
2. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Методика оцінки прогресу економічних реформ: регіональний вимір європейської інтеграції. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2(6). С. 9-17.
3. Лукінов І. І. Економічні трансформації наприкінці 20-го сторіччя: монографія. [Б. м.: б. в.], 2000. 201 с. URL: http://vuzlib.org/lukinov/_index.htm.
4. Ха-Юн Чанг. Економіка. Інструкція з використання / пер. з англ. Андрій Лапін. Київ: Наш Формат, 2016. 400 с.
5. Шабліста Л. М. Державне регулювання структурних зрушень в економіці України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / НАН України. Інститут економіки та прогнозування. Київ, 2003. 36 с.
6. Dartanto, T., E.Z.W. Yuan, Y. Sofiyandi. Two Decades of Structural Transformation and Dynamics of Income Equality in Indonesia. *ADB Working Paper*. № 783. Tokyo: Asian Development Bank Institute. 2017. 23 p.
7. Dongheon Lee. Industrial Variety and Structural Change in Korean Regional Manufacturing, 1992–2004. *Growth and Change*. Vol. 48 No. 2 (June 2017). P. 246–264.
8. Nazarkevych I. Conceptual approaches to regulation of structural changes in economic systems. *Formation strategy of economic structures: the tools and practices* / edited by A. Berezin & M. Bezpartochnyi. Riga: «Landmark» SIA, 2016. P. 54–62.

References

1. Butko, M. P., Revko, A. M. (2017). Sotsialna infrastruktura yak katalizator modernizatsii sotsiohumanitarnoho prostoru rehioniv Ukrainy [Social infrastructure as a catalyst for the modernization of the socio-humanitarian space of Ukraine's regions]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4 (86), 28–37 [in Ukrainian].
2. Derii, Zh. V., Zosymenko, T. I. (2016). Metodyka otsinky prohresu ekonomichnykh reform: rehionalnyi vymir yevropeiskoi intehratsii [Method of assessment of economic reforms headway: regional dimension of European integration]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (6), 9-17 [in Ukrainian].
3. Lukinov I. I. *Ekonomichni transformatsii na prykintsi 20-ho storichchia* [Economic transformation at the end of the 20th century]. Retrieved from http://vuzlib.org/lukinov/_index.htm.
4. Kha-Yun Chanh (2016). *Ekonomika. Instruktziia z vykorystannia* [Economy. Instructions for use]. (Trans. Andrii Lapin). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
5. Shablysta L. M. (2003). *Derzhavne rehulivannia strukturykh zrushen v ekonomitsi Ukrainy* [State regulation of structural shifts in the economy of Ukraine]. (Doctor's thesis). Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukrainian, Kyiv [in Ukrainian].
6. Dartanto, T., E.Z.W. Yuan, Y. Sofiyandi (2017). Two Decades of Structural Transformation and Dynamics of Income Equality in Indonesia. *ADB Working Paper*, 783. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
7. Dongheon Lee (2017). Industrial Variety and Structural Change in Korean Regional Manufacturing, 1992–2004. *Growth and Change*, 48 (2), 246–264.
8. Nazarkevych I. (2016). Conceptual approaches to regulation of structural changes in economic systems. In A. Berezin & M. Bezpartochnyi (Ed.). *Formation strategy of economic structures: the tools and practices* (pp. 54–62). Riga: «Landmark» SIA.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Назаркевич Ігор Богданович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки України, Львівський національний університет ім. І. Франка (просп. Свободи, 18, м. Львів, 79001, Україна).

Назаркевич Игорь Богданович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики Украины, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (просп. Свободы, 18, г. Львов, 79001, Украина).

Nazarkevych Ihor – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economy of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv (18 Svobody Av., 79001 Lviv, Ukraine).

E-mail: nazarkevich@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5856-531X>

Кривень Олександра Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки України, Львівський національний університет ім. І. Франка (просп. Свободи, 18, м. Львів, 79001, Україна).

Кривень Александра Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики Украины Львовского национального университета имени Ивана Франко (просп. Свободы, 18, г. Львов, 79001, Украина).

Kryven Oleksandra – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economy of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv (18 Svobody Av., 79001 Lviv, Ukraine).

E-mail: oleks_kryven@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7487-0760>

Ревко Альона Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ревко Алена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Revko Alona – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7888-3657>

ResearcherID: J-1377-2016

UDC 364-146.2(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-41-49

Genrikh Kazarian

**DEVELOPMENT OF A STATE POLICY OF SOCIAL ADAPTATION
OF DISABLED PERSONS IN UKRAINE**

Генріх Казарян

**РОЗРОБКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ
З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ**

Генріх Казарян

**РАЗРАБОТКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ СОЦИАЛЬНОЙ
АДАПТАЦИИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В УКРАИНЕ**

Directions of elaboration of the policy of social and economic adaptation of disabled persons in Ukraine are analyzed within the article. Current trends in the implementation of the state policy in the field of social and economic support of disabled persons are analyzed. Detailed attention is paid to the definition of basic provisions of the institutional regulation of social and economic provision of disabled persons, justification for such regulation measures, which were combined into two groups: active and passive. In addition, within the article, main measures for the formation of an inclusive educational space are defined and substantiated, issues of the access to education for disabled persons, formation of the policy of their professional training, retraining and advanced training are considered. In particular, an analysis of the peculiarities of the existing system functioning of vocational training of unoccupied population and unemployed disabled persons is conducted.

Keywords: inclusion; inclusive education; policy of social adaptation of disabled persons; inclusive educational space; system of social and economic support of disabled persons.

References: 10.

У статті проаналізовано напрямки розробки політики соціально-економічної адаптації осіб з інвалідністю в Україні. Проаналізовано сучасні тенденції реалізації державної політики у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Детальна увага приділена визначенню базових положень інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, обґрунтуванню заходів такого регулювання, які були згруповані в дві групи: активні та пасивні. Також у статті визначено та обґрунтовано основні заходи формування інклюзивного освітнього простору, розглядаються питання доступності освіти для осіб з інвалідністю, формування політики їх професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Зокрема, проведено аналіз особливостей функціонування існуючої системи професійного навчання незайнятих та безробітних осіб з інвалідністю.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивне навчання; політика соціальної адаптації осіб з інвалідністю; інклюзивний освітній простір; система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Бібл.: 10.

В статье проанализированы направления разработки политики социально-экономической адаптации лиц с инвалидностью в Украине. Проанализированы современные тенденции реализации государственной политики в сфере социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. Подробное внимание уделено определению базовых положений институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью, обоснованию мероприятий такого регулирования, которые были сгруппированы в две группы: активные и пассивные. Также в статье определены и обоснованы основные мероприятия формирования инклюзивного образовательного пространства, рассматриваются вопросы доступности образования для лиц с инвалидностью, формирование политики их профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации. В частности, проведен анализ особенностей функционирования существующей системы профессионального обучения незанятых и безработных с инвалидностью.

Ключевые слова: инклюзия; инклюзивное обучение; политика социальной адаптации лиц с инвалидностью; инклюзивное образовательное пространство; система социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью.

Библ.: 10.

JEL Classification: I38

Target setting. In current conditions of social and economic development of the state it is difficult to talk about the possibility of financing a full and urgent transition to the form of inclusive education, therefore, by synthesizing already existing experience, given that the state policy on the introduction of inclusive education should be smooth and gradual, we propose the use of differentiated inclusive education. We consider it expedient using the term "differentiated inclusive education" as a system of state regulation in the field of providing educational services, which presupposes a standard differentiation as necessary for the training of people with special needs in particular, indirect participation in the educational process, direct participation in the educational process according to the level of knowledge, not taking into consideration age indicators or adaptation of educational institutions to the needs of participants in the educational process in all accreditation courses.

Actual scientific research and issues analysis. Problems of social and economic adaptation of disabled persons are guarded by well-known domestic scientists: I. M. Mishchak, I. Yu. Gryshova, O. I. Gonta, O. P. Diachenko, T. Panyuk, I. O. Markina, Zh. V. Derii, O. M. Galytsky, O. Melnyk, O. V. Nikolyuk, T. M. Gnatyeva and others [1-10]. However, today, the institutional regulation of social and economic support of disabled persons in the context of the formation and implementation of the policy of social and economic adaptation of disabled persons in Ukraine needs to be improved.

Uninvestigated parts of general issue defining. Despite numerous achievements of scientists regarding the social and economic adaptation of disabled persons, the analysis of the actual situation gives grounds to assert the ineffective state policy in this area. This necessitates the search for new methods and tools for implementing such a policy, development of measures for its implementation in order to increase the efficiency of state authorities work to ensure proper living conditions of disabled persons and their inclusion and involvement in society.

The research objective. To analyze directions of the policy development of the social and economic adaptation of disabled persons in Ukraine.

Statement of the main material. At the first stage, it would be advisable to carry out a social and psychological and statistical analysis of the activities of educational institutions, identify institutions in which inclusive education elements are already being implemented and pedagogical staff have primary experience with the relevant category [2].

In order to introduce inclusive education and its standardization, there is a need for studying the starting individual indicators of children development with the peculiarities of development and their healthy peers. Monitoring the impact of integrated / inclusive education on disabled persons and their peers will provide a definition of the way to develop and implement a mechanism for their integration into general education institutions, early integration into social environment, taking into consideration their typological and individual characteristics, formation of a new philosophy of the state policy referring the disabled, implementation and dissemination of the model of differentiated inclusive education in general educational institutions.

The next step should be improvement of the legal framework for the functioning of the national education system, which would regulate principles, mechanisms and methods for the inclusive education implementation: creation of a national system for assessing the education quality, which would take into consideration the features of physical capabilities; formation of a single educational and informational environment; improvement of educational and methodological and scientific provision of educational process; improvement of material and technical base, creation of a system of free movement of participants in the educational process; development of methodological recommendations for parents, pedagogical workers, administration, auxiliary staff of inclusive educational institutions on issues of content and technology of teaching children with peculiarities of development; a clear definition of categories that cannot participate in the general educational process; constructive characteristic of the responsibility of pedagogical workers for the quality of knowledge and skills [3; 6].

Systematic coverage of the results of experimental activities for a wide circle of the public will provide the feedback, change of stereotypical thought in relation to this issue, overcoming the problem of personal communication, the crisis of self-identity.

In the long term, it is possible to expect different variants of social and economic support of disabled persons depending on the level of financing, the state of social stability. In view of the above, it is worthwhile to formulate a strategy for creating an optimal environment for social and economic support of disabled persons.

The level of financial security can be a decisive factor. In case of inadequate funding, inertial development is possible, while integrated financing provides for the balanced development.

The path to achieving the main goal will depend on the choice of the development priorities: prompt development of educational space and the disabled employment or gradual formation of public opinion, upbringing of social culture for disabled persons. Each of the possible alternative activities has its own positive and negative options.

Therefore, in the first case, an accelerated solution of the problem is possible, which will provide certain results in a few years, but the probability of social rejection of disabled persons in the educational space sharply increases and can lead to social tension. In the second version, the probability of social tension decreases, but the achievement of the ultimate goal is significantly delayed chronologically.

In order to create an inclusive educational space in Ukraine, in our opinion, it is important to implement the following steps:

- create conditions for joining the international reporting process according to certain criteria;
- ensure a clear coordination of activities of state executive authorities, educational and rehabilitation institutions, public organizations of the disabled in solving legal, economic, organizational, scientific and methodical issues concerning disabled persons;
- develop the philosophy of inclusive education at the level of state policy, to register it legally;
- develop a nationwide concept and recommendations for the implementation of inclusive education;
- begin gradually the reforming of the education system;
- create a coordinating council on inclusive education, which would include representatives of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Social Policy of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Ukraine for Family, Youth and Sports, NGOs, parents [5; 8].

Consequently, at the current stage of the Ukrainian society development, the policy of social and economic support for disabled persons should be formed starting from prevention and detection of the disease to the full return of a person to society on the principle of continuity, flexibility and accessibility. The problem of social and economic support of disabled persons should be solved in a complex manner at the state level, taking into consideration individual characteristics, envisaging the transformation of social structures.

Analyzing the ways to overcome the organizational crisis in the system of state regulation, which may lead to ignoring the problems of social and economic support of disabled persons, the author notes that an important role in this context is played by the organizational component: uncertainty of strategy and goals, irrational construction of the structural and functional foundations of the system, unclear distribution and co-operation of work, this can be the cause of many conflicts of a political, economic, social, technological and psychological nature [4].

Therefore, a well-organized system of social and economic support of disabled persons can provide the necessary level of integrity and flexibility in resolving certain issues. A consistent state policy regarding social and economic support of disabled persons should be built on uniform standards, should ensure strict and obligatory compliance with regulatory requirements, and deviations from the rules must necessarily be punished strictly by law. Taking into consideration that modern levers of the process of social and economic support of disabled persons were formed during the transition period, there is a need to improve the processes of socialization. In order to increase efficiency, the need for co-ordination on macro-level measures of long-term action and directing of priority actions, clear allocation of powers at all levels has risen.

Ukraine is currently only on the path to the formation of a society of equal opportunities. The principle of equal rights implies that the needs of all are equally important; they should be the basis for determining the direction of state policy on the availability of services. People with special needs, having equal rights, have the same responsibilities; therefore, it would be logical to involve this category of citizens in solving the problems of disability.

To date, in Ukraine, the state policy on the implementation of active measures for the social and economic support of disabled persons has not been finalized; their employment remains low; low scale involvement of disabled persons in entrepreneurship; the barrier-free environment is only beginning to be formed as a means of accelerating the integration into the social life of this category of citizens; due to the lack of conditions for the effective implementation of their right to work, the full compliance with international standards of living standards for disabled persons is not ensured.

Overcoming of existing problems should be based on the creation of favorable social and economic, organizational and legal conditions for the social and economic support of disabled persons.

In our opinion, one of the areas of increasing the effectiveness of social and economic support of disabled persons is to increase the role of NGOs in solving problems. To improve their functioning, it is necessary to specify the legal, regulatory and legal foundations of activity [5].

Our research showed that institutional regulation of social and economic support of disabled persons should be directed in the following directions:

- providing complete architectural accessibility;
- motivation of professional activity of disabled persons;
- stimulating employers.

Institutional regulation of social and economic support of disabled persons should take into consideration the following aspects:

- state responsibility for the formation and implementation of the employment policy;
- the priority of ensuring full, productive and freely chosen employment in the process of implementing an active social and economic policy of the state;
- ensuring equal opportunities for citizens residing in Ukraine in the exercise of their constitutional right to work;
- provision of social partnership of subjects of the labor market with special needs, implementation of their right to free choice of a kind of activity according to their abilities and professional training taking into consideration personal interests and social needs, to this end, an appropriate choice of the list of types of professional activity should be ensured at the state level;
- promotion of effective employment, unemployment prevention, creation of new adapted workplaces and conditions for entrepreneurship development;
- voluntariness, lack of coercion of citizens regarding the choice of the activity sphere and workplace;
- publicity on the basis of comprehensive informing of disabled persons about the availability of vacancies;
- adherence to the complexity of measures for the regulation of the disabled employment;
- support for able-bodied disabled persons who need social protection;
- provision of preventive measures for the regulation of social and economic support of disabled persons;
- a guarantee of social and economic support of disabled persons, that is, the guarantee of jobs and profession preservation, guarantee of income receipt [4].

Depending on the state of economic development, the state of the labor market, some active and passive measures of institutional regulation of social and economic support of disabled persons are foreseen.

Active measures include:

- creation of additional and new jobs by the economy restructuring, developing private business, especially small and medium enterprises, conditions creation for foreign investment, for self-employment of disabled people, etc.;
- vocational guidance, training and retraining of personnel;
- organization of public works;
- strengthening the territorial and professional mobility of disabled persons;
- development of a separate relevant direction of the employment service, etc.

Passive measures include:

- payment of monetary aid to disabled persons;
- assistance to family members who are detained by disabled persons.

It should be emphasized that creation of new permanent and temporary jobs in modern conditions depends largely on the development of small enterprises. Nowadays in Ukraine, they account for about 60 % of the total number of employed in non-state structures.

Creation of small businesses does not require a large start-up capital. At the same time, these enterprises provide with a job a significant share of temporarily unemployed citizens.

A promising direction is the organization of small enterprises by attracting to them the graduates of vocational and technical schools. Despite the relatively lower cost of jobs in the social sphere, it would be advisable to create new enterprises in the manufacturing sector. An example of such a direction of work can be the functioning of the company «NOMOS» (Director – O. Lepetyuk, lawyer), which carries out economic activity aimed at meeting the goals and objectives of the founder – Kharkiv non-governmental organization of blind lawyers. The company provides social (legal) services to citizens who are in difficult circumstances, namely: protection of rights and interests is carried out, consultations on current legislation, assistance to the use of state coercion and realization of legal responsibility of persons who resort to unlawful actions are provided (registration of legal documents, lawyer's assistance, protection of rights and interests of a person). The company broadly facilitates the employment of law students, provides jobs for a large number of people with special needs [7].

The effectiveness of small enterprises creation is also evidenced by foreign experience. Of the total number of new jobs in the industrialized countries, 60 % to 80 % of them are small businesses. In Germany, for example, up to 70 % of the unemployed get jobs at small businesses. The progressive direction of employment regulation for people with special needs should be considered as preferential credit and tax policies for enterprises that increase the number of jobs and provide them to socially vulnerable groups of unemployed population.

An important direction of the active policy of social and economic support of disabled persons is vocational training, retraining and professional development of workers in order to create favorable conditions for large-scale deployment of processes of structural and technological restructuring of the economy, prevention of forced chronic unemployment, solution of personnel tasks related to rationalization of employment [10].

First of all, it is necessary to carry out professional training and retraining of personnel with the subsequent employment.

The system of professional training of unemployed and unoccupied disabled persons must carry out social (occupation, specialty as a means of protection against unemployment) and economic functions (development of labor potential of society, reproduction of the labor force required qualifications), supplement existing vocational training systems. It should become one of the chains of continuous learning.

The system of professional training of unemployed and unoccupied disabled persons is intended mainly for training and retraining of people who have become disabled in adulthood, based on their professional knowledge and skills, production experience. Young people with a disability who are looking for work for the first time should receive a specialty in institutions of inclusive nature.

Of great importance is the increased flexibility of the system of vocational training and retraining, first of all, by improving the system of studying the needs of the labor market and increasing the range of specialties that may be provided for the education of disabled persons. In doing so, plans and programs of training should be oriented to meet specific needs of the customer, in connection with which there is a need to simplify the system of accreditation of educational institutions.

It is worth paying attention to improving the information system on vacancies, first of all, to create an integrated labor market database containing information on the needs of enterprises in the personnel by professions and qualifications (structure of professions, level of qualifications), as well as data on the number of available and required jobs by category of staff.

Given the generally low level of material support, limited access to the Internet, low awareness of disabled persons, it is necessary to improve and diversify the forms of information services of this category in the labor market by periodically preparing and informing them about the need of enterprises in the workforce, about the need for continuing education and obtaining a competitive profession in the labor market. There is a need to expand the system of holding specialized (sectoral) and regional (inter-industry) vacancies fairs; to provide development of vocational guidance services for disabled people (informational, diagnostic, consultative, etc.).

The next requirement for social and economic support of disabled persons is the creation of barrier-free institutional infrastructure: improvement of the system for monitoring the availability of the environment; increasing the role of public organizations in checking project documentation and acceptance for the operation of new buildings; obligation of the relevant authorities to thoroughly verify compliance with the standards of public transport and places of public use. Provide architectural accessibility not only to buildings and facilities of educational, sports and recreation establishments, institutions of social protection of the population, public buildings, but also pay special attention to improving the accessibility of residential buildings, trade enterprises. Develop a system of strict control over compliance with already approved standards. It is vitally important to determine the norms of physical availability of jobs, definition of standards for workplaces, recommendations for conditions at a specialized workplace.

Development of new programs not only for the employment of disabled persons, but also creation of programs for their professional orientation, support in the workplace will enable the formation of a system of professional counseling from the school age and create a flexible system of professional support throughout life.

Development of a competitive disability monitoring system for disabled persons will significantly transform the educational system for them. By determining quantitative and qualitative characteristics of the labor market, that is, the actual number of specialists from the category of disabled persons, in conjunction with the perfect study of possible vacancies in government structures, in specialized industries, in the sphere of small and medium business, individual entrepreneurship, it will be significantly easier to identify ways to solve the problem.

When disabled persons are employed, their ability to vocational training, performance of work is assessed. Today, even disabled persons of Groups I and II, previously considered to be disabled, receive recommendations for certain types of work – this is a big step towards eliminating physical discrimination, but it is clear that such citizens can be employed in those kinds of activities and under those conditions of work that are adequate to their physical capacity, and for the employer creation of such jobs is fraught with high costs. Therefore, employment of disabled persons of Groups I and II should be stimulated accordingly.

Unification of the stimulation system of employers for employment of disabled persons is one of the defining directions of the reform of the institutional regulation of social and economic support of disabled persons. In international practice, not only administrative-compulsory, but also financial-economic and socio-psychological mechanisms of the employer's stimulation are widely used. In this context, in order to solve the problem of social and economic support of disabled persons, in our opinion, it would be expedient for the appropriate structures of executive power, to work out a system of forecasting the number of categories of disabled persons, that are able to work, develop a public investment system to create jobs for disabled people, develop the most suitable forms of employment - home work, reduced working week, day, temporary employment; introduce a system of graduates' certification by the

employer with a further assessment of the educational institution activity, which will affect the results of accreditation; take measures to support the manufacturer who uses the work of people with special needs (subsidies for hiring people with special needs above the 4 per cent quota; subsidies on wages during the first year of work of a disabled person with subsequent differentiation of its size, grants and subsidies for arrangement, re-equipment or maintenance of a specialized workplace; benefits when paying contributions for social insurance, reduction of taxes on the wage fund); develop a system of benefits, donations and subsidies for employers who take people with special needs not only to work but also to vocational training as students; create a state order for products produced with the participation of this category of population; introduce a system of state standard for hourly payment for disabled persons; work out a clear system of discrimination detection in the field of employment, strengthen state control over observance of regulatory instructions, determine effective sanctions; expand the vacancy database for people with special needs and employers; improve the system of statistical reporting on the monitoring of disability issues; introduce a system of annual incentives at the national and local levels, the most extensive use of the labor of people with special needs at all stages of production, in compliance with world standards; promote not only development of the entrepreneurship of disabled persons, but also take measures for its expansion; distribute in the mass media social advertisements of products made with the participation of disabled persons; contribute to the formation of a humane attitude of society towards this category of population; prevent the formation of social stereotypes regarding disabled persons; improve and promote competitions involving employers and disabled persons who demonstrate their professional capabilities; provide in collective agreements measures on the industrial adaptation and socialization of disabled workers; improve the mechanism of increasing employers' liability for improper implementation of the socialization of disabled workers.

In terms of reducing the financial burden on employers employing disabled persons, the state priority should be to review compensation for the impossibility of organizing such employment.

Along with the existence of the social security system, material support, charitable work, it is necessary to create a system of encouragement, promotion of unemployed disabled persons.

Construction of a socially oriented market economy is impossible without the formation of an effective system of institutional regulation of social and economic support of disabled persons. Therefore, it should be noted that it is motivation that can become a leverage that directs the development of social and economic relations from the advantage of extensive indicators in the direction of qualitative changes [3; 8].

It is advisable, in our opinion, to take measures to develop a counseling system and specific targeted social assistance and social services for people with special needs, which requires the provision of appropriate funds in the state and local budgets, the Pension Fund of Ukraine and the budgets of funds of compulsory state insurance.

Conclusions and propositions. An important conceptual approach to shaping the social and economic support of disabled persons is the involvement of local executive authorities not only in facilitating the creation or reservation of jobs, but also in the search for markets of products (services) produced by enterprises, public organizations of the disabled, as well as in increase its competitiveness.

Separately there is a problem of elimination of natural, communication obstacles, overcoming psychological barriers to perceptions of disabled people in society, etc. It is the above-mentioned positions that, in our opinion, can contribute to the formation of a modern citizen, self-sufficient personality.

Thus, ensuring effective institutional regulation of social and economic support of disabled persons is possible only with a comprehensive approach to its solution in all segments (state, regional) in all its components (formation, implementation, control), with the participa-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

tion of all interested structures (administrative, commercial, public). It is also necessary to clearly define the state policy of Ukraine in the field of disability prevention. That is why there is an urgent need to develop an appropriate strategy.

References

1. Hnatieva, T. M., Nikoliuk, O. V. (2014). Vplyv sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu na konkurentospromozhnist pidpriemstv ahrarnoho sektoru [Influence of social responsibility of business on competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economic sciences»*, 4 (76), 151-157 [in Ukrainian].
2. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. (2017). Instytutsiini rehuliatory sotsialno-ekonomichnoho zabezpechennia osib z invalidnistiu na rynku medychnykh posluh Ukrainy [Institutional regulators of social and economic support of disabled persons in the medical services market of Ukraine]. *Ekonomicnyi analiz – Economic analysis*, 27 (3), 242-248 [in Ukrainian].
3. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. (2017). Infrastrukturne zabezpechennia potreb invalidiv na rynku medychnykh posluh Ukrainy [Infrastructure support for the requirements of disabled persons in the medical services market of Ukraine]. *Ekonomicnyi analiz – Economic analysis*, 27 (4), 321-330 [in Ukrainian].
4. Gonta, O. I., Melnyk, A. G. (2017). Sotsialni innovatsii v orhanizatsiino- ekonomichnomu zabezpechenni reabilitatsii liudei z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy [Social innovations in organizational and economic support for rehabilitation of disabled persons]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva: ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko*, 185, 10-23 [in Ukrainian].
5. Kazarian, G. G., Gryshova, R. V. (2018). Metodolohichni pidkhody do formuvannia systemy sotsialno-ekonomichnoho zabezpechennia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy [Methodological approaches to the system formation of social and economic support of disabled persons]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 105-114 [in Ukrainian].
6. Melnyk, O. (2017). Kliuchovi aspekty trudovoi sotsializatsii invalidiv v Ukraini [Key aspects of work socialization of the disabled in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (10), 42-50 [in Ukrainian].
7. Melnyk, Yu. M., Nikoliuk, O. V. (2015). Rozbudova sotsialnykh zviazkiv pidpriemstv ahroprodovolchoi sfery [Development of social ties between agribusiness enterprises]. *Biznesnavihator – Business Navigator*, 1 (36), 48-52 [in Ukrainian].
8. Novikova, N. L., Galytskyi, O. M., Grishova, R. V. (2018). Derzhavni mekhanizmy rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho zabezpechennia osib z invalidnistiu [State mechanisms of regulation of social and economic support of disabled persons]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 20, 66-70. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66 [in Ukrainian].
9. Paniuk, T. P. (2015). Znachennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v upravlinni personalom pererobnykh pidpriemstv [Essence of social responsibility of business in personnel management of processing enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (3), 120-125 [in Ukrainian].
10. Kolot, A. M. (Ed.) (2010). *Sotsializatsiia vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiikoho rozvytku [Socialization of labor relations in the context of sustainable development]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Гнатъева Т. М., Ніколюк О. В. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник*. 2014. № 4 (76). С. 151-157.
2. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інституційні регулятори соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз: зб. наук праць*. Тернопіль, 2017. Т. 27, № 3. С. 242-248.
3. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інфраструктурне забезпечення потреб інвалідів на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз: зб. наук праць*. Тернопіль, 2017. Т. 27, № 4. С. 321-330.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Гонта О., Мельник О. Соціальні інновації в організаційно- економічному забезпеченні реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки*. 2017. Вип. 185. С. 10–23.

5. Казарян Г. Г., Гришова Р. В. Методологічні підходи до формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 105–114.

6. Мельник О. Ключові аспекти трудової соціалізації інвалідів в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2017. № 2 (10). С. 42–50.

7. Мельник Ю. М., Ніколюк О. В. Розбудова соціальних зв'язків підприємств агропродовольчої сфери. *Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал*. Херсон, 2015. № 1 (36). С. 48–52.

8. Новікова Н. Л., Галицький О. М., Гришова Р. В. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 66–70. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66.

9. Панюк Т. П. Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2015. № 3 (3). С. 120–125.

10. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія / А. М. Колот, О. А. Гришнова, О. О. Герасименко та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ: КНЕУ. 2010. 348 с.

Kazarian Genrih – PhD Economics, Assistant Professor of the Department of Education Management, DNZ of the «Institute of Management Education» of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (52-A Chichovykh Striltsiv Str., 04053 Kyiv, Ukraine).

Казарян Генріх Генріхович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту освіти, ДНЗ «Інституту менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (вул. Січових стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна).

Казарян Генрих Генрихович – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента образования, ГУЗ «Института менеджмента образования» Национальной академии педагогических наук Украины (ул. Сечевых стрельцов, 52-А, г. Киев, 04053, Украина).

УДК 338.43:636.03

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-50-59

Віктор Замлинський

**РЕНОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ**

Виктор Замлинский

**РЕНОВАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ
АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО СЕКТОРА**

Viktor Zamlynskyi

**RENOVATION MECHANISMS OF INTENSIFICATION OF ENTERPRISES
OF THE AGROINDUSTRIAL SECTOR**

Досліджено сучасний стан функціонування підприємств агропродовольчого сектору в Україні та запропоновано комплекс реноваційних механізмів, які забезпечать підприємствам інтенсивний напрям розвитку. Запропоновані заходи будуть сприяти залученню інвестицій міжнародних фінансових установ в агропромисловий комплекс, дозволять реалізувати масштабні проекти згідно із сучасними вимогами до ресурсозбереження, інноваційності та екологічності з дотриманням принципів прозорості, ефективності та можливості використання інституту державно-приватного партнерства, впровадження енергоощадних технологій, комплексної автоматизації виробничих процесів.

Ключові слова: реновація; модернізація; аграрний сектор; продовольство; інтенсифікація; тваринництво; державна підтримка розвитку сільського господарства; нетрадиційні галузі тваринництва; сільськогосподарський світогляд; попит на продукти харчування; зростання виробництва.

Бібл.: 8.

Исследовано современное состояние функционирования предприятий агропродовольственного сектора в Украине и предложено комплекс реновационных механизмов, которые обеспечат предприятиям интенсивный направление развития. Предложенные меры будут способствовать привлечению инвестиций международных финансовых учреждений в агропромышленный комплекс, позволят реализовать масштабные проекты согласно современным требованиям к ресурсосбережению, инновационности и экологичности с соблюдением принципов прозрачности, эффективности и возможности использования института государственно-частного партнерства, внедрение энергосберегающих технологий, комплексной автоматизации производственных процессов.

Ключевые слова: реновация; модернизация; аграрный сектор; продовольствие; интенсификация; животноводство; государственная поддержка развития сельского хозяйства; нетрадиционные отрасли животноводства; сельскохозяйственное мировоззрение; спрос на продукты питания; рост производства.

Библ.: 8.

The present state of the functioning of the agro-food sector enterprises in Ukraine is investigated and a complex of renovation mechanisms is proposed that will provide the enterprises with an intensive direction of development. The proposed measures will promote the attraction of investments of international financial institutions in the agro-industrial complex, will allow to implement large-scale projects in accordance with modern requirements for resource conservation, innovation and environmental friendliness, adhering to the principles of transparency, efficiency and possibilities of using the public-private partnership institute, introduction of energy saving technologies, and integrated automation of production processes.

Keywords: renovation; modernization; agrarian sector; food; intensification; animal husbandry; state support for agricultural development; non-traditional livestock industries; agricultural outlook; food demand; production growth.

References: 8.

JEL Classification: Q13

Постановка проблеми. Виробництво продукції продовольчого комплексу завжди було й залишається однією з провідних сфер у вирішенні проблеми продовольчої безпеки держави, постачання населення країни якісними і корисними продуктами харчування. Проте фактичний стан розвитку країни упродовж трансформаційного періоду не відповідає потенційним можливостям і постійно погіршується. Таким чином, треба продовжити подальше реформування аграрного сектору економіки, яке припинить кризові тенденції в сільськогосподарському виробництві. Вихід із надзвичайно складного стану, який склався в економіці країни, полягає в застосуванні інтенсивних методів виробництва. Суттєвою проблемою є збільшення поголів'я тварин, однією з причин, на наш погляд, не головною, називають зменшення площ під кормовими культурами. Також потребує посиленої уваги механізм покращення племінного складу тварин, який забезпечить збільшення обсягів приросту виробництва м'яса, молока, яєць на внутрішньому ринку за рахунок інтенсифікації.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз останніх досліджень. Питанням розвитку агропродовольчого сектору присвячено велику кількість наукових досліджень, результати яких відображенні в працях О. М. Бородіної, М. В. Гладія, М. П. Бутка, І. Ю. Гришової [1], Н. А. Добрянської [8], С. М. Кваши, М. Ф. Кропівка, В. Я. Месель-Веселяка, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, С. М. Шкарлета, О. М. Шпичака та багатьох інших науковців. Разом з тим треба зазначити, що проблеми подальшого розвитку та модернізації в сучасних динамічних та нестійких умовах ведення бізнесу постійно розширюються, тому потребують постійної уваги з боку вчених-аграрників.

Мета статті. Оцінити поточну ситуацію, що склалася на ринку агропродовольчої продукції, та на базі сучасних реалій сформулювати комплекс заходів щодо удосконалення розвитку експортного потенціалу та державної підтримки аграрного сектору, зокрема тваринництва.

Результати досліджень. В умовах, коли людство потребує постійного збільшення продовольчих ресурсів, аграрна економіка України щорічно нарощує власну частку в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, тим самим посилює свої позиції стійкого розвитку, проводить заходи щодо адаптації агросистеми та технологічно пов'язаних галузей до сучасних вимог зміни клімату, створює сприятливі соціально-економічних умов сільського розвитку.

Стратегія розвитку агропродовольчого сектору на поточний та наступні роки визначена Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [4].

Крім цього, щороку державою визначаються сутність цільових програм на підтримку підприємств АПК та суми витрат на них. Розподіл видатків Держбюджету на 2018 рік, у тому числі для фінансування таких цільових програм, наведено в додатках 3 та 4 до Закону від 07.12.17 р. № 2246-VIII «Про Державний бюджет України на 2018 рік» [7].

Зокрема на фінансування витрат Міністерства аграрної політики, у тому числі витрат на держпідтримку сільгосптоваровиробників, передбачено більше 14,1 млрд грн. Для порівняння: торік на ці потреби було виділено майже 9,5 млн грн. Причому, як і в минулі роки, підтримка може надаватися як на безповоротній, так і на поворотній (надання кредитів) основі.

Згідно з цими програмними документами запропоновано перелік конкретних напрямів використання бюджетних коштів за цією програмою наведено у п. 3 Порядку № 104. До нього, зокрема, увійшли:

- селекція в рослинництві та тваринництві;
- часткова компенсація вартості складної сільгосптехніки вітчизняного виробництва;
- часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств із виробництва комбікормів;
- фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;
- підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів;
- виплата субсидії на гектар посівів;
- державна підтримка сільгосптоваровиробників шляхом здешевлення страхових платежів (премій).

Основною проблемою галузі є катастрофічне скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин та обсягів виробництва у тваринницьких господарствах усіх форм власності. Ринок продукції тваринництва характеризується незбалансованістю попиту і пропозиції, низьким рівнем внутрішнього споживання, а також недостатньо розвинутою ринковою інфраструктурою. Тому згідно з порядком використання коштів за програмою підтримки галузі тваринництва затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.15 р. № 884 [5].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Відповідно до затвердженої програми бюджетне фінансування отримують юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності. Виплати спрямовуються на розвиток галузі тваринництва та підвищення її ефективності та часткового відшкодування:

- вартості закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження та племінних телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напрямів продуктивності, племінних свинок та кнурців, племінних вівцематок, баранів, ярок;

- відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими у національній валюті, для покриття витрат, пов'язаних із закупівлею молодняка сільськогосподарських тварин, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів;

- вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів та утворених на кооперативних засадах м'ясопереробних підприємств.

Вищенаведені заходи мають на меті активізацію програм інвестування тваринницької сфери та позитивно вплинути на фінансово-економічне та соціальне становище.

Можна виділити такі складові невдач та негативного іміджу галузі:

- суттєві диспропорції між цінами на м'ясо-молочну продукцію, що знижує рівень рентабельності та робить тваринництво інвестиційно непривабливим;

- нестабільність попиту, зменшення обсягу споживання на внутрішньому ринку у зв'язку з бідністю населення та суттєві обмеження щодо експорту;

- недієва програма державного регулювання імпорту, що призвела до подальшої урбанізації та зникнення окремих напрямків виробництва продукції тваринництва;

- відсутність конкурентної кредитної політики, спрямованої на рівні умови щодо оновлення морально застарілих засобів виробництва;

- невідповідна програма заохочення і підготовки молодих спеціалістів більшості спеціальностей, що унеможлиблює інноваційний розвиток;

- незадовільний рівень інтеграційних процесів із високо розвинутими країнами ЄС;

- домінування натурального виробництва особистих селянських господарств, що унеможлиблює застосування сучасних технологій виробництва;

- не достатньо розвинута селекційно-племінна робота особливо в середніх і малих підприємствах;

- неефективність фінансово-економічного механізму державної підтримки тваринництва, що спричиняє відсутність мотивації у молоді будувати своє майбутнє в сільській місцевості.

Також першочерговим є отримання квот на експорт, збільшення частки продукції відповідно до стандартів ЄС та технічних регламентів.

Важливим фактором зниження собівартості продукції є впровадження ресурсозберігаючих технологій, тобто технологій, які забезпечують економію ресурсів підприємства, а отже, і зменшення витрат.

Ресурсозберігаючі технології вирощування продукції тваринництва повинні базуватися на широкому використанні біологічних факторів (високопродуктивні породи, стимулятори росту та ін.), агрохімікатів нового покоління, сучасної високопродуктивної техніки, вдосконалення технологічних операцій тощо [8]. Створення інформаційних автоматизованих баз даних про племінні ресурси та державного реєстру сільськогосподарських тварин дозволить більш ефективно проводити їх облік і контроль, розподіляти державні пільги і дотації.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зростання виробництва продукції агропродовольчого комплексу також сприятиме досягненню інших національних цілей, включаючи скорочення бідності сільського населення, налагодження логістичних та інфраструктурних шляхів «село-місто», посилення продовольчої безпеки, більш ефективного й відповідальне використання природних ресурсів.

Економічний механізм формування і функціонування ринку сільськогосподарської продукції та продовольства об'єднує такі блоки: механізм ціноутворення, система оподаткування, кредитування та страхування. Результати дослідження доводять, що в комплексі з цими блоками обов'язково необхідно враховувати організаційні складові сприяння створення гідних умов конкуренції. Основними завданнями цінового механізму на сучасному етапі розвитку економічних відносин є досягнення паритету цін продукції імпорту та експорту та збалансована їх частка в загальній структурі виробництва і споживання. До основних напрямів забезпечення паритету цін належать такі: застосування гарантованих мінімальних цін на імпорту продукцію в межах визначених її квот; фінансові товарні інтервенції (купівля або продаж товару залежно від рівня кон'юнктури цін на ринку). На жаль, нині ми спостерігаємо незадовільний стан захищеності українських виробників і споживачів від неякісних та подекуди шкідливих для здоров'я іноземних продуктів харчування, неконтрольованого забруднення навколишньої екосистеми, фінансової неспроможності сільського населення споживати поживні продукти харчування згідно норм. Ці питання повинні буди першочерговими для вирішення в кожній програмі розвитку аграрного сектору.

Ефективне функціонування ринку м'ясних продуктів можливе лише за умови максимального наближення попиту та пропозиції. Попит на аграрну і продовольчу продукцію визначається трьома факторами: рівнем грошових доходів населення, рівнем цін, а також цін на супутні види продовольчих товарів.

Щодо кредитної системи, то через високі ставки сплати за кредити значна кількість підприємств ними не користуються. До того ж значно зменшились обсяги кредитів. Всі вони спрямовувалися в галузі з підвищеним оборотом капіталу, та у агрохолдінгові компанії обминувши малий і середній аграрний бізнес.

Розвиток кредитного механізму підприємств має наступну перспективу: створення та розвиток кредитної форми кооперації між сільськогосподарськими товаровиробниками в межах представленої мікрозони та переробними підприємствами; розвиток довгострокового кредитування, основною метою якого є оновлення матеріально-технічної бази підприємств; диференціація розміру кредитних ставок за використання кредитних ресурсів за видами підприємств, функціонуючих у складі АПК.

Наступним елементом у системі удосконалення економічного механізму підприємств є удосконалення податкової політики. Розвиток податкових відносин на найближчий період нами передбачений у продовженні пошуку дієвої системи пільгового оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, передусім малих і середніх, що виробляють органічно чисту продукцію. Основною стратегією іноземних країн є захист власних товаровиробників і протидія надходженню дешевої імпортової продукції на внутрішні ринки. Цей механізм нам варто запровадити якнайшвидше.

Отже, актуальною проблемою залишається питання державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, зокрема тих, хто займається виробництвом м'яса. Проблема досить складна, але зарубіжний досвід та власні спостереження і дослідження доводять, що в ближчі роки забезпечити рентабельне виробництво м'яса без державних дотацій буде складно. Поступово будуть зникати суб'єкти малого і середнього бізнесу, якщо не розвинути зелений туризм, виробництво нетрадиційної аграрної продукції, органічних продуктів без застосування хімікатів та антибіотиків. Так, їхня продукція буде дорога, але набагато корисніша. В Україні існує незаповнена ніша в ро-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

зведенні рідкісних нетрадиційних тварин. Як, наприклад, равликів, виноградних слимаків, фазанів, голубів, черепах, страусів, дощових черв'яків, мідій, устриць, морських водоростей. Також перспективним є бізнес зі створення заповідників диких тварин (коней, овець, буйволів, свиней та інших). У таких країнах, як Великобританія та Нова Зеландія діють програми зі створення нового та збереження існуючого дикого запасу тварин як основи генофонду та протидії вимирання популяції. Ці програми розширення біорізноманіття тварин дозволять підняти рейтинг Україні у збереженні світової флори та фауни, доповнять раціон біологічно повноцінними продуктами харчування.

Вивчення глобальних теоретичних засад інтенсифікації сільського господарства, заснованих на збільшенні кількості населення та зміні клімату, дає змогу стверджувати, що питання інтенсифікації актуально як ніколи, світова ціна на продукцію тваринництва до 2050 року зросте в середньому на 30 % без значних змін клімату та на 60 % і більше за умови настання кліматичних змін. Здебільшого подорожчання буде пов'язане зі зменшенням кормової бази та відбудеться в країнах Азії, Африки та на Півдні України. Значно збільшаться інвестиції в інфраструктурні об'єкти, які забезпечують зв'язок виробників продовольства з ринками і поставки продовольства у великі міста. Державна програма пристосування агропродовольчого сектору до кліматичних змін є важливою складовою забезпечення загальної стійкості продовольчої системи і продовольчої безпеки. Зміна рівня і структури виробництва сільгосппродукції, її подорожчання викликає соціальні та економічні наслідки, змінює спрямованість розвитку виробничих підприємств, що може викликати зміни у структурі собівартості, а також змінити сучасну логістичну систему торгівлі та покращити інвестиційний клімат. На національному рівні це безумовно спровокує постійне зростання цін на сільськогосподарську продукцію, зокрема продукти харчування і корми, що, у свою чергу, вплине на економічне й соціальне становище населення, особливо на прошарок сімей, де значна частина заощаджень витрачається на продукти харчування.

Реноваційні механізми інтенсифікації розвитку тваринництва вимагають їхнього розширеного відтворення з урахуванням як глобальних запитів, так і внутрішніх соціальних, технологічних та економічних факторів, що надасть відчутний соціальний ефект і вплине на прибутковість. Запровадження інновацій може відбуватися за умови державного сприяння та масштабної інвестиційної підтримки, що в комплексі з чисельними дослідженнями, відповідними державними програмами та спрощеннями фінансово-кредитного та податкового середовища дозволять отримати позитивний ефект.

Таким чином, використовуючи структури відносин кластерного типу: бізнес-державні установи, бізнес – науково-дослідні інститути можна досягти інтенсифікації шляхом використання ресурсозберігаючих технологій та збільшити ефективність наявного ресурсного потенціалу.

Тваринництво є стратегічним національним пріоритетом, складовою глобальної продовольчої безпеки. Ми пропонуємо проводити структурну перебудову в двох напрямках: створення конкурентного продукту виробниками й умови державного сприяння щодо логістики і реалізації цієї продукції на світових ринках. Підтримка структурної перебудови у тваринництві повинна здійснюватися переважно через інвестиції; активізація чинників інтенсивного відтворення - через поліпшення якості кормової бази, селекційно-плеємної справи, впровадження сучасних інноваційних технологій, підготовки висококваліфікованих кадрів, проведення ветеринарних і санітарних заходів.

Також перспективним напрямом є досягнення оптимальної концентрації поголів'я тварин. Одним із факторів, який безпосередньо впливає на рівень продуктивності тварин та формує собівартість виробленої продукції, є вибір методу утримання тварин. Аналіз організаційно-економічних підходів до виробництва м'ясної продукції свідчить,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

що інтенсифікація тваринництва з використанням інноваційних ресурсозберігаючих технологій є раціональною та перспективною та дозволяє зменшити витрати на третину в розрахунку на 1 голову. Позитивним прикладом є усунення з українського ринку іноземного м'яса птиці та яєць та поступове нарощення експорту цієї продукції протягом останніх років. Діаметрально протилежну ситуацію ми спостерігаємо у свинарстві та молочному скотарстві.

На нашу думку, розвиток тваринництва є одним із головних компонентів забезпечення продовольчої безпеки, тому інтенсифікація галузі, інвестування в агротехнології, постійне техніко-економічне оновлення ресурсної бази є першочерговим завданням. Зміна сільськогосподарського світогляду, формування нової концепції агропродовольчого ринку з посиленням ролі національного товаровиробника, збільшення наявного ресурсного потенціалу за рахунок впровадження нових, сучасних, якісних характеристик через збільшення екологічної та органічної складової, покращення генетичного потенціалу з використанням сучасних інноваційних технологій, що дозволить забезпечити товарну диверсифікацію та перерозподілити ринки відповідно до запитів, як наслідок, посилити спеціалізацію виробництва та концентрацію поголів'я тварин. Ці заходи дозволять збільшити конкурентні переваги на сучасному етапі переформатування глобальних продовольчих ринків.

Суттєвою складовою стратегії розвитку тваринництва є переорієнтація на використання місцевих сировинних, матеріальних і трудових ресурсів, соціальну спрямованість державної підтримки, відповідальну політику щодо раціонального використання природних ресурсів, пасовищ та водойм, розвиток соціального, економічного та культурного життя сільського населення, розбудова стійкого сільського господарства та економічної стабільності шляхом відродження екологічної агросистеми регіону.

Для виконання забезпечення стабілізації виробництва м'яса і м'ясопродуктів і більш ефективного використання ресурсного потенціалу АПК виникає об'єктивна необхідність комплексного підходу в реалізації окремих груп факторів: організаційно-управлінських, економічних і правових; техніко-технологічних; соціальних.

Для оптимізації виробничої програми розвитку агроформування використана лінійна економіко-математична модель, яка включає 50 змінних, на які накладаються 71 обмеження.

При розробці моделі задачі введена така символіка:

Множини:

J – множина, елементами якої являються галузі й види діяльності в агроформуваннях;

I – множина видів земельних угідь;

H – множина однорідних груп культур;

F – множина показників виробничо-фінансової діяльності;

K – множина поживних речовин;

P – множина видів гарантованого виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;

T – множина видів трудових ресурсів.

Підмножини:

J₁ – підмножина галузі рослинництва;

J₂ – підмножина галузі тваринництва;

J₃ – множина видів кормів страхового фонду.

Індекси:

j – індекс галузі або виду діяльності в агроформуванні;

i – індекс виду земельних угідь;

h – індекс однорідних груп культур;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

t – індекс виду трудових ресурсів;
 f – індекс показників виробничо-фінансової діяльності;
 k – індекс видів поживних речовин або виду корму страхового фонду;
 p – індекс виду гарантованого виробництва сільськогосподарської продукції.

Змінні:

x_j – розмір j -ої галузі або виду діяльності в агроформуванні;
 $x_j^{(k)}$ – загальний розмір страхового фонду по k -ому виду поживних речовин для розвитку j -ої тваринницької галузі;

$x_j^{(f)}$ – сумарне значення f -го показника виробничо-фінансової діяльності по j -им галузям виробництва;

$x_j^{(t)}$ – загальна потреба в трудових ресурсах t -ого виду для розвитку j -их галузей.

Техніко-економічні коефіцієнти:

a_{ij} – нормативи затрат i -го виду земельних угідь на виробництво j -го виду продукції;
 a_{tj} – нормативи витрат t -го виду трудових ресурсів в розрахунку на виробництво j -ого виду продукції;

v_{kj} – вихід k -го виду поживних речовин з j -ого виду корму;

a_{kj} – нормативна потреба в k -му виді поживних речовин у розрахунку на одиницю виміру j -ої змінної по тваринництву;

d_{kj} – розміри страхового фонду по k -ому виду поживних речовин у розрахунку на одиницю виміру j -ої змінної по тваринництву;

v_{pj} – вихід p -го виду продукції по j -ому виду діяльності в агроформуванні;

ξ_{pj} – логічний коефіцієнт зв'язку, який може приймати значення $\xi_{pj}=0$ або $\xi_{pj}=1$;

c_{fj} – вартісне значення f -го показника виробничо-фінансової діяльності в j -ому виду діяльності в агроформуванні.

Константи:

A_i – наявність i -го виду земельних угідь в господарстві;

A_h і A_h – відповідно \min допустима і \max можлива площа h -ої однорідної групи культур в структурі посівних площ;

B_i – максимальна площа групи сільськогосподарських культур у сівозміні;

A_p – гарантований обсяг виробництва p -го виду продукції.

Перша група змінних визначає напрямки використання продукції рослинництва. Насамперед тут включаються змінні із використання зернових і технічних культур, на фуражні цілі, а також передбачається реалізація продукції за різними каналами.

Друга група змінних із виробництва та використання кормів.

Третя група змінних пов'язана з тваринницькими галузями і включає поголів'я корів, нетелів, молодняк великої рогатої худоби та свиней на відгодівлі. У цій групі змінних враховуються умови, пов'язані з процесом відтворення стада та можливості виробництва продукції тваринництва і її реалізації за різними каналами. Крім того, в групі передбачається формування страхового фонду концентрованих, грубих і соковитих кормів.

Заключна група змінних по розрахунку результативних показників виробничо-фінансової діяльності підприємства. Тут визначається сума матеріальних витрат, вартість кормів, вартість валової продукції у зіставних цінах, собівартість реалізованої продукції, чистий дохід та валовий прибуток господарства.

Критерій оптимальності:

$$Z = (\max) = x_j^{(f)}; (f \in F). \quad (1)$$

Підсистеми обмежень:

1. Щодо використання земельних угідь

$$\sum_{j \in J} a_{ij} x_j \leq A_i; (i \in I); \quad (2)$$

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Щодо структури посівних площ сільськогосподарських культур з урахуванням науково обґрунтованої системи сівозмін:

$$\underline{A}_h \leq \sum_{j \in J} a_{hj} x_j \leq A_h; (h \in H); \quad (3)$$

3. Щодо визначення потреби в трудових ресурсах:

$$\sum_{j \in J} a_{tj} x_j - x_j^{(t)} = 0; (t \in T); \quad (4)$$

4. Щодо виробництва та використанню кормів і забезпеченню фізіологічних потреб тварин в поживних речовинах:

$$\sum_{j \in J_1} v_{kj} x_j - \sum_{j \in J_2} a_{kj} x_j - \sum_{j \in J_3} x_j^{(k)} \geq 0; (k \in K); \quad (5)$$

5. Щодо формування страхового фонду кормів:

$$\sum_{j \in J_2} a_{kj} x_j - x_j^{(k)} = 0; (k \in K_1); \quad (6)$$

6. Щодо гарантованого виробництва і розподілу продукції:

$$v_{pj} x_j - \sum_{j \in J} f_{pj} x_j = 0; \quad (7)$$

$$f_{pj} x_j \geq A_p; (j \in J); (p \in P). \quad (8)$$

7. Щодо формування результативних показників виробничо-фінансової діяльності:

$$\sum_{j \in J} C_{fj} x_j - x_j^{(f)} = 0; (f \in F); \quad (9)$$

8. Невід'ємність змінних:

$$x_j \geq 0; x_j^{(k)} \geq 0; x_j^{(f)} \geq 0; x_j^{(k)} \geq 0. \quad (10)$$

Перша і друга підсистеми обмежень пов'язана з використанням земельних ресурсів (площі товарних посівів та кормових угідь) з врахуванням вимог науково обґрунтованої системи землеробства.

Третя підсистема обмежень із визначення потреби в трудових ресурсах.

Четверта підсистема обмежень із виробництва і використання кормів та забезпечення потреб тварин в поживних речовинах і відповідних вимог щодо зоотехнічних норм годівлі. До цієї підсистеми включається підсистема обмежень з формування страхових фондів кормів.

П'ята підсистема обмежень включає умови щодо розподілення продукції рослинництва і тваринництва за різними каналами використання, враховуючи внутрішньогосподарські потреби та розвиток процесів відтворення.

Шоста підсистема обмежень забезпечує визначення результативних показників виробничо-фінансової діяльності господарства.

Національна програма інтенсивного напряму розвитку агропродовольчої сфери повинна розроблятися в координатах парадигми світового ресурсно-інноваційного розвитку глобальної економічної системи, яка передбачає застосування моделі зменшення енерговитратності та імпортоенергозалежності, заощадливе використання земельних та водних ресурсів, комплексну модифікацію й автоматизацію, створення спеціальної програми для припинення трудової міграції, зменшення рівня бідності населення в сільській місцевості. У результаті створення сприятливих умов для впровадження проектів агропродовольчої сфери збільшиться обсяг експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції, а Україна посяде гідне місце серед світових постачальників продовольства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки і пропозиції. Таким чином, удосконалення організаційно-економічних та технологічних заходів щодо підвищення ефективності функціонування й розвитку агроформувань, які вирощують тварин дозволить значно підвищити економічну ефективність виробництва, вирішити низку соціальних проблем, а також залучити основний ресурс ринкових відносин – економічний інтерес безпосередніх виробників тваринницької сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з високими інвестиційними очікуваннями, пов'язаними з інституціональними змінами світового продовольчого ринку, суттєвим перерозподілом напрямків ринків імпорту й експорту окремих видів продукції протягом наступних 10 років потрібно терміново розробити і задіяти повний ланцюг змін як у державній політиці, так і в політиці всіх компаній аграрного спрямування, сформуванню власну концепцію виробництва генно-модифікованої та органічної продукції, оновити засоби виробництва відповідно до сучасних тенденцій екологізації, зростання впливу товаровиробників та споживачів на формування реноваційних механізмів агропродовольчого сектору. Покращити становище дозволить розробка системи страхування ризиків та податкових пільг для екологічно спрямованих господарств, які приділяють увагу постійному покращенню навколишньої біосистеми, використовують альтернативні джерела енергії, виробляють продукти харчування, придатні для споживання дітям. Отже, перспективними напрямками інтенсифікації аграрних підприємств є побудова власної стратегії національного товаровиробника в контексті світової ресурсно-інноваційної моделі еколого-соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю., Митяй О. В. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 125–135.
2. Замлинська О. В., Замлинський В. А. Розвиток суб'єктів аграрного ринку України: пріоритети, інвестиційні джерела та маркетингова стратегія. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2016. Вип. 4 (68). С. 71–76.
3. Замлинський В. А. Проблеми розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки. *Бізнес-навігатор*. 2013. № 2 (31). С. 12–16. URL: <http://www.business-navigator.ks.ua/jour>.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>.
5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 884. URL: <https://pravo.uteka.ua/doc/Pro-zatverdzhennya-Poryadku-vikoristannya-koshtiv-peredbachenix-u-derzhavnomu-byudzheti-dlya-pidtrimki-galuzi-tvarinnictva-ta-viznannya-takimi-shho-vtratali-chinnist-deyakix-postanov-Kabinetu-Ministriv-Ukraini>.
6. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971>.
7. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
8. Dobrianska N. A., Popovich O. M. Economic efficiency of animal's current biological assets use and ways of its increases. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 4 (32). С. 37–43. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No4/37.pdf>.

References

1. Grishova, I. Yu., Mitai, O. V. (2015). Priority directions of restructuring as a method of increasing the competitiveness of agrarian enterprises [Prіorytetni napriamy restrukturyzatsii yak metod pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv]. *Ekonomicnyi prostir – Economic space*, 100, 125–135 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Zamlynska, O. V., Zamlynskyi, V. A. (2016). Development of the agrarian market of Ukraine: priorities, investment sources and marketing strategy [Rozvytok subiektiv ahrarnoho rynku Ukrainy: priorityety, investytsiini dzherela ta marketynhova stratehiia]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia «Economika i menedzhment» – Visnyk of Sumy National Agrarian University. Series «Economics and Management»*, 4 (68), 71–76 [in Ukrainian].

3. Zamlynsky, V. A. (2013). Problemy rozvytku innovatsiinoi diialnosti v ahrarnomu sektori ekonomiky [Problems of innovation development in agrarian sector of economy]. *Biznes-navigator – Business-Navigator*, 2 (31), 12–16. Retrieved from <http://www.business-navigator.ks.ua/jour>.

4. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku [The Concept of the State Target Program for the Development of the Agrarian Sector of the Economy for the Period till 2020]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/16822>.

5. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia pidtrymky haluzi tvarynnytstva, ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy [On Approval of the Procedure for Using the Funds Provided in the State Budget to Support the Animal Husbandry, and the Recognition of Decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine as Late]. № 884 (dated October 28, 2015). Retrieved from <https://pravo.uteka.ua/doc/Pro-zatverdzhennya-Poryadku-vikorystannya-koshtiv-peredbachenix-u-derzhavnomu-byudzheti-dlya-pidtrimki-galuzi-tvarinnictva-ta-viznannya-takimi-shho-vtratile-chinnist-deyakix-postanov-Cabinet-Ministriv-Ukraine>.

6. Pro skhvalennia Kontsepsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku [On Approval of the Concept of the State Target Program for the Development of the Agrarian Sector of the Economy until 2020]. № 1437-p (dated December 30, 2015). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/np/248907971>.

7. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik [On the State Budget of Ukraine for 2018]. № 2246-VIII (on December 7, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

8. Dobrianska, N. A., Popovich, O. M. (2017). Economic efficiency of animal's current biological assets use and ways of its increases. *Economics: time realities*, 4 (32), 37–43. Retrieved from <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No4/37.pdf>.

Замлинський Віктор Анатолійович – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, Одеський національний політехнічний університет (просп. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна).

Замлинский Виктор Анатольевич – доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента, Одесский национальный политехнический университет (просп. Шевченко, 1, м. Одеса, 65044, Украина).

Zamlynskyi Viktor – Doctor of Economics, Professor of the Department of Management, Odessa National Polytechnic University (1 Shevchenka Av., 65044 Odessa, Ukraine).

УДК 334.01

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-60-68

*Наталія Краснокутська, Салім Госн***ПРІОРИТИЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ
ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ***Наталья Краснокутская, Салим Госн***ПРИОРИТИЗАЦИЯ КЛЮЧЕВЫХ СТЕЙКХОЛДЕРОВ
ПРЕДПРИЯТИЙ КОНДИТЕРСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ***Nataliia Krasnokutska, Salim Ghosn***PRIORITIZATION OF KEY STAKEHOLDERS
OF THE CONFECTIONERY ENTERPRISES**

Численність відносин і комунікацій сучасного кондитерського підприємства зумовлює і численність його стейкхолдерів, тому особливо важливим стає завдання їх ідентифікації та пріоритизації, що визначило цільову спрямованість проведеного дослідження. У статті сформульовано особливості розвитку підприємств кондитерської промисловості, які зумовлюють виникнення специфічних (економічних, соціальних і екологічних) інтересів стейкхолдерів. Систематизовано основні підходи до ідентифікації ключових стейкхолдерів і виділено ті з них, які можуть бути застосовані для кондитерських підприємств. На основі визначених критеріїв (влада, інтереси, значущість) розроблено карту ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості за їхньою пріоритетністю. Отримані результати становлять важливе підґрунтя для подальшого розвитку методології оцінки рівня задоволення інтересів ключових стейкхолдерів кондитерських підприємств з урахуванням їхньої пріоритетності.

Ключові слова: стейкхолдери; кондитерська промисловість; підприємства; влада; інтереси; пріоритизація.

Табл.: 2. Бібл.: 24.

Разнообразие отношений и коммуникаций современного кондитерского предприятия предопределяет и многочисленность его стейкхолдеров, поэтому особенно важной становится задача их идентификации и приоритизации, что определило целевую направленность проведенного исследования. В статье сформулированы особенности развития предприятий кондитерской промышленности, обуславливающие возникновение специфических (экономических, социальных и экологических) интересов стейкхолдеров. Систематизированы основные подходы к идентификации ключевых стейкхолдеров и выделены те из них, которые могут быть применены для кондитерских предприятий. На основе обоснованных критериев (власть, интересы, значимость) разработана карта ключевых стейкхолдеров предприятий кондитерской промышленности по их приоритетности. Полученные результаты являются основой для дальнейшего развития методологии оценки степени удовлетворения интересов ключевых стейкхолдеров кондитерских предприятий с учетом их приоритетности.

Ключевые слова: стейкхолдеры; кондитерская промышленность; предприятия; власть; интересы; приоритизация.

Табл.: 2. Библ.: 24.

The diversity of relations and communications of a modern confectionery enterprise predetermines the large number of its stakeholders. Therefore the task of their identification and prioritization becomes especially important and determines the goal orientation of the conducted research. The paper outlines the peculiarities of the confectionery enterprises development, that cause the emergence of specific (economic, social and environmental) interests of stakeholders. The research results show that there are a lot of approaches to the key stakeholders identification. Based on their systematization, the authors highlighted criteria that can be applied to confectionery enterprises (power, interests, significance) and developed a map of key stakeholders in confectionery industry by their priority. The obtained results are the basis for further development of assessment methodology in the field of key stakeholders satisfaction, taking into account their priority.

Keywords: stakeholders; confectionery industry; enterprises; power; interests; prioritization.

Table: 2. References: 24.

JEL Classification: L14

Постановка проблеми. Сучасне підприємство є пулом численних відносин і комунікацій. Саме їхня якість і надійність значною мірою визначають здатність підприємства до підтримки тривалого життєвого циклу та досягнення успіху в конкурентній боротьбі, здатність до проривних інновацій або адаптації до мінливих умов. Відносини і комунікації мають формуватися не хаотично, а цілеспрямовано, тому в сукупності із традиційними ресурсами вони стають об'єктами управління у специфічній системі менеджменту – управлінні взаємодією зі стейкхолдерами. Численність відносин і комунікацій зумовлює й численність стейкхолдерів будь-якого підприємства, тому особливо важливим стає завдання їх ідентифікації та пріоритизації, що визначило цільову спрямованість проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту виникнення у 1984 році теорія стейкхолдерів Е. Фрімена [1] поступово збагачувалася новими підходами та концепціями. Найбільш розробленими на сьогодні є численні підходи до ідентифікації стейкхолдерів на різних організаційних рівнях, представлені в працях Е. Фрімена [1], Дж. Саважа [2], Е. Менделоу [3], К. Едена [4], Т. Де Лопеза [5], Р. Мітчелла [6], Дж. Джонкера [7]. Ієрархія цінностей і потреб стейкхолдерів визначила коло наукових інтересів Е. Флетчера [8], Б. Камерона [9], Дж. Тернера [10], Р. Ківіца [11] та Л. Берна [12]. Економічні, соціальні та екологічні інтереси стейкхолдерів знайшли певне висвітлення у праці Ж. Андріофа, С. Вадок та ін. [13].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на досить широку науково-практичну популярність теорії стейкхолдерів, формування її методологічного підґрунтя ще триває і вимагає подальшого вивчення підходів і формування інструментів ефективної взаємодії з ключовими групами заінтересованих осіб.

Метою дослідження є систематизація наявних підходів, обґрунтування та розробка критеріїв пріоритизації ключових стейкхолдерів на підприємствах кондитерської галузі.

Виклад основного матеріалу. Через різноманіття стейкхолдерів, їхніх інтересів і можливих вигід від взаємодії з підприємством ідентифікація ключових стейкхолдерів та пошук ефективних механізмів взаємодії можливі лише в певних галузевих межах. Саме галузеві бар'єри суттєво впливають на рівень конкуренції в галузі, на конкурентні сили постачальників і покупців, здатності суспільних організацій обстоювати інтереси громади тощо. З цією метою дослідження стейкхолдерів нами проведено на прикладі однієї з пріоритетних галузей для розвитку світового ринкового потенціалу – кондитерської промисловості.

За даними UNIDO та численних маркетингових агенцій, щорічний приріст обсягів світового кондитерського виробництва за останні 10 років коливався від 1 до 4 %, кількість компаній, зайнятих у цій сфері, у 2018 р. становила 13 989 одиниць (що більше рівня 2017 р. на 3,2 %), а кількість зайнятих – 468 623 особи (2 % зростання за 2017-2018 роки) [14]. Географічна структура реалізації продукції кондитерської промисловості у 2017 р. [15] свідчить, що найбільший платоспроможний попит на неї зосереджений у країнах Західної Європи, Азії та Північної Америки.

Наведена статистична інформація хоча і має певною мірою фрагментарний характер, проте навіть у такому обсязі свідчить на користь важливості кондитерського виробництва для світової економіки в контексті подолання безробіття та створення нових робочих місць. Крім того, оскільки кондитерська галузь відноситься до харчової промисловості, то підвищений інтерес до неї спостерігається і з боку організацій з охорони здоров'я, суспільних організацій, різноманітних органів із сертифікації та стандартизації продукції, що розширює потенційне коло стейкхолдерів і актуалізує завдання їх ідентифікації та пріоритизації.

Отже, зважаючи на визначену галузеву спрямованість, окреслимо основні завдання проведеного дослідження:

- 1) сформулювати особливості розвитку підприємств кондитерської промисловості, які зумовлюють виникнення специфічних інтересів стейкхолдерів;
- 2) систематизувати основні підходи до ідентифікації ключових стейкхолдерів і виділити ті з них, які можуть бути застосовані для кондитерських підприємств;
- 3) обґрунтувати пріоритетність ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості.

Для вирішення цих завдань скористуємось такими науковими методами: дедукцією, яка передбачає формулювання специфічних (часткових) тверджень на основі логічного аналізу загальних положень, спостережень, систематизації, аналізу та синтезу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Оскільки виробництво кондитерських виробів є матеріаломістким і суттєво залежить від сировини, виявлення особливостей кондитерської промисловості почнемо із сегментації її продукції, яка за загальноприйнятою у світі класифікацією передбачає її поділ на шоколадні, цукрові та борошняні кондитерські вироби.

Відповідно до цієї класифікації кожен продуктовий сегмент вимагає використання у виробництві специфічної сировини – какао та його похідних, олійно-жирової продукції, ароматизаторів, цукру та борошна. Якщо виробництво цукру та борошна у світі зосереджено на багатьох регіональних ринках і тому конкурентні сили постачальників такої сировини не є надпотужними, то постачальники какао-продуктів, ароматизаторів і деяких видів рослинної олії, що використовується в кондитерській промисловості, здатні чинити вагомий вплив. Саме ці складові сировини зумовлюють імпортозалежність кондитерського виробництва в багатьох країнах світу.

Наприклад, за даними Міжнародної організації какао, на таку країну, як Кот-д'Івуар (Західна Африка) припадає 30 % світового виробництва какао-бобів, а в сукупності з Індонезією, Ганою та Нігерією – 74 % світового виробництва [16]. Переробка какао-бобів у какао-масло, какао-порошок та інші похідні продукти зосереджена в країнах Європи (Нідерланди, Франція, Німеччина) та Азії (Індонезія, Малайзія) – 67 % світового експорту, з яких 28 % – експорт із Нідерландів [17].

Не менш складна ситуація з імпортозалежністю на ринку ароматизаторів і деяких видів рослинних жирів. Наприклад, в Україні основними постачальниками ароматизаторів є дилери компаній «Etol» (Словенія), «Dragoko» (Австрія), «Балером» (Ізраїль), залежність від цінових умов, якості та надійності поставок яких певним чином обмежує розвиток ринку цукрових кондитерських виробів.

Проблемами, що активно обговорюються в професійних колах і породжують безліч міфів у суспільних колах, є вплив пальмової олії на здоров'я споживачів кондитерських виробів та можливість її заміни іншими інгредієнтами, а також вирубка пальмових плантацій, що призводить до руйнування екосистеми джунглів. Оскільки ґрунтовна наукова дискусія з цього приводу виходить за межі цього дослідження, зупинимось лише на тих аспектах, що пов'язані з ідентифікацією можливих стейкхолдерів.

Ґрунтуючись на дослідженнях RSPO (Roundtable on Sustainable Palm Oil, круглий стіл щодо екологічно стійкої пальмової олії [18]), у цій роботі будемо дотримуватися позиції, що шкідлива не сама по собі пальмова олія (яка відома як продукт харчування ще з часів Стародавнього Єгипту, містить безліч корисних речовин у нерафінованому вигляді й засвоюється людським організмом), а шкідливим робить її спосіб обробки. Рафінована та дезодорована пальмова олія не може використовуватись у харчовому виробництві, що не завжди зупиняє несумлінних виробників, які з метою здешевлення продукції порушують стандарти. За таких умов особливого значення в кондитерській галузі набуває сертифікація як кінцевої продукції, так і використання сертифікованої сировини (у тому числі пальмової олії, постачальники якої мають бути акредитовані RSPO). За такими принципами діють лідери кондитерської галузі – компанія Mondelez International (156 заводів у 80 країнах світу), Nestle (448 заводів у більш ніж 83 країнах світу), які у своїх звітах із соціальної відповідальності [19; 20] зазначають про закупівлі 99 % пальмової олії тільки в акредитованих постачальників як через вимоги якості, так і через необхідність відповідального ставлення до збереження пальмових плантацій і недопущення їх шкідливої для навколишнього середовища вирубки.

Належність кондитерської промисловості до харчової сфери робить її особливо чутливою до регулюючих ініціатив як з боку органів державної влади, так і з боку організацій з охорони здоров'я. Наприклад, у 2018 році український парламент у першому читанні підтримав законопроект щодо повної заборони використання пальмової олії у

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

харчовому виробництві, але не через реальні екологічні загрози, а через популістичні заяви про її тотальну шкідливість [21]. Подальша підтримка цього законопроекту матиме, на наш погляд, декілька негативних наслідків:

- скорочення обсягів кондитерського виробництва, технологічні особливості якого не дозволяють, навіть за теоретичної наявності необхідної кількості заміників у вигляді вершкового масла, перейти на нові рецептури;

- зростання рівня шкідливості споживання кондитерських виробів за умов переходу на аналогічну за ціною дешеву сировину, яка містить канцерогенні трансізомери жирних кислот, норми вмісту яких в Україні не відповідають світовим і європейським стандартам.

На наше переконання, однією з важливих особливостей кондитерської галузі є також її суттєва залежність від доходів і уподобань кінцевих споживачів, які, зазвичай, прямим чином вступають у взаємодію з кондитерськими підприємствами тільки в разі організації останніми мережі фірмової торгівлі. За умов відсутності такої організаційної форми взаємодії зі споживачами впливовою силою виступають проміжні покупці, які діють у різних форматах організованої роздрібною торгівлі (найбільш потужними є мережеві торговельні підприємства), дилери та оптові торговельні підприємства.

Визначені особливості кондитерської промисловості не претендують на детальний опис тенденцій розвитку галузі, але дозволяють більш зважено підійти до вирішення наступного завдання щодо систематизації основних підходів до ідентифікації ключових стейкхолдерів кондитерських підприємств.

Для реалізації цього завдання вивчимо наявні наукові та практичні підходи до виділення певних груп стейкхолдерів. Найбільш повний аналіз таких підходів проведений Р. Квіцем у 2013 р. [11.] і свідчить, що з моменту формування теорії стейкхолдерів у 1984 р. і до 2002 року основними факторами (критеріями), які пропонувалися в наукових колах до вивчення під час ідентифікації стейкхолдерів, були такі: конкуренція і кооперація [1]; загрози та потенціал кооперації [2]; прогнозованість і влада [3]; інтереси та влада [4; 5]; влада, значущість (актуальність) і легітимність [6]; очікувані результати та відносини [7].

Протягом останніх років теорія та практика взаємодії зі стейкхолдерами також збагачувались новими підходами, автори яких розглядали як критерії ієрархію цінностей, потреби, свідомість та інші характеристики, що становили підґрунтя побудови карти стейкхолдерів [8-12; 22].

З метою узагальнення наявних підходів до ідентифікації ключових стейкхолдерів виділимо базові критерії, які пропонуються різними авторами та становлять підґрунтя для розробки карти стейкхолдерів (табл. 1).

Результати узагальнення свідчать, що 46 % дослідників звертають увагу на владу як на найбільш важливий критерій віднесення тих чи інших суб'єктів соціально-економічних відносин до кола ключових стейкхолдерів. Інтереси / потреби поділяють першу позицію за популярністю їх використання як критерію ідентифікації стейкхолдерів (46 % досліджень). Важливість / значущість / впливовість виділяють 38,5 % авторів. Інші характеристики використовуються для ідентифікації стейкхолдерів лише в одиничних випадках, що, однак, не заперечує їх інформативності для певних дослідницьких цілей.

Спираючись на найбільш поширені вимоги щодо віднесення стейкхолдерів до ключових, а також урахуваючи сфери виникнення можливих інтересів стейкхолдерів (екологічна, соціальна та економічна сфери), запропоновані в роботі Ж. Андріова, С. Вадок та ін. [13], визначимо список потенційних стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості, а також сформулюємо напрями прояву їх влади, реалізації інтересів та можливу значущість (актуальність).

Ідентифікацію стейкхолдерів за рівнем влади здійснимо з урахуванням того, що «влада – це ступінь, який визначає можливості доступу учасника відносин до фізичних, матеріальних, репутаційних ресурсів іншої сторони для здійснення своїх ідей, інтересів,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

бажань» [24]. Як зазначає автор, доступність цих ресурсів – величина мінлива, а отже, влада може бути не тільки отримана, але і втрачена. Відповідно до наведеного визначення, характеристику стейкхолдерів за ступенем влади нами надано з позицій їхньої здатності чинити прямий або опосередкований (непрямий) вплив на діяльність підприємств кондитерської промисловості, використовуючи різні механізми та інструменти.

Таблиця 1

Базові фактори (критерії) ідентифікації ключових стейкхолдерів

Критерій	Автори													
	Фрімен Е. [1]	Саваж Дж. та ін. [2]	Менеделоу Е. [3]	Мітчел Р. та ін. [6]	Еден К. та ін. [4]	Де Лопез Т. [5]	Джонкер Дж. та ін. [7]	Тернер Дж. та ін. [10]	Флетчер Е. [8]	Мюррей-Вебстер Р. [23]	Кемерон Б. [9]	Берн Л. [12]	Ківіц Р. [11]	Лондонський королівський коледж [22]
Період	1984	1991	1991	1997	1998	2001	2002	2002	2003	2006	2010	2012	2013	2017
Конкуренція	+													
Кооперація	+	+												
Небезпека		+												
Прогнозованість			+											
Влада			+	+	+	+				+				+
Інтереси / потреби					+	+				+	+		+	+
Значущість / важливість / впливовість				+				+			+	+	+	
Легітимність				+										
Очікувані результати / стимули	+						+					+		
Взаємовідносини / ставлення							+			+			+	
Свідомість								+						
Підтримка								+						
Ієрархія цінностей									+					
Можливість удосконалення									+					

Визначення кола можливих інтересів потенційних стейкхолдерів здійснено нами за сферами їх виникнення:

1) економічні інтереси, які передбачають отримання певних доходів, наприклад, у вигляді заробітної плати, дивідендів, відсотків, зростання вартості інвестованого капіталу тощо, або скорочення витрат;

2) соціальні інтереси, що пов'язані з підвищенням соціального статусу, саморозвитком, створенням робочих місць, стимулюванням відповідального споживання, стимулюванням інновацій для підвищення якості кондитерської продукції, недопущенням шкідливого впливу на здоров'я тощо;

3) екологічні інтереси, які мають підґрунтям дотримання екологічних норм і стандартів, зменшення шкідливих викидів в атмосферу тощо.

Значущість стейкхолдерів розглядається нами згідно з підходом Р. Мітчелла, Б. Агла та Д. Вуда як «ступінь пріоритизації заінтересованої особи щодо висунутих нею вимог і інтересів» [6, с. 854]. Найбільш значущою групою стейкхолдерів кондитерських підприємств нами пропонується вважати ту, інтереси якої мають бути задоволені підприємством невідкладно через можливу пряму загрозу існуванню самого підприємства. Наступна за значущістю група стейкхолдерів вимагає термінового задоволення інтере-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

сів, оскільки їх ігнорування може зруйнувати репутацію підприємства та призвести до загрози існуванню в довгостроковій перспективі. Віддалена терміновість реалізації інтересів означає побудову довгострокових відносин із ключовими стейкхолдерами, які мають стратегічні наміри щодо його розвитку.

З урахуванням наведених вище теоретичних положень, аналітичних аргументів і власних логічних пропозицій нами здійснено ідентифікацію ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості за критеріями влади, інтересів і значущості, результати якої представлено в табл. 2.

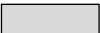
Таблиця 2

Пріоритизація ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості за критеріями влади, інтересів і значущості

Група стейкхолдерів (ГС)	Склад ГС	Критерії пріоритизації стейкхолдерів		
		влада	інтереси	значущість
Персонал	Рада директорів			
	Менеджери			
	Працівники			
	Профспілки			
	Стажери			
Власники	Акціонери /Пайовики			
	Приватні підприємці			
Інвестори та кредитори	Інституційні інвестори			
	Банки			
Клієнти	Кінцеві споживачі			
	Посередники (дилери, роздрібні та оптові покупці)			
Постачальники	Постачальники ключової сировини, інші постачальники			
Держава та регулюючі організації	Законодавчі органи влади			
	Органи ліцензування, сертифікації та стандартизації			
	Профільні міністерства			
Конкуренти	Прямі конкуренти у сфері кондитерського виробництва			
	Виробники товарів-замінників			
Наукові організації	Університети			
	Партнери з НДДКР			
	Дослідницькі центри			
Суспільні професійні організації	Асоціації виробників кондитерської продукції			
Суспільні організації та місцеві громади	Благодійні та волонтерські організації Місцеві громадські організації			
Засоби масової інформації	Телебачення			
	Соціальні мережі			
	Інтернет			
	Радіо			
	Паперові ЗМІ			

Примітка: – стейкхолдери вищого пріоритету за обраними критеріями;

 – стейкхолдери середнього пріоритету за обраними критеріями;

 – стейкхолдери нижчого пріоритету за обраними критеріями.

Відповідно до визначених вище завдань, наступним етапом дослідження стало обґрунтування пріоритетності ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З метою визначення пріоритетності ключових стейкхолдерів нами узагальнено рекомендації, наведені в роботах [1-12]. Незважаючи на різні критерії ідентифікації стейкхолдерів, майже всі автори дотримуються підходу, згідно з яким пріоритетними вважаються ті групи заінтересованих осіб, для яких характерні найвищі ступені прояву критеріїв. Наприклад, якщо ідентифікація стейкхолдерів здійснюється з урахуванням їхньої влади та інтересів (у роботі К. Едена та ін. [4]), то пріоритетними мають вважатися ті особи, що здатні чинити прямий сильний вплив на діяльність підприємства та очікують на найбільш термінову реалізацію своїх інтересів.

Результати такої пріоритизації стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості свідчать, що до групи найвищого пріоритету мають входити директори та менеджери, працівники підприємств, кінцеві споживачі, законодавчі та регулюючі організації. Високий пріоритет також мають профспілки, власники та кредитори, посередники (дилери та інші підприємства роздрібною та оптовою торгівлі), конкуренти. Інші організації та учасники економічних відносин мають меншу пріоритетність через опосередкованість їхнього впливу та невисоку терміновість реалізації інтересів.

Висновки та пропозиції. Таким чином, за результатами дослідження сформульовано особливості розвитку підприємств кондитерської промисловості, які зумовлюють виникнення специфічних (економічних, соціальних і екологічних) інтересів стейкхолдерів; систематизовано основні підходи до ідентифікації ключових стейкхолдерів і виділено ті з них, які можуть бути застосовані для кондитерських підприємств. На основі визначених критеріїв (влада, інтереси, значущість) розроблено карту ключових стейкхолдерів підприємств кондитерської промисловості за їхньою пріоритетністю. Отримані результати становлять важливе підґрунтя для подальшого розвитку методології оцінки рівня задоволення інтересів ключових стейкхолдерів кондитерських підприємств з урахуванням їхньої пріоритетності.

Список використаних джерел

1. Freeman R. E. Strategic management: A stakeholder perspective. Boston: Pitman, 1984. 276 p.
2. Savage G. T., Nix T. H., Whitehead C. J., Blair J. D. Strategies for Assessing and Managing Organizational Stakeholders. *Academy of Management Executive*. 1991. Vol. 5. P. 61–75.
3. Mendelow A. Proposed Model on Stakeholder Ranking. *Second International Conference on Information Systems*. MA: Cambridge, 1991.
4. Eden C., Ackermann F. Making Strategy: The journey of strategic management. London: Sage Publications, 1998.
5. De Lopez T. T. Stakeholder Management for Conservation Projects: A Case Study of Ream National Park, Cambodia. *Environmental Management*. 2001. Vol. 28. P. 47–60.
6. Mitchell R. K., Agle B. R., Wood D. J. Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts. *Academy of Management Journal*. 1997. Vol. 22 (4). P. 853–886.
7. Jonker J., Foster D. Stakeholder Excellence? Framing the Evolution and Complexity of a Stakeholder Perspective of the Firm. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2002. Vol. 9. P. 187–195.
8. Fletcher A. Mapping stakeholder perceptions for a third sector organization. *Journal of Intellectual Capital*. 2003. Vol. 4 (4). P. 505–527.
9. Cameron B. G., Seher T., Crawley E. F. Goals for space exploration based on stakeholder network value considerations. *Acta Astronautica*. 2010. Vol. 68 (11-12). P. 2088–2097.
10. Turner J. R., Kristoffer V. The Project Manager as Change Agent. London: McGraw-Hill Publishing Co 2002. 304 p.
11. Kivits R. A. Multi-dimensional stakeholder analysis: a methodology applied to Australian capital city airports: a PhD thesis. Southern Cross University, Lismore, NSW, 2013. 333 p.
12. Bourne L. Stakeholder Relationship Management: A Maturity Model for Organisational Implementation. Gower Publishing, 2012. 246 p.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Andriof J., Waddock S., Husted B., Rahman S. S. *Unfolding stakeholder thinking: theory, responsibility and engagement / with a foreword by R. Edward Freeman*. Sheffield, UK: Greenleaf Publishing, 2002. P. 19–42.
14. Official site of UNIDO. URL: <https://www.unido.org>.
15. Statista.com: statistical portal. URL: <https://www.statista.com>.
16. Official site of International Cocoa Organization (ICCO). URL: <https://www.icco.org>.
17. World: Cocoa Butter - Market Report - Analysis and Forecast to 2025. URL: https://www.researchandmarkets.com/research/223s4h/world_cocoa.
18. Official site of Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO). URL: <https://rspo.org>.
19. Official site of Mondelez International. URL: <https://www.mondelezinternational.com>.
20. Official site of Nestle. URL: <https://www.nestle.com>.
21. Parliament may ban use of palm oil in Ukraine. *Ukrinform: Ukrainian multimedia platform for broadcasting*. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2461352-parliament-may-ban-use-of-palm-oil-in-ukraine.html>.
22. Stakeholder management. *Imperial College London*. 2017. URL: <https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/administration-and-support-services/staff-development/public/impex/Stakeholder-management-21jun17.pdf>.
23. Murray-Webster R., Simon P. Making Sense of Stakeholder Mapping. *PM World Today*. 2006. Vol. 8 (11). P. 1–4.
24. Suchman M. C. Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*. 1995. P. 574.

References

1. Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman, Boston.
2. Savage, G. T., Nix, T. W., Whitehead, C. J., & Blair, J. D. (1991). Strategies for assessing and managing organizational stakeholders. *Academy of management perspectives*, 5(2), 61–75.
3. Mendelow, A. (1991). *Proposed Model on Stakeholder Ranking*. Paper presented at the Second International Conference on Information Systems, Cambridge, MA.
4. Eden, C., & Ackermann, F. (1998). *Making strategy: The journey of strategic management*. London, UK: Sage Publications.
1. De Lopez, T. T. (2001). Stakeholder management for conservation projects: a case study of Ream National Park, Cambodia. *Environmental Management*, 28(1), 47–60.
2. Mitchell, R. K., Agle, B. R., & Wood, D. J. (1997). Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. *Academy of management review*, 22(4), 853–886.
3. Jonker, J., & Foster, D. (2002). Stakeholder excellence? Framing the evolution and complexity of a stakeholder perspective of the firm. *Corporate social responsibility and Environmental Management*, 9(4), 187–195.
4. Fletcher, A., Guthrie, J., Steane, P., Roos, G., & Pike, S. (2003). Mapping stakeholder perceptions for a third sector organization. *Journal of Intellectual Capital*, 4(4), 505–527.
5. Cameron, B. G., Seher, T., & Crawley, E. F. (2011). Goals for space exploration based on stakeholder value network considerations. *Acta Astronautica*, 68(11-12), 2088–2097.
6. Turner, & J. R., Kristoffer V. (2002). *The Project Manager as Change Agent*. London, UK: McGraw-Hill Publishing Co.
7. Kivits, R. A. (2013). *Multi-dimensional stakeholder analysis: a methodology applied to Australian capital city airports*. (PhD thesis). Lismore, NSW: Southern Cross University.
8. Bourne, L. (2012). *Stakeholder Relationship Management: A Maturity Model for Organisational Implementation*. Farnham, Surrey, UK: Gower Publishing, Ltd.
9. Andriof, J., Waddock, S., Husted, B., & Rahman, S. S. (2002). *Unfolding stakeholder thinking: theory, responsibility and engagement*. Sheffield, UK: Greenleaf Publishing.
10. Official site of UNIDO. Retrieved from <https://www.unido.org>.
11. Statista.com: statistical portal. Retrieved from <https://www.statista.com>.
12. Official site of International Cocoa Organization (ICCO). Retrieved from <https://www.icco.org>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. World: Cocoa Butter - Market Report - Analysis and Forecast to 2025. Retrieved from https://www.researchandmarkets.com/research/223s4h/world_cocoa.
14. Official site of Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO). Retrieved from <https://rspo.org>.
15. Official site of Mondelez International. Retrieved from <https://www.mondelezinternational.com>.
16. Official site of Nestle. Retrieved from <https://www.nestle.com>.
17. Parliament may ban use of palm oil in Ukraine. *Ukrinform: Ukrainian multimedia platform for broadcasting*. Retrieved from <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2461352-parliament-may-ban-use-of-palm-oil-in-ukraine.html>.
18. Stakeholder management (2017). *Imperial College London*. Retrieved from <https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/administration-and-support-services/staff-development/public/impex/Stakeholder-management-21jun17.pdf>.
19. Murray-Webster, R., & Simon, P. (2006). Making sense of stakeholder mapping. *PM World today*, 8 (11), 1–5.
20. Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of management review*, 20 (3), 571–610.

Краснокутська Наталія Станіславівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та оподаткування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, Україна).

Краснокутская Наталья Станиславовна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та оподаткування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, г. Харків, 61002, Україна).

Krasnokutska Natalia – Doctor of Economics, Professor, Head of Management and Taxation Department, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., 61002 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: krasnokutskaya.natalia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8184-3816>

ResearcherID: J-4698-2018

Scopus Author ID: 57193562660

Госн Салім – аспірант кафедри менеджменту та оподаткування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, Україна).

Госн Салим - аспірант кафедри менеджменту та оподаткування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, г. Харків, 61002, Україна).

Ghosn Salim – PhD student, Management and Taxation Department, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., 61002 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: salim.ghosn@gmail.com

УДК 330.322.2[332.83+64]

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-69-79

Володимир Савченко

ІНВЕСТИВАННЯ В ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО ТА КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО: ВІД «ХРУЩОВОК» ДО ІННОВАЦІЙНИХ НОВОБУДОВ

Владимир Савченко

ИНВЕСТИРОВАНИЕ В ЖИЛИЩНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО И КОММУНАЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО: ОТ «ХРУЩЁВОК» ДО ИННОВАЦИОННЫХ НОВОСТРОЕК

Volodymyr Savchenko

INVESTED IN HOUSING CONSTRUCTION AND COMMUNAL HOUSEHOLD: FROM «KHRUSHOVOK» TO INNOVATIVE NEW BUILDINGS

У статті надано сценарії вирішення житлових проблем та ступінь значення і розвитку будівництва на різних етапах функціонування суспільно-економічних формацій. З'ясовано світовий досвід державного регулювання спорудження соціального житла. Значну увагу приділено вирішенню цього питання в центральноєвропейських країнах та Казахстані. Проаналізовані будівельна галузь України та шляхи її модернізації, методи державного регулювання у разі настання кризових явищ, державні житлові програми, фінансові проблеми та підходи щодо їх вирішення. Підкреслено значущість інноваційного маркетингу, заощаджень населення як джерела інвестицій, забезпечення житлом у сільських місцевостях, орендного житла на світовому просторі та в Україні, реконструкції житлового фонду нашої держави. При цьому розглянуто проблеми й обґрунтовано вектори їх подолання у процесі управління житлово-комунальним господарством, державного регулювання комунальної власності в поселеннях міського типу.

Ключові слова: житлове будівництво; державне регулювання; програми; населення; будівельна галузь; житлово-комунальне господарство; кластер.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 29.

В статье изображены сценарии решения жилищных проблем и степень значения и развития строительства на разных этапах функционирования общественно-экономических формаций. Изучен мировой опыт государственного регулирования сооружения социального жилища. Значительное внимание уделено решению данного вопроса у центральноевропейских странах и Казахстане. Проанализированы строительная отрасль Украины и пути её модернизации, методы государственного регулирования при наступлении кризисных явлений, государственные жилищные программы, финансовые проблемы и подходы относительно их решения. Подчеркивается особое значение инновационного маркетинга, сбережений населения как источника инвестиций, обеспечения жилищем в сельской местности, арендного жилища в мире и конкретно в Украине, реконструкции жилищного фонда нашей страны. При этом рассмотрены проблемы и определены векторы их преодоления при управлении жилищно-коммунальным хозяйством, государственном регулировании коммунальной собственности в поселениях городского типа.

Ключевые слова: жилищное строительство; государственное регулирование; программы; население; строительная отрасль; жилищно-коммунальное хозяйство; кластер.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 29.

The article depicts scenarios for solving housing problems and the degree of importance of the development of construction at different stages of the functioning of socio-economic formations. The world experience of state regulation of the construction of social housing has been studied. A significant contribution was given to the solution of this issue in the Central European countries and Kazakhstan. The construction industry of Ukraine and the ways of its modernization, methods of state regulation in the event of a crisis, state housing programs, financial problems and approaches to their solution are analyzed. Emphasizes the special importance of innovative marketing, providing housing in rural areas, rental housing in the world and specifically in Ukraine, the reconstruction of the housing stock of our country. At the same time, problems were considered and vectors of their overcoming were determined in the management of housing and communal services, state regulation of communal property in urban-type populations.

Keywords: housing construction; government regulation; programs, population; construction industry; housing and communal services; cluster.

Fig.: 1. Table: 4. References: 29.

JEL Classification: E22; L74

Постановка проблеми. Одними з важливих проблем на сучасному етапі розвитку нашої держави є забезпечення житлом населення, його експлуатація та модернізація. Кризові явища й нестабільність у країні, бюджетне незабезпечення та непослідовні реформи призвели до стагнації галузі, зниження темпів будівництва, незадовільного стану житлового фонду, недієздатності житлово-комунального господарства. Потрібні теоретичні дослідження та практичні дії щодо виправлення ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення проблем будівельної галузі, теоретичних і практичних засад житлового будівництва та комунального господарства, регулювання відтворення житлового фонду, державної житлової політики і забезпечення населення житлом здійснили вітчизняні вчені М. Войнаренко, О. Більовський, В. Кравченко, Н. Костецький, Є. Моїсеєнко, К. Паливода, В. Омельчук, В. Першин, О. Судоренко, І. Чалий, Р. Хахимов та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Диференціація різноманітності проблем житлово-комунального комплексу, практична відсутність інноваційних напрацювань у цьому напрямку, їх непрограмне дослідження зумовлюють доцільність подальшого вивчення ситуації, надання їй теоретичного обґрунтування пропозицій щодо забезпечення та експлуатації житла в умовах нестабільності і фінансового дефіциту.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є вивчення становища в житлово-будівельному комплексі, зовнішніх і внутрішніх чинників його занепаду, надання пропозицій щодо стабілізації будівельної галузі, конструктивних змін у житлово-комунальному господарстві, забезпечення населення комфортними житловими умовами.

Виклад основного матеріалу. Прикладами стародавніх будівель в Україні є залишки дво- і триповерхових споруд у планово розташованих поселеннях трипільської доби. Виникнення міст у більш пізні часи відбулося у зв'язку з переходом до осілого землеробства, розвитком торгівлі й ремесел. Міське середовище розвивалося досить гармонійно до початку бурхливого становлення капіталістичної формації, яка потребувала залучення великої кількості робочої сили.

Вищі порівняно із сільськогосподарським виробництвом доходи спонукали до переселення на міські території, що вимагало наявності додаткового житла. Приміщення будувалися порівняно швидко, але низької якості, здебільшого у вигляді бараків без зручностей у будинках.

Після Другої світової війни темпи будівництва, наприклад, у Великобританії, Німеччині та Франції були вищими, ніж у Радянському Союзі у 3-5 разів. Між тим, розвиток промисловості в СРСР викликав стрімке зростання чисельності міського населення, що потребувало комплексного вирішення питань житлового будівництва та оптимальної експлуатації житлового фонду. Прошли етапи інтенсивної забудови «хрущовками» міських кварталів, переселення людей із «комуналок» у не дуже зручні, але все-таки квартири, падіння обсягів, а потім майже зупинення будівництва, деякого пожвавлення останніх років уже на новому рівні зручностей та комфорту.

Крім того, житлові проблеми в глобалізованому світі і, зокрема, в Україні мають дещо відмінний від інших галузей характер: криза ринку нерухомості розвинутих країн у 2008-2009 рр. засвідчує, що недостатнє державне регулювання та занадто ліберальна законодавча база щодо нерухомості здатні створити тяжкі наслідки для всієї економіки; ринкові відносини інтенсивно розвиваються як у сфері будівництва житла, так і в його обслуговуванні та експлуатації [1, с. 111–113].

Розглянемо світовий досвід у цьому питанні. Уряди більшості розвинених країн здійснюють вплив на будівництво житла через такі складові: модифікація методів і способів регулюючих дій; вдосконалення використовуваних механізмів підтримки; врахування зміни кількісних і якісних показників ефективності функціонування житлового ринку [2, с. 45].

У західних країнах розвинулася державна політика добробуту, складовими якої є:

- ліберальний принцип – забезпечення активізації індивідуумів, які отримують соціальні гарантії через приватне страхування;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- консервативний принцип – окремі програми для різних професійних і статусних груп населення з прив'язкою пільг до трудового внеску з опорою на забезпечення сім'ї, а не індивідуального працівника;

- соціал-демократичний принцип – кожен громадянин має право на рівні пільги незалежно від ступеня потреби і свого трудового внеску [3, с. 48].

Основні відмінності між державним регулюванням будівництва житла в трьох видах зазначеної політики наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Відмінності між державним регулюванням будівництва житла в межах принципів житлової політики

Напрямок державного регулювання	Концепція політики		
	Соціал-демократична	Консервативна	Ліберальна
Державне регулювання загалом	сильний вплив центрального уряду	Функціональна децентралізація, перенесення вирішення проблем на місця	відносно незначне державне регулювання (як на центральному, так і на місцевому рівнях)
Субсидування	великі субсидії для будівництва; субсидії уряду для цільових груп	диференційовані субсидії залежно від різних груп	субсидії уряду під жорстким контролем; порівняно невеликі субсидії будівництва
Цінове регулювання і контроль цін	сильний державний вплив на ціноутворення, цінове регулювання	помірний державний вплив; державне регулювання цін, щоб виправити негативні ефекти ринку	визначається ринком

Джерело: доопрацьовано автором на основі [5, с. 112].

Майже в усіх розвинених країнах держава є інвестором будівництва соціального житла, стимулює його виконавців через зниження податкового навантаження [4, с. 95].

Необхідно зазначити, що державне регулювання будівництва житла в розвинутих країнах є достатньо ефективним. Держави не покладаються тільки на ринкові чинники в житловій сфері, хоча при цьому дії державних структур максимально можливо синхронізуються з вимогами ринку [5, с. 111–113].

Зупинимось на німецькій моделі регулювання будівництва житла і її можливості впровадження в Україні. У цій країні банки, зокрема іпотечні, залишають видані позики у своєму портфелі, а для залучення коштів випускають облігації, забезпечені платежами від позичальників і заставою нерухомого майна. Вихідним моментом створення ринку деривативів у нашій країні має стати встановлення законодавчо-нормативного середовища, яке регулюватиме цей процес. Разом з тим необхідне чітке розуміння банками системи оцінки ризиків, притаманних новим фінансово-економічним інструментам формування фонду житла, що визначають основні принципи їхньої роботи на ринку кредитних деривативів [6, с. 71–76].

Викликає зацікавлення вивчення питань інноваційної модернізації в житлово-будівельному комплексі Казахстану. Їхні проблеми якоюсь мірою нагадують ситуацію в Україні: зношення технологічного обладнання до 70 %; повільна заміна основних фондів; нестача оборотних коштів у підприємств; низький рівень підготовки кадрів у частині інноваційного менеджменту.

Водночас наявні позитивні фактори: державна підтримка галузі; розвиток потужного ринку; забезпеченість власною сировиною для виробництва продукції та конструкцій.

Спеціалістами й науковцями в будівництві робиться висновок щодо необхідності вдосконалення державної політики інвестування, впровадження нових методів будівництва житла, технічного регулювання, захисту внутрішнього ринку, проведення НДДКР за пріоритетними напрямками, підготовки висококваліфікованих наукових та інженерних кадрів, формування відповідного інформаційного середовища [7, с. 307–308].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглянемо ситуацію в будівельній галузі нашої країни. Її інвестиційний потенціал визначається такими макроекономічними показниками: обсягами виконання будівельних робіт, кількістю будівельних підприємств, рівнем рентабельності, ступенем модернізації та оновлення технічної бази, структурою прибутків і витрат, мірою концентрації будівельних підприємств.

Економічні кризи впливають на всі сфери, а будівельна галузь виступає своєрідним індикатором їх глибини. При цьому чим сильніші кризові явища в економіці, тим повільніше галузь виходить на докризовий рівень розвитку, що пов'язано з інерцією інвестиційної сфери. Проте ситуація поступово покращувалася, що видно з даних табл. 2.

Таблиця 2

Показники ефективності основних засобів будівельної галузі України

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Основні фонди, млрд грн	315	39,2	66,2	65,3	75,5
Коефіцієнт оновлення, %	2,9	5,2	3,4	17,5	18,3
Коефіцієнт вибуття, %	2,2	1,6	1,1	5,2	4,8
Ступінь зносу основних засобів, %	61,2	60,0	74,9	52,3	55,1

Джерело: [8, с. 104].

На жаль, тимчасова втрата Криму, події на Сході країни, політична нестабільність у подальшому не кращим чином вплинули на ситуацію [8, с. 103–104]. Разом з тим поліпшення житлових умов є одним із показників підвищення добробуту населення, фактором економічної та політичної стабільності, а тому структурна модернізація та підвищення конкурентоспроможності галузі житлового будівництва є пріоритетними завданнями держави.

У світовій практиці існують численні способи активізації інвестиційно-інноваційного житлового будівництва. Одним із них є створення кластерів для побудови доступного житла [9], механізм формування яких показано на рисунку.

Будівельний кластер є об'єднанням учасників інвестиційно-будівельного процесу, підприємств промисловості будівельних матеріалів та інших близьких до будівництва галузей, науково-дослідних інститутів, закладів освіти, банківських установ, громадських організацій, органів місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності будівельної продукції та економічного зростання.

Переваги від об'єднання будівельних підприємств у кластер: підвищення довіри між його учасниками; зниження собівартості будівельної продукції; залучення додаткових фінансових ресурсів; відродження промисловості будівельних матеріалів; більш стабільні позиції на всіх рівнях [10, с. 40–41].

Діяльність органів влади, їхній вплив на суспільство передбачають впровадження механізму реалізації державної політики. Зокрема, зміни в системі органів влади зумовлюють перехід від галузевого й функціонального управління до виробництва та впровадження державної політики у сферах і галузях. Тому механізми державного управління в економічній та соціальній сферах поступово змінюються на державне регулювання [11, с. 249].

При цьому важливе значення має взаємодія державних структур, які надають стратегіям розвитку будівництва системного характеру, і будівельних компаній. Складовою державного регулювання в житловому будівництві на сучасному етапі також є антикризове регулювання. Антикризова політика держави забезпечується комплексом заходів організаційного, економічного та фінансового характеру, спрямованих на зростання галузі, її розвиток та формування інфраструктури [12, с. 47].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Рис. Механізм формування будівельного кластера

Джерело: доопрацьовано автором на основі [10, с. 40].

Метою антикризового регулювання є не тільки подолання кризи, але й недопущення подібних явищ у подальшому. При цьому воно жорстко регламентує відносини між учасниками будівельних процесів, спрямоване на повне усунення чи мінімізацію негативних явищ.

Необхідність державного антикризового регулювання пояснюється також тим, що наявні численні глобальні фактори, які впливають на ринок будівництва і які не зможуть подолати без допомоги підприємства, проте їм у цьому здатна посприяти держава.

Підсумовуючи, в умовах кризового стану економіки саме державне регулювання може надати потужний поштовх розвитку будівельній та спорідненій із нею галузям [13, с. 69–70].

У розрізі державного регулювання житлової проблеми в Україні розроблені певні програми, які мали на меті забезпечення доступним житлом різних верств населення. Проте нестача бюджетних коштів, недосконала нормативно-правова база та інше заважають їх впровадженню, що зумовлює дослідження зарубіжного досвіду в цій сфері.

На будівництво соціального житла у Франції витрачається 1,9 % ВВП, в Австрії, Данії та Фінляндії – від 1,2 до 1,4 %, в Італії – 0,3 %, у Греції (найменше) – 0,1 % [14, с. 414]. Найбільш поширеними формами соціального житла в зарубіжних країнах є такі:

- придбання нерухомості за зниженими цінами;
- проживання з правом викупу;
- надання ліцензій приватним власникам земельних ділянок на право здавати в оренду нерухомість, субсидуючи замовників;
- кооперативне житло;
- держава надає житло в оренду за ціною, нижчою за приватну орендну плату.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Останній варіант найбільш поширений при вирішенні проблем соціального житла [15, с. 15–16].

Розподіл житла в окремих державах за його типами наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Розподіл житла в окремих державах за його типами

Держава	Частка власного житла, %	Частка приватного орендованого житла, %	Частка соціального орендованого житла, %	Інше, %
Австрія	56	17	23	4
Білорусь	76,8	2,2	21	-
Бельгія	68	25	7	-
Болгарія	95,6	-	3,1	1,3
Великобританія	66,4	15,6	18	-
Греція	74	20	-	6
Данія	46	20	19	8
Естонія	82	8	2	7
Ірландія	79	12,3	8,7	-
Іспанія	85	11	2	2
Італія	68,5	13,6	5,3	12,6
Канада	69	25	6	-
Кіпр	68	14	-	18
Латвія	84,9	14,7	0,4	-
Литва	97	11	2,4	-
Молдова	97,5	-	2,4	-
Нідерланди	58	10	32	-
Німеччина	42	53	5	-
Польща	64,1	-	11	18,3
Португалія	75	18	3	4
Румунія	96	0,7	2,3	1
Словаччина	91	3	3	3
Словенія	83	3	4	10
США	65	32	3	-
Угорщина	92	3,3	3,7	-
Фінляндія	65	17	14	4
Франція	57	22	17	4
Хорватія	89,4	6,9	1,9	1,7
Чехія	56	22	3	10
Чорногорія	94,5	5,5	-	-
Швейцарія	37	49	14	-
Швеція	44	35	-	21
Україна	93	2	3	2

Джерело: [16], складено за даними Європейської економічної комісії ООН.

Найбільша частина соціального орендованого житла припадає на Нідерланди – 32 %, Австрію – 23 %, Білорусь – 21 %. Україна поступається більшості держав, маючи показник 3 %. Переважна кількість житлових приміщень у нашій країні перебувають у приватній власності, що є наслідком масової приватизації державного житла (на нашу думку, у багатьох випадках не зовсім виправданої й логічної) у 1990-х роках. Проте переважно це житло застаріле, відпрацювало амортизаційний термін, свого часу отримало від населення іронічно-саркастичні назви «хрущовки» (про це вже зазначалося), а то і «трущоби». Багато хто забув, що воно створювалося в умовах повоєнної розрухи й у надії, що в майбутньому його замінять на престижні новобудови.

Сподівання не виправдалися. Для зміни ситуації на краще необхідні:

- нарощування частки середнього класу як найбільш соціально та економічно активного в питаннях участі в програмах доступного житла;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- збільшення потужностей будівельної галузі через податкове регулювання й розвиток державно-приватного партнерства;

- посилення іноземного інвестування житлового будівництва [16, с. 50-52].

Правові основи створення нових механізмів та інструментів фінансування житлового будівництва визначені Законами України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд» [17], «Про фінансово-кредитні механізми управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [18], «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» [19] та іншими нормативно-правовими актами.

Проте, як засвідчують дані табл. 4, динаміка обсягів житлового будівництва має від'ємний характер.

Таблиця 4

Динаміка обсягів житлового будівництва в Україні у 1980–2017 рр., млн м²

Рік	1980	1985	1987	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	9 міс. 2017
Обсяги житлового будівництва	17,326	19,193	21,257	17,447	8,663	5,558	7,816	8,604	11,044	9,367	6,889

Джерело: [21], за матеріалами Державної служби статистики України.

Країна за останні 10 років пройшла значні випробування – соціально-економічну кризу 2008-2009 рр., економічну й політичну кризу, яка розпочалася у 2014 році, захоплення Криму, гібридну війну на Сході країни. Тому умови для ведення будівельної діяльності, включаючи інноваційну, дуже несприятливі [21, с. 6–10].

Основною метою стратегії будівельного комплексу виступає отримання довгострокових конкурентних переваг, спроможних забезпечити, крім виживання, економічне зростання, чого важко досягти без маркетингової концепції щодо житлового будівництва з орієнтацією на кінцевих споживачів [22, с. 35].

Фінансовим донором будівельної галузі, у випадку надійності останньої стосовно строків і гарантованих результатів, можуть стати заощадження населення. Це стосується будівництва орендного житла, спорудження будинків у сільській місцевості та інших напрямків діяльності житлово-будівельного комплексу та субпідрядних і споріднених структур [23, с. 16–18; 24, с. 30–31; 25, с. 68–70].

Як уже зазначалося, актуальною проблемою постає реконструкція старих багатоквартирних будинків, оскільки це вимагає значних коштів. Водночас енергоефективність житлово-комунального господарства більш ніж наполовину пов'язана зі старими п'ятиповерхівками. Також необхідно враховувати, що житлові будівлі індустріального періоду зазвичай займають цінну в містобудівному відношенні територію, мають розвинену мережу закладів транспортного, інженерного та соціального обслуговування, озеленення вулиць і кварталів.

Тому в процесі реконструкції повинна забезпечуватися збалансованість технічних заходів з організаційними процедурами в межах концепції реконструкції конкретного міського поселення [26, с. 165–166].

Рівень життя людей суттєво залежить від якості (звичайно ж, і від вартості) комунальних послуг, що надаються споживачеві. На сьогоднішньому етапі важливим напрямком виступає пошук оптимальних шляхів управління комунальними підприємствами у складних соціально-економічних умовах, тобто фактично антикризового управління [27, с. 43–45].

Надамо основні складові комунального господарства. Воно включає в себе підприємства теплопостачання, водопостачання та водовідведення, електропостачання, санітарної очистки територій населених пунктів, їх інженерного захисту, газове господарство, підприємства з ремонту комунальної техніки, благоустрій, озеленення та інше.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Обладнання комунального господарства високозатратне і застаріле, потребує частих ремонтів, схильне до аварійних ситуацій. Пошук коштів для модернізації устаткування є важливим завданням підвищення інноваційності комунальних підприємств [28, с. 12–13].

Аналізуючи стан комунальних підприємств міських населених пунктів, варто зазначити, що більшість із них перебувають у зоні збитковості. Причини низьких фінансових показників комунальних підприємств:

- недостатність фінансових ресурсів для модернізації устаткування, заміни зношеного обладнання;

- відсутня апробована і вдосконалена концепція управління комунальним господарством;

- належність надавачів комунальних послуг до локальних природних монополій.

Тенденція до підвищення, часто нереального, тарифів на житлово-комунальні послуги призводить до зростання заборгованості за них і, як наслідок, погіршення фінансового стану підприємств.

Органи місцевого самоврядування для забезпечення населення житлом, його повноцінного функціонування повинні мати у своєму розпорядженні об'єкти, спрямовані на задоволення громадських потреб населення міста, будь то будівельні організації чи структури житлово-комунального господарства. При цьому критерієм повинні виступати не тільки наповнення міського бюджету, а й соціально-економічний розвиток територіальної громади [29, с. 133–135].

Висновки і пропозиції. 1. В Україні, починаючи з післявоєнного періоду і до наших днів, пройшли етапи забудови «хрущовками» міських кварталів, переселення людей із «комуналок» у не дуже зручні, але все-таки квартири, падіння обсягів, а потім майже призупинення будівництва, деякого поживавлення останніх років уже на новому рівні зручностей та комфорту.

2. Житлові проблеми в глобалізованому світі і, зокрема, в Україні мають дещо відмінний від інших галузей характер: криза 2008–2009 рр. засвідчує, що недостатнє державне регулювання в питаннях будівництва і придбання житла здатне створити передумови кризових явищ для всієї економіки; ринкові відносини охоплюють не тільки будівництво, але й обслуговування та експлуатацію житла.

3. Майже в усіх розвинених країнах держава є інвестором будівництва соціального житла, стимулює його виконавців через зниження податкового навантаження. Вона не покладається тільки на ринкові чинники в житловій сфері, хоча при цьому дії державних структур максимально можливо узгоджуються з вимогами ринку.

4. Поліпшення житлових умов є одним із показників підвищення добробуту населення, фактором економічної та політичної стабільності в Україні, а тому структурна модернізація та інноваційний розвиток галузі житлового будівництва є пріоритетними завданнями держави.

5. Рівень життя людей суттєво залежить від якості і вартості комунальних послуг, що надаються кінцевому споживачеві. На сьогоднішньому етапі особливо актуальним виступає пошук оптимальних шляхів управління комунальними підприємствами у складних соціально-економічних умовах, тобто фактично антикризового управління.

Список використаних джерел

1. Лисов І. В. Аналіз розвитку житлового будівництва країн світу. *Економіка та держава*. 2011. № 10. С. 111–113.
2. Ковалева Л. М. Зарубежний опыт государственного регулирования рынка жилья (на примере Германии). *Вестник Брянского государственного университета*. 2009. № 3. С. 43–49.
3. Espring-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 1998. 248 p.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Аксёнова И. А. Общие принципы государственной жилищной политики: из опыта зарубежных стран. *Вестник экономической интеграции*. 2008. Т. 1. № 2. С. 91–98.
5. Омельчук В. О. Державне регулювання будівництва житла: зарубіжний досвід. *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 110–113.
6. Данчак Л. І. Інноваційні віяння і особливості процесу фінансування формування житлового фонду у центральноєвропейських країнах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 8. С. 70–77.
7. Есімжанова С. Інноваційна модернізація в житлово-будівельному виробництві (Казахстан). *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 10. С. 300–309.
8. Басенко К. О. Оцінка ефективності використання інвестиційного потенціалу будівельної галузі України. *Економіка та держава*. 2014. № 4. С. 103–107.
9. Цепенюк Н. Стратегічні пріоритети розвитку промисловості будівельних матеріалів регіону. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 1 (30). С. 123–127.
10. Ірхіна С. В. Інноваційно-інвестиційні механізми структурної модернізації та підвищення конкурентоспроможності галузі житлового будівництва в контексті побудови доступного житла в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 20. С. 132–142.
11. Бондарева Н. В. Концептуальні основи державного регулювання будівництва в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 6, т. 1. С. 247–252.
12. Антикризова політика держави в будівельній галузі: механізми реалізації / О. І. Амоша, В. Г. Севка, О. В. Шеліхова та ін. Макіївка, 2010. 240 с.
13. Борисов Д. До проблеми використання методів державного управління при подоланні кризи в будівельній галузі. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 10. С. 68–70.
14. Судоренко О. В. Участь держави у фінансуванні будівництва соціального житла: зарубіжний досвід. *Держава і право*. 2010. Вип. 48. С. 413–419.
15. Social Housing in the UNECE Region: Models, Trends and Challenges / Unites Nations Economic Commission for Europe. Geneva, 2015. 141 p.
16. Мерзляк А. В., Кучин Б. С. Державні житлові програми як інструмент соціального захисту населення. *Право та державне управління*. 2016. № 2. С. 46–52.
17. Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд»: Закон України від 20 квітня 2000 року № 1674-14. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1674-14>.
18. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19 червня 2003 року № 978-978-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.
19. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19 червня 2003 року № 979-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/979-15>.
20. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. Київ: НБУ НБУВ, 2009. 687 с.
21. Паливода К. В. Механізми та інструменти фінансування житлового будівництва за умов соціально-економічної нестабільності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 5–10.
22. Телетов О. С., Граділь А. А., Рудь М. П. Інноваційна маркетингова діяльність у житловому будівництві. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 33–46.
23. Омельчук В. О. Перспективи формування ринку доступного житла в Україні на основі національної системи житлово-будівельних заощаджень. *Економіка та держава*. 2014. № 12. С. 14–19.
24. Ажаман І. А. Інвестиційне забезпечення розвитку житлового будівництва в сільській місцевості. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 16. С. 28–33.
25. Біловський О. А. Будівництво доступного орендного житла як стратегічний напрям державної житлової політики України. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 67–72.
26. Коваленко Н. В. Державне стимулювання реконструкції житлового фонду в ринковому суспільстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 12. С. 163–167.
27. Рубльов В. В. Особливості управління комунальними підприємствами у сучасних умовах. *Економіка та держава: наукове фахове видання України з питань економіки*. 2017. № 2. С. 43–45.
28. Забаштанська Т. В., Забаштанський М. М., Роговий А. В. Державне регулювання комунального господарства України: монографія. Ніжин: Орхідея, 2016. 199 с.
29. Чепіга Т. М. Комунальний майновий комплекс міста: сучасний стан та проблеми управління. *Економіка та держава*. 2012. № 2. С. 133–136.

References

1. Lysov, I. V. (2011). Analiz rozvytku zhytlovoho budivnytstva krain svitu [Analysis of housing development in the world]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 10, 111–113 [in Ukrainian].
2. Kovalev, L. M. (2009). Zarubezhnyi opyt hosudarstvennoho rehulyrovanyia rynku zhytia (na prymerе Hermany) [Foreign experience of state regulation of the housing market (on the example of Germany)]. *Vestnyk Brianskoho hosudarstvennoho unyversyteta – Bulletin of the Bryansk State University*, 3, 43–49 [in Russian].
3. Espring-Andersen, G. (1998). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press [in English].
4. Aksenov, I. A. (2008). Obshchie printsipy gosudarstvennoi zhilishchnoi politiki iz opyta zarubezhnykh stran [General principles of state housing policy: from the experience of foreign countries]. *Vestnik ekonomicheskoi integratsii – Bulletin of economic integration*, 2 (1), 91–98 [in Russian].
5. Omelchuk, V. O. (2012). Derzhavne rehuliuвання budivnytstva zhytla: zarubizhnyi dosvid [The state of affairs of the regulation of the budget of the country and abroad]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 8, 110–113 [in Ukrainian].
6. Danchak, L. I. (2014). Innovatsiini viiannia i osoblyvosti protsesu finansuvannya formuvannya zhytlovoho fondu u tsentralnoievropeiskykh krainakh [Innovation and innovation and special processes of financing the foundation of the Central European countries]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and development*, 8, 70–77 [in Ukrainian].
7. Esimzhanova, S. (2013). Innovatsiina modernizatsiia in Zhitlov-Budive virobnitsvi (Kazakhstan) [Innovative modernization in housing construction (Kazakhstan)]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems economics*, 10, 300–309 [in Ukrainian].
8. Basenko, K. O. (2014). Otsinka efektyvnosti vykorystannia investytsiinoho potentsialu budivelnoi haluzi Ukrainy [Estimation of efficiency of investment potential of investment potential of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 4, 103–107 [in Ukrainian].
9. Tsepenyuk, N. (2011). Stratehichni priorityety rozvytku promyslovosti budivelnykh materialiv rehionu [Strategic principles of development of industrial development of budding materials to the region]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Newsmen*, 1 (30), 123–127 [in Ukrainian].
10. Irkhina, S. V. (2013). Innovatsiino-investytsiini mekhanizmy strukturnoi modernizatsii ta pidvyshchennia konkurentospromozhnosti haluzi zhytlovoho budivnytstva v konteksti pobudovy dostupnogo zhytla v Ukraini [Innovation and investment vehicles of structural modernization and competitiveness of the housing industry in the context of building affordable housing in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 20, 132–142 [in Ukrainian].
11. Bondarova, N. V. (2010). Kontseptualni osnovy derzhavnoho rehuliuвання budivnytstva v Ukraini [Conceptual basis of state regulation of budivnites in Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of economic development of the region*, 6 (1), 247–252 [in Ukrainian].
12. Amosha, O. I., Sivka, V. G., Shelihova, O. V. et al. (2010). *Antykryzova polityka derzhavy v budivelunii haluzi: mekhanizmy realizatsii [Anti-bribery policy of power in the budding gallus: mechanical real estate]*. Makiivka [in Ukrainian].
13. Borisov, D. (2012). Do problemy vykorystannia metodiv derzhavnoho upravlinnia pry podolanni kryzy v budivelunii haluzi [The problem of the use of public administration methods in overcoming the crisis in the construction industry]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, 10, 68–70 [in Ukrainian].
14. Sudarenko, O. V. (2010). Uchast derzhavy u finansuvanni budivnytstva sotsialnogo zhytla: zarubizhnyi dosvid [Participation of the state in the financing of construction of social housing: foreign experience]. *Derzhava i pravo – State and Law*, 48, 413–419 [in Ukrainian].
15. Nations Economic Commission for Europe. Geneva (2015). *Social Housing in the UNECE Region: Models, Trends and Challenges United* [in English].
16. Merzliak, A. V., Kuchyn, B. S. (2016). Derzhavni zhytlovi prohramy yak instrument sotsialnogo zakhystu naseleння [Public housing programmes as an instrument of population social protection]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 2, 46–52 [in Ukrainian].
17. Pro provedennia eksperymentu v zhytlovomu budivnytstvi na bazi kholdynhovoї kompanii «Kyivmiskbud» [On Holding a Residential Construction Experiment on the Basis of "Kyivmiskbud" Holding Company]. № 1674-III (on April 20, 2000). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1674-14>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

18. Pro finansovo-kredytni mekhanizmy i upravlinnia mainom pry budivnytstvi zhytla ta operatsiiakh z nerukhomistiu [On Financial and Credit Mechanisms and Property Management during House Building and Real Estate Operations]. № 978-IV (on June 19, 2003). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.

19. Pro ipotechne kredytuvannia, operatsii z konsolidovanim ipotechnym borhom ta ipotechni sertyfikaty [On Mortgage Lending, Operations with Consolidated Mortgage Debt and Mortgage Certificates]. № 979-IV (on June 19, 2003). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/979-15>.

20. Heiets, V. M. (Ed.) (2009). *Sotsialno-ekonomichnyi stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid [Socio-economic state of Ukraine: implications for people and state: national report]*. Kyiv: NVU NBUV [in Ukrainian].

21. Palivoda, K. V. (2018). Mekhanizmy ta instrumenty finansuvannia zhytloвого budivnytstva za umov sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti v Ukraini [Mechanisms and instruments for financing of housing construction in period of social economic instability in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 1, 5–10 [in Ukrainian].

22. Tielietov, O. S., Hradil, A. A., Rud, M. P. (2015). Innovatsiina marketynhova diialnist u zhytlovomu budivnytstvi [Innovative marketing activity in housing construction]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and management of innovations*, 3, 33–46 [in Ukrainian].

23. Omelychuk, V. O. (2014). Perspektyvy formuvannia rynku dostupnogo zhytla v Ukraini na osnovi natsionalnoi systemy zhytlovo-budivnykh zaoshchadzen [Prospects for the formation of affordable housing market in Ukraine on the basis of the national system of housing and construction savings]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 12, 14–19 [in Ukrainian].

24. Azhaman, I. A. (2014). Investytsiine zabezpechennia rozvytku zhytloвого budivnytstva v silskii mistsevosti [Investment provision of housing development in rural areas]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 16, 28–33 [in Ukrainian].

25. Bilovskyi, O. A. (2014). Budivnytstvo dostupnogo orendnogo zhytla yak stratehichniy napriam derzhavnoi zhytlovoi polityky Ukrainy [Construction of affordable rental housing as a strategic direction of the state housing policy of Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 2, 67–72 [in Ukrainian].

26. Kovalenko, N. V. (2014). Derzhavne stymulivannia rekonstruktsii zhytloвого fondu v rynkovomu suspilstvi [State stimulation of reconstruction of housing stock in a market society]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 12, 163–167 [in Ukrainian].

27. Rublov, V. V. (2017). Osoblyvosti upravlinnia komunalnymy pidpriemstvamy u suchasnykh umovakh [Peculiarities of management of communal enterprises in modern conditions]. *Ekonomika ta derzhava: naukove fakhove vydannia Ukrainy z pytan ekonomiky – Economy and the state: scientific professional editions of Ukraine on economics*, 2, 43–45 [in Ukrainian].

28. Zabashtanska, T. V., Zabashtanskyi, M. M., Rohovyi, A. V. (2016). *Derzhavne rehulivannia komunalnogo hospodarstva Ukrainy [State regulation of the communal economy of Ukraine]*. Nizhyn: Orkhidea [in Ukrainian].

29. Chepiha, T. M. (2012). Komunalnyi mainovyi kompleks mista: suchasnyi stan ta problemy upravlinnia [Communal property complex of the city: the current state and problems of management]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 2, 133–136 [in Ukrainian].

Савченко Володимир Федорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом і економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Савченко Владимир Фёдорович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Savchenko Volodymyr – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Personnel Management and Labor Economics, Chernigivsky National Technological University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: laws.inst.312@gmail.com

ResearcherID: H-3603-2014

УДК 351.863:338.432

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-80-87

*Світлана Кушнір, Богдан Семак***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ
РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ***Светлана Кушнир, Богдан Семак***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
УСТОЙЧИВОСТИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА***Svitlana Kushnir, Bohdan Semak***THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROVISIONS FOR ENSURING
THE SUSTAINABILITY OF THE AGRICULTURAL SECTOR**

У статті окреслено місце економічної безпеки аграрного сектору в поліструктурних системах національної економіки. Зокрема, вагому увага приділено аналізу наукових праць, у яких аналізуються такі поняття, як «національна продовольча безпека», «продовольча безпека», «національна економічна безпека» «економічна безпека». Детально розглянуто питання ідентифікації та обґрунтування особливостей функціонування аграрного сектору економіки, його компонентний склад, серед елементів якого виділено такі: виробництво засобів виробництва для сільського господарства; сільськогосподарське виробництво; переробка, зберігання та транспортування продукції із сільськогосподарської сировини; інфраструктурне забезпечення. Враховуючи результати такого дослідження, у статті обґрунтовано місце економічної безпеки саме аграрного сектору в системі національної та економічної безпеки держави, візуалізовано модель їх взаємозв'язку.

Ключові слова: безпека; національна безпека; економічна безпека; продовольча безпека; економічна безпека аграрного сектору.

Рис.: 1. Бібл.: 20.

В статье обозначено место экономической безопасности аграрного сектора в полиструктурных системах национальной экономики. В частности, большое внимание уделено анализу научных работ, в которых анализируются такие понятия, как «национальная продовольственная безопасность», «продовольственная безопасность», «национальная экономическая безопасность», «экономическая безопасность». Подробно рассмотрены вопросы идентификации и обоснования особенностей функционирования аграрного сектора экономики, его компонентный состав, среди элементов которого выделены следующие: производство средств производства для сельского хозяйства; сельскохозяйственное производство; переработка, хранение и транспортировку продукции из сельскохозяйственного сырья; инфраструктурное обеспечение. Учитывая результаты такого исследования, в статье обосновано место экономической безопасности именно аграрного сектора в системе национальной и экономической безопасности государства, визуализированы модель их взаимосвязи.

Ключевые слова: безопасность; национальная безопасность; экономическая безопасность; продовольственная безопасность; экономическая безопасность аграрного сектора.

Рис.: 1. Библ.: 20.

Place of economic security of the agrarian sector in poly-sectoral systems of the national economy is outlined within the article. In particular, main attention is paid to the analysis of scientific works, which consider such concepts as "national food security", "food security", "national economic security", "economic security". Issues of identification and justification of peculiarities of the functioning of the agrarian sector of the economy, its component composition are studied in details, their components include the following: manufacture of production means for agriculture; agricultural production; processing, storage and transportation of products from agricultural raw materials; infrastructure support. Taking into consideration results of this study, the place of economic security precisely for the agrarian sector in the system of national and economic security of the state is substantiated, the model of their interconnection is visualized within the article.

Keywords: security; national security; economic security; food security; economic security of the agrarian sector.

Fig: 1. References: 20.

JEL Classification: Q10

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринкової економіки аграрний сектор є найбільш уразливим до негативних проявів різних факторів нестабільності в державі, що зумовлює необхідність використання інноваційних підходів до регулювання таких процесів. Особливості функціонування аграрного сектору дають змогу констатувати, що основним принципом його розвитку є територіально-галузевий, адже в цій галузі базовим ресурсом і засобом виробництва є земля. Отже, проблеми забезпечення економічної безпеки повинні вирішуватися одночасно як на державному, так і на галузевому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти економічної безпеки аграрного сектору національної економіки висвітлили у своїх наукових працях вітчизняні вчені: В. В. Кузнецов, С. А. Гнатюк, О. В. Шубравська, Л. В. Дейнеко, П. Т. Саблук, О. І. Гойчук, С. М. Рогач, І. Ю. Гришова, О. П. Дяченко, Т. М. Гнат'єва, І. А. Маркіна, Т. Л. Шестаковська, А. О. Янчук [1-20].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні наукові напрацювання у сфері пізнання питань щодо підвищення рівня національної безпеки держави, її продовольчої безпеки, формування передумов для нарощення параметрів економічної безпеки та можливостей протидіяти зовнішнім загрозам, незначна кількість наукових робіт стосується саме вивчення економічної безпеки аграрного сектору, розгляду її сутності та місця в загальній системі національної та економічної безпеки держави.

Мета статті. Головна мета статті – окреслити місце економічної безпеки аграрного сектору в поліструктурних системах національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 15.12.2005 р. № 3200-IV (зі змінами й доповненнями) зазначено, що ключовими напрямками політики держави з питань національної безпеки України в економічній сфері є забезпечення продовольчої безпеки [1].

У жовтні 1999 р. було прийнято модельний Закон «Про продовольчу безпеку», в якому надано визначення продовольчої безпеки як такого стану економіки держави, за якого забезпечується продовольча незалежність держави та гарантується фізична й економічна доступність продовольства для всього населення в кількості, яка необхідна для активного та здорового життя [2]. Це обґрунтоване трактування досить точно характеризує продовольчу безпеку. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [3], продовольча безпека є захищеністю життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [3].

У Наказі Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» зазначено, що до складових економічної безпеки віднесено продовольчу безпеку, яку визначено як «стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства» [4].

Вітчизняними науковцями сутність та зміст продовольчої безпеки визначається по-різному: як стан економіки, як процес, як рівень захищеності населення країни, як показник оптимальності балансів базових продовольчих ресурсів та навіть як відповідну проблему. Представимо основні з таких трактувань.

У своїй праці О. Гойчук розглядає національну продовольчу безпеку як у широкому так і у вузькому значеннях: у широкому – як стан економіки, суспільне благо (а тому її забезпечення потребує використання дієвих інструментів державного регулювання) та у вузькому – як гарантовану здатність держави, ґрунтуючись на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами, а також їх економічної та фізичної доступності, незалежно від впливу загроз (як зовнішніх, так і внутрішніх), задовольняти потреби населення продуктами харчування в необхідних обсягах, асортименті та якості на рівні, який забезпечував би здоров'я та інтелектуальний розвиток кожного окремо [5, с. 27].

Поділяє думку попередніх дослідників учений С. Рогач, розглядаючи продовольчу безпеку як гарантовану спроможність держави задовольняти потреби населення й кожної людини в продовольчих ресурсах у кількості та якості, що забезпечують фізичне

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

здоров'я, соціальний і духовний розвиток, а також відтворення нації [6, с. 161]. На нашу думку, недоцільним є те, що автор розцінює задоволення потреб населення країни і кожного громадянина в продовольчих ресурсах лише як гарантовану спроможність держави, не враховуючи сукупність принципів самозабезпечення.

У своїх наукових доробках В. Кузнєцов представляє продовольчу безпеку як соціально-економічну систему, структурно-функціональними підсистемами якої є споживання й харчування населення; забезпечення виробництва продовольства; організація формування та розподілу продовольчих ресурсів [7, с. 21].

На переконання С. Гнатюка, продовольча безпека розглядається як захищеність життєво важливих інтересів кожної людини, суспільства і держави, за якої нею гарантуються фізична та економічна доступність, якість продуктів харчування для всіх громадян згідно з медичними нормами харчування, а також продовольча незалежність країни в умовах глобалізації у контексті підтримки продовольчого забезпечення [8, с. 42]. У контексті захищеності термін «продовольча безпека» науковець О. Шубравська визначає як захищеність населення країни, у тому числі його незахищених верств, за рівнем та якістю спожитого продовольства [9, с. 108–109].

Продовольча безпека визначається також і як необхідний рівень забезпечення населення в продовольчих товарах, що гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання й розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток [10, с. 55], а також як проблему забезпечення кожного ресурсами для придбання необхідної кількості продуктів харчування за медичними нормами за будь-яких умов або ситуацій [11, с. 11]. О. Березіна тлумачить продовольчу безпеку як стабільний у часі та просторі процес безперервного забезпечення всього населення країни різноманітними якісними продуктами харчування в обсягах, необхідних для здорового способу життя [12, с. 11]. Також продовольчу безпеку розглядають і як стан захищеності населення країни від недостатнього обсягу харчування (уникнення від голоду) та наявності в держави необхідних для цього ресурсів і заходів [13, с. 73]. У результаті проведеного дослідження зроблені висновки щодо обмеженості характеристики продовольчої безпеки науковцями, адже висвітлюється зазвичай проблема забезпечення населення продуктами харчування. Потребує доповнення тлумачення сутності продовольчої безпеки визначенням ролі суспільства й держави в цьому процесі та рівнем продовольчої незалежності країни на світовому ринку.

Звертаючи увагу на об'єкт дослідження, особливий інтерес щодо визначення сутності продовольчої безпеки становлять погляди таких науковців, як Л. Дейнеко та А. Коваленко, які пропонують його розглядати через призму «досягнення стану продовольчої безпеки завдяки використанню наявного потенціалу аграрної сфери країни, що передбачає створення конкурентоспроможного продовольчого комплексу з оптимальною структурою виробництва, здатного в умовах міжнародної економічної інтеграції та глобалізації випускати високоякісну конкурентоспроможну продукцію, забезпечувати потреби населення у продуктах харчування та належний рівень продовольчої безпеки держави» [14, с. 20]. Автори у своїх дослідженнях уперше з відомих нам визначень справедливо звертають увагу на потенціал аграрного сектору країни, влучно підкреслюючи, що він здатний забезпечувати належний рівень продовольчої безпеки держави.

Передусім зауважимо, що продовольча безпека досягається лише за наявності відповідних систем і механізмів, які гарантують необхідний обсяг виробництва й поставок і адекватно реагують на ризики, які можуть викликати перебої в цьому напрямі [15, с. 13, 15]. Тобто держава повинна забезпечити нормативно-правову та матеріальну базу для виробників, переробників та інших учасників процесу доставки кінцевого продукту до споживача [15, с. 13, 15]. Саме тому особливого значення набуває й економічна безпека аграрного сектору та її інституційне забезпечення.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Ми поділяємо думку науковців, що саме аграрний сектор покликаний задовольнити потреби внутрішнього ринку і забезпечити її лідируючі позиції у світі на основі його багатоукладності та пріоритетності підтримки суб'єктів господарювання, які територіально розміщені в сільській місцевості, поєднують право на землю з працею на ній, а також власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед суспільством [1].

У межах нашого дослідження потребує актуалізації питання обґрунтування особливостей функціонування аграрного сектору як складової економіки, яка поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції та її переробку, а також матеріально-технічне обслуговування села. Аграрне виробництво – це сукупність галузей, які здійснюють виробництво, переробку, збереження й доведення до споживача продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини. Підтримуємо поширену думку щодо того, що аграрне виробництво включає чотири сфери [15]: 1 – галузі, які виробляють засоби виробництва для сільського господарства та інших галузей; 2 – безпосередньо сільськогосподарське виробництво; 3 – галузі, які здійснюють переробку, зберігання і транспортування продукції із сільськогосподарської сировини, а також доведення її до споживача; 4 – виробнича і соціальна інфраструктури. Кожна з галузей аграрного виробництва виконує власну роль у відтворювальному процесі аграрної економіки та має свої характеристики й особливості.

Фундаментом системи аграрного сектору є сільське господарство, провідна роль якого в цій системі визначається багатьма факторами, і насамперед тим, що основою кінцевого продукту є продукт, вироблений у сільському господарстві. Така специфічна роль сільського господарства, особливості процесу його відтворення зумовлюють відповідні специфічні особливості всього сектору. Сільське господарство задає головні параметри діяльності, з одного боку, галузям, які виробляють засоби виробництва для нього, а з іншого – галузям, які переробляють сільськогосподарську продукцію, та інфраструктурі.

Саме тому аграрний сектор має особливості, які, у свою чергу, визначають економічні умови його функціонування, що ставлять сільськогосподарських виробників у свідомо не вигідні умови порівняно з виробниками в інших секторах національної економіки. Ці особливості пов'язані як з особливостями організаційно-правових форм аграрних господарств та їх розмірів, так і зі спеціальною роллю в сільськогосподарському виробництві природного фактора, а також зі специфікою сільськогосподарського (і насамперед продовольчого) ринку, якому властива низька еластичність попиту за ціною.

Поділяємо думку вченого, який пропонує аграрний сектор об'єднати у три великі галузі. Перша – тракторне й сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбикормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво. Друга – рослинництво, тваринництво, рибальство. Третя – харчова промисловість; холодильне, складське і спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства та організації, що займаються доведенням кінцевого продукту до споживача (включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і громадське харчування). До аграрного сектору варто також віднести відповідні галузі науки і підготовку кадрів. Аграрний сектор – багатогалузева виробнича система, в якій кожна галузь виконує свою специфічну функцію [16].

Відповідно до структури програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, до його галузей Міністерство аграрної політики та продовольства України відносить: тваринництво; рослинництво; харчову та переробну промисловість; лісове господарство; рибне господарство; сільськогосподарське машинобудування; логістичну інфраструктуру, мережу складських та елеваторних потужностей; альтернативну енергетику [17].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Як результат проведених досліджень основних характеристик та особливостей функціонування структури аграрного сектору економіки, вважаємо, що до його галузей варто відносити:

1) виробництво засобів виробництва для сільського господарства та інших галузей, які входять до аграрного сектору (сільськогосподарське машинобудування; меліоративне і сільське будівництво; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства);

2) сільськогосподарське виробництво (тваринництво, рослинництво, лісове господарство, рибне господарство);

3) переробка, зберігання та транспортування продукції із сільськогосподарської сировини, а також доведення її до споживача (харчова промисловість, переробна промисловість);

4) інфраструктурне забезпечення (логістика, мережа складських та елеваторних потужностей, альтернативна енергетика).

Підтримуємо погляди науковців, які зазначають, що продовольчу безпеку не доцільно розглядати лише з позицій забезпечення продуктами харчування. У глобалізаційних умовах наслідки втрати продовольчої безпеки необхідно оцінювати комплексно, тобто з позицій національної економіки й політичної ситуації, соціальної складової життєзабезпечення населення [18, с. 6], наявного потенціалу аграрного сектору та його інноваційного розвитку, в якому забезпечення продуктами харчування є лише частиною, галуззю, яка здійснює переробку, зберігання і транспортування продукції із сільськогосподарської сировини, а також доведення її до споживача.

Саме тому в сучасних умовах актуалізується питання розгляду місця економічної безпеки аграрного сектору в системі національної, економічної та продовольчої безпеки держави (рисунок).

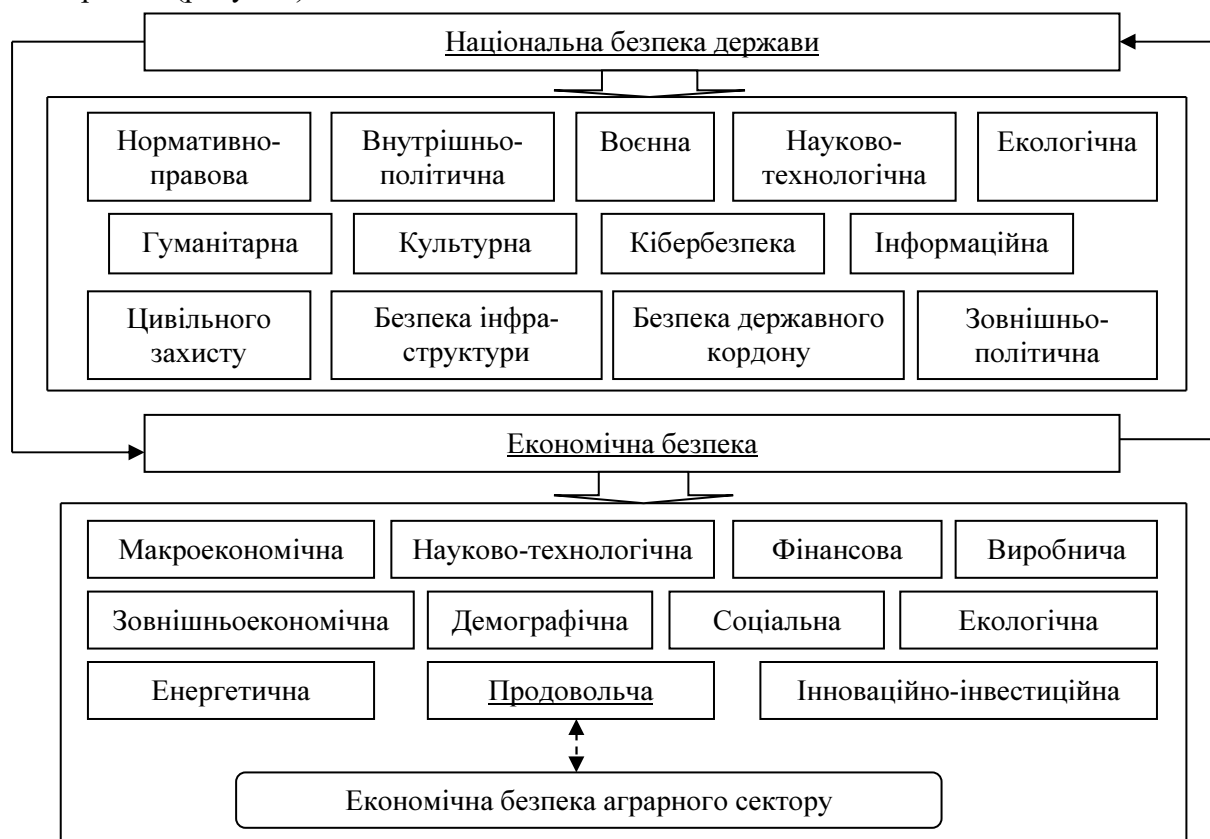

Рис. Місце економічної безпеки аграрного сектору в поліструктурних системах національної та економічної безпеки держави

Джерело: сформовано автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки і пропозиції. З огляду на вищевикладене виникає необхідність визначення сутності «економічної безпеки аграрного сектору», яке до сьогодні не представлено в досліджених автором наукових доробках як вітчизняних, так і закордонних учених. Отже, діяльність із забезпечення економічної безпеки аграрного сектору є однією з найважливіших функцій держави. Як результат проведених досліджень, пропонуємо економічну безпеку аграрного сектору розглядати як стан його функціонування, який забезпечується комплексом організаційно-інституційних, нормативно-правових, техніко-технологічних та інноваційно-інвестиційних заходів, що орієнтовані на: збереження стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз; забезпечення конкурентоспроможності в національному та світовому середовищі; доступність продовольства в необхідній кількості та якості; спроможність аграрного сектору до інноваційного розвитку з метою сталого та збалансованого зростання національної економіки.

Серед першочергових проблем забезпечення економічної безпеки аграрного сектору є відстеження й оцінка рівня загроз пріоритетним інтересам, а отже, їх взаємозалежність: розрахунок сумарного потенціалу, розкриття закономірності «пріоритети національних інтересів та інтересів суб'єктів господарювання – загрози». Загалом, варто зазначити, що дослідження сутності економічної безпеки є більш доцільним на засадах розмежування трьох підходів (за аналогією з процесом розвитку) – макроекономічного, що охоплює рівень національної безпеки, мезоекономічного – рівень аграрного сектору та мікроекономічного, що охоплює рівень безпеки суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Модельный закон стран-участниц СНГ от 16 октября 1999 г. № 14-10 «О продовольственной безопасности». URL: <http://www.inforpavo.by>.
3. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://www.nau.kiev.ua/index.php?page=hotline&file=449309-29102013-0.htm>.
5. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.
6. Рогач С. М. Екологічна складова продовольчої безпеки. *Науковий вісник НАУ*. 2006. Вип. 97. С. 161–164.
7. Кузнецов В. В. Состояние и прогнозирование продовольственного обеспечения населения в странах СНГ. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 21–23.
8. Гнатюк С. А. Продовольча безпека та можливість її досягнення в Україні. *Економіка АПК*. 2005. № 7. С. 42–45.
9. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України. Київ: Інститут економіки НАН України, 2002. 203 с.
10. Шлемко В. Т., Бінко І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
11. Журавков В. В. Продовольча безпека в надзвичайних ситуаціях: історичний досвід та концептуальні підходи до її забезпечення в Україні. Київ: УАЗТ, 2002. 96 с.
12. Березін О. В. Проблеми формування продовольчого ринку України: монографія. Київ: Вища школа, 2002. 211 с.
13. Чечель О. М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2000. № 8. С. 73–76.
14. Дейнеко Л. В. Передумови та шляхи досягнення продовольчої безпеки в аграрній сфері. *Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики: матеріали наукових читань* (Київ, 12 травня 2006 року) / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України; редкол.: Дейнеко Л. В., Загній О. Г., Шелудько Е. І., Коваленко А. О., Купчак П. М. Київ: РВПС України НАН України, 2006. 262 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

15. Суперсон В. І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2008. № 12. С. 13–18.

16. Саблук П. Т., Калетнік С. М., Кваша С. М., Власов В. І., Лисак М. А. Національна доктрина продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 3–11.

17. Солошонок А. Л. Результати діяльності олійно-жирового підкомплексу України. *Продуктивність агропромислового виробництва*: науково-практичний збірник Українського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу (НДІ «Укראгропромпродуктивність») Міністерства аграрної політики України. 2008. № 11. С. 112–114.

18. Kopylenko O., Gryshova I., Diachenko O. Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICCLAS 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research / Strielkowski W. (Ed.)*. 2018. Vol. 217. P. 60-68. DOI: 10.2991/icseal-18.2018.10.

19. Gryshova I. Ju., Yanchuk A. O., Shestakovska T. L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 1 (9). Vol. 1. P. 93-101.

20. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The Economic Measurement of Convergence of Institutional Impact on the Sustainability of Development of Domestic Enterprises. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 5. С. 61–66.

References

1. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the Fundamentals of National Security of Ukraine] № 964-IV (19.06.2003). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

2. Modelnyi zakon stran-uchastnits SNH «O prodovolstvennoi bezopasnosti» [Model Law of the CIS Member States «On Food Security»]. № 14-10 (October 16, 1999). Retrieved from <http://www.infopravo.by>.

3. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy [On State Support for Agriculture in Ukraine]. № 1877-IV (24.06.2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

4. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine]. № 1277 (29.10.2013). Retrieved from <http://www.nau.kiev.ua/index.php?page=hotline&file=449309-29102013-0.htm>.

5. Hoichuk, O. I. (2004). *Prodovolcha bezpeka [Food Security]*. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].

6. Rohach, S. M. (2006). Ekolohichna skladova prodovolchoi bezpeky [Ecological Component of Food Security]. *Naukovyi visnyk NAU – Scientific herald of NAU*, 97, 161–164 [in Ukrainian].

7. Kuznetsov, V. V. (2010). Sostoianie i prognozirovanie prodovolstvennogo obespecheniia naseleniia v stranakh SNH [State and Forecasting of Food Supply of the Population in the CIS Countries]. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, 12, 21–23 [in Russian].

8. Hnatiuk, S. A. (2005). Prodovolcha bezpeka ta mozhlyvist yii dosiahnennia v Ukraini [Food Safety and the Possibility of its Achievement in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, 7, 42–45 [in Ukrainian].

9. Shubravskaya, O. V. (2002). *Stalyi rozvytok ahroprodovolchoi systemy Ukrainy [Sustainable Development of the Agro-Food System of Ukraine]*. Kyiv: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy [in Ukrainian].

10. Shlemko, V. T., Binko, I. F. (1997). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamy zabezpechennia [Economic Security of Ukraine: Essence and Directions of Providing]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

11. Zhuravkov, V. V. (2002). *Prodovolcha bezpeka v nadzvychainykh sytuatsiiakh: istorychnyi dosvid ta kontseptualni pidkhody do yii zabezpechennia v Ukraini [Food Security in Emergencies: Historical Experience and Conceptual Approaches to its Provision in Ukraine]*. Kyiv: UAZT [in Ukrainian].

12. Berezin, O. V. (2002). *Problemy formuvannia prodovolchoho rynku Ukrainy [Problems of the Formation of the Ukrainian Food Market]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

13. Chechel, O. M. (2000). Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky [State Regulation of Food Security]. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, 8, 73–76 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

14. Deineko, L. V. (2006). *Peredumovy ta shliakhy dosiahnennia prodovolchoi bezpeky v aharnii sferi* [Prerequisites and Ways to Achieve Food Security in the Agrarian Sector]. Proceeding from *Prodovolchiy kompleks Ukrainy: problemy teorii ta praktyky: materialy naukovykh chytan – Ukraine's Food Complex: Problems of Theory and Practice: Materials of Scientific Readings* (Kyiv, May 12, 2006) (pp. 262). Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

15. Superson, V. I. (2008). *Prodovolcha bezpeka Ukrainy ta deiaki aspekty yii formuvannia v suchasnykh umovakh* [Food safety of Ukraine and some aspects of its formation in modern conditions]. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, 12, 13–18 [in Ukrainian].

16. Sabluk, P. T., Kaletnik, S. M., Kvasha, S. M., Vlasov, V. I., Lysak, M. A. (2011). *Natsionalna doktryna prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [National Doctrine of Food Security of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, 8, 3–11 [in Ukrainian].

17. Soloshonok, A. L. (2008). *Rezultaty diialnosti oliino-zhyrovoho pidkompleksu Ukrainy* [Results of Activity of Oil and Fat Subcomplex of Ukraine]. *Produktyvnist ahropromysloвого vyrobnytstva: naukovo-praktychnyi zbirnyk Ukrainського naukovo-doslidnogo instytutu produktyvnosti ahropromysloвого kompleksu (NDI «Ukrahropromproduktyvnist») Ministerstva aharnoї polityky Ukrainy – Productivity of Agro-Industrial Production: Scientific and Practical Collection of the Ukrainian Research Institute of Productivity of the Agro-Industrial Complex (Research Institute «Ukragropropromproductivity») of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine*, 11, 112–114 [in Ukrainian].

18. Kopylenko, O., Gryshova, I., Diachenko, O. (2018). *Leading Institutional Mechanism of State regulation and Shadow Economy*. In: W. Strielkowski (Ed.). *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 217, 60-68. DOI: 10.2991/icseal-18.2018.10.

19. Gryshova, I. Yu., Yanchuk, A. O., Shestakovska, T. L. (2017). *Mechanism for Implementing Functions of Consumerism in Market Conditions*. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (1 (9)), 93-101 [in English].

20. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. (2017). *Economic Measurement of Convergence of Institutional Impact on the Sustainability of Development of Domestic Enterprises*. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 61–66 [in English].

Кушнір Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна).

Кушнір Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Запорожский национальный университет (ул. Жуковського, 66, г. Запорожье, 69600, Украина).

Kushnir Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University (66, Zhukovskogo Str., 69600 Zaporizhzhya, Ukraine).

Семак Богдан Богданович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, проректор з наукової роботи, Львівський торгово-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів, 79000, Україна).

Семак Богдан Богданович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры маркетинга, проректор по научной работе, Львовский торгово-экономический университет (ул. Туган-Барановського, 10, г. Львов, 79000, Украина).

Semak Bogdan – Doctor of Economics, Professor, Professor, Department of Marketing, Vice-Rector for Research, Lviv Trade and Economic University (10 Tugan-Baranovsky Str., 79000 Lviv, Ukraine).

УДК 004.738.5:339J334.722-028.27

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-88-95

Дмитро Пілевич

**РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ
В РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Дмитрий Пилевич

**РОЛЬ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ
В РАЗВИТИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**

Dmytro Pilevych

**ROLE OF THE E-COMMERCE IN THE DEVELOPMENT
OF THE INFORMATION ECONOMY**

У статті розглянуто теоретичні положення ролі електронної комерції в розвитку інформаційної економіки. Зокрема, досліджено сутність таких категорій, як «електронна комерція» та «інформаційна економіка». Результати проведеного дослідження дали змогу встановити окремі варіанти пізнання особливостей взаємодії електронної комерції та інформаційної економіки. Зокрема, було виділено такі з них: розгляд електронної комерції як частини системи інформаційної економіки та розгляд електронної комерції як окремої системи. У статті описано сутність зазначених концепцій. Також визначено основні переваги та недоліки функціонування електронної комерції для споживачів та виробників, що дозволило обґрунтувати наявність як позитивних, так і негативних впливів електронної комерції на розбудову інформаційної економіки.

Ключові слова: комерція; електронна комерція; інформаційна економіка; інформація; інформаційне суспільство; система; системний підхід.

Рис.: 2. Бібл.: 17.

В статье рассмотрены теоретические положения роли электронной коммерции в развитии информационной экономики. В частности, исследована сущность таких категорий, как «электронная коммерция» и «информационная экономика». Результаты проведенного исследования позволили установить отдельные варианты познания особенностей взаимодействия электронной коммерции и информационной экономики. В частности, были выделены следующие из них: рассмотрение электронной коммерции как части системы информационной экономики и рассмотрение электронной коммерции как отдельной системы. В статье описывается сущность указанных концепций. Также определены основные преимущества и недостатки функционирования электронной коммерции для потребителей и производителей, что позволило обосновать наличие как положительных, так и отрицательных воздействий электронной коммерции на развитие информационной экономики.

Ключевые слова: коммерция; электронная коммерция; информационная экономика; информация; информационное общество; система; системный подход.

Рис.: 2. Библ.: 17.

Within the article, theoretical positions of the e-commerce role in the development of information economics are considered. In particular, the essence of such categories as "electronic commerce" and "information economy" is studied. The results of the study made it possible to establish individual ways of knowing peculiarities of the interaction of the e-commerce and the information economy. In particular, the following were highlighted: the e-commerce as a part of the information economy system and the consideration of the e-commerce as a separate system. The essence of these concepts is described within the article. In addition, main advantages and disadvantages of the e-commerce functioning for consumers and producers, which allowed to substantiate the presence of both positive and negative influences of the e-commerce on the development of the information economy, are identified.

Keywords: commerce; e-commerce; information economy; information; Information society; system; system approach.

Fig.: 2. Reference: 17.

JEL Classification: L81

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства відбувається в середовищі дуже стрімкого впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності людини. Це кардинально змінює базові принципи їх функціонування й вимагає швидкої адаптації до таких змін усіх учасників суспільства. Нині вже зрозуміло, що окреслені процеси об'єктивно будуть розвиватися швидкими темпами й у майбутньому, і тому адаптація, використання їхніх позитивів є єдино правильним шляхом побудови нового інформаційного суспільства.

У такому суспільстві роль економічної сфери є надважливою. Саме сфера господарської діяльності, з огляду на специфіку її функціонування, найактивніше змінюється під впливом нових інформаційних технологій, впровадження яких дає можливість значно

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

знизити собівартість продукції, розширити території продажу товарів, підвищити якість управління та забезпечити зростання рівня обслуговування клієнтів. Використання значених технологій дозволяє максимально зблизити виробників товарів та послуг з їхніми споживачами і таким чином підвищити якість їх взаємодії.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку економіки багатьох країн дає підстави стверджувати про рух світової господарської системи до побудови моделі інформаційної економіки. Особливу роль у такому процесі відіграє сфера торгівлі, яка в порівнянні з іншими економічними підсистемами розвивається найбільш швидкими темпами, і результатом її активного функціонування є створення та ефективна робота світових торговельних гігантів (Amazon, Alibaba, Ebay та ін.). Саме такі підприємства-гіганти здійснюють потужний вплив на всю сферу світової торгівлі й визначають подальший вектор її розвитку. Вплив інформаційних технологій на розвиток саме комерційної діяльності виявився надзвичайно великим, що призвело до кардинальних невідворотних змін у її функціонуванні й відкрило значні можливості для споживачів товарів та перспективи для продавців і виробників. Саме кардинальні зміни в цій сфері, їхній потужний вплив на розбудову сучасних економічних системи, функціонування окремих економічних агентів лише підвищує інтерес науковців до проведення досліджень у цій сфері та зумовлює високий рівень актуальності вивчення як теоретичних, так і прикладних аспектів розвитку електронної комерції та її ролі у становленні інформаційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження електронної комерції розглядаються в працях як вітчизняних, так і закордонних учених. Основна увага в них приділяється вивченню сутності електронної комерції, особливостям її розвитку у світі та в Україні. До основних науковців, що проводять дослідження в зазначеній сфері, варто віднести таких: А. Береза, Ю. Борисова, О. Бочкова, Н. Валькова, М. Дутов, В. Желіховський, І. Козак, О. Кошонько, А. Крутова, М. Макарова, С. Маловичко, В. Плєскач, Т. Тардаскіна, Н. Тягунова, О. Хамула, Р. Царьов, А. Чучковська, О. Шалева, Ali Nasir M., K. Fichter, Y. Nanekaran, J. Ohene-Djan, R. Romulo, R. Shahjee та ін.

Особливості формування інформаційної економіки та її роль у розвитку сучасного суспільства розглядалася в працях таких вітчизняних науковців: О. Алимов, В. Андрущенко, І. Бойченко, А. Белова, Б. Данилишин, М. Дубина, Б. Корейчук, І. Малий, О. Мельничук, Є. Ніколаєв, Р. Толстяков, М. Чумаченко, С. Шкарлет. До закордонних науковців, що проводили дослідження в цій сфері, варто віднести таких: Д. Белл, Дж. Бенігер, Р. Брейтенштейн, М. Кастельс, М. Маклуен, Й. Масуда, Ф. Родрігес, А. Росс, О. Тоффлер.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт, у яких розглядаються різні аспекти розвитку електронної комерції, недостатньо вивченими залишаються питання щодо дослідження її ролі в розвитку інформаційної економіки та суспільства загалом.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності електронної комерції, теоретичних аспектів її функціонування та вивчення її ролі в розвитку інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження розпочнемо із з'ясування сутності електронної комерції та визначення її специфічних ознак. У науковій літературі на сьогодні її зміст розглядається в багатьох роботах. Зокрема, У. О. Балик, М. В. Колісник зауважують, що електронна комерція (e-commerce, інтернет-торгівля, електронна торгівля) – це широкий набір інтерактивних методів ведення діяльності з надання споживачам товарів та послуг [1, с. 12]. У свою чергу, Л. Гармідер, А. Орлова зазначають, що під терміном «електронна комерція» розуміють таку форму постачання продукції (товарів і послуг), за якої вибір або замовлення товарів здійснюється через комп'ютерні мережі, а розрахунки між покупцем і постачальником відбуваються з використанням електронних документів і/або засобів платежу. Електронна комерція – це виробництво,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

поширення, маркетинг, продаж або доставка товарів і послуг електронним способом [2, с. 59]. В. М. Желіховський пропонує електронну комерцію розглядати як систему взаємовідносин у сфері здійснення обміну даними (електронними документами) та інформацією між суб'єктами господарювання з використанням глобальної мережі Інтернет [4, с. 9]. У Законі України «Про електронну комерцію» зазначено, що електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого в учасників відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [12]. Таким чином, враховуючи наведені трактування сутності електронної комерції та результати детального дослідження інших концепцій її розгляду, у статті електронну комерцію будемо розглядати як вид господарської діяльності, за якого відбувається взаємодія між двома економічними суб'єктами щодо продажу товарів та послуг за допомогою використання інформаційних мережевих технологій і в результаті чого відбувається задоволення потреб одних учасників таких відносин та формується дохід у інших [11].

Таким чином, аналіз сутності електронної комерції дає підстави стверджувати, що її виникнення та розвиток можливий лише в середовищі активної розбудови інформаційного суспільства, що здійснюється на основі розробки та впровадження інформаційних мережевих технологій. Окреслене дає підстави стверджувати, що розвиток електронної комерції та інформаційної економіки є тісним, загальнообумовленим та об'єктивно невідворотним. Для підтвердження такої позиції проаналізуємо сутність інформаційної економіки як окремої категорії. У науковій літературі можна зустріти такі її трактування:

1) інформаційна економіка – це такий тип економіки, де продуктивність і конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів залежать переважно від їхньої здатності генерувати, обробляти й ефективно застосовувати інформацію, засновану на знаннях. Також інформаційну економіку можна визначити як економіку, в якій інформація є валютою та продуктом [6, с. 27];

2) інформаційна економіка – це інноваційний тип господарської діяльності, де основними ресурсами є інформація та знання, що забезпечують функціонування електронного бізнесу та надання електронних послуг державою за умов мінімізації витрат на пошук інформації [7, с. 94];

3) інформаційна економіка – частина постіндустріальної економіки, яка визначається прогресом науки і техніки, які зробили основою техніко-економічного розвитку високі технології [14, с. 8];

4) інформаційна економіка є окремими сектором національної економіки, де створюється інтелектуальний продукт (наука, освіта тощо). Також інформаційна економіка у широкому сенсі – це така економічна система, де галузі, в яких створюється інтелектуальний продукт, посідають центральне місце та визначальним чином впливають на функціонування всіх інших галузей [8, с. 59];

5) інформаційна економіка – вид економічної системи, у межах якої інформація відіграє ключову роль у розвитку основних сфер та галузей національного виробництва, є невід'ємним елементом реалізації процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання, подальший розвиток такої системи безпосередньо пов'язаний зі створенням та впровадженням нових інформаційних технологій у діяльність різних економічних суб'єктів [15, с. 102];

6) термін інформаційна економіка використовують для позначення двох різних понять. По-перше, інформаційна економіка є сучасною стадією розвитку цивілізації, яка характеризується переважною роллю творчої праці та інформаційних благ. По-друге, інформаційна економіка – це теорія, об'єктом вивчення якої є інформаційна економіка в першому сенсі. У цьому випадку інформаційна економіка являє собою економічну теорію інформаційного суспільства, або теорію інформаційної економіки [5, с. 15].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті інформаційну економіку будемо розглядати як систему, у межах якої формуються господарські відносини між окремими економічними суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, інформація відіграє ключову роль у забезпеченні умов для її розвитку, а діяльність зазначених суб'єктів відбувається за допомогою використання сучасних інформаційних мережевих технологій.

Отже, аналіз наведених наукових підходів до розгляду сутності інформаційної економіки засвідчує, що електронна комерція є її частиною, оскільки її існування безпосередньо пов'язане з функціонуванням інформаційних технологій та того економічного середовища, яке такі технології змінюють.

Безумовно, електронна комерція та інформаційна економіка є взаємозалежними економічними системами, існування яких обумовлюється наявністю кожної з них. Аналіз особливостей існування таких систем дає можливість виділити декілька концептуальних підходів до розгляду їх взаємодії. Розглянемо їх детальніше (рис. 1).

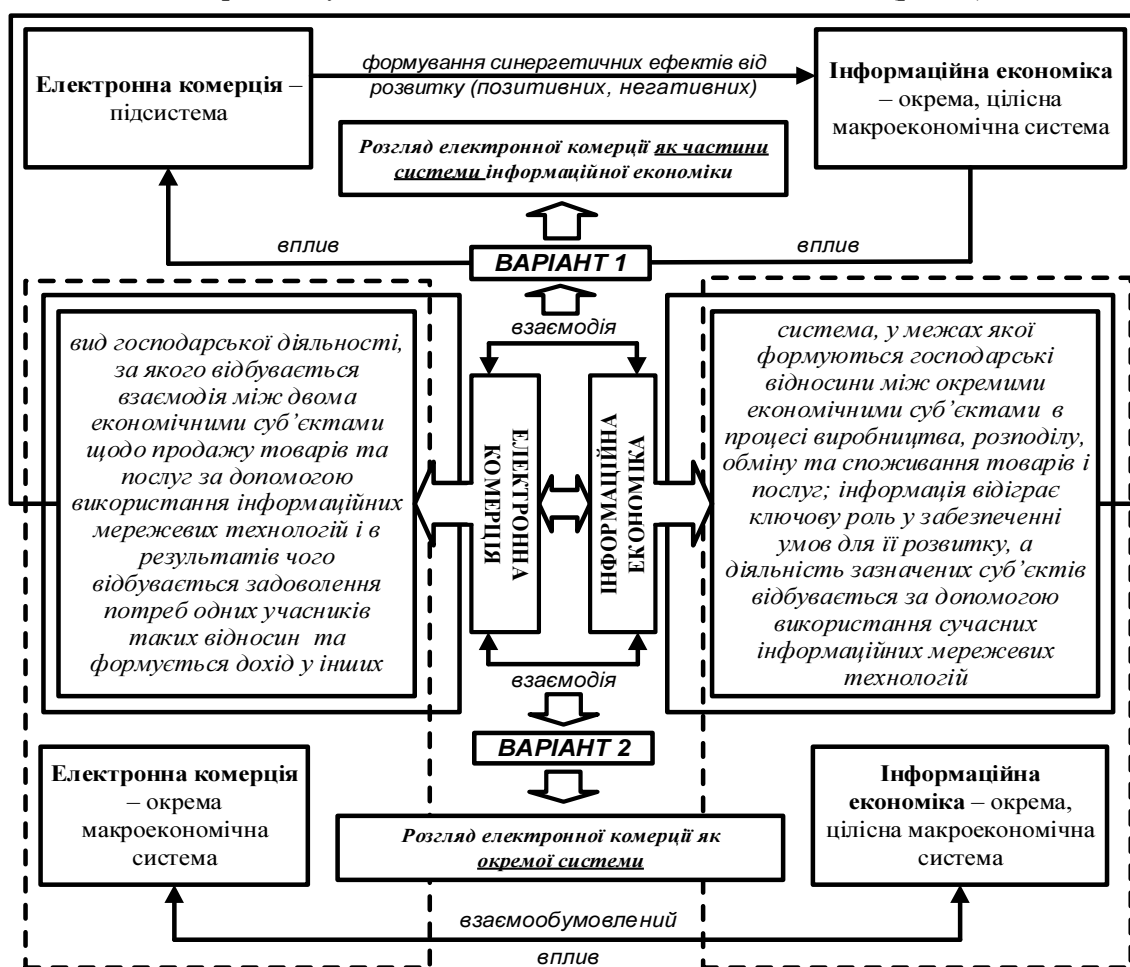

Рис. 1. Схема ролі електронної комерції в розвитку інформаційної економіки
Джерело: складено автором на основі [3; 10; 16; 17].

1. Розгляд електронної комерції як частини системи інформаційної економіки – у такому випадку цей вид комерції розглядається як окрема підсистема зазначеної економіки і, безумовно, усі процеси, що відбуваються в середовищі функціонування електронної комерції, фактично визначають і складають частину розвитку інформаційної економіки. У такому випадку особливості розвитку електронної комерції варто розглядати в контексті розбудови інформаційної економіки загалом, враховуючи, що всі зміни в системі такої економіки будуть впливати і на цей вид комерції.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Розгляд електронної комерції як окремої системи, яка тісно взаємодіє з інформаційною економікою.* У цьому випадку інші елементи такої економіки розглядаються як зовнішні суб'єкти, з якими взаємодіє електронна комерція. При цьому вагома увага фокусується саме на особливостях функціонування електронної комерції та її здатності продукувати як позитивні, якісні, так і деструктивні чинники, що негативно впливають на всю систему інформаційної економіки.

У статті використовується друга концепція розгляду взаємодії між електронною комерцією та інформаційною економікою.

Таким чином, аналізуючи дані рис. 1, можна зробити висновок, що між електронною комерцією та інформаційною економікою існує складний взаємний вплив, який може бути різної якості. Проте цілком зрозуміло, що для електронної комерції притаманними є як певні переваги, так і недоліки функціонування не лише з позиції розвитку інформаційної економіки як цілісного макроекономічного суб'єкта, але і для безпосередніх учасників господарських відносин, що виникають під час такої комерції. Розглянемо їх більш докладно. На рис. 2 наведена матриця таких переваг та недоліків.

СПОЖИВАЧІ		ВИРОБНИКИ
ПЕРЕВАГИ	<ul style="list-style-type: none"> – зручність вибору товарів, аналіз каталогів за допомогою електронних пристроїв (смартфонів, наприклад); – зручність замовлення та доставки; – можливість замовляти товари з усього світу, що дозволяє максимально задовольнити потреби клієнтів; – швидкість обслуговування, економія часу; – індивідуальний підхід до потреб споживачів; – нижчі ціни на товари, продукцію; – можливість ознайомлюватися з відгуками інших споживачів про товари, виробника та якість надання послуг; – можливість конфіденційно здійснювати покупки; 	<ul style="list-style-type: none"> – можливість залучення додаткових клієнтів; – зниження операційних витрат; – зниження необхідності роботи з готівковими коштами; – прискорення бізнес-процесів; – підвищення конкурентоспроможності; – розвиток нових сфер бізнесу; – підвищення прозорості бізнес процесів; – поступове зростання рівня довіри між виробниками та споживачами, виробниками та виробниками; – зниження обсягу необхідного початкового капіталу для заснування бізнесу; – можливість продавати свій товар, використовуючи інформаційні послуги інших виробників (використання сайтів інших товарів, не створюючи власного); – можливість проведення глибоких маркетингових досліджень; – можливість роботи у цілодобовому режимі;
НЕДОЛІКИ	<ul style="list-style-type: none"> – наявність ризиків отримати товари, які не відповідають очікуванням; – необхідність внесення передоплати за товари; – тривалий період отримання товарів; – неможливість оглянути товар, перевірити його роботу; – зниження рівня індивідуальної свободи та приватності; – не всі види продукції варто купувати на основі інформації про них і в Інтернеті; – складний порядок повернення товарів; – відсутність індивідуального, прямого зв'язку з продавцем. 	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність розроблення відповідного інформаційного забезпечення; – підвищені ризики втрати коштів через кібернетичні атаки; – ризики порушення прав інтелектуальної власності; – залежність бізнесу від якості інтернет-зв'язку, рівня розвитку інформаційних мережевих технологій у країні; – зростання рівня конкуренції між виробниками; – необхідність здійснювати значні витрати на створення інформаційної системи для надання послуг, її постійне оновлення; – необхідність постійного моніторингу інформації в Інтернеті, наявність висококваліфікованих співробітників у цій сфері.

Рис. 2. Матриця переваг і недоліків електронної комерції для споживачів та виробників
Джерело: складено автором на основі [7; 9; 11; 13].

Висновки та пропозиції. Отже, у статті розглянуто теоретичні положення ролі електронної комерції в розвитку інформаційної економіки. Зокрема, досліджено сутність таких категорій, як «електронна комерція» та «інформаційна економіка». Запропоновано розуміти електронну комерцію як вид господарської діяльності, за якого відбувається взаємодія між двома економічними суб'єктами щодо продажу товарів та послуг за допомогою використання інформаційних мережевих технологій і в результаті чого відбувається задоволення потреб одних учасників таких відносин та формується дохід у інших.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Відповідно, інформаційна економіка розглядається як систему, у межах якої формуються господарські відносини між окремими економічними суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, інформація відіграє ключову роль у забезпеченні умов для її розвитку, а діяльність зазначених суб'єктів відбувається за допомогою використання сучасних інформаційних мережевих технологій.

Результати проведеного дослідження дали змогу встановити окремі варіанти проведення пізнання особливостей взаємодії електронної комерції та інформаційної економіки. Зокрема, було виділено такі варіанти кореляції між окресленими системами: розгляд електронної комерції як частини системи інформаційної економіки та розгляд електронної комерції як окремої системи. У статті також описано сутність виокремлених концепцій.

Детальний розгляд електронної комерції як окремої економічної категорії та системи відносин між споживачами і виробниками товарів, послуг також дозволив ідентифікувати основні переваги та недоліки функціонування такого виду комерції для споживачів та виробників. Відповідно, це дозволило обґрунтувати наявність як позитивних, так і негативних впливів електронної комерції на розбудову системи інформаційної економіки загалом.

Перспективні дослідження у даній сфері можуть бути пов'язані з детальним розглядом інформаційної економіки та деталізацією її основних підсистем з описом місця електронної комерції в ієрархії таким компонентів. Також цікавими можуть бути дослідження у сфері розгляду такого виду комерції як складної системи, визначення її компонентів та аналіз окремих їхніх впливів на окремі компоненти системи інформаційної економіки.

Список використаних джерел

1. Балик У. О., Колісник М. В. Електронна комерція як елемент системи світового господарства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 811: Логістика. С. 11–19.
2. Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1 (18). С. 58–65.
3. Дубина М. В. Особливості функціонування ринку фінансових послуг України у просторі розвитку інформаційної економіки. *Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні*: колективна монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 115–133.
4. Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 22 с.
5. Корейчук Б. В. Информационная экономика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 400 с.
6. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2013. Вип. 1 (14). С. 25–34.
7. Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2014. № 8 (161). С. 93–97.
8. Ніколаєв Є. Б. Про предмет теорії інформаційної економіки. *Проблеми формування нової економіки XXI століття*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 2010. Т. 1: Національні стратегії розвитку в умовах глобалізації. С. 59–61.
9. Патраманська Л. Ю. Електронна комерція: переваги та недоліки. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4505>.
10. Пілевич Д. С. Застосування системного підходу до розгляду сутності електронної комерції. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 109–114.
11. Пілевич Д. С. Науково-концептуальні засади визначення сутності електронної комерції. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16). С. 114–121.
12. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Страхарчук В., Страхарчук А. Концептуальні засади електронного банківського бізнесу. *Молодь і ринок*. 2012. № 4 (87). С. 59-64.

14. Толстяков Р. Р. Основные факторы формирования информационной экономики: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина. Тамбов, 2003. 20 с.

15. Шкарлет С. М., Дубина М. В. Ідентифікація сутності інформаційної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 1 (9). С. 99–105.

16. Shkarlet S. M., Dubyna M. V. Essence and features of information society development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 2 (10), Vol. 1. P. 152–158.

17. Shkarlet S. M., Dubyna M. V., Tarasenko A. V. Basic descriptors of the information economy development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 3 (11). Vol. 1. P. 8–15.

References

1. Balyk, U. O., Kolisnyk, M. V. (2014). Elektronna komertsiiia yak element systemy svitovoho hospodarstva [E-commerce as an element of the world economy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 811 Logistics, 11–19 [in Ukrainian].

2. Harmider, L. D., Orlova, A. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku vitchyznianoї elektronnoi komertsii [Features of the development of domestic e-commerce]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of the economic development*, 1 (18), 58–65 [in Ukrainian].

3. Dubyna, M. V. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia rynku finansovykh posluh Ukrainy u prostori rozvytku informatsiinoї ekonomiky [Features of the functioning of the financial services market of Ukraine in the area of the information economy development]. In *Aktualni problemy formuvannia ta rozvytku informatsiinoї ekonomiky v Ukraini – Actual problems of formation and development of the information economy in Ukraine* (pp. 115–133). Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

4. Zhelikhovskiy, V. M. (2007). *Pravovi zasady elektronnoi komertsii v Ukraini [Legal principles of the e-commerce in Ukraine]* (Candidate's thesis). Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv [in Ukrainian].

5. Koreichuk, B. V. (2006). *Informatsionnaia ekonomika [Information economy]*. Sankt-Peterburh: Piter [in Russian].

6. Malyk, I. P. (2013). Tendentsii rozvytku informatsiinoї ekonomiky v Ukraini [Trends in the information economy development in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu – Bulletin of the East European University of Economics and Management*, 1 (14), 25–34 [in Ukrainian].

7. Melnychuk, O. (2014). Rozvytok elektronnoi komertsii u strukturі informatsiinoї ekonomiky Ukrainy [E-commerce development in the structure of the information economy of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia «Ekonomika» – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 8 (161), 93–97 [in Ukrainian].

8. Nikolaiev, Ye. B. (2010). Pro predmet teorii informatsiinoї ekonomiky [On the subject of the theory of information economics]. Proceeding from *Problemy formuvannia novoi ekonomiky XXI stolittia: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Problems of the formation of a new economy of the XXI century: Materials III of the International. Scientific and practical conference*. (Vol. 1: Natsionalni stratehii rozvytku v umovakh hlobalizatsii, pp. 59–61). Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

9. Patramanska, L. Yu. (2015). Elektronna komertsiiia: perevahy ta nedoliky [E-Commerce: Advantages and Disadvantages]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505>.

10. Pilevych, D. S. (2019). Zastosuvannia systemnoho pidkhodu do rozghliadu sutnosti elektronnoi komertsii [Applying a Systemic Approach to Consideration of the Essence of E-Commerce]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 109–114 [in Ukrainian].

11. Pilevych, D. S. (2018). Naukovo-kontseptualni zasady vyznachennia sutnosti elektronnoi komertsii [Scientific and conceptual basis definitions of the essence of the electronic commerce]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 4 (16), 114–121 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

12. Pro elektronnu komertsiiu [About E-Commerce]. № 675-VIII (on September 3, 2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print>.

13. Strakharchuk, V., Strakharchuk, A. (2012). Kontseptualni zasady elektronnoho bankivskoho biznesu [Conceptual Basis of Electronic Banking Business]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 4 (87), 59-64 [in Ukrainian].

14. Tolstikov, R. R. (2003). *Osnovnye faktory formirovaniia informatsionnoi ekonomiki [The main factors shaping the information economy]*. (Candidate's thesis). Tambov State University named after G. R. Derzhavin, Tambov [in Russian].

15. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V. (2017). Identyfikatsiia sutnosti informatsiinoi ekonomiky [Identification of nature information economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 1 (9), 99–105 [in Ukrainian].

16. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V. (2017). Essence and features of information society development. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (2 (10)), 152–158 [in English].

17. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tarasenko, A. V. (2017). Basic descriptors of the information economy development. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (3 (11)), 8–15 [in English].

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управлінського обліку, бізнес-аналітики та статистики, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Україна).

Пілевич Дмитрий Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управленческого учета, бизнес-аналитики и статистики, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, Ирпень, 08201, Украина).

Pylevych Dmytro – PhD in Economics, Assistant Professor, Associate Professor of Department of Management Accounting, Business Analytics and Statistics, State University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: dmutrostan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9442-0262>

УДК 338.24:005.936.5_027.33

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-96-106

Надія Ющенко

**ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПЛАНУВАННЯ
РОЗВИТКУ ТА РОЗМІЩЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ ПЕРЕРОБКИ СМІТТЯ
В УКРАЇНІ**

Надежда Ющенко

**ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ПЛАНИРОВАНИЯ
РАЗВИТИЯ И РАЗМЕЩЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПЕРЕРАБОТКЕ МУСОРА
В УКРАИНЕ**

Nadiia Yushchenko

**ECONOMIC AND MATHEMATICAL TOOLS FOR PLANNING
OF DEVELOPMENT AND PLACEMENT OF ENTERPRISES
FOR THE PROCESSING OF GARBAGE IN UKRAINE**

Обґрунтовано необхідність поширення в Україну досвіду країн Європейського Союзу, де діють організаційно-правові механізми, що забезпечують мінімізацію утворення відходів та залучення їх до повторного використання як сировини. А також доцільність застосування економіко-математичного інструментарію в процесі прийняття управлінських рішень, спрямованих на створення й розвиток потужностей із переробки сміття, зокрема, для виробництва енергії в Україні.

Ключові слова: інвестування; відходи; децентралізація; енергоефективність; місцеві бюджети; моделювання; утилізація.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 24.

Обоснована необходимость заимствования в Украину опыта стран Европейского Союза, где действуют организационно-правовые механизмы, обеспечивающие минимизацию образования отходов и их повторного использования в качестве сырья. А также целесообразность применения экономико-математического инструментария в процессе принятия управленческих решений, направленных на создание и развитие мощностей по переработке мусора, в частности, для производства энергии.

Ключевые слова: инвестирование; отходы; децентрализация; энергоэффективность; местные бюджеты; моделирование; утилизация.

Рис. 4. Табл.: 2. Библ.: 24.

The necessity of borrowing the experience of the European Union countries to Ukraine, where organizational and legal mechanisms are in place to ensure the minimization of waste generation and their reuse as raw materials, is substantiated. As well as the feasibility of using economic and mathematical tools in the process of making management decisions aimed at the creation and development of facilities for recycling waste, in particular, for energy production.

Keywords: investment; waste; decentralization; energy efficiency; local budgets; modeling; recycling.

Fig.: 4. Table: 2. References: 24.

JEL Classification: C61, Q53

Постановка проблеми. Зменшення обсягу відходів шляхом вживання заходів щодо запобігання їх утворенню, їх скорочення, переробки та повторного використання є однією з підцілей Глобальних цілей сталого розвитку на 2016-2030 роки [1].

Підвищення енергетичної незалежності шляхом нарощування власного виробництва енергетичних ресурсів, модернізація енергетичної інфраструктури, диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, забезпечення ефективного та безпечного поводження з відходами Планом [2] віднесені до пріоритетних дій для досягнення Україною більш високого рівня економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування систем поводження з відходами в контексті сприяння екологічній безпеці та ресурсозбереженню розглянуто в роботах [3; 4]. Значна кількість українських учених однією з основних передумов ефективного поводження з відходами розглядає налагодження індустрії їх переробки, що вимагає формування сучасного інституціонального підґрунтя диверсифікації джерел інвестування проектів утилізації побутового сміття та відходів промислового, сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва [5; 6; 7]. Використанню відходів через призму альтернативних джерел енергетичного забезпечення

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

присвячена публікація д.е.н. В. А. Голяна [8], а обґрунтуванню необхідності вдосконалення інституціонального середовища інвестиційного забезпечення поводження з відходами в умовах децентралізації – [9].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак сучасна практика інвестиційного забезпечення переробки відходів свідчить про те, що проекти вторинного ресурсокористування не отримали належного поширення, що призводить до надмірного накопичення відходів, а це вимагає розвитку досліджень цього питання для сприяння залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у сферу поводження з відходами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є статистичний аналіз даних щодо різних видів відходів, що накопичуються в Україні, дослідження досвіду поводження з відходами в країнах ЄС та обґрунтування пропозицій стосовно доцільності застосування адекватного економіко-математичного інструментарію для аналізу інваріантів управлінських рішень, спрямованих на збільшення потужностей використання значного потенціалу сміття для виробництва енергії та інших відходів як вторинної сировини.

Виклад основного матеріалу. На 1 січня 2017 р. загальний обсяг відходів, що накопичилися в Україні, за всіма класами небезпеки становив 12,4 млрд т. Тільки в секторі домогосподарств у 2016 р. утворилося 6,3 млн т відходів, що становить 2,1 % від загального обсягу відходів у країні [8]. З 2014 р. обсяги утворення відходів почали знижуватися, що є наслідком кризи в промисловому виробництві та пов'язано з неможливістю врахувати відходи на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей та в анексованому Криму.

Забезпечення ефективної системи максимального повторного використання твердих побутових відходів у господарському обігу як вторинних ресурсів, збільшення частки їх утилізації є одним із завдань діяльності Кабінету Міністрів України, визначених Програмою [10]. Зважаючи на значні обсяги різних видів відходів (рис. 1) та низьку ефективність поводження з ними в Україні, збільшення потужностей щодо використання їх як вторинної сировини є, водночас, важливим екологічним завданням. Проблема модернізації національної системи поводження з відходами актуалізувалась у зв'язку з необхідністю імплементації природоохоронних директив Європейського Союзу.

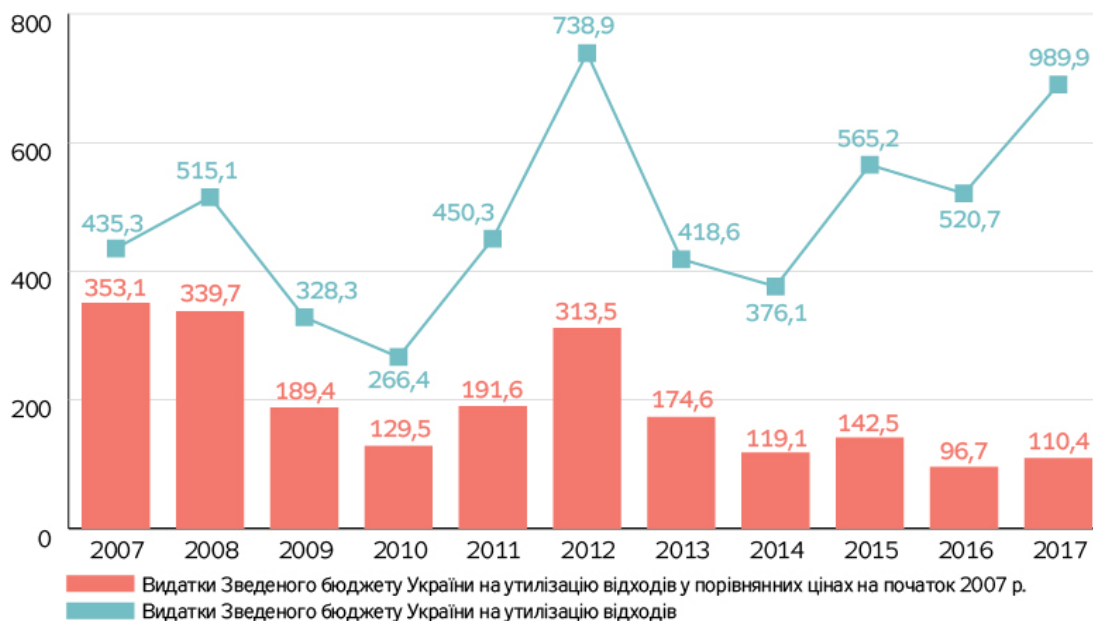
Промислові та тверді побутові відходи	Відходи електричного та електронного устаткування	Зношені автомобільні шини	Відпрацьовані технічні масла, хімічні джерела струму (батареї та акумулятори)	Медичні відходи
<p>На території країни 6 тис. легальних звалищ і полігонів з 12,5 млрд т промислових і побутових відходів, або близько 300 т на одного українця. Щорічно обсяги сміття поповнюються приблизно 300 млн т [19]. За оцінками експертів, крім легальних полігонів, в країні є близько 35 тис. нелегальних звалищ, площа яких 12 тис. кв. км [14]</p>	<p>Зростання їх кількості зумовлене широким використанням телевізорів, комп'ютерів та телефонів</p>	<p>Накопичуються на полігонах, займаючи значні площі земельних угідь, розсіюються в лісах, водоймах тощо, забруднюючи довкілля</p>	<p>Щорічно утворюється близько 400 тис. т відпрацьованих технічних масел (олив), які належать до небезпечних відходів</p>	<p>Щорічно утворюється майже 350 тис. т медичних відходів, що містять небезпечні патогенні й умовно патогенні мікроорганізми і становлять потенційний ризик поширення інфекцій</p>

Рис. 1. Види відходів, що утворюються в Україні

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На перспективність використання значного потенціалу сміття (10 млн т на рік) для виробництва енергії в Україні зосереджувалась увага в межах заходів Асамблеї IRENA (м. Абу-Дабі, січень 2019 р.) на зустрічі Голови Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України С. Савчука з представниками провідної у відновлюваній енергетиці компанії Masda, заснованій у 2006 р. в ОАЕ, що має близько 3 ГВт «зелених» проектів загальною вартістю 8,5 млрд \$ у понад 20 країнах світу. За підсумками зустрічі сторони домовилися спільно розглянути потенційні проекти енергетичної утилізації сміття в Україні для опрацювання можливостей їх впровадження за участю арабської компанії [11].

У 2016–2017 рр. видатки зведеного бюджету на утилізацію відходів порівняно з 2012 р. скоротилися на 218,2 млн і 49 млн грн відповідно. Максимально витрати бюджетів усіх рівнів на утилізацію відходів було скорочено в 2013–2014 рр., що пов'язано з політнестабільністю в країні та звуженням бюджетних можливостей у фінансуванні природоохоронних заходів. У 2017 р. порівняно з 2016 р. видатки зведеного бюджету на утилізацію відходів збільшилися на 169,2 млн грн, але істотного реального зростання цього виду витрат не відбулося, про що свідчить динаміка видатків зведеного бюджету на утилізацію відходів у порівнянних цінах на початок 2007 р. (рис. 2). Номінальний обсяг витрат на утилізацію відходів збільшився у 2017 р. порівняно з 2016 р. за рахунок як державного, так і місцевих бюджетів. Для першого зростання становило 69,5 млн грн, для других – 99,9 млн.

Джерела: Державна казначейська служба України, розрахунки European Analytical Centre.

Рис. 2. Динаміка видатків Зведеного бюджету України на утилізацію відходів, млн грн

Питома вага місцевих бюджетів у загальних бюджетних витратах у 2007–2017 рр. коливалася в діапазоні 11,6–35,5 % (рис. 3). У 2017 р. порівняно з 2014–2016 рр. відбулося зниження питомої ваги державного бюджету та, відповідно, зростання питомої ваги місцевих бюджетів у структурі витрат зведеного бюджету України на утилізацію відходів.

Аналіз витрат державного та місцевих бюджетів на утилізацію відходів свідчить про звуження інвестиційної участі держави й територіальних громад у процесах ефективного поводження з відходами. Зважаючи на потреби в інвестресурсах для розвитку індустрії утилізації відходів, витрати, профінансовані за рахунок державного та місцевих бюджетів, потребують доповнення значними обсягами вітчизняних і іноземних приватних інвестицій.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

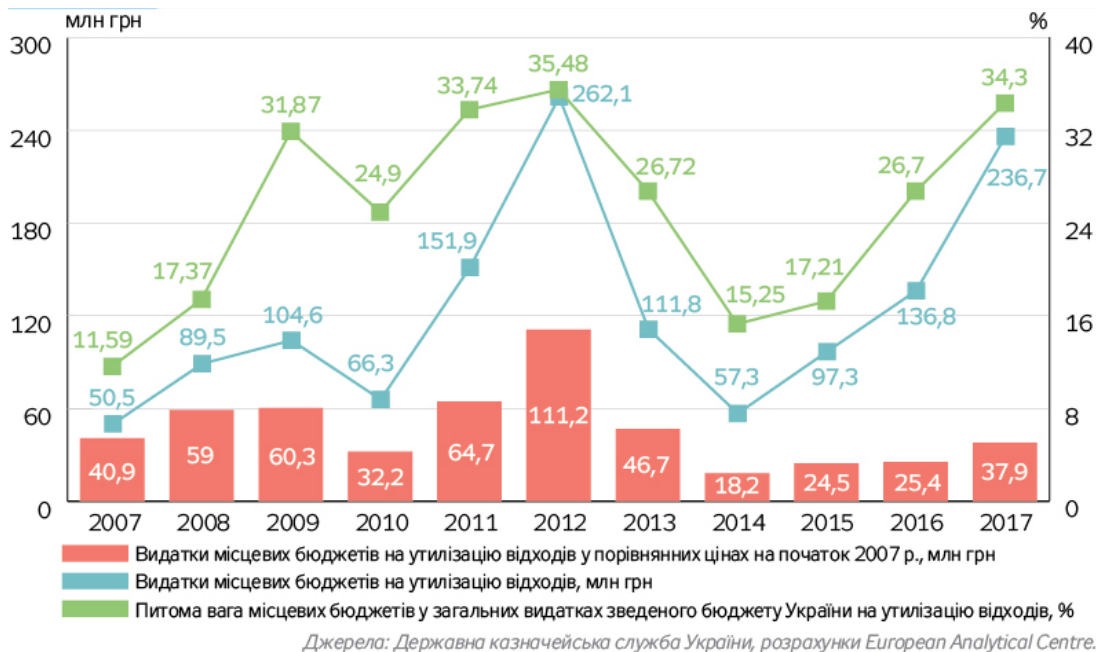

Рис. 3. Динаміка видатків місцевих бюджетів на утилізацію відходів

Нарощування обсягів утилізації відходів здешевить енергоресурси для населення. Україна споживає дорогого природного газу більше, ніж Швеція, Бельгія, Польща, Чехія, Норвегія, Естонія та Латвія разом [12, с. 109], у той час як відновлювальні та альтернативні джерела енергії, зокрема й такі, як енергія біогазів зі звалищ відходів, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій та ін., становлять тільки 4 % від всієї енергії, яка споживається в країні. Тоді як, наприклад, подача електрики і тепла в столиці Швеції [13] Стокгольмі – одній із самих чистих і зелених столиць світу, хоч в ній і розташовані п'ять станцій зі збирання сміття та завод із його спалювання, на 45 % забезпечена саме переробкою відходів, а її частка в енергозабезпеченні країни сягає 20 %. У Берліні за рахунок сміття обігриваються і отримують струм 12 % домогосподарств.

За даними статистики, більшість відходів на звалищах України промислові, проте кількість побутового сміття також вражає – кожен з українців викидає до 250-270 кг на рік. Незважаючи на те, що майже 80 % відходів – це пуста порода від видобутку і переробки корисних копалин, відходи рослинного і тваринного походження, які відносяться до 4-го класу небезпеки (екосистема відновлюється за три роки), на полігонах є і більш небезпечне сміття, наприклад, відходи чорних металів і опади промстоків, побутові відходи 3-го класу небезпеки – їх по 2 %; з'єднання органічної й неорганічної хімії і важкі метали – смертельно небезпечні відходи 1-го і 2-го класів, після яких екологія практично не відновлюється, – всього 2 % і вони знешкоджуються. Але, за словами екологів, віднести те, що зберігається на міських полігонах, до 3-го класу небезпеки можна дуже умовно, оскільки там зберігаються й забруднюють екосистему сотні тонн використаних батарейок, акумуляторів, будвідходів, лаків, фарб, які люди викидають на звалища замість того, щоб здавати на утилізацію. За підрахунками Державної служби статистики України, в рік на звалищах виявляється 3,1 тис. т автомобілів (близько 3000 шт.), з яких утилізовано 3 %, 42 тис. т пластику – утилізується 5 %, 22,3 тис. т скла – утилізується 10 %, 22,9 тис. т гуми – утилізується 28 %, 111 тис. т паперу – утилізується 50 % [14].

Спалювання або захоронення з отриманням енергії – технологія переробки відходів, коли при їх спалюванні виробляються тепло й електроенергія. Для отримання тепла та електрики також використовується метан, що утворюється на полігонах під час розкладання органічної складової відходів [15].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Обсяги утворення відходів, які можуть бути використані як вторинні ресурси, настільки великі, що за своєю цінністю вони не тільки відповідають, а й часто перевищують цінність первинних ресурсів. У країнах ЄС діють організаційно-правові механізми, які забезпечують мінімізацію утворення відходів та залучення їх до повторного використання як сировини [12, с. 112], проте в Україні організаційно-правові засади використання відходів як вторинної сировини за основними напрямками поводження з відходами досі не створені.

Одним із головних напрямів зменшення утворення відходів є встановлення відповідальності виробника цих відходів за їх збирання, утилізацію або захоронення (рис. 4).

Інструменти економічного стимулювання скорочення відходів	Схема «Платиш стільки, скільки викидаєш»	Застосовується як у роботі з домогосподарствами, так і з іншими виробниками твердих побутових відходів. Передбачає оплату послуг компаній, що займаються вивезенням і утилізацією відходів, залежно від ваги відходів	Інструменти можуть бути ефективними за умови існування в країні або регіоні, де вони застосовуються, альтернативних способів і технологій переробки та утилізації відходів, рівносильних або більш вигідних за вартістю порівняно зі звичайним захороненням відходів на полігонах
	Різні податки на захоронення, утилізацію та/або транспортування відходів	У цьому випадку податки мають фіксовану ставку. В Європі такий податок введений у десяти країнах. Найвищий у трьох скандинавських країнах і в Нідерландах – 20-50 євро за тону; в інших країнах – 5-20 євро за тону. Крім того, у Данії, Норвегії та Нідерландах існує податок на спалювання відходів	
	Відшкодування/зниження ставки податків на захоронення та/або вивезення відходів	На суму, витрачену домогосподарством чи іншим суб'єктом господарювання на переробку/мінімізацію відходів безпосередньо в джерела їх продукування	Наприклад, за компостування з використанням спеціального устаткування
	Товарні сертифікати (товарні екологічні дозволи)	Цей інструмент прийшов із практики екологічної політики і являє собою дозвіл на певну кількість (квоти) тих або інших видів відходів. Коли якийсь споживач виробляє меншу кількість відходів, він може продати свою квоту іншим споживачам. Нині такі сертифікати широко застосовуються тільки у Великобританії, здебільшого при роботі з відходами упакування і біорозкладними відходами	Такі сертифікати зазвичай визнаються економічно ефективним засобом для використання в екологічних проєктах. Крім того, це зручний інструмент для компаній при виконанні ними своїх зобов'язань у межах прийнятій на себе відповідальності виробників зі скорочення відходів
	Плани із запобігання утворення відходів	Можуть складатися як для цілих галузей, так і для окремих виробництв. Перевагою таких планів є те, що вони дозволяють визначити найбільш економічно ефективні напрями попередження утворення відходів, однак для їх успішного виконання необхідна підтримка відповідних органів влади	Зазвичай вони розробляються в межах різноманітних систем екологічного менеджменту, наприклад, Схема екологічного менеджменту й аудиту EMAS
	Покладання відповідальності за продукування відходів на виробника	У цьому випадку саме виробник несе відповідальність за обсяг і якість відходів, що можуть утворюватися в процесі виробництва його продукції, переважно це стосується упакування, але може стосуватися й безпосередньо продукту. Зазвичай бажаний рівень переробки та/або мінімізації технічних чи інших відходів встановлюється національною владою країни	Оскільки відповідні витрати можуть бути надто високими для окремих виробників, то існує практика створення спеціалізованої компанії всіма або більшістю підприємств галузі, яка займається переробкою та/або утилізацією відходів для цієї галузі. Фінансування діяльності такої компанії здійснюється підприємствами галузі й торговельними компаніями, що реалізують продукцію цих підприємств

Рис. 4. Економічні інструменти мінімізації утворення твердих побутових відходів у країнах ЄС

Джерело: [16].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В Європі роздільний збір сміття впроваджений у 1980-х. У Швеції переробляється 99 % усього сміття, в Німеччині, Австрії та Швейцарії обсяг переробки сміття сягає 97 %. У цих країнах сміттєзвалища закриті через непотрібність, практично всі відходи переробляються швидко і з чималою вигодою. Україна залишається однією з небагатьох європейських держав, де досі відсутня державна політика щодо стимулювання сортування і переробки сміття. Закон не зобов'язує виробників переробляти сміття, у зв'язку з чим у нас переробляється тільки 3-8 % відходів [17] (табл. 1).

Таблиця 1

Переробка побутових відходів в Україні у 2015 році

Регіон	Обсяг, тис. т
м. Київ	390
Рівненська обл.	37
Київська обл.	36
Тернопільська обл.	16
Харківська обл.	1
Чернівецька обл.	0,9
Вінницька обл.	0,2
Усього	481,1

Джерело: [18].

У світі близько 2,6 тис. сміттєспалювальних заводів, тільки в Японії їх більше ніж 100, у Німеччині працює понад 70 сміттєпереробних заводів [19]. В Україні чотири таких заводи: у Києві, Дніпрі, Харкові та окупованому Севастополі, з них діючий тільки один – завод «Енергія» Київенерго (238 млн грн інвестицій протягом 2013-2018 рр.), що спалює відходи для отримання енергії й тепла, і який через події на Грибовицькому сміттєзвалищі приймав і львівське сміття. За оцінками експертів, з огляду на обсяги похованих відходів в Україні для розвантаження сміттєзвалищ буде потрібно побудувати 50 переробних заводів. Зведення одного універсального заводу з переробки всіх видів твердих побутових відходів потребує близько 20 млн \$. Таким чином, для вирішення проблеми переробки сміття державі необхідно знайти не менше 1 млрд дол., що вимагає залучення інвесторів (табл. 2).

Таблиця 2

Проекти сміттєпереробних заводів на етапі реалізації в Україні

Місце розташування підприємства	Обсяг інвестицій	Інвестор
м. Дніпро	120 млн \$	Еко Енерджи (Швеція)
м. Тернопіль	45 млн €	Lone Star International (США)
м. Харків	44 млн \$	Світовий банк
Київська обл.	40 млн €	Emic-Steam (Україна)
м. Одеса	25 млн \$	ОНВ Holding (Південна Корея)
Закарпаття	10 млн €	АВЕ Умвельт (Австрія)

Джерело: [19].

МС Соціальний проект, що належить на 100 % КУА Інвестиційний капітал Україна з групи ІСУ [20], інвестує від 7 млн до 10 млн € в будівництво в Житомирі найбільшого в Україні заводу з переробки несорттованих твердих побутових відходів за спеціальною технологією. Глибина переробки за цією технологією буде досягати 85–95 %, а її результатом стане отримання вторинної сировини, альтернативного RDF-палива для цементних заводів і компосту з органічної фракції твердих побутових відходів. Проектна потужність заводу передбачає переробку близько 82 тис. т твердих побутових відходів за рік. Підприємством з реалізації проекту обрали хорватську компанію Tehnix, яка є виробником обладнання і розробником МБО-Т технології (механічна, біологічна і термічна обробка й переробка твердих комунальних відходів), що побудувала і ввела в експлуатацію понад 50 аналогічних заводів у країнах Євросоюзу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Для вирішення проблеми забезпечення потужностями переробки сміття в Україні до уваги слід взяти всі можливі варіанти розвитку діючих підприємств, а також наявні проекти введення в дію нових підприємств. З розвитком децентралізації зростає роль місцевої влади в питаннях поводження з відходами. Збільшенню обсягів інвестування сприятиме розширення переліку угод державно-приватного партнерства у сфері поводження з відходами. У чинній редакції Закону [21] обробка відходів належить до угод між державними (комунальними) і приватними партнерами, що створює певні інституціональні передумови для застосування такого роду угод у практиці поводження з відходами. При цьому в законодавстві відсутня конкретизація можливих форм державно-приватного партнерства з розміщення, утилізації, видалення та спалювання відходів, тобто не визначені різні моделі співробітництва територіальних громад із приватними партнерами (резидентами та/або нерезидентами), які мають у своєму розпорядженні необхідну матеріально-технічну базу та значний досвід ведення підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами [8].

Вибір конкретних варіантів розвитку та розміщення підприємств здійснюється з урахуванням обсягів інвестиційних ресурсів, які можна буде використати для підтримки та нарощування виробничих потужностей. Критерієм оптимальності може слугувати вимога мінімізації необхідних загальних зведених інвестиційних витрат, витрат на переробку сміття, на його транспортування до місця переробки та (або) на транспортування продукту переробки до споживачів [22, с. 21–25; 23, с. 191–193].

Для побудови економіко-математичної моделі задачі планування розвитку та розміщення підприємства (галузі, корпорації) з оптимальним розподілом інвестиційних ресурсів можуть бути введені такі позначення для відомих величин (некерованих параметрів):

i – номер підприємства, існуючого або запроєктованого ($i = \overline{1; m}$);

j – номер варіанта розвитку i -го підприємства ($j = \overline{1; n_i}$);

N_{ij} – виробнича потужність i -го підприємства за умови його розвитку за j -м варіантом;

I_{ij} – інвестиційні витрати, необхідні для реалізації j -го варіанта розвитку на i -му підприємстві;

R – максимально можливий обсяг інвестиційних витрат, що спрямовуватимуться на забезпечення розвитку всіх підприємств;

e – нормативний коефіцієнт економічної ефективності інвестицій (норма дисконту);

c_{ij} – вартість одиниці продукції, яку буде виготовлено на i -му підприємстві за умови його розвитку за j -м варіантом;

k – номер споживача продукції ($k = \overline{1; p}$);

b_k – попит на продукцію з боку k -го споживача;

d_{ik} – транспортні витрати на перевезення одиниці продукції за маршрутом з i -го підприємства до k -го споживача.

Невідомими виступають:

x_{ij} – логічна змінна, яка відбиває факт вибору для реалізації j -го варіанта розвитку i -го підприємства:

$$x_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } i - \text{те підприємство буде розвиватися за } j - \text{м варіантом,} \\ 0 & \text{у протилежному випадку;} \end{cases}$$

u_{ij} – обсяг виробництва продукції на i -му підприємстві згідно з j -тим варіантом його розвитку;

z_{ik} – обсяг перевезень продукції за маршрутом з i -го підприємства до k -го споживача;

v – загальні зведені витрати на інвестування, виробництво та перевезення продукції.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З урахуванням введених позначень економіко-математична модель задачі планування розвитку та розміщення об'єктів з оптимальним розподілом інвестиційних ресурсів набуває виду:

$$v = e \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^{n_i} I_{ij} x_{ij} + \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^{n_i} c_{ij} y_{ij} + \sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^p d_{ik} z_{ik} \rightarrow \min;$$

$$\begin{cases} \sum_{j=1}^{n_i} x_{ij} = 1, i = \overline{1; m}, \\ \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^{n_i} I_{ij} x_{ij} \leq R; \\ 0 \leq y_{ij} \leq N_{ij} x_{ij}, i = \overline{1; m}, j = \overline{1; n_i}; \\ \sum_{j=1}^{n_i} y_{ij} = \sum_{k=1}^p z_{ik}, i = \overline{1; m}; \\ \sum_{i=1}^m z_{ik} \geq b_k, k = \overline{1; p}; \\ x_{ij} \in \{0; 1\}, i = \overline{1; m}, j = \overline{1; n_i}; \\ z_{ik} \geq 0, i = \overline{1; m}, k = \overline{1; p}. \end{cases}$$

Наведена математична модель являє собою задачу частково цілочислового лінійного програмування з булевими змінними. Для її розв'язування може бути використана надбудова «Пошук рішення» пакета MS Excel.

Висновки і пропозиції. Головним напрямом державної політики в напрямі здійснення заходів, спрямованих на енергозбереження, підвищення енергоефективності та отримання енергії з альтернативних джерел в Україні має стати створення всеосяжної послідовної та гнучкої системи фінансових стимулів. Формування сучасної індустріальної бази поводження з відходами має бути не лише важливою складовою державної та регіональної екологічної політики, а й одним із пріоритетів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування.

Переробка сміття в напрямі покращення якості життя й піклування про навколишнє середовище – задоволення не з дешевих, тому в межах міжнародної технічної допомоги Україні варто розглянути також питання її переорієнтації із досліджень на підвищення інвестиційної частки та екологічної конверсії частини зовнішньої заборгованості (debt-for-environment swap), оскільки Україна після підписання Угоди про асоціацію з ЄС [24] має впроваджувати норми європейського законодавства, що потребує збільшення обсягів фінансування. Екологічна конверсія передбачає можливість трансформації частини зобов'язань щодо зовнішнього державного боргу у зобов'язання країни профінансувати природоохоронні заходи на власній території в національній валюті на зумовлену суму. Така екоконверсія здійснювалася у Польщі, Болгарії та інших країнах [12, с. 113–114].

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. Губанова О. Р. Теоретико-методологічні засади формування організаційно-економічного механізму стимулювання вторинного ресурсокористування. *Вісник Одеського державного екологічного університету*. 2012. Вип. 13. С. 29–37.
4. Міщенко В. С., Виговська Г. П. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення: монографія. Київ: Наукова думка, 2009. 294 с.
5. Гаркушенко О. М. Регулювання утворення твердих побутових відходів та поводження з ними: необхідність або чинник політичного тиску. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 2 (43). С. 215–218.
6. Маковецька Ю. Фінансово-економічні важелі забезпечення розвитку вторинного ресурсокористування. *Економіст*. 2010. № 12. С. 76–78.
7. Міщенко В., Омельяненко Т. Становлення фінансової бази управління відходами в Україні. *Економіст*. 2012. № 7. С. 48–51.
8. Голян В. Інвестиції в переробку відходів: як подолати пасивність влади та бізнесу. *Дзеркало тижня*. 2018. № 13 (359). С. 9.
9. Голян В. А., Рудинець М. В., Рошкевич В. Ф. Інвестування проектів переробки відходів в умовах децентралізації: сучасний стан та пріоритети. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 6–12. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6060&i=0>.
10. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України № 1099-VIII від 14.04.2016 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19#n7>.
11. Держенергоефективності та провідна арабська компанія розглянули шляхи інвестування в українські проекти «зеленої» енергетики та переробки сміття // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/derzhenergoefektivnosti-ta-providna-arabska-kompaniya-rozglyanuli-shlyahi-investuvannya-v-ukrayinski-proekti-zelenoyi-energetiki-ta-pererobki-smittya>.
12. Цілі розвитку тисячоліття Україна: 2000-2015. Національна доповідь. Київ, 2015. 125 с. URL: http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf.
13. Біржовий лідер. URL: profi-forex.org.
14. Панченко О., Серов І. На одного українця припадає 300 тонн відходів: як забруднюють країну. *Сьогодні*. URL: <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/na-odnogo-ukrainca-prihoditsya-300-tonn-othodov-kak-zagryaznyayut-stranu-721245.html>.
15. Україна комунальна. URL: jkg-portal.com.ua.
16. Ющенко Н. Л. Перспективи забезпечення енергопостачання внаслідок переробки сміття в Україні. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers: in 2 parts. Parts 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies*. Chernihiv: CNUT, 2017. P. 107–110.
17. Як оптимізувати утилізацію відходів? *Урядовий кур'єр*. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-optimizuvati-utilizaciyu-vidhodiv>.
18. Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua>.
19. Finance.UA. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/394107/ukrayinske-eldorado-chomu-vazhlyvi-investytsiyi-v-pererobku-vidhodiv>.
20. ICU побудує найбільший завод з переробки відходів в Україні. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/icu-pobuduje-najbilshij-zavod-z-pererobki-vidkhodiv-v-ukrajini-2484776.html>.
21. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 10.06.2018 р. № 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
22. Кігель В. Р. Математичні методи ринкової економіки : навч. посіб. Київ: Кондор, 2003. 158 с.
23. Ющенко Н. Л. Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Чернігів: Черніг. нац. технолог. ун-т, 2016. 278 с.
24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

References

1. Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable Development goals 2016-2030]. Retrieved from <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Cerednostrokovyi plan priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku [Medium-Term Plan for Priority Actions of the Government by 2020]. № 275-p (dated April 3, 2017). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik>.
3. Hubanova, O. R. (2012). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu stymuliuвання вторинного resursokorystuvannya [Theoretical and methodological principles of formation of organizational and economic mechanism of stimulation of secondary resource use]. *Visnyk Odeskoho derzhavnogo ekolohichnoho universytetu – Bulletin of the Odessa State Ecological University*, 13, 9–37 [in Ukrainian].
4. Mishchenko, V. S. & Vyhovska, H. P. (2009). *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini ta shliakhy yoho vdoskonalennia: monohrafiia [Organizational and economic mechanism of waste management in Ukraine and ways of its improvement: monograph]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Harkushenko, O. M. (2014). Rehuliuвання utvorennia tverdykh pobutovykh vidkhodiv ta povodzhennia z nymy: neobkhidnist abo chynnyk politychnoho tysku [Regulation of the formation and handling of solid household wastes: the necessity or factor of political pressure]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series Economics*, 2 (43), 215–218 [in Ukrainian].
6. Makovetska, Yu. (2010). Finansovo ekonomichni vazheli zabezpechennia rozvytku вторинного resursokorystuvannya [Financial economic levers of development of secondary resource use]. *Ekonomist – Economist*, 12, 76–78 [in Ukrainian].
7. Mishchenko, V. & Omelianenko, T. (2012). Stanovlennia finansovoi bazy upravlinnia vidkhodamy v Ukraini [Formation of the financial base of waste management in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 7, 48–51 [in Ukrainian].
8. Holian, V. (2018). Investytsii v pererobku vidkhodiv: yak podolaty pasyvnist vlady ta biznesu [Investments in waste processing: how to overcome the passivity of power and business]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 13 (359), 9 [in Ukrainian].
9. Holian, V. A., Rudynets, M. V. & Roshkevych, V. F. (2018). Investuvannya proektiv pererobky vidkhodiv v umovakh detsentralizatsii: suchasnyi stan ta priorytety [Investment in waste processing projects under conditions of decentralization: current state and priorities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 9, 6–12. Retrieved from <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6060&i=0>.
10. Prohrama diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy [Program of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 1099-VIII (dated April 14, 2016). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19#n7>.
11. Derzhenerhoefektyvnosti ta providna arabska kompaniia rozghlianuly shliakhy investuvannya v ukrainski proekty zelenoi enerhetyky ta pererobky smittia [State Department of Energy Efficiency and a leading Arabian company have considered ways to invest in Ukrainian green energy and garbage recycling projects]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/derzhenergoefektivnosti-ta-providna-arabska-kompaniia-rozghlianuly-shliakhy-investuvannya-v-ukrayinski-proekty-zelenoyi-energetiki-ta-pererobki-smittia>.
12. Tsili rozvytku tysiacholittia Ukraina: 2000-2015. Natsionalna dopovid [Millennium Development Goals Ukraine: 2000-2015. National report]. Retrieved from http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf.
13. Birzhovyy lider [Stock market leader]. Retrieved from profi-forex.org.
14. Panchenko, O. & Sierov, I. (2018). Na odnogo ukrainca pry padaie 300 tonn vidkhodiv: yak zabrudniuiut krainu [One Ukrainian has 300 tons of waste: how to pollute the country]. *Sehodnia – Today*. Retrieved from <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/na-odnogo-ukrainca-prihoditsya-300-tonn-othodov-kak-zagryaznyayut-stranu-721245.html>.
15. Sait «Ukraina komunalna» [Sait «Ukraine communal»]. Retrieved from jkg-portal.com.ua.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

16. Yushchenko, N. L. (2017). *Perspektyvy zabezpechennia enerhopostachannia vnaslidok pererobky smittia v Ukraini* [Perspectives of provision of energy supply as a result of rubbish recycling in Ukraine]. Proceedings from *Collection of international scientific papers «Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law»*, 2, 107–110 [in Ukrainian].

17. *Yak optymizuvaty utylizatsiiu vidkhodiv?* [How to optimize waste utilization?]. *Uriadovyi kurier – Uriadovy Courier*. Retrieved from <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-optimizuvati-utilizaciyu-vidkhodiv>.

18. *Ofitsiynyi veb-sait Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy* [Official website of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine]. www.minregion.gov.ua. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua>.

19. *Sait Finance.UA* [Site Finance.UA]. *news.finance.ua*. Retrieved from <http://news.finance.ua/ua/news/-/394107/ukrayinske-eldorado-chomu-vazhlyvi-investytsiyi-v-pererobku-vidkhodiv>.

20. *ICU pobuduie naibilshyi zavod z pererobky vidkhodiv v Ukraini* [ICU will build the largest waste recycling plant in Ukraine]. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/markets/icu-pobuduje-najbilshij-zavod-z-pererobki-vidkhodiv-v-ukrajini-2484776.html>.

21. *Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo* [On Public-Private Partnership. Law of Ukraine]. № 2189-VIII (dated June 10, 2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

22. Kihel, V. R. (2003). *Matematychni metody rynkovoi ekonomiky* [Mathematical methods of market economy]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

23. Yushchenko, N. L. (2016). *Ekonomiko-matematychni modeli v upravlinni ta ekonomitsi* [Economics and Mathematical Models in Management and Economics]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

24. *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony* [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

Ющенко Надія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ющенко Надежда Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Yushchenko Nadiia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nadezhda15yu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5213-8341>

ResearcherID: F-3202-2016

УДК 330.34:639.2:005.332.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-107-113

Галина Рябуха

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПТАХІВНИЦТВА ЯК ПЕРСПЕКТИВНОЇ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА

Галина Рябуха

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ПТИЦЕВОДСТВА КАК ПЕРСПЕКТИВНОЙ ОТРАСЛИ ЖИВОТНОВОДСТВА

Galyna Ryabukha

STATE REGULATION AND FORECASTING OF PULTRY BREEDING AS A PROSPECTIVE LIVESTOCK INDUSTRY

У статті висвітлено сучасний стан, структуру, особливості та перспективи розвитку птахівництва як пріоритетної галузі тваринництва. Досліджено обсяги виробництва яєць та кількості поголів'я птиці, чинники виявлених тенденцій та розвитку. Проаналізовано показники діяльності найбільших виробників яєць в Україні. Особлива увага була звернена на ланки вертикальної інтеграції підприємств. Доведено важливість застосування інструментів державного регулювання, зокрема кредитування. У результаті прогнозування виявлено позитивну тенденцію до зростання обсягів виробництва яєць з урахуванням впливу кредитних ресурсів та кількості поголів'я птиці.

Ключові слова: державне регулювання; тваринництво; птахівництво; кредитні інструменти; прогнозування.

Рис.: 9. Табл.: 1. Бібл.: 6.

В статье освещено современное состояние, структура, особенности и перспективы развития птицеводства как приоритетной отрасли животноводства. Исследованы объемы производства яиц и поголовья птицы, факторы выявленных тенденций и развития. Проанализированы показатели деятельности крупнейших производителей яиц в Украине. Особое внимание было обращено на звенья вертикальной интеграции предприятий. Доказана важность применения инструментов государственного регулирования, в частности кредитования. В результате прогнозирования выявлена положительная тенденция к росту объемов производства яиц с учетом влияния кредитных ресурсов и поголовья птицы.

Ключевые слова: государственное регулирование; животноводство; птицеводство; кредитные инструменты; прогнозирование.

Рис.: 9. Табл.: 1. Библ.: 6.

The article describes the current state, structure, features and prospects of development of poultry as a prospective livestock industry. The amount of egg production and number of poultry, the factors of the revealed trends and development are investigated. The indicators of the largest egg producers in Ukraine are analyzed. Particular attention was paid to the links of vertical integration of enterprises. The importance of using state regulation tools, in particular lending, has been proved. As a result of forecasting, a positive trend was observed in the growth of egg production, taking into account the impact of credit resources and the number of poultry.

Keywords: state regulation; animal husbandry; poultry breeding; credit instruments; prognostication.

Fig.: 9. Table: 1. References: 6.

JEL Classification: A13, B21, D23, D20

Постановка проблеми. Державне регулювання та прогнозування розвитку птахівництва має важливе стратегічне значення. Саме ця галузь забезпечує населення цінними продуктами харчування, підсилює продовольчу безпеку держави та є ваговою в структурі експортного потенціалу галузі. Саме тому дослідження та аналіз сучасного стану вітчизняного птахівництва необхідне та пріоритетне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі птахівництва досліджували такі відомі вчені: Б. А. Мельник, Ф. О. Ярошенко, І. Ф. Ясіновська та ін. Науковці зробили вагомий внесок у висвітленні кола питань стосовно факторів, що впливають на розвиток галузі, особливостей державного регулювання та інструментів посилення потенціалу птахівництва та вимагають подальшого вивчення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження вчених присвячені сучасному стану та тенденціям птахівництва. Проте недостатньо уваги приділено можливостям розвитку галузі за рахунок використання кредитних інструментів державного регулювання.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасного стану птахівництва та розробка прогнозу виробництва яєць до 2025 р.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виклад основного матеріалу. В історичних джерелах немає точно визначеної дати, коли диких птахів, які за більшістю ознак схожі на сучасних курей, почали тримати в домашніх господарствах. Учені зробили припущення, що в період неоліту (X – поч. III тис. до н.е.), коли з початком оброблення землі, люди робили спроби одомашнення тварин та птахів, курей у тому числі. У південно-східній Азії мешкають кури сімейства фазанів, які, ймовірно, є найближчими прашурами сучасних курей. Саме з цього часу можна зробити відлік існування птахівництва [5]. Існує декілька причин динамічного поширення цієї галузі, серед них можна виділити: невибагливість курей до умов утримання та раціону годування, високі показники життєздатності, а головне – отримання цінних продуктів харчування: яєць та м'яса. Галузь спеціалізується на вирощуванні та утриманні курей, качок, гусей, індиків та інших видів птиці. Треба зазначити, що переважним є поголів'я курей та півнів, а питома вага всіх інших видів птиці менш вагома (рис. 1, рис. 2).

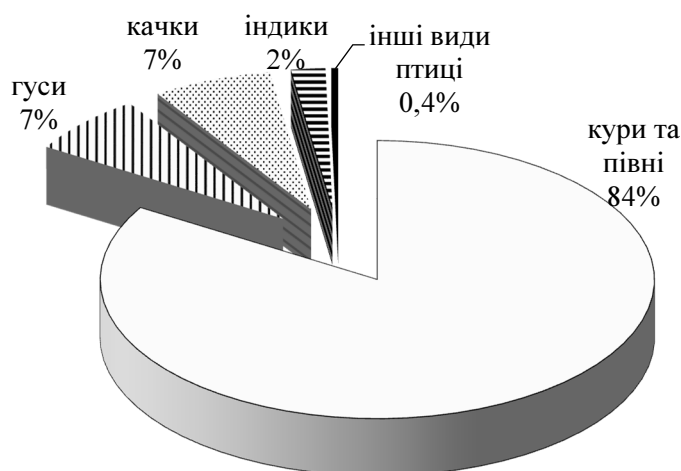

Рис. 1. Структура кількості поголів'я птиці за видами у 2001 р.

Джерело: [1].

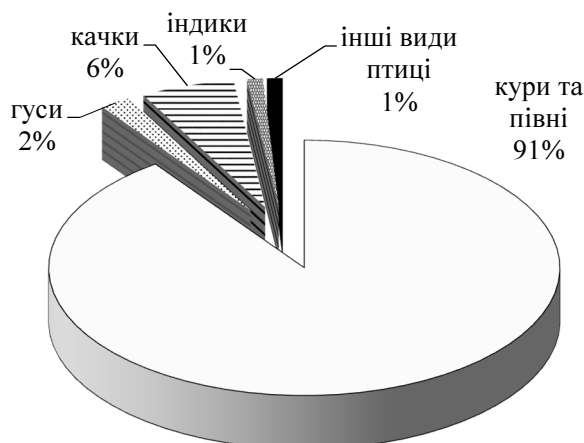

Рис. 2. Структура кількості поголів'я птиці за видами у 2018 р.

Джерело: [1].

На основі аналізу статистичних даних можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу складають кури та півні 84 % у 2001 р. та 91 % у 2018 р. Таку тенденцію можна пояснити незмінним попитом на яйця та куряче м'ясо як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Питома вага інших видів птиці суттєво не змінилася, крім гусей,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

питома вага яких зменшилася із 7 % у 2001 р. до 2 % у 2018 р. Можна зробити припущення, що господарства з вирощування цього виду птиці переорієнтувалися на курей, вирощування яких характеризується вищим рівнем рентабельності. Оскільки для отримання готової продукції при вирощуванні курей витрати для годування та забезпечення життєдіяльності мінімальні. Суб'єкти господарювання галузі птахівництва спеціалізуються на одному виробничому напрямі, що забезпечує ефективність використання виробничих потужностей та фінансових ресурсів [2].

Результати аналізу статистичних джерел свідчать, що виробництво яєць протягом 1990–2017 рр. демонструє загальну тенденцію до збільшення (рис. 3). Так, протягом 1990–1997 рр. обсяги виробництва скоротилися майже у 2 рази, від 16,3 млрд шт. у 1990 р. до 8,2 млрд шт. у 1997 р. Проте наступні сімнадцять років з 1998 р. по 2014 р. характеризуються значним зростанням обсягів виробництва з 8,3 млрд шт. у 1998 р. до 19,6 млрд шт. у 2014 р. Саме на цей період припадає створення найбільших птахофабрик, а також вдосконалення виробничих процесів та розвиток експорту. Спад обсягів виробництва протягом останніх років із 2014–2017 рр. пов'язаний із нестабільною політичною та економічною ситуацією в Україні.

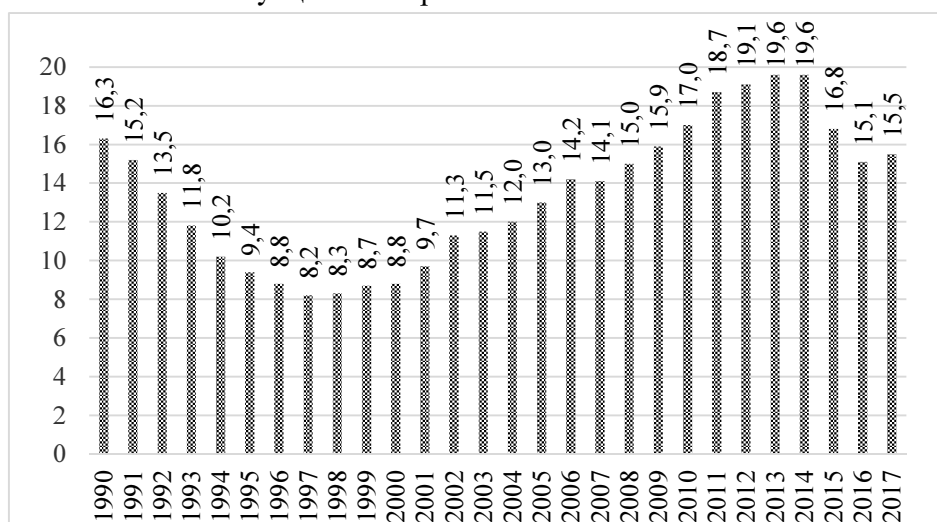

Рис. 3. Виробництво яєць у 1990–2017 рр. в Україні, млрд шт.

Джерело: [1].

Очевидною є залежність обсягів виробництва яєць від кількості поголів'я птиці. Саме тому тенденції, описані вище, транслюються на зміни в кількості поголів'я (рис. 4).

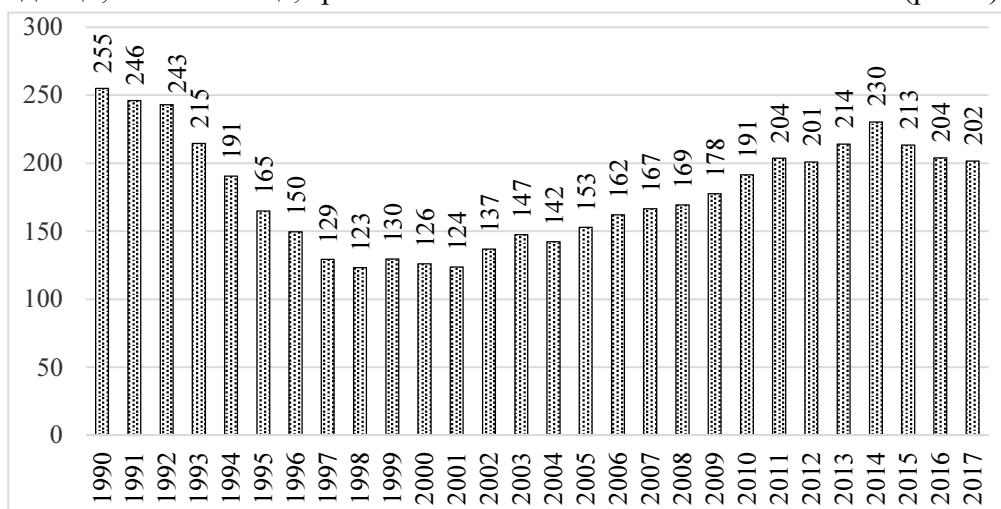

Рис. 4. Кількість птиці у 1990–2017 рр. в Україні, млн гол.

Джерело: [1].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Збільшення поголів'я птиці пов'язане із високою економічною ефективністю діяльності птахопідприємств та швидкістю окупності витрат. Так, для вирощування курей-несучок до початку яйцекладки потрібно 5 місяців, а для отримання м'яса бройлерів 42 дні. Саме динамічність виробництва та прибутковість призвели до збільшення поголів'я на 86,8 % протягом 1998–2014 рр., з мінімальної кількості 123,3 млн гол. у 1998 р. до максимальної 230,3 млн гол. у 2014 р. Сучасні птахофабрики, які є вертикально інтегрованими із системами контролю якості продукції – локомотиви розвитку галузі. Серед лідерів із виробництва яєць в Україні можна відзначити «Авангард» та «Овостар Юніон», характеристики виробничої діяльності яких представлені в (таблиця).

Таблиця

Характеристики найбільших підприємств із виробництва яєць в Україні

Назва господарства	Види діяльності	Поголів'я птиці на 31.12.2018 р., млн гол.	Виробництво яєць, млрд шт.
«Авангард»	Птахівництво: батьківське поголів'я, інкубація, добові курчата, ремонтний молодняк, підрощені курчата на забій; виробництво курячих яєць; виробництво сухих яєчних продуктів; виробництво комбікорму; реалізація м'яса птиці та субпродуктів; виробництво біогазу; реалізація продукції рослинництва, органічних добрив	Загальне поголів'я птиці: 13,4 млн гол. Поголів'я несучок: 10,5 млн гол.	2,6
«Овостар Юніон»	Птахівництво: (батьківське поголів'я, інкубація, ремонтний молодняк); виробництво: курячих яєць, сухих та рідких яєчних продуктів, комбікормів, шроту, паливних брикетів	Загальне поголів'я птиці: 7,61 млн гол. Поголів'я несучок: 6,38 млн гол.	1,6

Джерело: побудовано на основі [3; 4].

Процес виробництва продукції птахофабрик складається з етапів, які забезпечують досягнення високої економічної ефективності та максимальної прибутковості.

Першим етапом у циклі виробництва є вирощування зернових (кукурудза, пшениця, соя). Другий етап – переробка зернових та виробництво комбікормів для годівлі птиці. Самозабезпечення зерновими є запорукою дотримання високих стандартів якості, а також контролю собівартості продукції. Третій етап – вирощування батьківського поголів'я, отримання інкубаційних яєць – четвертий етап. П'ятий етап – вирощування птиці, далі переробка та реалізація готової продукції. Слід відзначити, що компанії також продовжують знаходити додаткові способи використання відходів виробництва і виготовляють біогаз із курячого посліду. Схема виробничого циклу вертикально інтегрованих птахофабрик представлена на (рис. 5).

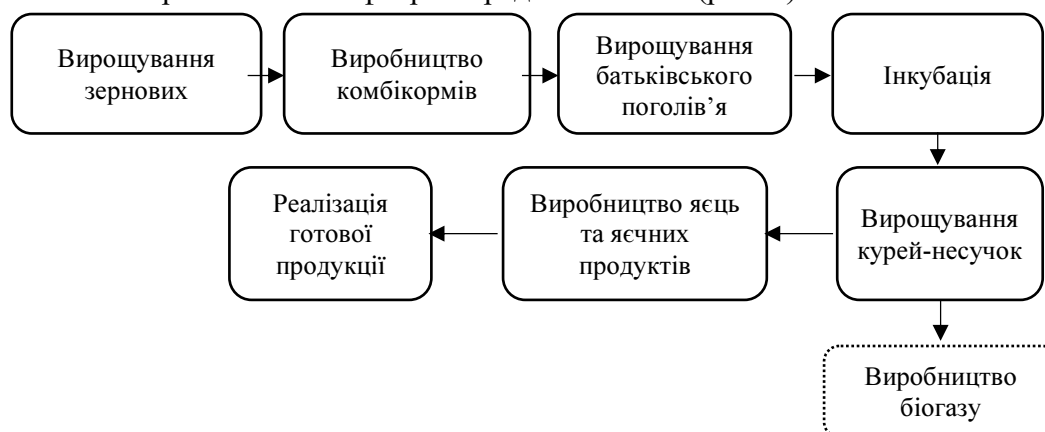

Рис. 5. Виробничий цикл вертикально інтегрованих птахофабрик

Джерело: розроблено автором

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз статистичних джерел свідчить про те, що птахівництво динамічно розвивається, саме тому прогнозування обсягів виробництва яєць має важливе наукове значення. Державне регулювання галузі з використанням кредитних інструментів впливає не тільки на операційну діяльність суб'єктів господарювання, а й на їхній стратегічний розвиток. Треба зазначити, що спостерігається збільшення питомої ваги кредитів для аграрного сектору із 5,4 % у 2010 р. до 8 % у 2018 р. [1]. Попит на кредитні ресурси зростає одночасно зі збільшенням обсягів виробництва, поголів'ям тварин та експортом. Для прогнозування використаємо щоквартальні обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств, поголів'я птиці та випуск продукції в період 2010–2017 рр. (рис. 6, рис. 7, рис. 8).

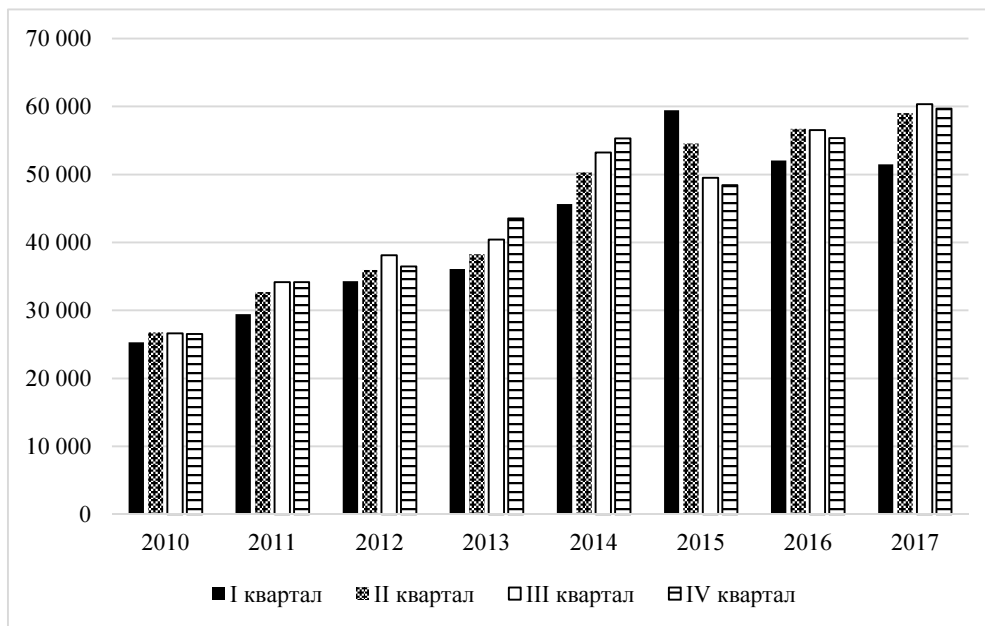

Рис. 6. Обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств, млн грн
Джерело: [1].

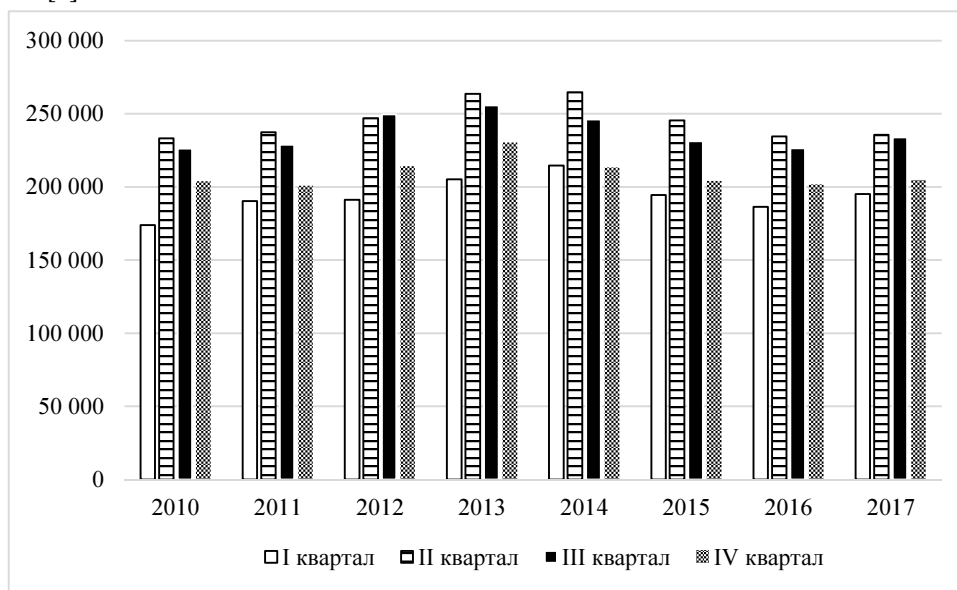

Рис. 7. Поголів'я птиці, млн гол.

Джерело: [1].

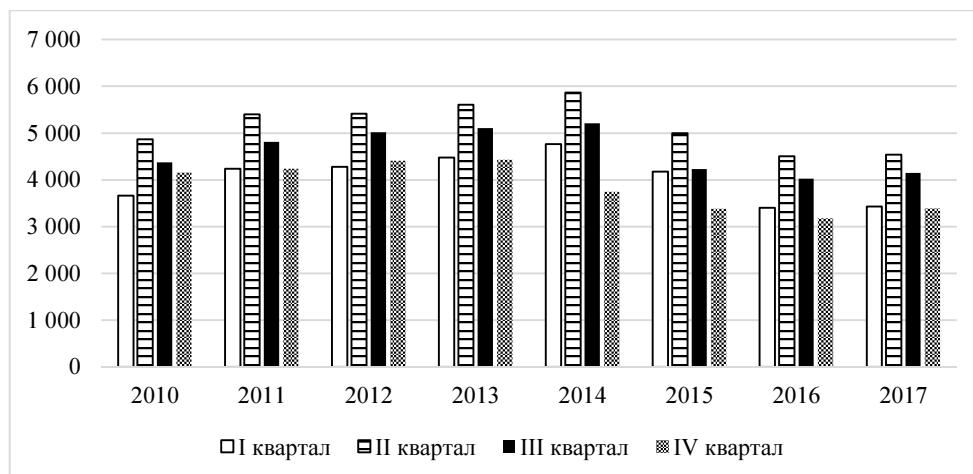

Рис. 8. Обсяги виробництва яєць, млрд шт.

Джерело: [1].

З метою оцінки впливу на виробництво яєць наданих кредитних ресурсів та поголів'я птиці була розроблена регресійна багатофакторна модель. Екзогенними чинниками виступають обсяги наданих кредитних ресурсів та поголів'я птиці. Аналізований період: щоквартальні дані з 2010 р. по 2017 р. (кількість спостережень: 32). Для згладжування сезонних коливань використаємо метод Census X12.

Було оцінено таку залежність:

$$\text{LOG}(\text{OUTPUT_EGGS_SA}) = \alpha + \beta_1 * \text{LOG}(\text{LOANS_AGR}(-1)) + \beta_2 * \text{LOG}(\text{NUM_POULTRY_SA}(-1)),$$

де OUTPUT_EGGS – обсяг виробництва яєць,

LOANS – надані кредити,

NUM_POULTRY – поголів'я птиці.

На основі побудованої моделі отримали показники:

$$\text{LOG}(\text{OUTPUT_EGGS_SA}) = -8,98 - 0,26 * \text{LOG}(\text{LOANS_AGR}(-1)) + 1,64 * \text{LOG}(\text{NUM_POULTRY_SA}(-1))$$

$$R^2 = 0,83.$$

Пояснювальна властивість регресії вагома $R^2 = 0,83$.

Результати побудованої моделі свідчать про те, що найбільш вагомий вплив на виробництво яєць має поголів'я птиці (+1,64 %), зростання на 1 % підвищення обсягів. Вплив обсягів наданих кредитів виявився менш вагомим (-0,26). Можна зробити припущення, що причиною є спрямування коштів виключно на модернізацію технічної бази вирощування птиці. Крім того, як свідчить практика багатьох підприємств, більшість кредитів спрямовується на підтримку оборотних коштів. За допомогою аналізу вищенаведеної моделі побудуємо прогноз обсягів виробництва яєць до 2025 р.

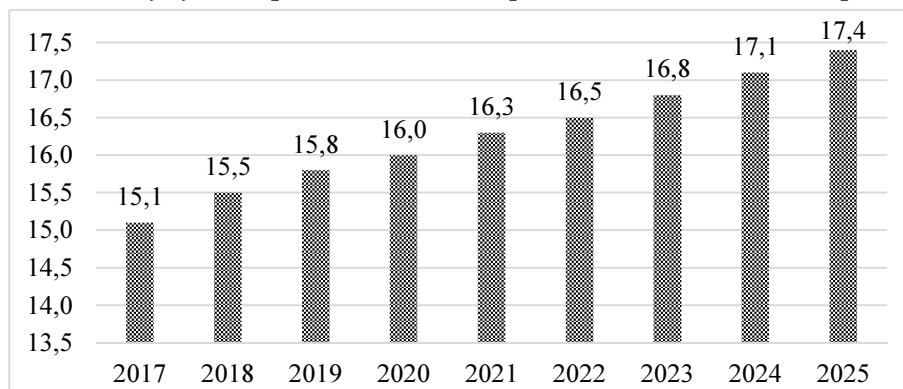

Рис. 9. Прогноз виробництва яєць до 2025 р.

Джерело: розроблено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дані прогнозу підтверджують загальну тенденцію по збільшенню обсягів виробництва яєць, а саме: до 2020 р. обсяг виробництва збільшиться до 16 млрд шт., а до 2025 р. – до 17,4 млн шт. Таким чином, можна зробити висновок, що розроблена модель та прогноз підтверджують розвиток галузі.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті проаналізовано сучасний стан, фактори та перспективи розвитку вітчизняного птахівництва. Вивчені зміни поголів'я тварин та обсягів виробництва дають підстави стверджувати, що загальна тенденція характеризується збільшенням показників, що підтверджує розроблений прогноз. Серед причин збільшення обсягів можна визначити: підвищення економічної ефективності діяльності підприємств галузі птахівництва за рахунок модернізації виробництва, створення нових ланок вертикально інтегрованих структур та впровадження систем контролю якості продукції. Результати дослідження довели, що сучасний стан та потенціал галузі птахівництва має перспективи для розвитку.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційний сайт «Аграрний сектор України». URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-113/doc-159>.
3. Офіційний сайт «AVANGARDCO IPL». URL: <https://avangardco.ua>.
4. Офіційний сайт ГК «Ovostar Union». URL: <https://ovostar.ua>.
5. Офіційний сайт «Пан Курчак». URL: http://pankurchak.ua/news/pohodjennya_evolyutsya_kurey.
6. Тваринництво України 2018: статистичний збірник / відп. за вип. О. Прокопенко. Київ: Держстат України, 2019. 166 с.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Ofitsiyniy sait «Ahrarniy sektor Ukrainy» [Official site «Agrarian sector of Ukraine»]. Retrieved from <http://agroua.net/economics/documents/category-113/doc-159>.
3. Ofitsiyniy sait «AVANGARDCO IPL» [Official site «AVANGARDCO IPL»]. Retrieved from <https://avangardco.ua>.
4. Ofitsiyniy sait ГК «Ovostar Union» [Official site GC «Ovostar Union»]. Retrieved from <https://ovostar.ua>.
5. Ofitsiyniy sait «Pan Kurchak» [Official site «Pan Kurchak»]. Retrieved from http://pankurchak.ua/news/pohodjennya_evolyutsya_kurey.
6. Prokopenko, O. (Ed.). (2019). Tvarynyystvo Ukrainy 2018: statystychnyy zbirnyk [Animal production of Ukraine 2018]. Kyiv: Derzhstat Ukrainy [in Ukrainian].

Рябуха Галина Ігорівна – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Рябуха Галина Игоревна – аспірант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ryabukha Galyna – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: g.ryabukha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2146-7489>

УДК 005.5:330.133.1:657.05

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-114-121

Максим Чут

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Максим Чут

КОНЦЕПЦИЯ СТРАТЕГИИ СТОИМОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Maksym Chut

THE CONCEPT OF COST-ORIENTED ENTERPRISE MANAGEMENT STRATEGY

У статті розглянуто основні підходи та передумови до формування стратегії вартісно-орієнтованого управління, які згруповано у формі відповідної концепції. Для виокремлення ефективних інструментів вартісно-орієнтованого управління детально проаналізовано його інформаційні джерела, що носять специфічний характер та формуються відповідно до запиту керівництва. Автором виокремлено роль управлінського обліку в процесі вартісно-орієнтованого управління, що дозволило сформулювати нові елементи відповідної концепції. У результаті автором запропоновано власне бачення концепції стратегії вартісно-орієнтованого управління підприємством, що ґрунтується на виявлених особливостях та проведених узагальненнях теоретичних основ та прикладних аспектів формування і використання облікової інформації.

Ключові слова: вартість; капіталізація; менеджмент; підприємство; управління; управлінський облік.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

В статье рассмотрены основные подходы и предпосылки к формированию стратегии ценностно-ориентированного управления, сгруппированы в форме соответствующей концепции. Для выделения эффективных инструментов ценностно-ориентированного управления детально проанализированы его информационные источники, носят специфический характер и формируются в соответствии с запросом руководства. Автором выделена роль управленческого учета в процессе ценностно-ориентированного управления, что позволило сформулировать новые элементы соответствующей концепции. В результате автором предложено собственное видение концепции стратегии ценностно-ориентированного управления предприятием, основанное на выявленных особенностях и проведенных обобщениях теоретических основ и прикладных аспектов формирования и использования учетной информации.

Ключевые слова: стоимость; капитализация; менеджмент предприятие; управления; управленческий учет.

Рис.: 1. Библ.: 19.

The research paper deals with the main approaches and preconditions for the formation of a strategy of value-oriented management, which is grouped in the form of the relevant concept. A theoretical conceptualization of the essence of value-oriented management is carried out, which makes it possible to deepen the understanding of its methods. In the course of the study, the main elements of the concept are covered, and their logical and structural links are demonstrated. In order to identify effective tools of cost-oriented management, its information sources are analyzed in detail, which are specific and are formed in accordance with the request of the management. The author distinguishes the role of management accounts in the process of value-oriented management, which allowed formulating new elements of the concept. As a result, the author proposed own vision of the concept of the strategy of cost-oriented enterprise management, which is based on the revealed features and generalizations of theoretical foundations and applied aspects of the formation and use of accounting information.

Keywords: cost; capitalization; management; enterprise; management accounts.

Fig.: 1. References: 19.

JEL Classification: M11

Постановка проблеми. Місією підприємства переважно визначають отримання прибутку шляхом задоволення певних суспільних потреб. За таких умов питання капіталізації підприємства, створення репутаційного капіталу та навіть його балансова вартість часто залишається поза увагою. Основним критерієм ефективності діяльності підприємства визнається його прибутковість. Проте сучасні економічні реалії, особливо за умов глобалізації фінансового простору, вимагають від підприємств перегляду основних підходів до ведення обліку, формування звітності та встановлення власної вартості бізнесу у зв'язку з потребою в гармонізації з міжнародними стандартами. Відповідно, питання управління вартістю підприємства виходить на основний план практики менеджменту та набувають нових сучасних елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вартісно-орієнтованого управління широко розкриті в працях закордонних учених, зокрема таких як Г. Арнольд [11], А. Блек [12], Ф. Боульос [13], Р. Брейлі [1], Д. Глотова [2], А. Ехрабар [14], І. Івашківська [4], Т. Коулленд [5], Дж. Мактагарт [16], Ж. Мартін [15], А. Рапорт

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

[17], С. Саварес [18], М. Скотт [6], А. Сотніков [7], О. Сохацька [8], Б. Стюарт [19], Р. Цой [10] та ін. Водночас багато питань щодо елементів та складових концепції стратегії вартісно-орієнтованого управління в сучасних умовах функціонування ринку України залишаються неохопленими або зазнають суттєвих трансформацій.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Існує необхідність у додатковому дослідженні факторів, що впливають на вартість компанії. Зокрема, актуальним є визначення ролі управлінського обліку в процесі вартісно-орієнтованого управління. Недостатньо вивченими залишаються також інструменти управлінського обліку, які є ключовими при формуванні стратегії максимізації вартість компанії.

Мета статті. Метою цієї статті є формування концепції та вибору стратегії вартісно-орієнтованого управління підприємством в умовах інформатизації бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу. Уперше основні положення та ідеї вартісно-орієнтованого управління викладені в працях А. Раппапорта «Створення вартості для акціонерів» [17] та Б. Стюарта «В пошуках вартості» [19]. Подальший розвиток цієї теорії та окремих її складових можна відстежити в працях Т. Коупленда, Дж. Муррін і Т. Коллер [5], Г. Арнольда [11], А. Блека, Дж. Бегмена, Дж. Девіса, К. Савареса [12; 18], М. Скота [6], А. Ербара [14] та ін. Вказані вчені багато в чому продовжують праці один одного, але іноді й суперечать. Однак варто відзначити єдність науковців у тому, що вартісно-орієнтоване управління це особливий вид мислення та управлінської культури [7].

Найпоширенішими є два основних підходи до визначення сутності вартісно-орієнтованого управління, які виділені А. Сотніковим [7]:

1) VBM (Value Based Management) – така модель управління, яка покликана створити передумови для послідовного управління вартістю компанії (наприклад, шляхом максимізації вартості акцій);

2) VBM – така модель управління, що ґрунтується на корпоративному менеджменті, тобто реалізується шляхом логічно-структурованого та послідовного узгодження та слідування корпоративній місії, стратегії та цілям, включаючи елементи корпоративної культури, комунікації й організації. Корпоративним принципам повинні відповідати також основні управлінські процеси, системи й моделі прийняття рішень, система мотивації та формування завдань персоналу.

Відповідно, сутність вартісно-орієнтованого управління ґрунтується на таких основних елементах:

- створення ринкової вартості підприємства шляхом її нарощення та прагнення максимізації;

- переорієнтація мети управління на збільшення вартості підприємства шляхом зміни організаційної структури та комунікативних каналів менеджменту;

- моніторинг ринкової та балансової вартості підприємства шляхом аналізу майбутнього та вірогідного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів її формування.

Як зазначає колектив авторів на чолі з А. Блеком, вибір моделі вартісно-орієнтованого управління зумовлюється саме корпоративною місією фірми. А вона, у свою чергу, може бути сформульована з огляду на економічний зміст (нарощення вартості акціонерного капіталу), так і з інших суспільних чи комунікативних цілей [12].

І. Івашковська натомість у своїх дослідженнях під вартісно-орієнтованим управлінням пропонує розуміти концептуально новий комплекс принципів проведення фінансового аналізу, змістивши його основну мету з оцінки фінансово-майнового стану на пошук оптимального способу становлення вартості та інвестиційної привабливості підприємства за рахунок накопиченого прибутку. Отже, основною інновацією науковець вважає розробку і впровадження нових сучасних параметрів оцінки вартості та ефективності діяльності підприємства [4]. На нашу думку, обидва підходи мають стати лише

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

компонентом сучасної концепції стратегії вартісно-орієнтованого управління, яка є значно ширшою за управлінські методики та способи оцінки. Така концепція повинна також включати модифікацію місії – із отримання прибутку на нарощення вартості фірми.

Термін «Value Based Management» вперше трапляється в праці Д. Мактаггарта у 1994 році. Сутність його підходу полягає в тому, що система управління повинна бути спрямована на одночасну максимізацію вартості акціонерного капіталу та одержання бажаного прибутку шляхом узгодження відповідних стратегій та розробку відповідних гармонізованих тактичних кроків [16]. Такий підхід є ширшим, але свого часу став лише першим кроком у розробці теорії вартісно-орієнтованого управління та потребував подальшої концептуалізації.

Альфред Раппапорт, розвиваючи цю теорію, пропонує новітні підходи до оцінки вартості капіталу, які до того ж покликані забезпечити достовірною інформацією зовнішніх учасників ринку, зокрема інвесторів та контрагентів. Моделі вартісно-орієнтованого управління запропоновані науковцем покликані забезпечити максимальне задоволення потреб акціонерів шляхом зростання ринкової вартості їхніх акцій та обсягу дивідендів за ними. Цей підхід отримав назву доданої акціонерної вартості (Shareholder Value Added, SVA) [17]. На цьому етапі відслідковується вже розвиток не лише фундаментальних основ управлінської теорії, а і її конкретизація, проробка наукових та прикладних деталей. Застосування методик оцінки А. Раппапорта дозволило виокремити новітній об'єкт управлінського обліку – репутаційний капітал.

Серед позиції практиків та аналітиків ринку варто виокремити позицію експертів консалтингової компанії McKinsey & Company, яка, на наш погляд, є комплексною та обґрунтованою. Зокрема, вони пропонують під VBM розуміти концепцію стратегії вартісно-орієнтованого управління, яка охоплює переспрямування векторів стратегічного та оперативного управління на всіх його рівнях на створення передусім вартості підприємства, що визначається майбутніми дисконтованими грошовими потоками, сума яких повинна перевищувати втрати на залучення капіталу. Таким чином, концепція стратегії вартісно-орієнтованого управління повинна ґрунтуватися на таких основних елементах: оцінювання, стратегія, фінанси та корпоративне управління [4]. Поєднання цих елементів стане компіляцією доробку науковців-теоретиків та потреб аналітиків-практиків. У результаті стане можливим створення ефективної моделі управління, здатної забезпечити як отримання операційного прибутку, так і капіталізації всієї компанії.

Таку концепцію підтримують американські вчені Мартін та Петті, які зазначають: «Базовим принципом, що лежить в основі вартісно-орієнтованого управління є модель дисконтованих грошових потоків компанії. Послідовники концепції вартісно-орієнтованого управління стверджують, що для успішного використання VBM, потрібно зв'язати між собою продуктивність та винагородження. Головним принципом, що лежить в основі використання вартісно-орієнтованого управління є вимірювання та винагородження діяльності зі створення акціонерної вартості, що в підсумку призведе до збільшення акціонерної вартості» [15].

Інші визначення вартісно-орієнтованого управління ґрунтуються на поєднанні елементів процесу, формуванні витрат і доходів та результатів діяльності [13]. За таких умов, на наш погляд, втрачається елемент місії підприємства – зростання вартості бізнесу. Проте включається новий елемент – корпоративна культура підприємства, мотивація персоналу та створення позитивного іміджу в контрагентному середовищі.

Як зазначив А. Сотніков, найбільш повне визначення дав Інститут управлінського обліку, що розташований у штаті Нью-Джерсі, США. «Вартісно-орієнтоване управління – це підхід у менеджменті, за якого компанія об'єднується у спільному прагненні, аналітичних методах та управлінських процесах для максимізації її вартості, зосередивши увагу на прийнятті ключових управлінських рішень» [7]. Ми погоджуємося з таким підходом та

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вважаємо, що саме таке визначення повною мірою відображає сутність концепції вартісно-орієнтованого управління та його основні елементи. Проте в умовах глобалізації, інформатизації та трансформації ринкових процесів у сучасних умовах, виникає потреба в його осучасненні та включенні елементу інформаційно-аналітичного забезпечення процесу вартісно-орієнтованого управління, зокрема методами управлінського обліку.

Отже, проаналізувавши наведені підходи до визначення сутності концепції вартісно-орієнтованого управління, можемо виокремити їхню основну особливість, яку можна вважати водночас і головним недоліком цієї моделі менеджменту – відсутність єдності методики оцінки вартості підприємства.

Вартість підприємства (фундаментальна ринкова оцінка підприємства) виступає в ВВМ як грошовий індикатор майбутніх можливостей зростання, тобто інтегрує в сьогоденні грошах інвестиційну привабливість політики, що проводиться як з комерційної діяльності, так і з інвестиційної та фінансової. У сучасних умовах господарювання впровадження цього підходу є можливим не для всіх підприємств. Лише великим фінансово-промисловим групам чи державним стратегічним підприємствам вдається нарощувати ринкову вартість [7]. При цьому підприємства-представники середнього та малого бізнесу рідко взагалі здійснюють оцінку власного бізнесу, а з умов перепродажу використовують балансову вартість або ринкову вартість окремих активів. Однак, здійснивши оцінку бізнесу не лише як цілісного майнового комплексу, а як діючого суб'єкта господарювання, що здатний приносити прибуток, цілком можливим стане суттєве нарощення ціни продажу бізнесу.

Процес прийняття управлінських рішень ґрунтується на результатах збору, групування, аналізу та опрацювання спеціальними методами масиву внутрішньої та зовнішньої інформації щодо діяльності підприємства. Вихідний її масив формується системою бухгалтерського обліку, а обробка – управлінського. Саме моделі й методи управлінського обліку здатні сформулювати достовірні оціночні показники, які можуть стати основою визначення поточної ринкової вартості підприємства та узгодження її із балансовою. Особливістю управлінського обліку є його перспективна спрямованість та апелювання прогнозними показниками.

Таким чином, процес вартісно-орієнтованого управління передбачає проведення спеціалізованого аналізу рішень менеджерів щодо їхнього впливу на ринкову вартість підприємства. Такий підхід має свої переваги, до яких варто віднести [8]: більшість управлінських рішень мають кількісне обґрунтування як у частині стратегічного, так і тактичного планування; основні інтереси підприємства переспрямовуються на ринок капіталу та створення інвестиційної привабливості фірми; дерево цілей підприємства трансформується в гармонізовану систему тактичних задач, що спрямовані на довготривалу перспективу та укріплення підприємства на ринку шляхом капіталізації; система управління та досягнення цілей охоплює весь колектив та всі аспекти діяльності фірми, а також її соціальну ідентифікацію тощо.

Проте при впровадженні концепції вартісно-орієнтованого управління варто зважати, що досяжність цілей не завжди може бути виявлена своєчасно, крім того, і не може бути застосоване як інструмент управління. Вартість підприємства – об'єкт стратегічного управління, а тактичні кроки лише узгоджуються з місією, однак не відображають її. Саме тому у світі для визначення стратегічної ефективності компанії використовують показники на основі економічного прибутку, які, з одного боку, найбільшою мірою корелюють із ринковою оцінкою вартості, а з іншого – можуть бути використані в оперативному управлінні компанією [1].

Ефективність операційної діяльності відображає результати основної діяльності підприємства зі збільшення продажів, зниження витрат або підвищення продуктивності. Передбачається, що поліпшення цих показників може бути досягнуте без істотних

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

додаткових інвестицій. Ефективність інвестиційної діяльності відображає ефективність інвестиційних проектів, здійснюваних підприємством. Під інвестиційними проектами в такому випадку розуміються будь-які проекти, пов'язані з інвестуванням грошових коштів (не менше за заздалегідь обумовлену суму) в реальні активи на термін понад 1 рік. Здебільшого ця група показників закріплюється за директором зі стратегії або директором із маркетингу, оскільки саме вони часто приймають рішення про розширення бізнесу і стимулюванні продажів [2].

Група показників управлінського обліку ефективності фінансової діяльності фактично є прерогативою фінансового директора й відображає ефективність його роботи з залучення різних джерел фінансування підприємства, розміщення вільних грошових коштів на фондовому ринку і управління оборотним капіталом [1; 3]. Відповідно, сама система вартісно-орієнтованого управління зміщує акценти топ-менеджменту в сторону фінансової діяльності, що може негативно вплинути на якість управління діяльністю виробничою.

Отже, система вартісно-орієнтованого управління здатна забезпечити узгодження та створення балансу інтересів власників, інвесторів, топ-менеджменту та персоналу, що призводить до синергії їхніх зусиль у напрямку забезпечення прибутковості діяльності на тлі зростання ринкової вартості підприємства. Інформаційну основу для оцінки ефективності діяльності вітчизняних підприємств слугують показники фінансової звітності, які носять абсолютний характер, зокрема суми чистого прибутку та доходів від основної та супутньої діяльності. У міжнародній практиці до складу показників фінансової звітності входять спеціалізовані показники вартісно-орієнтованого управління: EBITDA (Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization) та маржинальна EBITDA. Цей показник є елементом управлінського обліку відображає суму чистого прибутку підприємства до оподаткування, але з вирахуванням амортизації та фінансових витрат. Національні положення (стандарти), незважаючи на їх реформування та прагнення до гармонізації з міжнародними, усе ж не дозволяють на підставі виключно даних фінансового обліку сформувати адекватну інформаційну базу для вартісно-орієнтованого управління. Нині навіть застосовуючи для складання звітності із застосуванням МСФЗ, зважаючи на чинні вимоги Податкового кодексу України та інших нормативів бухгалтерського обліку, показники фінансової звітності українських підприємств однаково не відповідають змісту управлінського обліку та потребам вартісно-орієнтованого управління.

Крім того, у складі фінансової звітності транснаціональних корпорацій можна зустріти інший блок показників, що ґрунтується на принципах та методиках вартісно-орієнтованого управління: чистий операційний прибуток після оподаткування NOPAT (Net Operating Profit After Taxes) [19] або чистий операційний прибуток за вирахуванням відкоригованих податків NOPLAT (Net Operating Profit less Adjusted Taxes) [9]. Ці показники не містять у методиці свого обрахунку елементів дисконтованого грошового потоку та можуть вважатися альтернативним індикатором прибутковості основної діяльності. Єдиним аналогом цього показника у фінансовій звітності вітчизняних підприємств є прибуток від операційної діяльності та чистий прибуток підприємства, який разом із тим не може слугувати основою для зміни та встановлення нової ринкової вартості підприємства [3]. До того ж для цілей формування інформаційного масиву вартісно-орієнтованого менеджменту управлінський облік застосовує інші показники, зокрема рентабельності. Такі показники здатні відображати ефективність використання капіталу, активів та здійснення основної діяльності та набули значного поширення в практиці оцінки вартості підприємства у складі концепції вартісно-орієнтованого управління.

Таким чином, концепція стратегії вартісно-орієнтованого управління, крім уже виокремлених елементів, повинна охоплювати не лише процес зростання вартості підприємства, а і її достовірної оцінки методами управлінського обліку (рисунок).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Рис. Концепція стратегії вартісно-орієнтованого управління

Джерело: розроблено автором.

Висновки і пропозиції. Отже, сучасні концепції стратегії вартісно-орієнтованого управління є подібними у формуванні кінцевої мети та місії підприємства – нарощення вартості підприємства при отриманні прибутку, однак методичної єдності щодо встановлення такої вартості нині немає.

У разі зміни моделі управління підприємством на вартісно-орієнтовану варто здійснити узгодження тактичних задач зі стратегічними цілями на всіх етапах управління та в усіх його складових: на рівні власників, управлінського та виробничого персоналу; у частині виробничої та фінансової діяльності. Поширення моделей вартісно-орієнтованого управління призводить до активізації фондового та інвестиційного ринків як суб'єктів та учасників процесів оцінювання та перепродажу бізнесу або його складових. Відповідно, кон-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

цепція стратегії вартісно-орієнтованого управління являє собою сукупність методів управління підприємством та зовнішніми факторами його функціонування з метою постійного моніторингу та нарощення вартості підприємства при отриманні прибутку.

Ринкова вартість підприємства слугує комплексним індикатором ефективності його діяльності, який охоплює і прибутковість, і фінансово-майновий стан, а також рівень компаративної соціальної відповідальності та репутаційного капіталу підприємства. Концепція стратегії вартісно-орієнтованого управління має перспективне спрямування та охоплює всі елементи потенціалу підприємства, що створює передумови зростання рівня інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання. Модель вартісно-орієнтованого управління для цілей максимізації вартості підприємства охоплює всі аспекти його діяльності та учасників господарського процесу, що дозволяє збалансувати та узгодити їхні завдання та управлінські рішення.

Список використаних джерел

1. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. Москва: Олимп-Бизнес. 1997. 768 с.
2. Глотова Д. Концептуальні засади вартісно-орієнтованого управління підприємством. *Економічний аналіз*. 2013. № 12. ч. 3. С. 76–79.
3. Дипиаса С., Экклз Р. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества. Москва: Альпина Паблишер, 2003. 487 с.
4. Ивашковская И. В. Управление стоимостью компании как инновация. *Корпоративные финансы: перспективы и реальность*: сборник статей участников Третьей международной конференции молодых ученых / под науч. ред. Т. В. Тепловой. Москва, 2006. 256 с.
5. Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Д. Стоимость компаний: оценка и управление. Москва: Олимп Бизнес, 1999. 575 с.
6. Скотт М. Факторы стоимости: пер. с англ. Москва: Олимп-Бизнес, 2000. 432 с.
7. Сотніков А. В. Еволюція концепції вартісно-орієнтованого управління. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13290/1/041_Evoljuc%D1%96ja%20koncept%D1%96%20v_252_257_714.pdf.
8. Сохацька О. М., Островська Г. Й. Інтеграція Balanced Scorecard в систему управління вартістю організації. *Науково-технічний збірник*. 2008. № 85. С. 120–131.
9. Фаїзова С. О. Організаційне забезпечення стратегічного управління на підприємствах. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 1(49). С. 133–138.
10. Цой Р. А. Анализ влияния качества корпоративного управления на стоимость российских компаний. *Проблемы федеральной и региональной экономики: Ученые записки*. 2005. Вып. 9. С. 192.
11. Arnold G., Davies M. Value-Based Management: Context and Application. John Wiley & Sons: Chichester, UK, 2000.
12. Black A., Wright P., Bachman J., Davis J. In Search of Shareholder Value: Managing the Drivers of Performance. Financial Times: London, 1998.
13. Boulos F., Haspeslagh P. and Noda T. Getting the value out of value-based management, INSEAD survey, 2001.
14. Ehrbar A. EVA: The Real Key to Creating Wealth. John Wiley & Sons: N. Y., 1998.
15. Martin J. D. and Petty J. W., Value Based Management – The corporate response to the shareholder revolution, Harvard Business School Press, 2000. P. 249.
16. McTaggart J., Kontes P., Mankins M. The Value Imperative: Managing for Superior Shareholder Returns. NY.: The Free Press, 1994.
17. Rappaport A. Creating Shareholder Value: The New Standard for Business Performance. New York: Free Press, 2000.
18. Savarese, C. Economic Value Added: The practitioner's guide to a measurement and management framework. Warriewood, Australia: Business and Professional Publishing Pty Ltd., 2000.
19. Stewart B. The Quest for Value: A Guide for Senior Managers. Harper Business: N. Y., 1991.

References

1. Breyli, R. (1997). *Printsipu korporativnukh finansov [Principles of corporate finance]*. Moscow: Olimp Biznes [in Russian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Hlotova, D. (2013). Kontseptualni zasady vartisno-oriientovanoho upravlinnia pidpriemstvom [Conceptual foundations of value-oriented enterprise management]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, 12/3, 76–79 [in Ukrainian].
3. Dipiazza, S., Ekkiz, R. (2003). *Budushchee korporativnoi otchetnosti. Kak vernut doverie obshchestva [The future of corporate reporting. How to return the trust of society]*. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].
4. Ivashkovskaya, I. (2006). Upravlenie stoimosti kompanii kak innovatsiia [Company value management as an innovation]. Proceeding from *Korporativnue finansu: perspektivu i realii: sbornik statei uchastnikov konferentsii – Corporate Finance: Prospects and Reality: Collection of articles of the conference participants* (pp. 6-13). Moscow [in Russian].
5. Kouplend, T., Koller, T., Murrin, D. (1999). *Stoimost kompanii: otsenka i upravlenie [Property of companies: evaluation and management]*. Moscow: Olimp Biznes [in Russian].
6. Skott, M. (2000). *Faktory stoimosti [Factors of cost]*. Moscow: Olimp Biznes, [in Russian].
7. Sotnikov, A. (n.d.). Evolution of the concept of value-oriented management. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13290/1/041_Evoljuc%D1%96ja%20koncept%D1%96%20v_252_257_714.pdf.
8. Sohacka, O., Ostrovska, G. (2008). Intehratsiia Balanced Scorecard v systemu upravlinnia vartistiu orhanizatsii [Integration of the Balanced Scorecard into the organization's cost management system]. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk – Scientific and technical collection*, 85, 120–131 [in Ukrainian].
9. Faizova, S. (2015). Orhanizatsiine zabezpechennia stratehichnoho upravlinnia na pidpriemstvakh [Organizational support of strategic management at enterprises]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, 1 (49), 133–138 [in Ukrainian].
10. Tsoi, R. A. (2005). Analiz vliianiia kachestva korporativnogo upravleniia na stoimost rossiiskikh kompanii [Analysis of the impact of corporate governance on the value of Russian companies]. *Problemy federalnoi i regionalnoi ekonomiki: Uchenye zapiski – Problems of the federal and regional economy: Scientific notes*, 9, 192 [in Russian].
11. Arnold, G., Davies, M. (2000). *Value-Based Management: Context and Application*. John Wiley & Sons: Chichester, UK [in English].
12. Black, A., Wright, P., Bachman, J., Davis, J. (1998). *In Search of Shareholder Value: Managing the Drivers of Performance*. Financial Times: London [in English].
13. Boulos, F., Haspeslagh, P., Noda, T. (2001). *Getting the value out of value-based management*, INSEAD survey [in English].
14. Ehrbar, A. (1998). *EVA: The Real Key to Creating Wealth*. John Wiley & Sons: N. Y. [in English].
15. Martin, J. D., Petty, J. W. (2000). *Value Based Management – The corporate response to the shareholder revolution*. Harvard Business School Press [in English].
16. McTaggart, J., Kontes, P., Mankins, M. (1994). *The Value Imperative: Managing for Superior Shareholder Returns*. NY.: The Free Press [in English].
17. Rappaport, A. (2000). *Creating Shareholder Value: The New Standard for Business Performance*. New York: Free Press [in English].
18. Savarese, C. (2000). *Economic Value Added: The practitioner's guide to a measurement and management framework*. Warriewood, Australia: Business and Professional Publishing Pty Ltd. [in English].
19. Stewart, B. (1991). *The Quest for Value: A Guide for Senior Managers*. Harper Business: N. Y. [in English].

Чут Максим Анатолійович – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Чут Максим Анатольевич – аспірант кафедри финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченка, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Chut Maksym – PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maxchut@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7316-7579>

ResearcherID: X-9940-2018

УДК 658.8:657.3

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-122-131

Валерія Білінчук, Олена Соболева-Терещенко
**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ПИВНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ**

Валерия Билинчук, Елена Соболева-Терещенко
**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ПИВНОГО РЫНКА УКРАИНЫ**

Valeria Bilinchuk, Olena Sobolieva-Tereshchenko
**CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS
OF THE UKRAINE BEER MARKET**

Стаття присвячена аналізу сучасного стану пивного ринку в Україні. У роботі представлено статистичні та аналітичні дані відносно стану ринку пива України, а також Литви, Норвегії, Словаччини та Хорватії за останні десять років. На основі проведеного дослідження виділено системні проблеми, які негативно впливають на ефективність роботи виробництва пивних напоїв. Досліджено основних лідерів ринку та тенденції в галузі пива. З'ясовано причини нестабільної ситуації цього ринку. Визначено основні напрями розвитку в умовах економічної кризи. Обґрунтовано необхідність залучення міжнародних інвестицій, що допоможе підвищити обсяги пивного виробництва, сприятиме розвитку галузі українських слабоалкогольних напоїв та економіки України загалом.

Ключові слова: балансові показники; імпорт; експорт; структура ринку; виробництво.

Рис.: 5. Табл.: 3. Бібл.: 11.

Статья посвящена анализу современного состояния пивного рынка Украины. В работе представлены статистические и аналитические данные относительно состояния рынка пива Украины, а также Литвы, Норвегии, Словакии и Хорватии за последние десять лет. На основе проведенного исследования выделены системные проблемы, которые негативно влияют на эффективность работы производства пивных напитков. Исследованы основные лидеры рынка и тенденции в области пива. Выявлены причины нестабильной ситуации этого рынка. Определены основные направления развития в условиях экономического кризиса. Обоснована необходимость привлечения международных инвестиций, которое поможет повысить объемы пивного производства, будет способствовать развитию отрасли украинских слабоалкогольных напитков и экономики Украины в целом.

Ключевые слова: балансовые показатели; импорт; экспорт; структура рынка; производство.

Рис.: 5. Табл.: 3. Библ.: 11.

The article is devoted to the analysis of the current status of the beer market of Ukraine. The paper presents statistical and analytical data on the state of the beer market in Ukraine and Lithuania, Norway, Slovakia, Croatia over the last ten years. On the basis of the study, systemic problems have been identified that negatively affect the performance of beer beverage production. The main market leaders and beer trends are investigated. The reasons of the unstable situation of this market are found out. The main directions of development in the conditions of the economic crisis are determined. The necessity of attraction of international investments, which will help increase beer production volumes, will promote the development of the Ukrainian soft drinks sector and the economy of Ukraine as a whole.

Keywords: balance indicators; imports; export; market structure; production.

Fig.: 5. Table: 3. References: 11.

JEL Classification: L66, L81, M21

Постановка проблеми. Протягом останніх 10 років пивний ринок України перебуває в складній ситуації, зокрема, з 2012 року в пивоварінні спостерігалось поступове зниження виробництва, а 2014 рік став найважчим для всіх національних виробників пива. Причиною падіння продажів є ускладнення політичних відносин із Росією, а також введення певних законодавчих обмежень щодо виробництва пива.

Українська пивоварна сфера економічної діяльності розвивається за рахунок великих іноземних підприємств, що мають високі позиції у Світі. Більшість приватних пивоварень досі не мають змоги вийти на український ринок, оскільки не мають ресурсів для технічного забезпечення та для створення власної мережі збуту. Відповідно, про це говорить і їх низька конкурентоспроможність. Подібні заводи зазвичай припиняють виробництво пива. Інакше вони стають частиною більших підприємств.

Однак таке «поглинання» малих виробництв надає їм хоча б якусь можливість надалі розвивати власне виробництво, сприяти розвитку економіки галузі пивоваріння та забезпечувати населення робочими місцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток ринку пива в Україні є об'єктом дослідження для багатьох фахівців та вчених із харчової промисловості, зокрема А. Абраменкової, Л. Дейнеко, А. Заїнчковського, М. Ляшенко, Т. Ратошнюка, В. Серова, М. Сичевського, О. Чирви та інших. Ґрунтовні дослідження дають змогу з різних сторін оцінити стан та рівень розвитку пивоварної галузі, а також проаналізували проблеми, що з'являються. Проте необхідним чинником розвитку пивного ринку є постійний моніторинг стану пивної промисловості, дослідження головних проблем її розвитку, критеріального виміру економічних показників та чинників. Усе це зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті. Метою статті є оцінка сучасного стану ринку пива, дослідження та пошук шляхів розвитку ринкового середовища, визначення проблем та напрямів розвитку вітчизняної пивної економічної діяльності, надання рекомендацій щодо напрямів розвитку підприємств в умовах загострення конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Серед усіх алкогольних продуктів пиво посідає перше місце за продажами і становить 46,1 % у сегменті алкогольних напоїв [5]. Близько 61% населення України споживають пивні напої. З них на чоловічу частину населення припадає 76 % та, відповідно, 24 % – на жіночу. Необхідно зазначити, що ця тенденція зберігається також відповідно до віку, хоча загалом цільова аудиторія споживачів напою молода. Приблизно 71 % пива споживають люди у віці від 21 до 29 років. Водночас до найбільш стриманішого сегмента споживачів можна віднести населення у віці 51-59 років – таких усього 3 % [1].

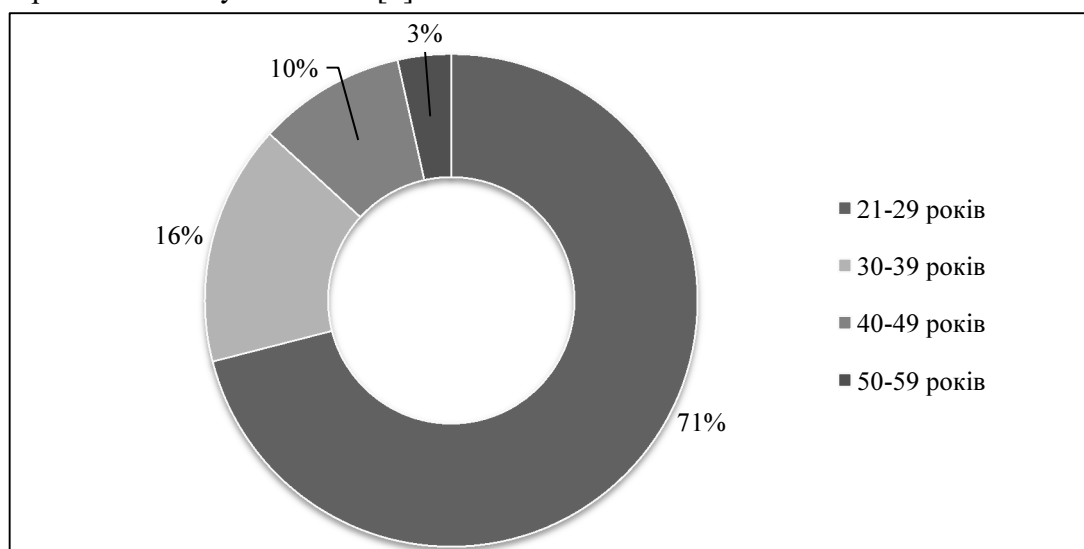

Рис. 1. Вікова структура споживання пивних напоїв в Україні

Джерело: [1; 2; 5].

Останній раз український ринок пива зростав у 2008 році, коли було вироблено 330 млн дал. пива, після цього він почав знижуватися. У сучасному вимірі пивний ринок скоротився майже в 1,5 раза, падіння прискорилося наприкінці 2013 – початку 2014 року. Криза в країні, анексія Криму, військові дії на Сході країни негативно вплинули на результати пивної економічної діяльності. По-перше, експорт пива суттєво зменшився оскільки саме Росія була одним із головних ринків збуту української продукції. По-друге, на скорочення пивного ринку вплинула втрата територій, оскільки основне виробництво одного з лідерів ринку, компанії Anadolu Efes Ukraine, перебувало в Донецьку. За результатами 2015 року компанія мала збитки в обсязі 1,272 млрд грн. У 2016 році падіння ринку пива продовжилось. Тому в I кварталі 2018 року керівництво SAN InBev прийняло рішення про злиття з Efes [3]. Обсяг виробництва пива в Україні в 2018 році становив 175 млн дал., що майже в 1,9 раза менше обсягів виробництва у 2008 році.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Інтеграція України в Європейський простір сприяє формуванню стратегій розвитку пивного ринку відповідно до специфіки ринку ЄС. Серед 28 країн Європейського Союзу на ринку виробників пива виділяється 4 групи країн залежно від обсягів виробництва пива найбільші виробники пива – Великобританія та Німеччина з обсягами виробництва понад 3000 млн дал. на рік, великі виробники – Польща, Іспанія, Нідерланди, Італія, Чехія, Румунія, Бельгія, Франція з обсягами виробництва від 1000 млн дал., до 3000 млн дал., середні виробники – Австрія, Португалія, Угорщина, Данія, Болгарія з обсягами виробництва від 500 млн дал., до 1000 млн дал., малі – Греція, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Словаччина, Хорватія з обсягами виробництва до 500 млн дал.

За обсягами виробництва Україна може бути віднесена до останньої групи країн – з обсягами виробництва до 500 млн дал. на рік. Серед країн цієї групи Норвегія, Литва, Словаччина, Хорватія найбільш наближені до пивного ринку України. Разом з цим Словаччина є країною-сусідом України, має схожу систему фінансових інструментів та чисельність населення [3]. Динаміку розвитку пивного ринку цих країн починаючи з 2008 року по 2017 рік включно представлено на рис 2.

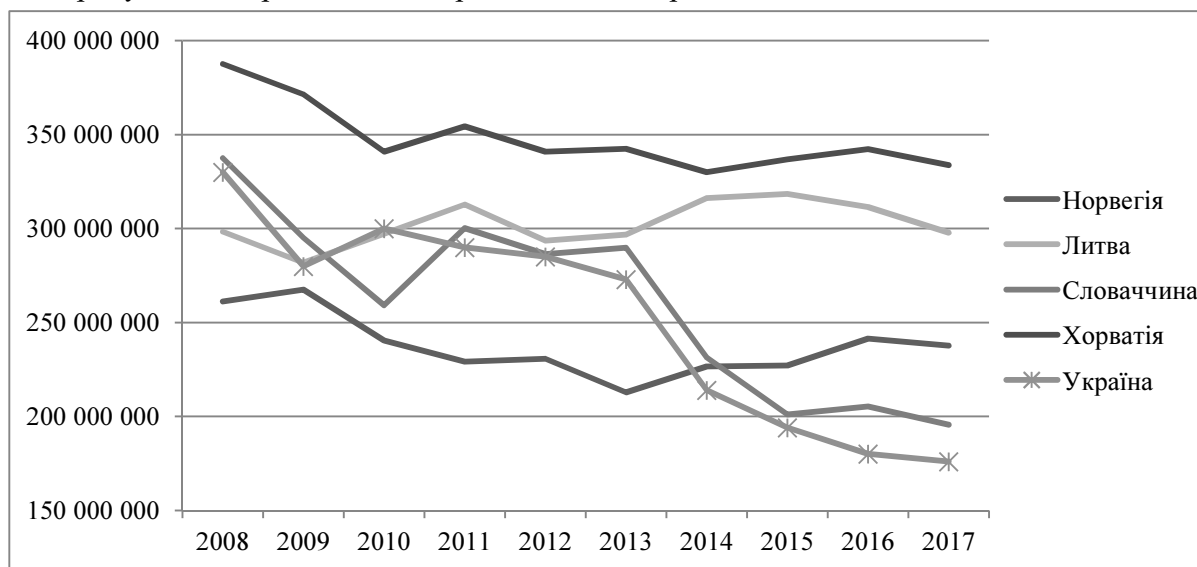

Рис. 2. Обсяг виробництва пива за 2008–2017 рр. (млн дал.)

Джерело: розраховано авторами за даними Eurostat. Sold production, exports and imports Beer [11].

Загальна динаміка пивного ринку України, Норвегії, Словаччини та Хорватії впродовж 2008-2017 років свідчить про стійку тенденцію щодо скорочення обсягів виробництва. Пивний ринок Литви, незважаючи на зростання обсягів виробництва у 2014–2015 роках, у 2017 році повернувся до показників 2008 року. Загалом для країн ЄС четвертої групи з обсягами виробництва пива до 500 млн дал. на рік притаманне падіння виробництва пива в період з 2008 по 2017 роки. Водночас загальні обсяги виробництва пива в країнах ЄС протягом останнього десятиріччя залишались стабільними і з невеликими коливаннями становили 40 млрд дал.

Дослідження динаміки експорту та імпорту пива в період з 2012 по 2017 рік виявили тенденції щодо зростання експорту пива при загальному скороченні обсягів виробництва, таким чином переорієнтація на зовнішній ринок дозволяє виробникам виживати за умови спаду пивного виробництва та скорочення внутрішнього споживання вітчизняного напою (рис. 3).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

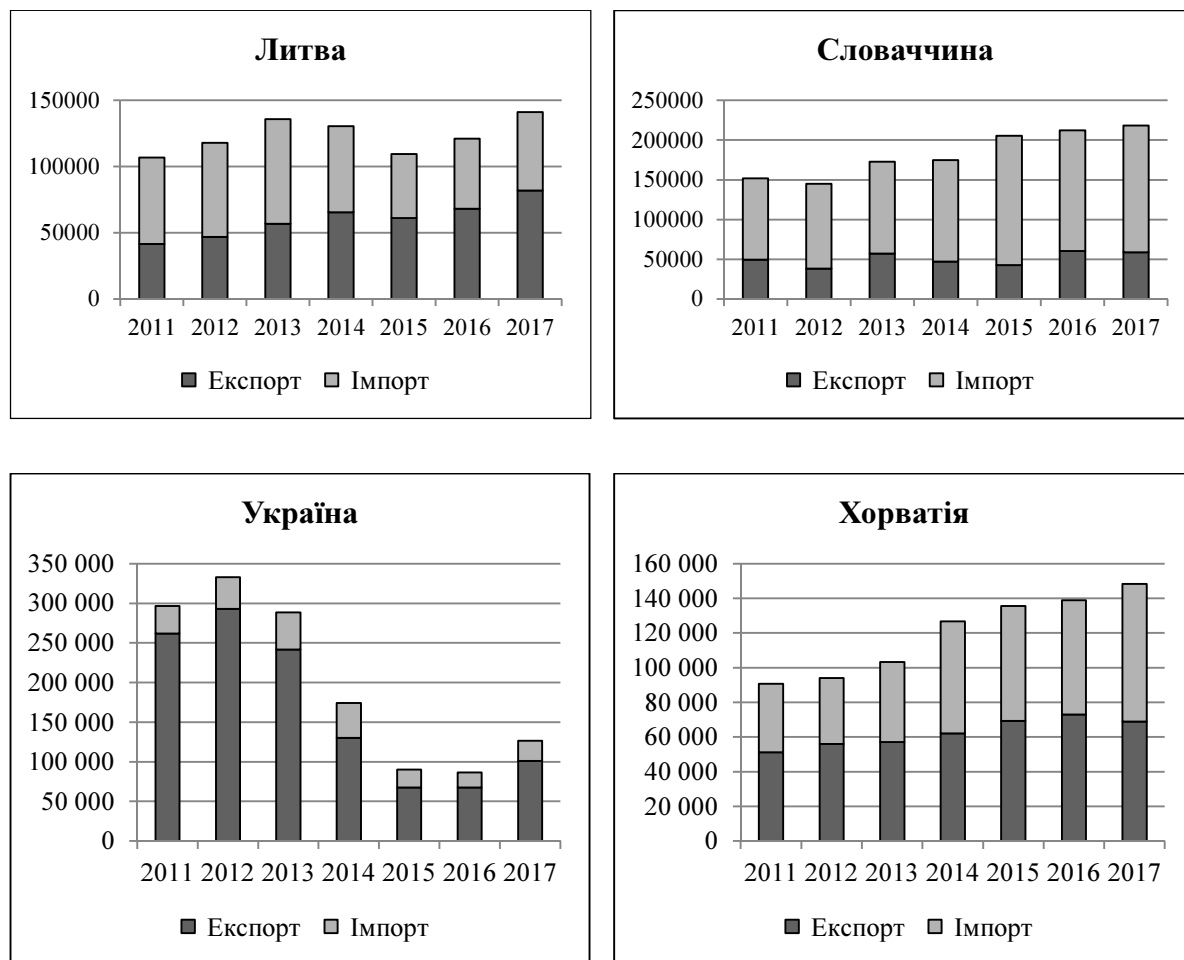

Рис. 3. Обсяг експорту та імпорту пива в 2011–2017 рр. (млн дол.)

Примітка. Дані по Норвегії відсутні.

Джерело: розраховано авторами за даними Eurostat. Sold production, exports and imports Beer [11].

На відміну від загальної тенденції щодо зростання експорту пива в 2011–2017 рр., у Литві, Словаччині та Хорватії, падіння експорту пива в Україні розпочалося ще наприкінці 2013 року та зберігалось до 2017 року. Отже, як на початку падіння, так і в подальшому втрата Україною частки зовнішнього ринку вже не була пов'язана з втратою територій. За підрахунками компанії ПАТ «Carlsberg Ukraine» у 2015 році зниження виробництва пива, не враховуючи території Криму і зони воєнних дій, у порівнянні з результатами 2014 року становило 17 %. Разом з цим за даними Pro Consulting і Державної служби статистики падіння виробництва пива у 2016 році становило 19,6 % [5; 7].

Починаючи з 2017 року в Україні намітилася позитивна динаміка щодо зростання експорту пива. При тому, що взагалі виробництво українського пива знижується, його експорт зростає. За даними Державної фіскальної служби, в 2017 році Україна експортувала більше пива, ніж у 2016 році в 1,7 раза, або 31,81 млн дол. США в грошовому вираженні [5]. У натуральному виразі експорт збільшився в 1,5 раза у порівнянні з 2016 роком. Основними покупцями українського пива в 2017–2018 рр. були Алжир, Білорусь, Молдова. Найбільшу частку експорту займають компанії: «Оболонь», «Carlsberg Ukraine», об'єднані «SAN InBev Ukraine» та «Efes Ukraine», які є найбільшими виробниками пива в Україні. Усі зазначені компанії, крім «Оболонь», належать міжнародним холдингам (рис. 4).

Рис. 4. Структура ринку пива в Україні у % (2018 рік)

Джерело: [5; 7; 8; 9; 10].

Об'єднані «SAN InBev Ukraine» та «Efes Ukraine» – частина корпорації «AB InBev», чий завод розташований в Чернігові, Харкові та Миколаєві. Компанія виробляє 7 з 10 найбільш популярних пивних брендів у світі. Компанія працює на українському ринку з 2000 року. Асортимент продукції AB InBev складається з міжнародних і українських брендів. Серед відомих українських марок пива: «Чернігівське», «Рогань», «Янтар», «Жигулівське Оригінальне», «Bud», «Stella Artois», «Staropramen», «Beck's» та інші.

«Carlsberg Ukraine» – частина групи «Carlsberg Group» в Україні. Компанія володіє трьома заводами, розташованими в Києві, Львові та Запоріжжі. Carlsberg лідирує на ринку України з 2009 року, а з 2016 року став лідером за обсягами виробництва. Згідно з даними агентства Nielsen, у 2017 році частка компанії на ринку становила майже 30%. Carlsberg містить у своєму портфелі більше ніж 500 різних брендів пива. З них в Україні найбільш відомі «Балтика», «Львівське», «Арсенал», «Славутич», «Tuborg», «Holsten», «Carlsberg», «Doms», «Kronenbourg» та інші.

«Оболонь» – український виробник пива з 1980 року. Основна пивоварня розташована в Києві, крім неї, в Україні працює ще вісім заводів. У компанії є власний завод пивного солоду, який за рік виробляє понад 100 тис. тонн сировини. «Оболонь» експортує як пиво, так і солод. Виробник випускає пиво під кількома брендами: «Оболонь», «Магнат», «Nike», «Zibert», «Carling», «Zlata Praha», «Жигулівське», «Десант» та інші.

Основні економічні показники трьох лідерів пивоваріння в Україні, а саме: чистий дохід, чистий прибуток, капітал та активи в динаміці за 2010–2017 рр. свідчать про те, що пивний ринок України перебуває у складному стані. Два з трьох лідерів пивного ринку в період з 2014 по 2016 рік за підсумками діяльності мали мільйонні збитки. Найбільший виробник пива, об'єднані в 2018 році «SAN InBev Ukraine» та «Efes Ukraine», починаючи з 2013 року та 2014 року відповідно мали від'ємне значення чистого прибутку, через що керівництвом двох компаній було прийнято рішення щодо мінімізації збитків за рахунок злиття.

Економічні показники SAN InBEV Ukraine та Anadolu Efes Ukraine за 2010–2017 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Економічні показники SAN InBEV Ukraine та Anadolu Efes Ukraine за 2010-2017 рр.

Показник	Вимір	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SAN InBEV Ukraine									
Чистий дохід	млн грн	3434	3822	4072	3382	3317	3821	4299	4430
Чистий прибуток		420	165	199	-189	-401	-270	-123	-398
Капітал		223	1585	1558	1368	964	693	570	172
Активи		2452	2751	2675	2533	2439	2604	2747	3022
Anadolu Efes Ukraine									
Чистий дохід	млн грн	588	755	1127	1109	167	н/д	н/д	н/д
Чистий прибуток		-27	-20	35	-988	-1272	н/д	н/д	н/д
Капітал		264	228	263	314	-1306	н/д	н/д	н/д
Активи		171	925	1271	2291	1868	н/д	н/д	н/д

Джерело: розраховано авторами на підставі фінансової звітності підприємства [7; 8].

Як свідчать наведені дані, 2014 рік став переломним для пивоварень «SAN InBev Ukraine» та «Efes Ukraine». Причинами насамперед є політичний конфлікт, що розпочався з грудня 2014 року. Наслідками є ускладнення економічної ситуації, девальвація національної валюти й відповідно зниження купівельної спроможності населення. За період 2013-2014 років курс долара США зріс майже вдвічі з 7, 99 грн до 15,76 грн. До моменту злиття двох компаній оприлюднений чистий збиток становив 398 млн грн. За підсумками 2018 року очікується суттєве зменшення чистих збитків «SAN InBev Ukraine» та «Efes Ukraine» внаслідок оптимізації бізнес-процесів та управлінських витрат. Аналогічні заходи, впроваджені в 2016–2017 рр. українським виробником пива - заводом «Оболонь», дозволили підприємству вже в 2017 році отримати чистий прибуток у розмірі 176 млн грн [4] (табл. 2).

Таблиця 2

Економічні показники Оболонь за 2010-2017 рр.

Показник	Вимір	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Чистий дохід	млн грн	3352	4861	4075	3877	4073	4781	3524	4963
Чистий прибуток		89	357	223	195	-538	-335	-183	176
Капітал		817	489	1103	1323	762	390	1340	2495
Активи		3151	918	3595	3661	3795	3930	4687	6881

Джерело: розраховано авторами на підставі фінансової звітності підприємства [4; 9].

Зростання чистого прибутку заводу «Оболонь» забезпечило загальне поліпшення споживчих настроїв, спекотна погода літом 2018 року, футбольний чемпіонат і експортні контракти.

Попередні підсумки 2017–2018 року підтверджують тренд на стабілізацію виробництва пива. Спад, який почався ще десять років тому та різко посилювався в 2014–2015 рр., припинився. Проте не варто розраховувати на помітне зростання пивного ринку найближчими роками. Серед лідерів ринку позитивною динамікою і поліпшенням продуктового міксу виділяється «Carlsberg Ukraine» (табл. 3).

Таблиця 3

Економічні показники Carlsberg Ukraine за 2010–2017 рр.

Показник	Вимір	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Чистий дохід	млн грн	2331	3288	3325	3475	3463	4580	5101	6012
Чистий прибуток		333	400	512	621	845	926	1005	1086
Капітал		1800	2273	2624	3245	3089	3697	2995	3079
Активи		2707	2960	3314	3972	4064	4972	5731	4756

Джерело: розраховано авторами на підставі фінансової звітності підприємства [10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зростання чистого прибутку «Carlsberg Ukraine» пов'язане зі зростанням середніх цін унаслідок поліпшення продуктового міксу – частка ринку брендів компанії виросла як на ринку, так і в портфелі компанії. Враховуючи міжнародний досвід ведення бізнесу компанія змогла вчасно переорієнтуватись на українському ринку та переглянула портфель брендів пива відповідно до споживчих настроїв у періоди загального спаду в 2014–2015 рр., що дозволило їй навіть збільшити чисті прибутки в 2014 та 2015 рр. на 36 та 49 % відповідно до показника 2013 року [10].

Одним з головних інструментів розвитку пивоваріння може стати впровадження в дію Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання виробництва та обігу пива», основні положення якого зосереджені на питаннях ліцензування торгівлі пивом (рис. 5).

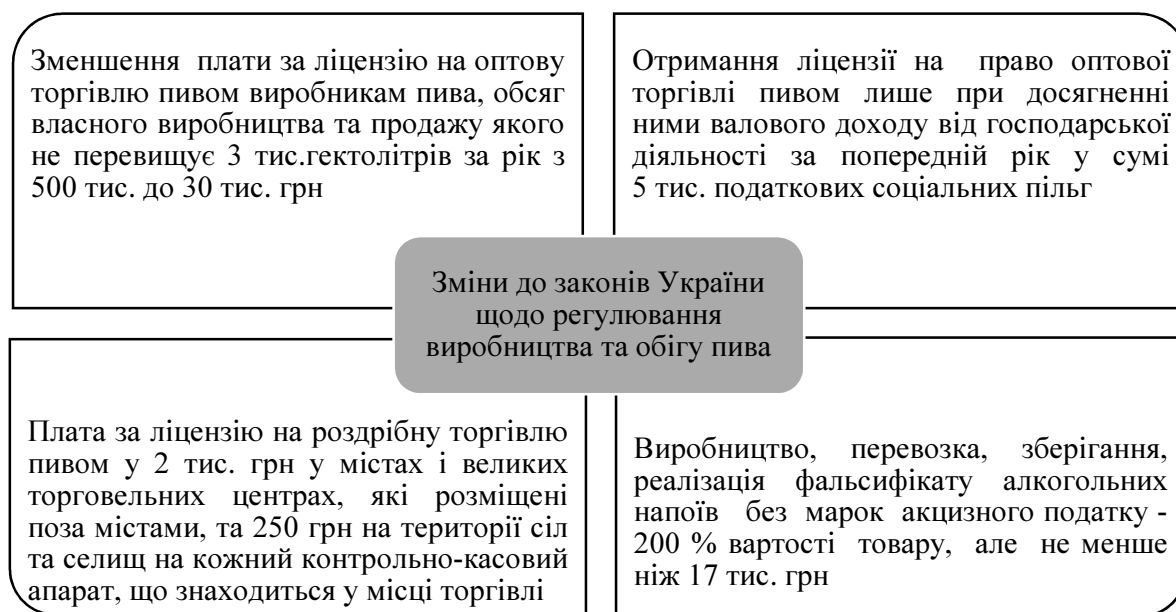

Рис. 5. Пропозиції до Закону щодо регулювання виробництва та обігу пива
Джерело: [6; 7].

На особливу увагу заслуговує пропозиція до проекту Закону не застосовувати фінансові санкції у вигляді штрафів до виробників пива, які здійснювали виробництво пива без ліцензій у період з 1 липня 2015 року до набрання чинності змін цього Закону.

Таким чином, особливостями українського ринку пива за 2010–2017 років визначено:

– Загальна тенденція щодо зменшення обсягів виробництва пива як в Україні, так і в окремих країнах ЄС з аналогічними обсягами виробництва пива.

– Високий рівень внутрішньої конкуренції між виробниками пива та виробниками міцних спиртних напоїв.

– Зміни споживчих настроїв, нестабільна ситуація в країні і, як наслідок, зменшення обсягу споживання пивних напоїв населенням.

– Підвищення споживання торгових марок, що знаходяться в сегменті «Економ».

– Збільшення з 2014 року акцизної ставки з 0,78 грн за літр до 2,48 грн, а потім у 2017 році збільшення ставки для пива із 2,48 грн за літр до 2,78 грн за літр, зміна правил ліцензування і реклами негативно відбилася на пивній індустрії [7].

– Тенденція до скорочення експорту пиву у 2013–2016 рр. при загальному зростанні експорту пива в країнах ЄС з аналогічними обсягами виробництва [11].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– Спостерігається зростання обсягів випуску безалкогольного пива, переважно завдяки зростаючій популярності безалкогольної версії пива на тлі значного підвищення штрафів водіїв.

– Зменшення імпорту пива до України (основними імпортерами пива є Бельгія, Німеччина, Чехія) унаслідок зростання курсу валют [7].

Прогноз для українського ринку пива

– Редакція Закону про нові стандарти для пивної сфери зможе допомогти всім пивоварам. Найбільше користі вона принесе невеликим приватним пивоварням, які виробляють крафтове пиво. Це дозволить отримати якісний продукт і стимулювати розвиток малого бізнесу в Україні. Якщо діюча редакція Закону не буде скасована або відредагована, то налагодити зростання пивоваріння на ринку не вдасться.

– Згідно з даними щодо зростання чистого прибутку «Carlsberg Ukraine», найкраще справи йдуть у міжнародних корпораціях. Світові компанії можуть дозволити собі «перекривати невдачі» на українському ринку за рахунок позитивних результатів у інших країнах, де економіка краще.

– Ціна на акциз може підвищитися знову, оскільки існує рекомендація МВФ підняти акциз ще на 25 %. У будь-якому разі, таке підвищення створить додаткове фінансове навантаження на пивну галузь [2].

– Падіння виробництва пива продовжиться, але темпи його уповільняться. За словами Галини Коренькової - генерального директора галузевого об'єднання «Укрпиво», виробництво слабоалкогольних напоїв у 2018-2020 рр. має стабілізуватися [7].

– Глобальним трендом ринку пива є саме крафтове пиво. Наприклад, у Бельгії в період з 2011 по 2016 їх кількість приватних броварень зросла на 86 %. В Україні тренд не такий яскравий, але може розвинутися, якщо Законопроект № 2971-д ухвалить у другому читанні, і ціна на ліцензію для маленьких виробництв знизиться з 500 тис. грн до 30 тис. грн. Останні зміни в законопроекті були ще у 2016 році [6].

– У світі зростає популярність пива з нетиповими смаками. Наприклад, зі смаком «шоколад», «суниця», «чорниця». За результатами 2015 року, 27 % всього проданого пива відносилось до цієї категорії. Це є наслідком розвитку споживчого ринку та один зі способів привернути увагу аудиторії [1; 2].

– Ще одним із глобальних трендів є об'єднання пивного ринку. Чотири міжнародних корпорації (AB InBev, SABMiller, Heineken і Carlsberg) нині контролюють 47 % ринку і генерують 74 % прибутку галузі. У 2016 році відбулося злиття AB InBev і SABMiller, що призвело до контролю 30 % світового ринку (в обсягах) цією корпорацією, а частка ринку AB InBev зросла на 29 %.

Висновки і пропозиції. Як свідчать результати досліджень, на цьому етапі пивний ринок України перебуває у скрутному положенні, передусім через скорочення обсягів виробництва та споживання продукції на ринку. Насамперед це пов'язано з погіршенням соціально-економічної ситуації в країні, зниженням купівельної спроможності громадян та нестабільною політичною ситуацією, що впливає на розвиток пивної галузі. Негативний вплив має постійне створення нових законів та підвищення акцизу. Проте серед країн ЄС, таких як Норвегія, Литва, Словаччина, Хорватія, які найбільш наближені до пивного ринку України, також проявляється тенденція до зменшення обсягів виробництва.

Усі сфери економічної діяльності промисловості вимагають модернізації виробництва, впровадження інноваційних технологій, збільшення обсягів виробництва продукції, залучення закордонних інвесторів, налагодження роботи на внутрішньому ринку й освоєння нових зовнішніх ринків збуту вітчизняної продукції. Український ринок пива

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

потребує передусім стабільної політичної ситуації, що дозволить зробити вітчизняні сфери економічної діяльності інвестиційно привабливими. За рахунок інвестиції підприємства зможуть вдосконалити та оновити своє виробництво. Саме це забезпечить зниження собівартості продукту, а також розширить асортимент за допомогою виробництва оригінальних сортів пива.

Список використаних джерел

1. Виробництво пива в Україні залишиться на рівні минулого року – прогноз асоціації. URL: <https://agroinsider.com.ua/2018/06/14/virobnictvo-piva-v-ukra%D1%97ni-zalishitsya-na-rivni-minulogo-roku-prognoz-asociaci%D1%97>.
2. АСМ: український ринок пива в першій половині 2016. URL: <http://mresearcher.com/2016/08/acm-ukrainskij-rynok-piva-v-pervoj-polovine-2016.html>.
3. Sobolieva-Tereshchenko O. The Bank Card Market: a Comparative Analysis of Ukraine and its Neighboring Countries. *Comparative Economic Research*. 2018. Vol. 21 (4). P. 25–44. URL: <https://doi.org/10.2478/ser-2018-0025>.
4. Вісник корпорації «Оболонь» / за ред. А. Церковної ; вид-во: Студія корпоративних комунікацій. 2015. № 30 (жовтень-грудень). 47 с.
5. Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання виробництва та обігу пива. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55807.
7. Офіційний сайт Приватного акціонерного товариства «Українська галузева компанія по виробництву пива, безалкогольних напоїв та мінеральних вод “УКРПИВО”». URL: <http://www.ukrpivo.com>.
8. Офіційний сайт компанії САН ІнБев Україна. URL: <http://www.suninbev.com.ua>.
9. Офіційний сайт компанії ПрАТ «Оболонь». URL: <http://obolon.ua>.
10. Офіційний сайт компанії Карлсберг Україна. URL: <http://carlsbergukraine.com>.
11. Sold production, exports and imports by PRODCOM list (NACE Rev. 2) - annual data. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

References

1. Vyrobnystvo pyva v Ukraini zalyshytsia na rivni mynuloho roku – prohnoz asotsiatsii [Beer production in Ukraine will remain at the same level as last year - the association]. Retrieved from <https://agroinsider.com.ua/2018/06/14/virobnictvo-piva-v-ukra%D1%97ni-zalishitsya-na-rivni-minulogo-roku-prognoz-asociaci%D1%97>.
2. ASM: ukrainskyi rynek pyva v pershii polovyni 2016 [ACM: Ukrainian beer market in the first half of 2016]. Retrieved from <http://mresearcher.com/2016/08/acm-ukrainskij-rynok-piva-v-pervoj-polovine-2016.html>.
3. Sobolieva-Tereshchenko, O. (2018). The Bank Card Market: a Comparative Analysis of Ukraine and its Neighboring Countries. *Comparative Economic Research*, 21 (4), 25–44. Retrieved from <https://doi.org/10.2478/ser-2018-0025>.
4. Tserkovna, A. (Ed.) (October-December 2015). Visnyk korporatsii «Obolon» [Gazette of Obolon Corporation]. № 30 [in Ukrainian].
5. Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rehuliuвання vyrobnytstva ta obihu pyva [Draft Law on amendments to certain laws of Ukraine Regulating the Beer Production and Beer Turnover]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55807.
7. Ofitsiynyi sait Pryvatnoho aktsionernoho tovarystva «Ukrainska haluzeva kompaniia po vyrobnytstvu pyva, bezalkoholnykh napoiv ta mineralnykh vod “UKRPYVO”» [Official site of the Ukrainian Joint-Stock Company «Ukrainian Branch Company for the Production of Beer, Soft Drinks and Mineral Waters “UKRPYVO”»]. Retrieved from <http://www.ukrpivo.com>.
8. Ofitsiynyi sait kompanii SAN InBev Ukraina [Official site of SUN InBev Ukraine]. Retrieved from <http://www.suninbev.com.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. Ofitsiyni sait kompanii PrAT «Obolon» [The official site of the “Obolon” LLC]. Retrieved from <http://obolon.ua>.

10. Ofitsiyni sait kompanii Karlsberh Ukraina [Official site of Karlsberg Ukraine]. Retrieved from <http://carlsbergukraine.com>.

11. Sold production, exports and imports by PRODCOM list (NACE Rev. 2) - annual data Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Білінчук Валерія Олександрівна – студент, Київський університет імені Бориса Грінченка (вул. М. Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212, Україна).

Билинчук Валерия Александровна – студент, Киевский университет имени Бориса Гринченко (ул. М. Тимошенко, 13-Б, г. Киев, 04212, Украина).

Bilinchuk Valeria – student, Boris Grinchenko University of Kyiv (13-B M. Tymoshenka Str., 04212 Kyiv, Ukraine).

E-mail: bilinchukvaleria@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0414-2722>

Соболева-Терещенко Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка (вул. М. Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212, Україна).

Соболева-Терещенко Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и экономики, Киевский университет имени Бориса Гринченко (ул. М. Тимошенко, 13-Б, г. Киев, 04212, Украина).

Sobolieva-Tereshchenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance and Economy, Boris Grinchenko University of Kyiv (13-B M. Tymoshenka Str., 04212 Kyiv, Ukraine).

E-mail: o.tereshchenko@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1086-1192>

ResearcherID: G-4271-2016

Scopus Author ID: 57200075835

УДК 336.76

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-132-142

*Юлія Коваленко, Яна Літвін***ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ
ТА НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНИХ РОЗВІДОК***Юлія Коваленко, Яна Літвін***ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ, ИХ КЛАССИФИКАЦИИ
И НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ***Yuliia Kovalenko, Yana Litvin***FINANCIAL INSTRUMENTS, THEIR CLASSIFICATION
AND DIRECTIONS OF INNOVATIVE RESEARCHES**

У статті здійснено аналіз різних підходів до розкриття поняття «фінансові інструменти». Наведено класифікації фінансових інструментів відповідно до міжнародних, європейських і вітчизняних стандартів і нормативно-правових актів. Виявлено, що вони відрізняються як розумінням сутності фінансових інструментів, так і класифікаціями. Доведено, що в нормативно-правовій базі щодо фінансових інструментів недостатня увага приділена новим фінансовим інструментам як продуктів фінансового інжинірингу. Ідентифіковано напрями та умови фінансового інжинірингу, необхідні умови існування інноваційних фінансових інструментів. Наведено визначення структурованого та гібридного фінансового інструменту.

Ключові слова: фінансові інструменти; фінансові активи; цінні папери; контракти; фінансовий інжиніринг.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 12.

В статті проведено аналіз різних підходів до розкриття поняття «финансовые инструменты». Приведены классификации финансовых инструментов в соответствии с международными, европейскими и отечественными стандартами и нормативно-правовыми актами. Выявлено, что они отличаются как пониманием сущности финансовых инструментов, так и классификациями. Доказано, что в нормативно-правовой базе касательно финансовых инструментов недостаточное внимание уделено новым финансовым инструментам как продуктов финансового инжиниринга. Идентифицированы направления и условия финансового инжиниринга, необходимые условия существования инновационных финансовых инструментов. Приведены определения структурированного и гибридного финансового инструмента.

Ключевые слова: финансовые инструменты; финансовые активы; ценные бумаги; контракты; финансовый инжиниринг.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 12.

The article analyzes the various approaches to the disclosure of the concept of "financial instruments". The classification of financial instruments in accordance with international, European and national standards and regulations. It is revealed that they differ both in understanding the essence of financial instruments and in classifications. It is proved that the regulatory framework regarding financial instruments does not pay enough attention to new financial instruments as products of financial engineering. The directions and conditions of financial engineering, the necessary conditions for the existence of innovative financial instruments are identified. The definitions of a structured and hybrid financial instrument are given.

Keywords: financial instruments; financial assets; securities; contracts; financial engineering.

Fig.: 1. Tabl.: 4. References: 12.

JEL Classification: G10

Постановка проблеми. Фінансова та страхова діяльність є багатоаспектною, вона може включати конструювання, моделювання та реалізацію різних фінансових послуг та інструментів, що забезпечуватимуть найкращий кінцевий результат. Для забезпечення цієї мети останніми роками було розширено асортимент фінансових продуктів, лєвова частина елементів яких гарно зарекомендувала себе в економічних і фінансових відносинах. Сучасні фінансові та пов'язані з ними ринки неможливо уявити без похідних і структурованих фінансових продуктів тощо. Варто зважати, що формування попиту на них визначалось глобалізаційними процесами, наслідки яких і нині є недостатньою мірою вивченими. Світову фінансову кризу 2007–2008 рр. часто називають кризами субпрайму (тобто сегмента фінансового ринку, де вона виникла), а також довіри через розширення ринку фінансових інструментів «з низьким ризиком» як результатів фінансового інжинірингу.

Деякі проблеми емісії, обігу та обліку фінансових інструментів потребують ретельного узагальнення та теоретичного аналізу, особливо за умов євроінтеграції економіки України та фінансового сектору зокрема. І не можна з упевненістю передбачати, що використання вітчизняними учасниками фінансового ринку та органами-регуляторами можливостей фінансових інструментів світових ринків капіталу відіграватиме позитивну роль у перспективі. При цьому імплементація зарубіжних нормативно-правових актів та впровадження відповідних практик є природним процесом, однак вони потребують критичного переосмислення та зваженої адаптації до національних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні теоретико-методологічні та практичні аспекти фінансового інструментарію та його впливу на економічні та процеси знайшли висвітлення в працях таких західних дослідників, як Ф. Блек, С. Вайн, Дж. Лінтнер, Г. Марковіц, А. Маркус, Дж. Маршалл, Р. Мертон, Ф. Мишкін, М. Міллер, Х. Мінські, Я. Моссін, Р. Петерсон, Т. Райса, Дж. Тобін, Дж. Трейнор, Ю. Фама, Дж. Фіннерті, В. Шарп, М. Шоулз та ін. В Україні цю проблему досліджують О. Абакуменко, О. Барановський, І. Бурденко, М. Дубина, В. Корнеєв, Т. Кубах, В. Опарін, Л. Примостка, О. Сохацька, В. Шелудько та ін.

Аналіз та узагальнення наукових напрацювань, що присвячені досліджуваній темі, а також ситуація на світових фінансових ринках зумовили необхідність теоретичних розвідок у цій галузі, що й зумовило мету цієї роботи.

Метою статті є визначення сутності фінансових інструментів, їхніх класифікаційних ознак, а також сучасних напрямів і умов фінансового інжинірингу.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з того, що у сучасних економічних джерелах із фінансової проблематики наведено велику кількість визначень фінансових інструментів. Зокрема фінансовим інструментом є [3, с. 85]:

- узаконений сертифікат, яким володіє власник і який засвідчує внесення коштів або майна, що має на меті одержання доходів виключно за рахунок діяльності інших суб'єктів господарювання;
- будь-який фінансовий документ, що засвідчує виникнення прав на грошові та інші цінності, які можна реалізувати або передати іншій особі лише за наявності такого документа;
- будь-які грошові документи, зокрема цінні папери, а також операції з такими паперами;
- контракти, де результат – виникнення відповідної статті в активах одного суб'єкта господарювання, а також, відповідно, статті в пасивах іншого суб'єкта економічної діяльності;
- різні форми фінансових зобов'язань, зокрема для інвестування на різні часові горизонти, для торгівлі на фінансових ринках. До них відносять цінні папери та різноманітні грошові кошти.

На нашу думку, **фінансові інструменти** – це специфічні товари фінансових ринків, які обертаються на цьому ринку, мають грошову вартість, а також за допомогою яких здійснюється розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів. Вони поділяються на різні види за способами, цілями, методами, формами нагромадження коштів, а також відіграють вирішальну роль в організації та механізмі функціонуванні фінансових ринків.

У Системі національних рахунків (СНР'2008) [12] поняття «інструмент» використовується для балансових статей фінансових активів і пасивів відносно як активів, так і зобов'язань. Класифікація фінансових інструментів включає два класи фінансових активів:

- 1) золото в зливках, що належить органам грошово-кредитного регулювання та іншим суб'єктам, які фактично підконтрольні під цим органам, і зберігається як фінансовий актив і є компонентом міжнародних резервів;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2) акції, інші корпоративні цінні папери та участь у фінансовому капіталі. У них немає фіксованої викупної вартості, як це має місце для багатьох інших фінансових активів, але вони є вимогами акціонерів до чистої вартості капіталу корпорації. При цьому класифікація фінансових інструментів стала утрудненою через фінансові нововведення, що привели до розвитку та збільшення використання нових і часто складних фінансових активів та інших фінансових інструментів із тим, щоб задовольнити потреби інвесторів щодо термінів погашення, прибутковості, безпеки та інших чинників. Проблема ідентифікації ускладнюється різноманітністю характеристик фінансових інструментів у різних країнах, а також національними практиками їх обліку та класифікації.

Детальну класифікацію фінансових інструментів за міжнародними стандартами наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація фінансових інструментів у Системі національних рахунків-2008

Фінансові інструменти	Складові та їх визначення
1	2
Монетарне золото та спеціальні права запозичення (СПЗ)	Монетарне золото – золото, що належить органам грошово-кредитного регулювання (або іншим суб'єктам, які перебувають під їх фактичним контролем) і є резервним активом
	Спеціальні права запозичення (СПЗ) – міжнародні резервні активи, що створюються МВФ і розподіляються серед його членів на додаток до наявних резервних активів
Готівкова валюта та депозити	Готівкова валюта – банкноти та монети, що мають фіксовану номінальну вартість і випущені або дозволені до випуску центральним банком або органами державного управління
	Переказні депозити – усі депозити, що можуть бути а) обмінені на банкноти й монети на вимогу за номінальною вартістю без штрафів або обмежень; б) безпосередньо використані для здійснення платежів чеком, переказом, поштовим переказом, списанням, зарахуванням або іншими засобами платежу
Боргові цінні папери	Боргові цінні папери – це інструменти в обігу, що є свідченням борг (векселі, облігації, депозитні сертифікати у вільному обігу, комерційні папери, боргові зобов'язання, цінні папери, що забезпечені активами та інші подібні фінансові інструменти, що зазвичай підлягають торгівлі на фінансових ринках)
Позички	Позички – фінансові активи, що а) виникають, коли кредитор надає кошти безпосередньо дебітору і б) оформлюються документами, що відсутні в обігу
Акціонерний капітал та акції інвестиційних фондів	Акціонерний капітал – всі інструменти та документи, що підтверджують вимоги на залишкову вартість активів корпорації або квазікорпорації після задоволення вимог усіх кредиторів. Включає: а) акції, що включені до лістингу; б) акції, що не включені до лістингу; в) інші види участі в капіталі
	Інвестиційні фонди – установи колективного інвестування, за допомогою яких інвестори об'єднують кошти для інвестування у фінансові або нефінансові активи.
	Фонди грошового ринку – інвестиційні фонди, які інвестують виключно або переважно в короткострокові цінні папери грошового ринку, такі як казначейські векселі, депозитні сертифікатами і комерційні папери. Акції та паї фондів грошового ринку є вимогою на частини вартості чистих активів заснованого фонду грошового ринку. Акції і паї інших інвестиційних фондів є вимогою на частину вартості чистих активів заснованого інвестиційного фонду за винятком фондів грошового ринку
Програми страхування, пенсійного забезпечення та стандартизованих гарантій	Страхові технічні резерви (крім резервів зі страхування життя) включають попередні виплати чистих страхових премій (крім премій зі страхування життя) і резерви для покриття нерегульованих вимог за страховими відшкодуваннями (крім відшкодувань зі страхування життя)
	Права на отримання виплат зі страхування життя та ануїтетам – відображають обсяг фінансових вимог власників полісів до установ, що надають послуги зі страхування життя або виплати ануїтетів

Закінчення табл. 1

1	2
	<p>Права на пенсійні посібники – відображають обсяг фінансових вимог як теперішніх, так і майбутніх пенсіонерів до їх роботодавців або до фонду, що вибраний роботодавцем для виплати зароблених пенсій відповідно до умов трудового договору між роботодавцем і працівником</p> <p>Резерви для врегулювання вимог за стандартизованими гарантіями – складаються з попередніх чистих платежів і резервів, що необхідні для покриття неврегульованих вимог за стандартизованими гарантіями</p>
<p>Похідні фінансові інструменти та опціони на придбання акцій працівниками</p>	<p>Похідні фінансові інструменти – фінансові інструменти, що пов'язані з конкретним фінансовим інструментом, або показником, або товаром, завдяки чому конкретні фінансові ризики можуть бути предметом обміну на фінансових ринках в їх власній якості</p> <p>Опціон на придбання акцій працівниками – це угода, що укладена на певну дату (дату гранту), згідно якого працівник може придбати певну кількість акцій роботодавця за встановленою ціною (ціною виконання) або у встановлений момент часу (дата передачі) або протягом певного періоду часу (період використання), що настає негайно за датою передачі</p>
<p>Інша кредиторська та дебіторська заборгованість</p>	<p>Комерційні кредити та аванси – комерційні кредити на товари та послуги, що надаються корпораціям, органам державного управління, некомерційним організаціям, домогосподарствам та іншому світу, і аванси за незавершену роботу (якщо вона таким чином класифікована у складі запасів матеріальних оборотних засобів) або за виконану роботу</p> <p>Інша дебіторська або кредиторська заборгованість (виключаючи комерційні кредити та аванси) – інша дебіторська та кредиторська заборгованість, крім описаної раніше, тобто не пов'язана з наданням товарів і послуг</p>

Джерело: складено на основі [12].

Згідно з Директивою Європейського парламенту та Ради «Про ринки фінансових інструментів» (2014/65/EU від 15.05.2014), якою внесено зміни до директив 2002/92/EC і 2011/61/EU, до фінансових інструментів віднесено [11]:

1. Оборотні цінні папери.
2. Інструменти грошового ринку.
3. Паї організацій колективного інвестування.
4. Опціони, ф'ючерси, свопи, угоди за форвардними процентними ставками та будь-які інші контракти на деривативи, що пов'язані з цінними паперами, валютою, ставками процента або дохідністю, квотами на викиди або іншими деривативними інструментами, фінансовими показниками або фінансовими заходами, за якими здійснюються фізичні та готівкові розрахунки.
5. Опціони, ф'ючерси, свопи, угоди за форвардними процентними ставками та будь-які інші контракти на деривативи, що пов'язані з товарами, розрахунки за якими повинні бути здійснені готівкою або можуть бути здійснені готівкою за вибором однієї з зі сторін, крім через невиконання.
6. Опціони, ф'ючерси, свопи, угоди за форвардними процентними ставками та будь-які інші контракти на деривативи, що пов'язані з товарами, за якими можуть здійснюватися фізичні розрахунки за умови, що торгівля ними здійснюється на регульованому ринку.
7. Опціони, ф'ючерси, свопи, угоди за форвардними процентними ставками та будь-які інші контракти на деривативи, що пов'язані з товарами, за якими можуть здійснюватися фізичні розрахунки, та не призначені для використання в комерційних цілях, володіють характеристиками інших деривативних фінансових інструментів;
8. Деривативні документи для перенесення кредитних ризиків.
9. Фінансові договори/контракти на різниці.
10. Опціони, ф'ючерси, свопи, угоди за форвардними процентними ставками та будь-які інші контракти на деривативи, що пов'язані з кліматичними змінними, фрахтовими ставками або ставками інфляції або іншими офіційними економічними статис-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

тичними даними, розрахунки за якими повинні бути здійснені готівкою або можуть бути здійснені готівкою за вибором однієї з зі сторін, крім через невиконання зобов'язань чи іншого припинення події, а також будь-які інші контракти на деривативи, що пов'язані з активами, правами, обов'язками, індексами та заходами, які мають характеристики інших деривативних фінансових інструментів.

11. Емісії на викиди, що складаються з будь-яких одиниць, визнаних відповідно до вимог Директиви 2003/87/ЕС (Схема торгівлі викидами).

В Україні класифікацію, визнання, оцінювання фінансових інструментів та розкриття інформації про них розкрито у фінансовій звітності, зокрема у МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання» [5] і МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [4]. Цими стандартами визначено, що фінансовими інструментами є будь-які контракти, які приводять до фінансового активу одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента капіталу іншого підприємства [4; 5]. Подібне визначення міститься й у вітчизняному П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», ними є контракти, які одночасно приводять до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого [8]. Їх класифіковано на: 1) фінансові активи; 2) фінансові зобов'язання; 3) інструменти власного капіталу; 4) похідні фінансові інструменти (рисунок).

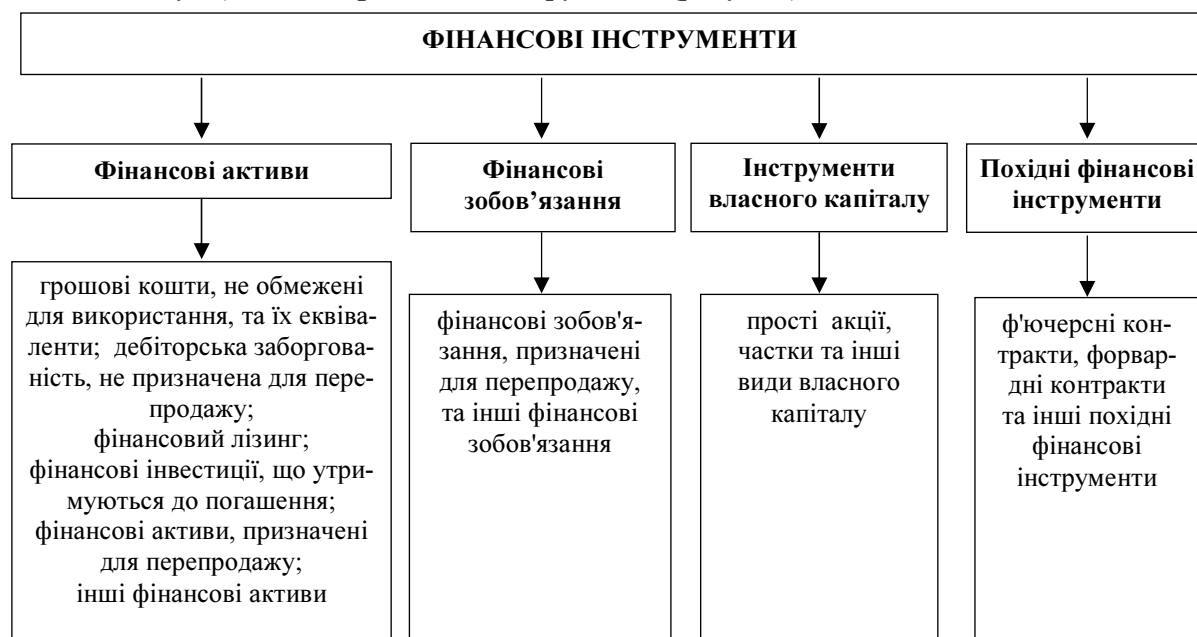

Рис. Класифікація фінансових інструментів у П(С)БО 13

Джерело: побудовано на основі [8].

Фінансові активи – це специфічні активи, тобто законні вимоги власників цих активів щодо отримання відповідних доходів у майбутньому. Зокрема в Системі національних рахунків (СНР-2008) вони є об'єктами, які мають вартість та перебувають у власності економічних суб'єктів, від яких у майбутньому очікується одержання прибутку або інших доходів [8]. Варто зазначити, що поняття «актив», або об'єкт власності, часто використовується для ідентифікації предмета самої угоди, зокрема і дво- чи багатосторонньої, коли конкретний різновид цього активу не відрізняється виокремленим істотним значенням. Ціна на нього зазвичай ілюструє збалансованість попиту та пропозиції на цей фінансовий актив залежно від кон'юнктурних чинників фінансових ринків.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг визначено, що «фінансові активи – це кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів» [6]. У П(С)БО 13 вони ж можуть бути представлені: 1) грошовими коштами та їх еквівалентами; 2) контрактами, що надають право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства; 3) контрактами, що надають право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах; 4) інструментами власного капіталу іншого підприємства [8].

Щодо **фінансових зобов'язань**, то ними є контрактні зобов'язання передати грошові кошти або інші фінансові активи іншим підприємствам або обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємствами на потенційно не вигідних умовах. **Інструменти власного капіталу** – це контракти, що підтверджують права на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування сум за всіма його зобов'язаннями. **Похідні фінансові інструменти** – це інструменти: а) розрахунки за якими провадитимуться в майбутньому; б) вартість яких змінюється зі зміною процентної ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших базисних змінних; в) які не потребують початкових інвестицій [8].

Варто також зазначити, що згідно із Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. [7], фінансові інструменти представлені цінними паперами, строковими контрактами (ф'ючерсами), відсотковими строковими контрактами (форвардами), строковими контрактами на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсотковими, курсовими чи індексними свопами), опціонами, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсними та відсотковими опціонами). При цьому не можна обмежувати цей перелік лише цінними паперами та похідними фінансовими інструментами. Нині у світі набули поширення та розвитку різноманітні гібридні, структуровані та інші фінансові інструменти як продукти фінансового інжинірингу.

За результатами проведеного дослідження І. Полторадневої [9], існують різні трактування фінансового інжинірингу, зокрема як фінансові інновації, конструювання цінних паперів, запаковування та розпаковування цінних паперів, розвиток нової технології та отримання більшого прибутку, технології управління фінансовими ризиками, перерозподіл грошових ресурсів, ризиків, ліквідності тощо. Основні підходи до його трактування наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Провідні підходи до трактування поняття «фінансовий інжиніринг»

Автори	Трактування
1	2
Дж. Фіннерті	Проектування, розробка та реалізація фінансових інструментів і процесів з інноваційною складовою, а також творчі пошуки новітніх підходів щодо вирішення різноманітних проблем у сфері фінансів
Дж. Маршалл і В. Бансал	
К. Зупонідис, М. Думпос і П. Пардалос	Дисципліна фінансовий інжиніринг, незважаючи на свій відносно молодий вік, уже забезпечила унікальну та істотну сукупність знань у сфері фінансових інновацій, що ґрунтуються на технічних (числових, моделюючих) методах різних дисциплін. Основна мета моделювання оптимізуючих розрахунків – отримання нової інформації за залишковим ризиком з метою аналізу поверненості та збільшення прибутку
Ф. Мишкін	Процес виявлення нових фінансових послуг і продуктів. Нововведення визначають: 1) попит і пропозицію, що пов'язані зі зміною пов'язаних чинників; 2) послаблення законодавчого тиску
П. Кудре	Створення, управління та використання похідних цінних паперів
М. К'сперт	Конструювання фінансових інструментів, зокрема цінних паперів

Закінчення табл. 2

1	2
<i>P. Кох</i>	Використання цінних паперів для проведення операцій збільшення ринкової вартості компанії зі стабільними виробничими показниками через механізм поглинання
<i>З. Боді., А. Кейн і Дж. Маркус</i>	Пакування цінних паперів (<i>bundling</i>) і розпакування цінних паперів (<i>unbundling</i>), тобто йдеться про створення нових цінних паперів за допомогою пакування базових і похідних паперів в один комбінований фінансовий інструмент або розподіл доходів від активів для створення цінних паперів різних класів. Процес створення та розробки цінних паперів із заздалегідь програмованими властивостями, що відповідають потребам інвесторів
<i>С. Росс</i>	Розробка нових фінансових інструментів і методів із використанням для цього вже існуючих з метою пошуку технологій управління фінансовими ризиками на строковому ринку цінних паперів за допомогою операцій хеджування

Джерело: систематизовано на основі [9].

Ми трактуємо **фінансовий інжиніринг** як сукупність заходів щодо вирішення завдань підвищення ефективності фінансової та страхової діяльності, зниження її ризиків через рахунок конструювання нових продуктів і технологій, а також використання різних комбінацій уже існуючих фінансових інструментів з метою задоволення інтересів та потреб учасників фінансових відносин [1, с. 218–219].

Застосування індуктивного методу в дослідженні фінансового інжинірингу дозволяє виділити два його напрями (табл. 3).

Таблиця 3

Напрями фінансового інжинірингу

Підвищення ефективності фінансової та страхової діяльності	Конструювання нових фінансових продуктів
Розроблення та реалізація спекулятивних стратегій у торгівлі цінними паперами та похідними	Розроблення нових похідних фінансових інструментів
Управління ризиками (хеджування)	Розроблення інноваційних продуктів, зокрема структурованих
Спекуляція та арбітраж	Створення нового фіктивного капіталу і забезпечення його руху
Отримання прибутку на основі використання ринкових недосконалостей і незайнятих сегментів ринку цінних паперів	Створення нових конвертованих цінних паперів, що можуть бути обмінені на різні фінансові інструменти
Управління корпоративними фінансами	
Оперативне управління (моніторинг) реалізації проектів	

Джерело: [1, с. 218].

Необхідна умова фінансового інжинірингу полягає в модифікації базового активу (англ. *underlying asset*), що відрізняється: 1) гібридністю; 2) структурованістю; 3) представленням як реального активу на противагу фінансовим зобов'язанням [10, с. 367].

1. *Гібридність фінансового інструменту* передбачає створення новітнього інноваційного продукту як комбінації різноманітних за ознаками фінансових інструментів:

– елементарних (зокрема лізинговий договір – комбінація договору оренди та купівлі-пролажу; ILS (англ. *Insurance Linked Securities*) – комбінація облігації та страхового полісу);

– деривативів і елементарних цінних паперів (для прикладу, конвертована облігація – комбінація опціону та облігації);

– деривативів (свопціон – комбінація свопу та опціонного контракту).

В основі критерію відмінності елементарного фінансового інструменту від гібридного лежить відповідна кількість змінних, яка і встановлює його дохідність. До перших відносяться інструменти з єдиною змінною дохідності (акція чи облігація, що прино-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

сять дохід у вигляді дивідендів чи процентів). Натомість другі поєднують властивості кількох елементарних фінансових інструментів, і передбачають наявність більше однієї змінної дохідності. Наприклад, у структурі ILS катастрофічна облигація (англ. CAT Bond) відіграє роль страхового полісу із покриттям збитків від стихійних лих потопів, землетрусів, буревіїв тощо). Коли ж страхова подія не настає, CAT Bond є звичайною облигацією з виплатою процентів.

2. *Структурованість фінансових інструментів* означає відбір та групування подібних за умовами виконання тих або інших фінансових інструментів для формування пулу активів як інструментів фандрайзингу¹ (англ. fundraising), а також інструментів зниження інвестиційних ризиків. *Структурований фінансовий інструмент* часто розуміється як інструмент:

– з інвестиційними якостями, або портфель цінних паперів і деривативів, що сконструйовані в одному продукті;

– дохідність якого залежить від інших простих фінансових інструментів, що входять до його складу. Зазвичай він складається з кредитних продуктів у різноманітних проявах і одного чи кількох похідних інструментів;

– і договірне зобов'язання, що проектується, створюються, випускаються та пропонуються інвесторам, які ставлять перед собою специфічні інвестиційні цілі.

Основними структурованими фінансовими інструментами є ABS (англ. Assets Backed Securities), MBS (англ. Mortgage Baked Securities), CDS (англ. Credit Default Swaps), CDO (англ. Collateralized Debt Obligations).

3. *Представлення базового активу як реального, на відміну від фінансових зобов'язань*, пов'язане з реальними опціонами, зокрема складеними, зокрема опціоном на опціон. По-перше, реальний опціон – це дериватив, а по-друге, – модифікація реального активу (починаючи від простих інструментів і закінчуючи інвестиційними товарами (проектами, заводами, об'єктами інтелектуальної власності, правами, патентами тощо)), що ідентифікує його як інноваційний фінансовий інструмент. Використання таких опціонів набуло поширення в реальному інвестуванні, зокрема в реалізації інноваційних та інших інвестиційних проектів на різних фазах реалізації. Зазначимо, що саме поняття «реальний опціон» еволюціонувало з терміна «фінансовий опціон» і поєднало в собі властивість опціонного механізму повною мірою. Однак зміни базових активів надала йому специфічну роль у реальному бізнесі та протиставила регульованому фінансовому ринку деривативів.

Необхідні умови існування інноваційних інструментів представлено в табл. 4. Основні особливості інноваційних фінансових інструментів відрізняються: новаторським характером; методом конструювання; джерелами дохідності; видами ризиків, що ними можна управляти. Усі вони, власне, мають характер новаторського, однак конкретний фінансовий інструмент сконструйований по-своєму, включає різні джерела дохідності та стосується різного ризику. Однак усі ці критерії є лише необхідними умовами, проте недостатніми.

Достатня умова фінансового інжинірингу – усунення у фінансового інструменту спекулятивних елементів. Їх характерною особливістю є отримання великого прибутку з диверсифікацією ризиків на різних сегментах фінансових ринків. Він має еволюціонувати в інноваційну особливість, власне, новітнього фінансового інструменту, зокрема управління ризиками в реальному бізнесі з прогнозованим помірним прибутком на довгострокових інвестиційних проектах як механізму подолання ендогенних та екзогенних шоків і дисбалансів в економіках країн світу.

¹ Збір добровільних пожертвувань у грошовій або іншій формі, переважно на цілі, що не пов'язані з отриманням прибутку (наукові дослідження, благодійні проекти тощо).

Таблиця 4

Основні ознаки інноваційних фінансових інструментів

Фінансові інструменти	Новаторство	Метод конструювання	Джерела дохідності	Основні ризики (за інституційними одиницями економіки)
Гібридний фінансовий інструмент	+	LEGO	декілька	банківські, ризики інших інституційних інвесторів, зовнішньоекономічні
Структурований фінансовий інструмент	+	LEGO	одне/декілька	банківські, ризики інших інституційних інвесторів
Реальний опціон	+	функціональний	одне	корпоративні, приватних компаній, державних компаній та установ

Джерело: складено на основі [10, с. 371].

Фінансові потрясіння 2007–2008 рр. засвідчили спекулятивний характер насамперед CDS та ABS, які на той час стали реальною «крадіжкою» фінансових ресурсів із наступних років. Загальновідомі «мільні бульбашки», що з'явилися через неконтрольованість обігу інноваційних фінансових інструментів на різних сегментах ринках, призвели до руйнівних наслідків, зокрема банкрутства багатьох (і найуспішніших компаній), зменшення ресурсної бази національних державних бюджетів, погіршення добробуту домогосподарств як економічних суб'єктів.

Зменшити спекулятивну складову можна через: 1) провадження ретельної ідентифікації позичальників, зокрема перевірки платоспроможності та чистота кредитної історії; 2) виключення з диверсифікованого портфелю надто спекулятивних ризиків і включення до нього елементарних активів із низькими інвестиційними ризиками; 3) запровадження жорсткого контролю за фінансовою та страховою діяльністю.

Висновки та пропозиції. Фінансові інструменти є товарами фінансового ринку, які обертаються на цьому ринку, мають грошову вартість, а також за допомогою яких здійснюється розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів. Вони поділяються на різні види за способами, цілями, методами, формами нагромадження коштів, а також відіграють найсуттєвішу роль у функціонуванні та організаційному механізмі фінансового ринку.

Нині у світі набули поширення та розвитку різноманітні гібридні, структуровані та інші фінансові інструменти як продукти фінансового інжинірингу. Фінансовий інжиніринг визначений як сукупність заходів щодо вирішення завдань підвищення ефективності фінансової та страхової діяльності, зниження її ризиків через рахунок конструювання нових продуктів і технологій, а також використання різних комбінацій уже існуючих фінансових інструментів з метою задоволення інтересів та потреб учасників фінансових відносин. Необхідна умова фінансового інжинірингу – модифікація базового активу, що полягає в його: 1) гібридності; 2) структурованості; 3) представленні як реального активу на противагу фінансовим зобов'язанням.

Для зменшення спекулятивної складової фінансових інструментів пропонується система заходів, що пропонується світовою фінансовою спільнотою. Це спричиняє пошук нових напрямів розвідок у сфері фінансового інжинірингу, винайдення новітніх фінансових інструментів і механізмів торгівлі, що забезпечуватимуть стійкість фінансової системи загалом.

Список використаних джерел

1. Інноватика на фінансових ринках: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. С. В. Онишко. Ірпінь: УДФСУ, 2018. 466 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Коваленко Ю. М. Фінансовий ринок і ринок фінансових послуг: сутність, сегменти, суб'єкти. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 101–112.
3. Коваленко Ю. М. Фінансові інструменти в сучасному вимірі. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2010. № 2 (49). С. 84–90.
4. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015.
5. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти : розкриття та подання». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559. URL: <https://zakon.help/law/559>.
9. Полтораднева И. Л. Финансовый инжиниринг инновационных финансовых инструментов в условиях нарастающей нестабильности на финансовых рынках: мировой и российский опыт: монография. Йошкар-Ола, Коллоквиум, 2013. 132 с.
10. Фінансовий ринок: підруч.: у 2-х т. / кер. авт. кол. і наук. ред. Ю. М. Коваленко. Ірпінь: УДФСУ, 2018. Т. 1. 442 с.
11. On markets in financial instruments and amending: Directive of the European Parliament and of the Council: of 15.05.2014 №2014/65/EU (Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU). URL: <http://www.eufsp.com/laws.html>.
12. System of National Accounts 2008–2008 SNA. URL: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>.

References

1. Onyshko, S. (Eds.). (2018). *Innovatyka na finansovykh rynkakh [Innovation in the financial markets]*. Irpin: UDFSU [in Ukrainian].
2. Kovalenko, Yu. M. (2013). The financial market and the financial services market: essence, segments, subjects. *Finansy Ukrainy – Finance Ukraine*, 1, 101–112 [in Ukrainian].
3. Kovalenko, Yu. M. (2010). Finansovi instrumenty v suchasnomu vymiri [Financial instruments in the modern dimension]. *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Herald of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)*, 2 (49), 84–90 [in Ukrainian].
4. Mizhnarodni standarty bukhhalterskoho obliku 39 «Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka» [International Accounting Standards 39 Financial Instruments: Disclosure and Presentation] (on January 1, 2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015.
5. Mizhnarodni standarty bukhhalters'koho obliku 32 «Finansovi instrumenty: rozkryttia ta podannia» [International Accounting Standards 32 Financial Instruments: Recognition and Measurement] (on January 1, 2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
6. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2664-III (12.07.2001). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
7. Pro tsinni papyry ta fondovi rynok [On Securities and the Stock Market] № 3480-IV (23.02.2006). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>.
8. Polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 13 «Finansovi instrumenty» [Regulation (Standard) of Accounting 13 «Financial Instruments»]. Retrieved from <https://zakon.help/law/559>.
9. Poltoradnaya, Y. L. (2013). *Finansovyy inzhiniring innovatsionnykh finansovykh instrumentov v usloviakh narastaiushego nestabilnosti na finansovykh rynkakh: mirovoi i rossyiskiy opyt [Financial engineering of innovative financial instruments in the conditions of growing instability in the financial markets: world and Russian experience]*. Ioshkar-Ola, Kollokvium [in Russian].
10. Kovalenko, Yu. M (Eds.). (2018). *Finansovyy rynok [The financial market]*. Irpin: UDFSU [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

11. On markets in financial instruments and amending: Directive of the European Parliament and of the Council: of 15.05.2014 №2014/65/EU (Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU). Retrieved from <http://www.eufsp.com/laws.html>.

12. System of National Accounts 2008–2008 SNA. Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>.

Коваленко Юлія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Коваленко Юлія Михайлівна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансовых рынков, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Kovalenko Yuliia – Doctor of Economics, Professor, Professor of Financial Markets Department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: kovalenko0202@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5678-3185>

ResearcherID: H-4742-2018

Літвін Яна Анатоліївна – здобувач, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 36, м. Київ, 03022, Україна).

Литвин Яна Анатоліевна – соискатель, Институт последипломного образования Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (ул. Васильковская, 36, г. Киев, 03022, Украина).

Litvin Yana – candidate, Institute Of Continuing Education Taras Shevchenko National University of Kyiv (36 Vasykivska Str., 03022 Kyiv, Ukraine).

E-mail: Yana.Igymnova@gmail.com

УДК 378.1:334.764.47

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-143-154

Ірина Лисенко

**МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ
ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Ірина Лысенко

**МЕХАНИЗМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ
КЛАСТЕРОВ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Iryna Lysenko

**INTERACTION MECHANISM OF REGIONAL INNOVATIVE CLUSTERS
AND HIGHER EDUCATION**

У статті проаналізовано стан вищої освіти в Україні, зокрема в Чернігівському регіоні. Визначено основні проблеми вищої освіти та запропоновано шляхи їх вирішення. Доведено, що взаємодія системи вищої освіти з інноваційними кластерами дозволить суттєво покращити її якість, стимулювати розвиток науково-освітнього потенціалу, а також позитивно впливатиме на соціально-економічне зростання регіону. Розглянуто сутність та основні складові інноваційного кластера, визначено взаємодію такого кластера із системою вищої освіти (на прикладі Chernihiv IT Cluster).

Наукова новизна цього дослідження полягає в розробці й обґрунтуванні теоретичних та практичних засад формування механізму взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти. У результаті дослідження вперше розроблено механізм взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти. Запропонований механізм спрямований на організаційно-інвестиційне забезпечення взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти.

Механізм враховує стимулюючі та стримуючі фактори взаємодії, а також містить організаційний та інвестиційний блоки, які забезпечують результативність дії механізму щодо ефективної співпраці інноваційного кластера із системою вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта; якість вищої освіти; інноваційний кластер; механізм взаємодії; науково-технічний потенціал; конкурентні переваги; соціально-економічний розвиток регіону.

Рис.: 1. Бібл.: 21.

В статье проанализировано состояние высшего образования в Украине, в частности в Черниговской области. Определены основные проблемы высшего образования и предложены пути их решения. Доказано, что взаимодействие системы высшего образования с инновационными кластерами позволит значительно улучшить ее качество, стимулировать развитие научного и образовательного потенциала, а также окажет положительное влияние на социально-экономическое развитие региона. Рассмотрены сущность и основные составляющие инновационного кластера, определено взаимодействие такого кластера с системой высшего образования (на примере Chernihiv IT Cluster).

Научная новизна данного исследования заключается в разработке и обосновании теоретических и практических принципов формирования механизма взаимодействия инновационного кластера и системы высшего образования. В результате проведенного исследования впервые разработан механизм взаимодействия инновационного кластера и системы высшего образования. Предложенный механизм направлен на организационно-инвестиционное обеспечение взаимодействия инновационного кластера с системой высшего образования.

Механизм учитывает стимулирующие и сдерживающие факторы взаимодействия, а также содержит организационные и инвестиционные блоки, обеспечивающие результативность механизма в части эффективного взаимодействия инновационного кластера с системой высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование; качество высшего образования; инновационный кластер; механизм взаимодействия; научно-технический потенциал; конкурентные преимущества; социально-экономическое развитие региона.

Рис.: 1. Библ.: 21.

The article analyzes the state of higher education in Ukraine, in particular in the Chernihiv region. The main problems of higher education are defined and ways of their solution are proposed. It is proven, that interaction of the higher education system with innovative clusters allow significantly improve its quality, stimulate the development of scientific and educational potential, and will also positively impact on the socio-economic development of the region. The essence and main components of the innovation cluster are considered, the interaction of such a cluster with the higher education system is determined (for Chernihiv IT Cluster).

The scientific novelty of this research lies in the development and justification of theoretical and practical principles of the interaction mechanism formation for the innovative cluster and the higher education system. For the first time an interaction mechanism of the innovation cluster and the system of higher education was developed. The proposed mechanism is aimed at organizational-investment provision of the interaction of the innovative cluster with the system of higher education.

The mechanism takes into account the stimulating and restraining factors of interaction, and also contains organizational and investment blocks that ensure the effectiveness of the mechanism for the effective interaction of the innovation cluster with the system of higher education.

Keywords: higher education; higher education quality; innovation cluster; interaction mechanism; scientific and technical potential; competitive advantages; socio-economic development of the region.

Fig.: 1. References: 21.

JEL Classification: H52, I20, I21, I28, O31, O32

Постановка проблеми. Наука та освіта відіграють важливу роль у формуванні економіки знань. Сьогоднішні інвестиції в науково-технічний прогрес і розвиток системи підготовки та перепідготовки кадрів є важливою передумовою для забезпечення економічного зростання в середньо- і довгостроковій перспективі. У країнах, які орієнтовані на постійне покращання якості життя громадян, зміцнення конкурентних позицій у світі, велику увагу приділяють проблемам розвитку свого освітнього й наукового потенціалу, зокрема шляхом створення інноваційних кластерів.

Варто зауважити, що якість освіти в Україні була проголошена національним пріоритетом, проте багато українських учених, які вивчають освітні процеси, відзначають, що в цій сфері не було досягнуто значного прогресу. Незважаючи на всі зусилля, наша освіта не цілком відповідає вимогам життя, науки та бізнесу.

Останніми роками Україна зазнала принципових змін у пошуку нового, ефективного формату відносин між наукою, вищою освітою та наукомістким бізнесом. Сучасні освітні практики впроваджують інноваційні моделі взаємодії за схемою так званого «трикутника знань»: наука – освіта – інновації. Важливе значення в діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) має їх взаємодія з інноваційними кластерами. Треба зазначити, що відносини вищої освіти з потребами ринку праці є однією з найбільш актуальних проблем розвитку вищої освіти на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування, функціонування та розвитку інтегрованих інноваційних структур у різних галузях економіки присвячені роботи вітчизняних та закордонних учених: М. Войнаренка, С. Соколенка, О. Папковської, М. Портера, В. Ільчука, З. Герасимчук, І. Грищенко, В. Куденко, М. Плутової, Г. П'ятницької, О. Кукліна, О. Романовського Л. Федулової, Дж. Хамфріта, Н. Холявко, С. Шкарлета та інших [2; 4–14; 18; 21].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас потребує ґрунтовного дослідження питання впливу інноваційних структур – кластерів на розвиток системи вищої освіти. Зокрема обґрунтування теоретичних і практичних засад формування механізму взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти.

Метою статті є розробка й обґрунтування теоретичних та практичних засад формування механізму взаємодії інноваційних кластерів із системою вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ характеризується посиленням ролі університетів як основних суб'єктів генерації та розвитку наукового потенціалу регіонів; створенням системи консолідуючих функцій ЗВО в єдину національно-регіональну систему освіти, що відзначено в документах Болонського процесу.

Як зазначено в матеріалах урядового порталу [16]: масштабна реформа освіти в Україні стала можливою завдяки прийняттю рамкового Закону України «Про освіту» [15]. Яким визначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, його талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетенцій, виховання відповідальних громадян, здатних усвідомлено суспільно вибирати і спрямовувати свою діяльність на користь інших людей і суспільства, збагачуючи на цій основі інтелектуальний, економічний, творчий, культурний потенціал українського народу, підвищуючи освітній рівень громадян для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

У сфері науки реформа покликана покласти край ізоляції і стагнації у сфері досліджень, сформувати запит на якісну підготовку дослідників і якісні розробки в галузі фундаментальних і прикладних наук, щоб подолати розрив між дослідженнями та впровадженням їх результатів, інтегрувати вищу освіту і науку України в освітній та дослідницький простір Європейського Союзу [16].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Однак процеси, що відбуваються в межах модернізації вищої освіти, поки що не дають бажаних результатів. Саме тому гостро постає питання реформування галузі із залученням інноваційних кластерів.

У світі існує чимало прикладів, коли університети виступають сполучною ланкою, яка координує діяльність інших учасників кластера. Поліпшення ефективності наукової і дослідницької роботи з обдарованою молоддю неможливе без спільної взаємодії закладів вищої освіти з інноваційними структурами.

З метою удосконалення координації та підвищення якості вищої освіти, досліджень у тісній співпраці інноваційного кластера із закладами вищої освіти можуть створюватися новітні спеціалізовані науково-дослідні лабораторії та інститути, центри інноваційного розвитку [6].

За даними European Cluster Observatory та European Cluster Collaboration Platform [19; 20] понад 100 інноваційних кластерів діють на території Європейського Союзу (Таллінн, Лондон, Оксфорд, Амстердам, Варшава, Париж та ін.), в яких різний рівень інноваційного розвитку, заробітних плат та обсягу експорту освітніх послуг. Прикладом такого кластера, створеного з нуля, є Міжнародне академічне місто в Об'єднаних Арабських Еміратах (Дубай). Воно налічує більш ніж 30 навчальних закладів із різних регіонів і понад 450 компаній (центри професійної підготовки, мовні школи, приватні та державні школи, денні школи, навчальні центри, центри перепідготовки, центри оцінки персоналу, науково-дослідні інститути, спортивні та культурні центри тощо). Крім того, технополіси, які є складовою інтелектуальної інфраструктури регіонів, успішно працюють в Японії, наукові та дослідницькі парки – у США (Каліфорнія). А коледжі й університетські містечка з регіональною спеціалізацією та групами дослідницьких підрозділів їхніх університетів сприяють розвитку місцевої економіки [3–6; 20].

Розглядаючи ситуацію в Україні, треба зауважити, що складна демографічна ситуація, деструктивні соціальні та економічні чинники призвели до зменшення контингенту учнів і скорочення кількості навчальних закладів. Крім того, одним із найболючіших питань нині в галузі вищої освіти є підвищення її якості.

Зміна стандартів освіти вимагає принципового переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість освітнього процесу, а також зміст, методи, форми навчання, системи контролю та оцінки. Відповідно, скориговані навчальні програми і програми ЗВО. Для заохочення студентів до наукової, науково-технічної, інноваційної роботи, зокрема наукових та практичних конференцій, семінарів, круглих столів, олімпіад широко практикується навчання за індивідуальними планами.

Освіта в Чернігівському регіоні є невід'ємною частиною державної системи освіти України. Вона має свої регіональні особливості, пов'язані з несприятливою демографічною ситуацією, специфікою економіки та її аграрним сектором, традиціями, побутом, культурою та соціальними факторами.

Пріоритетом розвитку освіти в регіоні є рівний доступ до якісної вищої освіти. Варто зауважити, що одним із головних завдань Програми економічного і соціального розвитку Чернігівського регіону на 2019 рік є підвищення якості і конкурентоспроможності вищої освіти.

Цієї мети можна буде досягти завдяки підвищенню якості надання освітніх послуг через впровадження системи функціонування освітніх округів (англ. education district), а також поглибленому вивченню окремих предметів, тісної співпраці закладів вищої освіти з інноваційними кластерами. Попередня профільна підготовка дасть змогу підвищити конкурентоспроможність випускника на ринку праці.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Крім того, планується створити центри професійно-технічної освіти для впровадження інноваційних технологій для підготовки трудового персоналу відповідно до потреб регіонального ринку праці. Визначальну роль у науковій сфері регіону відіграють заклади вищої освіти, наукова діяльність яких спрямована на вивчення проблемних питань, що входять до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. На базі ЗВО створено та функціонують науково-дослідні лабораторії, у яких зосереджено висококваліфікований науковий потенціал, інноваційні технології та сучасне обладнання [12].

Згідно з даними Головного управління статистики в Чернігівській області у 2018/19 навчальному році здійснюють підготовку студентів 23 заклади вищої та фахової передвищої освіти, які забезпечують навчання понад 22 тисяч студентів [1]. Послуги перепідготовки та післядипломної освіти надає Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. Що стосується дослідницької роботи ЗВО Чернігівщини, то зазначимо, що аналіз статистичних даних, результатів та ефективності досліджень і розробок дає можливість визначити певні позитивні тенденції та окреслити проблеми, які необхідно вирішити.

Чернігівський національний технологічний університет перший серед ЗВО регіону отримав сертифікат Міжнародного стандарту якості серії ISO 9000. Він є лідером із надання освітніх послуг у підготовці фахівців із технічних та гуманітарних спеціальностей і державних службовців, а також перепідготовки та післядипломної освіти з різних спеціальностей.

Науковці Чернігівського національного технологічного університету приділяють особливу увагу проблемам чистих енергоресурсів та ресурсозберігаючих технологій, виробництву нових речовин і матеріалів, перспективним інформаційним технологіям тощо.

За результатами досліджень в останні роки посилилася наукова співпраця з іноземними закладами вищої освіти, науковими міжнародними фондами та організаціями.

Чернігівський національний технологічний університет уклав ряд угод про науково-технічне та науково-педагогічне співробітництво з провідними європейськими навчальними закладами, зокрема Великобританії, Швеції, Естонії, Польщі, Словаччини, Болгарії та ін.

Ситуація, що склалася на сьогодні в галузі, вимагає внесення змін у сфері вищої освіти, яку необхідно адаптувати для задоволення поточних потреб економіки регіону та його інноваційного розвитку. Отже, проаналізувавши стан системи вищої освіти Чернігівського регіону, можна виділити такі проблеми:

- значне зменшення контингенту учнів протягом останніх 15 років через непросту демографічну ситуацію;
- відсутність інноваційної інфраструктури;
- збільшення кількості малокомплектних шкіл, що негативно впливає на фінансове забезпечення галузі та якість освітніх послуг;
- низька матеріально-технічна підтримка закладів освіти;
- відсутність економічних стимулів для впровадження нових науково-технічних розробок;
- низький рівень інформаційно-комунікаційних технологій, що використовуються в навчанні;
- відсутність механізмів взаємодії інноваційних структур із системою вищої освіти;
- недостатній рівень фінансування освітнього сектору тощо [6; 9; 12; 13; 18].

Серед заходів, що можуть сприяти покращанню якості вищої освіти, значна роль належить використанню потенціалу інноваційних кластерних структур, які стимулюють розвиток внутрішнього ринку, зміцнюють економічну та соціальну складову регіону, підвищують його конкурентоспроможність. Регіональні інноваційні кластери утво-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

рюють міцну основу для вирішення проблем зайнятості населення. Вони стимулюють розвиток науково-виробничого потенціалу, прискорюють зростання конкурентного потенціалу території, забезпечують соціальну стабільність регіону [12].

Для початку надамо пояснення щодо поняття «інноваційний кластер», його формування та функціонування. Інноваційний кластер являє собою неформальне об'єднання різних організацій (промислові компанії, дослідницькі центри, підприємці, заклади вищої освіти, органи державного управління, громадські організації тощо), як найбільш ефективну форму досягнення високого рівня конкурентоспроможності його учасників. Крім того, він може включати ряд інноваційних структур із різних секторів економіки регіону, фінансових та кредитних установ, які розширюють свої можливості в частині накопичення інвестиційного потенціалу інновацій, оновлення матеріально-технічної бази своїх учасників, окремих галузей і регіону загалом.

Концепція формування інноваційних кластерів ґрунтується на зв'язках і взаємозалежності інноваційних та інвестиційних інститутів, технологічно розвинених та інноваційних підприємств і установ, інтегрованих у мережеву структуру, діяльність якої може координуватись певним органом управління.

Реальні інноваційні кластери повністю реалізують свій потенціал за наявності ефективних схем та механізмів фінансування інновацій, що забезпечує надійне фінансування інноваційних проєктів у вигляді прямих інвестицій, мобілізованих коштів амортизаційного фонду або тимчасово вільних коштів партнерів [12].

Основним принципом формування інноваційного кластера є вибір пріоритетних напрямів наукового, технічного й технологічного розвитку економіки території. Враховуючи науковий та інноваційний потенціал об'єктів, що беруть участь у вирішенні поставлених завдань. Учасники інноваційного кластера, завдяки ефективній спільній роботі мають актуальну інформацію про діяльність підприємств, ринки збуту та трудові ресурси. Це забезпечує якісне стратегічне планування як на рівні влади, так і на рівні підприємств. Учасники кластера об'єднують свої ресурси та ресурси фінансових установ для створення нових продуктів, досягнення синергетичного ефекту й отримання доступу до нових знань, технологій і ринків [12].

На нашу думку, важливою умовою розвитку вищої освіти є тісна співпраця з інноваційними структурами – кластерами. Прикладом такої успішної діяльності є співпраця Чернігівського національного технологічного університету з інноваційним кластером Chernihiv IT Cluster. Така взаємодія створює сприятливі умови для розвитку інноваційних проєктів, у тому числі навчальних і практичних центрів галузевого напрямку, експериментальних виробничих об'єктів. Це дозволить підвищити рівень професійної підготовки майбутніх фахівців, кваліфікації педагогічних працівників та впроваджувати інноваційні методики навчання.

Інноваційним кластером Chernihiv IT Cluster на базі ЧНТУ проводяться олімпіади, конференції, симпозіуми, тренінги, стажування, практики в ІТ компаніях тощо. У липні 2018 року Чернігівський ІТ Кластер у співпраці з Чернігівським національним технологічним університетом створив навчальну програму ProsvITa, завдяки якій студенти мають змогу познайомитися з широким колом ІТ напрямків, зрозуміти, що є ІТ індустрія зсередини і що очікує їх у майбутньому, коли вони розпочнуть пошуки роботи. Мають змогу поглибити знання про різні напрямки ІТ сфери, почути практичні кейси, поради і корисну інформацію від досвідчених фахівців щодо сучасних технологій, кар'єри, власного розвитку та самовдосконалення.

Спікери діляться з учасниками своїм досвідом, успіхами та помилками, порадами щодо того, де отримати додаткову інформацію по темах та як самостійно розвиватися, використовуючи сучасні можливості і технології. Така співпраця – це можливість вий-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ти за межі навчальної програми, отримати нові знання, почути про досвід професіоналів, поспілкуватись із провідними ІТ спеціалістами місцевих компаній під час їх knowledge sharing та поставити питання [17].

До інноваційного кластера Chernihiv IT Cluster входять: заклад вищої освіти – Чернігівський національний технологічний університет – ядро кластера, інноваційні підприємства SendPulse, Acropolium, LiteraMicrosu, Astound Commerce, PamPam, Jevera Software Solutions, Valtech, Snovio, FreeConferenceCall.com та ін.

Така співпраця сприяє зниженню загальних витрат на дослідження та розробку інновацій з їх подальшою комерціалізацією через високу ефективність виробничо-технологічної структури кластера. Це дає можливість членам кластера тривалий час стабільно впроваджувати інновації.

Основними завданнями інноваційного кластера Chernihiv IT Cluster є:

- проведення заходів та розробка програм підвищення якості освітніх послуг у ЗВО відповідно до сучасних вимог ринку;
- розвиток та зміцнення зв'язків із міжнародними організаціями та асоціаціями, а також сприяння активній участі її представників у міжнародних організаціях та об'єднаннях;
- удосконалення системи підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі ІТ;
- сприяння обміну знаннями між членами ІТ-кластера;
- підтримка інноваційних стартапів тощо [17].

За такої ситуації актуальним стає питання розробки механізму взаємодії інноваційних кластерів із системою вищої освіти.

Концептуальна схема механізму взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти зображена на рисунку. Варто зауважити, що існують певні стримуючі фактори на шляху впровадження механізму, а саме:

- нестабільна соціально-політична ситуація та кризові явища в країні;
- відсутність необхідної законодавчої та нормативно-правової бази;
- відсутній механізм економічних заохочень, які б стимулювали господарюючі суб'єкти, шляхом активного впровадження нових науково-технічних розробок тощо.

До заохочуючих факторів, які мають позитивно вплинути на досягнення поставленої мети, віднесемо:

- розвиток інноваційної сфери регіону;
- необхідність підвищення якості вищої освіти;
- вирішення соціально-економічних проблем.

Основними цілями такого механізму є:

- активізація взаємодії науки, освіти, інновацій, виробництва;
- підвищення якості, вищої освіти, підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності на базі ЗВО (ЧНТУ);
- створення регіональної інноваційної інфраструктури на базі інноваційного кластера Chernihiv IT Cluster.

З цією метою, необхідно виконати такі заходи:

- запровадити у сфері вищої освіти систему підготовки та перепідготовки фахівців з інноваційної діяльності;
- створити інноваційні об'єднання з залученням провідних наукових установ регіону;
- забезпечити координацію роботи щодо створення інноваційної інфраструктури в регіоні.

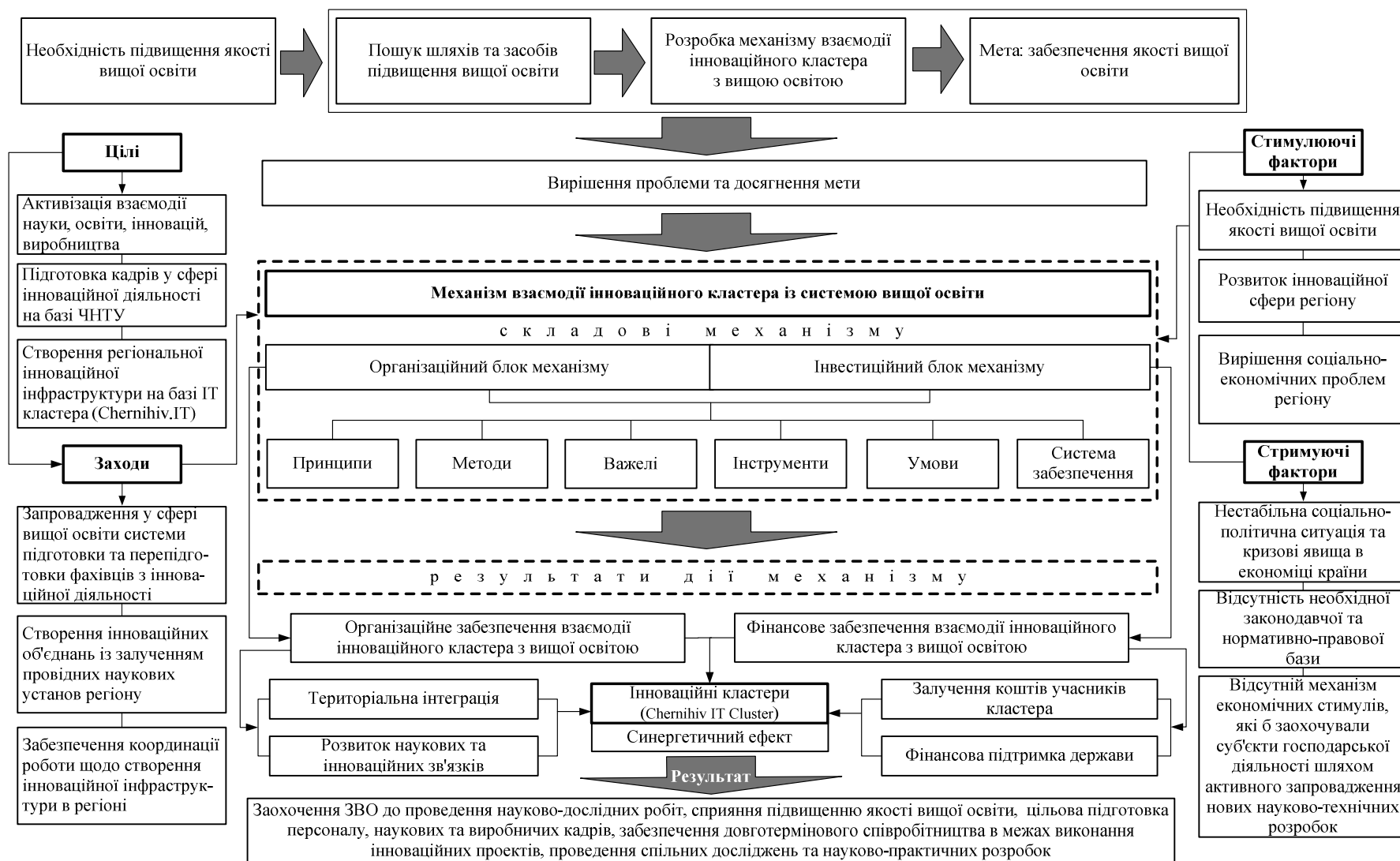

Рис. Концептуальна схема механізму взаємодії інноваційного кластера з системою вищої освіти

Джерело: складено автором на основі [3-6; 8-13; 17; 18].

Інвестиційна складова механізму ґрунтується на залученні фінансових ресурсів. Організаційна складова забезпечує регіональне, міжрегіональне та міжнародне об'єднання організаційних, управлінських та правових факторів для створення необхідних умов для підвищення якості вищої освіти. Компоненти механізму реалізують процеси, засновані на певних принципах, методах, важелях, інструментах та відповідній системі безпеки, що відображають специфіку вищої освіти.

Ефективне поєднання внутрішньокластерного співробітництва з внутрішньою конкуренцією в межах кластера є основою механізму взаємодії між інноваційним кластером та системою вищої освіти.

Робота такого механізму дозволить більш ефективно заохочувати ЗВО до проведення науково-дослідних робіт, сприяти підвищенню якості вищої освіти, підтримувати цільову підготовку персоналу, наукових та виробничих кадрів, забезпечувати довготермінове співробітництво в межах виконання інноваційних проектів, проведення спільних наукових досліджень і науково-практичних розробок.

Тому впровадження такого механізму дозволить значно поліпшити ситуацію в системі освіти регіону, а також створити умови для її удосконалення й інноваційного розвитку [8; 10–16].

Варто зазначити, що саме місто Чернігів має стати центром вищої освіти в регіоні, оскільки тут зосереджені провідні навчальні заклади з новітніми технологіями, потужною матеріально-технічною базою, інноваційною складовою й науковими кадрами.

Висновки і пропозиції. Розвиток сучасного світу постійно підтверджує незмінну й відому істину: освічена людина, освічене суспільство – головні двигуни прогресу і розвитку держави. Сьогодні суттєвих коректив зазнає підготовка фахівців у закладах вищої освіти, відкриваються сучасні перспективні спеціальності.

Провідну роль у науковій сфері відіграють заклади вищої освіти, діяльність яких спрямована на вивчення проблемних питань, що входять до пріоритетних напрямів розвитку освіти, науки та техніки. З метою поліпшення координації та підвищення якості наукових досліджень створюються спеціалізовані науково-дослідні інститути та лабораторії, сучасні дослідницькі центри й інноваційні кластери.

У роботі проаналізовано взаємодію інноваційного кластера із системою вищої освіти (на прикладі Chernihiv IT Cluster). Наукова новизна дослідження полягає в розробці й обґрунтуванні теоретичних та практичних засад щодо формування механізму взаємодії інноваційного кластера з системою вищої освіти.

У результаті проведеного дослідження вперше розроблено механізм взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти. Запропонований механізм спрямований на організаційно-інвестиційне забезпечення взаємодії інноваційного кластера із системою вищої освіти.

Механізм враховує стимулюючі та стримуючі фактори взаємодії, а також містить організаційний та інвестиційний блоки, які забезпечують результативність дії механізму щодо ефективної співпраці інноваційного кластера із системою вищої освіти. Запропонований механізм дозволить більш ефективно заохочувати ЗВО до проведення науково-дослідних робіт, сприяти підвищенню якості вищої освіти, підтримувати цільову підготовку персоналу, наукових та виробничих кадрів, забезпечувати довготермінове співробітництво в межах виконання інноваційних проектів, проведення спільних досліджень та науково-практичних розробок.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики в Чернігівській області. URL: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/Osvita/index.php>.
2. Грищенко І. М. Інноваційні підходи до забезпечення взаємодії науки з бізнесом і вищою освітою – чинник підвищення якості освіти. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Спецвипуск. VI Міжнародна науково-практична конференція «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти», 7 жовтня 2016 р.* Київ: КНУТД, 2016. С. 22–31. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/37771/Konf20161007_VI_P022-031.pdf.
3. Ільчук В. П., Гавриленко Н. І., Лисенко І. В. Виробничі кластери у розвитку конкурентоспроможності економіки регіону. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. наук. пр.* 2009. № 39. С. 33–42.
4. Ільчук В. П., Лисенко І. В. Модернізація продуктивних сил проблемних регіонів на основі кластерів: монографія. Ніжин: ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. 248 с.
5. Ільчук В. П., Лисенко І. В. Сталий розвиток регіонів як умова забезпечення економічної безпеки України. *Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С. М. Шкарлета.* Ніжин: ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. С. 142–160.
6. Ільчук В. П., Хоменко І. О., Лисенко І. В. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону: монографія. Чернігів: Чернігів. держ. технол. ун-т, 2013. 367 с.
7. Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів. *Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 травня 2015 р., м. Київ).* URL: <http://www.edu-trends.info/wpcontent/uploads/2015/05/Kuklin.pdf?c6a0f6>.
8. Лисенко І. В. Інноваційний кластер як один з механізмів забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону. *Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі: наук.-практ. конф. студ., асп. та молодих вчених, 27-28 квітня 2011 р.: тези доп.* Чернігів: Чернігів. держ. технол. ун-т. С. 197–198.
9. Лисенко І. В. Кластеризаційний механізм модернізації продуктивних сил як визначальний чинник сталого розвитку депресивних регіонів. *Стратегія і тактика удосконалення політики сталого розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів: колективна монографія / під заг. ред. к.е.н., професора Л. О. Коваленко: у 2 т.* Ніжин: ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. Т. 1. С. 163–180.
10. Лисенко І. В. Особливості організаційно-інвестиційного механізму формування кластерних утворень. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. наук. пр.* 2012. № 3 (60). С. 98–106.
11. Лисенко І. В. Передумови формування та розвитку інноваційних кластерних утворень в Чернігівському регіоні. *Система комплексної безпеки підприємництва: загальноекономічні, інформаційні, фінансові та правові аспекти, менеджмент її формування і розвитку: VII міжвуз. наук.-практ. конф., 31 березня 2011 р.: тези доп.* Чернігів: Чернігів. держ. технол. ун-т., 2011. С. 47–49.
12. Лисенко І. В. Перспективи створення інноваційного кластера в Чернігівському регіоні. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. наук. пр.* 2012. № 2 (58). С. 157–170.
13. Лисенко І. В. Соціальна інфраструктура як основа формування людського потенціалу в системі європейських координат. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал.* 2018. № 2 (14). С. 13–23.
14. П'ятницька Г. Т. Науково-освітні кластери: відмітні характеристики та передумови розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2016. № 3. С. 191–207. URL: <http://https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/46446/1/Piatnytska.pdf>.
15. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

16. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti>.
17. Чернігівський ІТ кластер. Chernihiv.IT. URL: <https://chernihiv.it>.
18. Шкарлет С. М., Ільчук В. П., Лисенко І. В. Модернізація продуктивних сил як визначальний чинник сталого розвитку проблемних регіонів. *Економіст*. 2013. № 6. С. 4–6.
19. European Cluster Collaboration Platform. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations>.
20. European Cluster Observatory. URL: <https://www.clusterobservatory.eu>.
21. Tkalenko N., KKholiavko N., Hnedina K. Vectors of Higher Education Sector Transformation in Conditions of the Information Economy Formation. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 4 (12). Vol. 1. P. 44–49.

References

1. Holovne upravlinnia statystyky v Chernihivskii oblasti [Main Department of Statistics in Chernihiv region]. Retrieved from <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/Osvita/index.php>.
2. Hryshchenko, I. M. (2016). Innovatsiini pidkhody do zabezpechennia vzaiemodii nauky z biznesom i vyshchoiu osvitoiu – chynnyk pidvyshchennia yakosti osvity [Innovative approaches to ensuring interaction of science with business and higher education – a factor of improving the quality of education]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dizainu. Spetsvyypusk. VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Efektyvnist orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiynoho rozvytku vyshchoyi osvity» – VI International Scientific and Practical Conference Effectiveness of organizational and economic mechanism of innovative development of higher education. KNUVD Newsletter Special Edition Series «Economic Sciences»* (Kyiv, October 7, 2016, pp. 22–31). Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3777/1/Konf20161007_VI_P022-031.pdf.
3. Ilchuk, V. P., Gavrilenko, N. I., Lysenko, I. V. (2009). Vyrobnychi klasteri u rozvytku konkurentospromozhnosti ekonomiky rehionu [Production clusters in the development of the competitiveness of the region's economy]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*, 39, 33-42 [in Ukrainian].
4. Ilchuk, V. P., Lysenko, I. V. (2015). *Modernizatsiia produktyvnykh syl problemnykh rehioniv na osnovi klasteriv [Modernization of productive forces of problem regions on the basis of clusters]*. Nizhyn: FOP Lukyanenko V. V. TPK Orchid [in Ukrainian].
5. Ilchuk, V. P., Lysenko, I. V. (2015). Stalyi rozvytok rehioniv yak umova zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Sustainable development of regions as a condition for economic security of Ukraine]. In S. M. Shkarlet (Ed.) *Kontseptualni zasady formuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky – Conceptual principles of formation of financial and economic security* (pp. 142-160). Nizhyn: FOP Lukyanenko V. V. TPK «Orkhidea» [in Ukrainian].
6. Ilchuk, V. P., Khomenko, I. O., Lysenko, I. V. (2013). *Klasterna stratehiia rozvytku ekonomiky rehionu [Cluster Strategy for the Development of the Regional Economy]*. Chernihiv: Chernihiv State Technological University [in Ukrainian].
7. Kuklin, O. (2015). Osvitno-naukovyi klaster yak novyi shliakh innovatsiynoho rozvytku rehionalnykh universytetiv [Educational-scientific cluster as a new way of innovative development of regional universities]. Proceeding from *Reforma vyshchoi osvity v Ukraini: krytychni pytannia u sferi zakonodavchykh ta instytutsiinykh transformatsii: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Reform of higher education in Ukraine: critical issues in the field of legislative and institutional transformations: materials International scientific and practical conf.* (May 28-29, 2015, Kyiv). Retrieved from <http://www.edu-trends.info/wpcontent/uploads/2015/05/Kuklin.pdf?c6a0f6>.
8. Lysenko, I. V. (2011). Innovatsiynyi klaster yak odyin z mekhanizmiv zabezpechennia konkurentospromozhnosti ekonomiky rehionu [Innovation cluster as one of the mechanisms for ensuring competitiveness of the region's economy]. Proceeding from *Novitni tekhnologii u naukovii diialnosti i navchalnomu protsesi: nauk.-prakt. konf. stud., asp. ta molodykh vchenykh – Newest technologies in scientific activity and educational process: scientific and practical conf. student, ass. and young scientists* (April 27-28, 2011) (pp. 197–198). Chernihiv: Chernihiv State Technological University [in Ukrainian].

9. Lysenko, I. V. (2015). Klasteryzatsiyni mekhanizm modernizatsii produktyvnykh syl yak vyznachalni chynnyk staloho rozvytku depresyvnnykh rehioniv [Clustering mechanism for the modernization of productive forces as a determining factor for the sustainable development of depressed regions]. In L. O. Kovalenko (Ed.), *Stratehiia i taktyka udoskonalennia polityky staloho rozvytku Ukrainy v konteksti yevrointehratsiynnykh protsesiv – Strategy and tactics of improvement of the policy of sustainable development of Ukraine in the context of European integration processes* (Vol. 1, pp. 163–180). Nizhyn: FOP Lukianenko V. V. TPK «Orkhidea» [in Ukrainian].

10. Lysenko, I. V. (2012). Osoblyvosti orhanizatsiino-investytsiino mekhanizmu formuvannia klasterynykh utvoren [Features of the organizational-investment mechanism for the formation of cluster entities]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*, 3 (60), 98–106 [in Ukrainian].

11. Lysenko, I. V. (2011). Peredumovy formuvannia ta rozvytku innovatsiynykh klasterynykh utvoren v Chernihivskomu rehioni [Prerequisites for the formation and development of innovative cluster entities in the Chernihiv region]. Proceeding from *Systema kompleksnoi bezpeky pidpriemnytstva: zahalnoekonomichni, informatsiini, finansovi ta pravovi aspekty, menedzhment yii formuvannia i rozvytku: VII mizhvuz. nauk.-prakt. konf. – System of complex security of entrepreneurship: general economic, informational, financial and legal aspects, management of its formation and development: VII interuniversity scientific and practical conf.* (31 March. 2011) (pp. 47–49). Chernihiv: Chernihiv. State technol. un-t [in Ukrainian].

12. Lysenko, I. V. (2012). Perspektyvy stvorennia innovatsiinoho klastera v Chernihivskomu rehioni [Prospects for creating an innovation cluster in the Chernihiv region]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*, 2 (58), 157–170 [in Ukrainian].

13. Lysenko, I. V. (2018). Sotsialna infrastruktura yak osnova formuvannia liudskoho potentsialu v systemi yevropeiskykh koordynat [Social Infrastructure as the Basis for Formation of Human Potential in the System of European Coordinates]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and Prospects of Economics and Management*, 2 (14), 13–23 [in Ukrainian].

14. Piatnytska, H. T. (2016). Naukovo-osvitni klastery: vidmitni kharakterystyky ta peredumovy rozvytku [Scientific and educational clusters: distinctive characteristics and developmental preconditions]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, 3, 191–207. Retrieved from <http://https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/46446/1/Piatnytska.pdf>.

15. Pro osvitu [On Education]. № 2145-VIII (on September 5, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

16. Reforma osvity ta nauky [Reform of education and science]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti>.

17. Chernihivskiy IT klaster [Chernihiv IT cluster]. Retrieved from <https://chernihiv.it>.

18. Shkarlet, S. M., Ilchuk, V. P., Lysenko, I. V. (2013). Modernizatsiia produktyvnykh syl yak vyznachalni chynnyk staloho rozvytku problemnykh rehioniv [Modernization of productive forces as a determining factor in the sustainable development of problem regions]. *Ekonomist – Economist*, 6, 4–6 [in Ukrainian].

19. European Cluster Collaboration Platform. Retrieved from <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations>.

20. European Cluster Observatory. Retrieved from <https://www.clusterobservatory.eu>.

21. Tkalenko, N., Kholiavko, N., Hnedina, K. (2017). Vectors of Higher Education Sector Transformation in Conditions of the Information Economy Formation. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (4 (12)), 44–49 [in Ukrainian].

Лисенко Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лысенко Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Lysenko Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Financial and Economic Safety, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lysenko_iren@ukr.net

Scholar.google: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=en&gmla=AJsN-F5BvKiBUasUCaEfNuYIT-cRY2rlpgvSh24uh3BLZXYbSq8EIAUNYp_HKWd_timShFgMF3JvJJRpST8ntJ17Hf_KxjkEIgH8cfdjTSTdwEyNzI3NwY&user=V0pTrx0AAAAJ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-1020-2014>

УДК 332.1-025.27

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-155-165

Галина Самійленко

**КЛАСТЕРНІ СТРУКТУРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Галина Самоїленко

**КЛАСТЕРНЫЕ СТРУКТУРЫ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВНОСТЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ
РЕАЛИЗАЦИИ**

Galyna Samiilenko

**CLUSTER STRUCTURES OF UKRAINIAN REGIONS: THEORETICAL ASPECTS,
PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF PRACTICAL IMPLEMENTATION**

Стаття присвячена вивченню теоретичних засад регіональних кластерних структур. З'ясовано різнобічність розуміння значення поняття «кластер» залежно від сфери досліджень. Досліджені підходи до трактування сутності категорії «кластер», виділено основні аспекти кластерних утворень. Представлена власна розробка класифікації кластерних об'єднань. Визначені переваги застосування кластерної моделі відносно функціонування та розвитку регіону загалом та щодо кожного учасника кластерної структури. Систематизовано практичний досвід реалізації кластерного підходу за регіонами України, виявлено основні труднощі та проблеми формування та подальшого розвитку вітчизняних кластерів та сформульовано їхні особливості.

Ключові слова: кластер; кластерні структури; кластерний підхід; регіональний розвиток; інтеграція; кластерні ініціативи.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 22.

Статья посвящена изучению теоретических основ региональных кластерных структур. Выяснено разносторонность понимания значения понятия «кластер» в зависимости от сферы научных исследований. Исследованы подходы к трактовке сущности категории «кластер», выделены основные аспекты кластерных образований. Представлена собственная разработка классификации кластерных объединений. Определены преимущества применения кластерной модели относительно функционирования и развития региона в целом и относительно каждого участника кластерной структуры. Систематизирован практический опыт реализации кластерного подхода по регионам Украины, выявлены основные трудности и проблемы формирования и дальнейшего развития отечественных кластеров и сформулированы их особенности.

Ключевые слова: кластер; кластерные структуры; кластерный подход; региональный развитие; интеграция; кластерные инициативы.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 22.

The article is devoted to the study of the theoretical foundations of regional cluster structures. The versatile understanding of the meaning of the concept «cluster» is determined, depending on the field of scientific research. The approaches to the interpretation of the essence of the category "cluster" are investigated, the main aspects of cluster formations are highlighted. Self-developed classification of cluster associations is presented. The perspective of application of the cluster model in relation to the functioning and development of the region as a whole and in relation to each participant in the cluster structure is outlined. The systematized practical experience of implementing the cluster approach in the regions of Ukraine, identified the main difficulties and problems of the formation and further development of domestic clusters and their peculiarities.

Keywords: cluster; cluster structures; cluster approach; regional development; integration; cluster initiatives.

Fig.: 1. Table: 4. References: 22.

JEL Classification: O018, R100

Постановка проблеми. Світові інтеграційні процеси потребують прискореного вирішення проблеми переходу України до постіндустріальної фази суспільного розвитку. У сучасних умовах економічні перетворення в Україні повинні узгоджуватися з інтеграційними процесами у світовій економіці, з її прогнозними оцінками. Україна має визначити і постійно уточнювати свою перспективу, місце і роль в інтеграційних процесах щодо інших держав та міжнародних організацій. Національна економіка потребує глибоких перетворень, зокрема в промисловості, сільському господарстві, галузях виробничої інфраструктури тощо, що дасть змогу підвищити економічну стійкість країни. За цих обставин з'являється нагальна потреба у формуванні інноваційної моделі розвитку. Усе це зумовлює необхідність створення нових ефективних інтеграційних структур – кластерів, а отже, теоретичні питання та практичних дії з реалізації кластерного підходу в регіонах України є дуже актуальними та потребують ґрунтовних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різнобічних аспектів кластеризації займалися такі закордонні та вітчизняні вчені, як О. Амоша, М. Бутко, М. Войнаренко, В. Геєць, А. Гойко, Б. Данилишин, М. Енрайт, В. Ільчук, М. Портер, С. Соколенко, Д. Сольтє, М. Сторпер, І. Толенадо, В. Федоренко, С. Шкарлет та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на значний внесок науковців та дослідників у вивчення зазначеного напрямку, у науковій думці не знайшли належного висвітлення проблеми, пов'язані з формуванням регіональної економічної системи на засадах кластеризації та розробкою теоретичних положень та практичних дій їх реалізації. З огляду на це виникає необхідність поглиблення досліджень теоретичних засад кластерної концепції, перешкод поширення реалізації кластерного підходу, перспективності та особливостей функціонування вітчизняних кластерних структур.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів регіональних кластерних процесів, визначення перспектив, проблем та особливостей вітчизняних кластерних структур.

Виклад основного матеріалу. Дослідження кластерних процесів в Україні є відносно новими та проводяться в останні роки. Вивчення їх теоретичних аспектів необхідно, на нашу думку, розпочати передусім із з'ясування та визначення змісту та сутності терміна «кластер». Поняття «кластер» походить від англійського cluster – кетяг, пучок та від латинського classis – розряд [1, с. 127]. Кластер передусім пов'язаний із поняттям класифікації безлічі об'єктів [2].

Значення терміна «кластер» залежить від сфери досліджень (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові сфери застосування та значення поняття «кластер»

Сфери наукових досліджень	Значення поняття «кластер»
Інформатика та інформаційні технології	група накопичувачів на магнітній стрічці відеоприладів чи терміналів із загальним контролем або групу секторів на магнітному диску, яка читається або записується як одне ціле; одиниця збереження даних, мінімальна одиниця інформації або група комп'ютерів, серверів; група однотипних, однакових або подібних об'єктів, зібраних разом
Астрономія	зіркові скупчення або групи зірок та галактик, що складають стійку систему внаслідок взаємного гравітаційного тяжіння
Математика	клас споріднених елементів статистичної сукупності
Хімія	одне з проміжних за розмірами станів речовини між атомом (молекулою, іоном) і твердим тілом (наночасткою)
Фізика	зокрема, атомні кластери: «молекули», що складаються з невеликої кількості атомів одного елемента, на основі яких створені кластерні матеріали, наприклад, напівпровідники, каталізатори, полімери тощо
Лінгвістика	група близьких мов або діалектів; послідовність, ланцюжок мовних елементів, якими можуть бути звуки (вокальний кластер) або частини мови (дієслівний кластер)
Біологія	в біології існує таке поняття, як «кластер генів» – розташовані на хромосомі родинні гени, які входять до складу одного мультигенного сімейства
Музика	це співзвуччя, акорд
Економіка	сконцентрована на деякій території група взаємопов'язаних компаній
Містобудування	територіальне утворення всередині мегаполісу, що представляє собою відносно автономну одиницю і забезпечує своїм жителям повний набір міських функцій

Джерело: розроблено автором на підставі [1; 2; 3; 4].

Серед розглянутих нами вище значень дефініції «кластер» та їх розуміння залежно від наукової сфери, у контексті цієї роботи нас буде цікавити зміст цього терміна в економіці. Вивчення наукових праць дало змогу розглянути різні погляди до розуміння поняття «кластер», результат якого представлений у табл. 2.

Таблиця 2

Підходи до дефініції «кластер»

Автор	Визначення	Джерело
М. Портер	сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язані з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торгових об'єднань) у певних галузях, які конкурують, але разом з тим і проводять спільну роботу	[5, с. 205-206]
М. П. Войнаренко	територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону	[6, с. 31, 34]
С. І. Соколенко	територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня	[7]
В. Чевганова, І. Брижань	одну з форм об'єднання схожих, пов'язаних між собою, взаємодовнюючих підприємств і організацій, що кооперуються з метою взаємної підтримки, координації, які в повсякденному житті впливають на такі поняття, як «соціальний капітал» і «довіра»	[8 с. 36]
В. Прайс	сплав підприємств та інституцій, які співпрацюють для того, щоб забезпечити підприємствам більший зиск, порівняно з тим, який вони могли б отримати, працюючи окремо	[9, с. 10]
Г. А. Семенов, О. С. Богма	добровільне об'єднання вже діючих підприємств будь-яких галузей економіки, пов'язаних спільними цілями, яке може залучати до співпраці наукові установи, органи влади, суспільні організації та має спрямованість на виробництво взаємопов'язаних товарів та послуг, що доповнюють або зумовлюють один одного з метою підвищення прибутку та отримання синергетичного ефекту завдяки міжфірмовому розподілу праці та поглибленню спеціалізації при обов'язковій організації довготривалих відносин на плановій основі	[10, с. 20]
Лоурен Е. Янг	кластери фірм – це група компаній, розташованих поряд. В окремих випадках такі скупчення утворюють групи компаній, що належать до тієї самої галузі	[11, с. 7]

Отже, під терміном «кластер» в економіці в загальному сенсі треба розуміти групу близьких географічно розташованих та взаємопов'язаних компаній і організацій у певному виді економічної діяльності, що характеризуються спільністю напрямів дій і взаємодовненням одна одної [1, с. 127], а також групу компаній із суміжних галузей, що виробляють схожу або технологічно пов'язану продукцію і характеризуються наявністю інформаційного обміну між членами кластера, за рахунок чого підвищується конкурентоспроможність компаній на ринку [4, с. 200]. Тобто компанії кластера, конкуруючи між собою, а на рівні інтегрованого формування діють у форматі синергії.

Вищезазначене дає можливість виділити два суттєвих аспекти кластера. По-перше, кластер – це система зі зв'язками між складовими, а отже, підприємства, фірми, компанії, галузі тощо в кластерних структурах обов'язково повинні певним чином бути пов'язані між собою. При цьому можна виділити вертикальні (постачальники – покупці або покупці – продажі) та горизонтальні зв'язки (загальні клієнти, додаткові вироби та послуги, використання технологій тощо). Крім того, можна говорити про наявність інвестиційних, комерційних, коопераційних, комплементарних та соціальних відношень та зв'язків у межах кластерних структур. По-друге, кластер – це об'єднання підприємств на певній території. Таким чином, формуванню та примноженню переваг сприяє спільне місце розташування взаємопов'язаних підприємств, наприклад, створенню додаткової вартості [2].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Аналіз існуючих визначень та підходів до розуміння поняття «кластер», виокремлення та вивчення його аспектів, властивостей та складових підводять нас до необхідності створення класифікації кластерних утворень. На основі досліджень наукових джерел [2; 8; 12; 13; 14; 15] нами пропонується власна класифікація кластерних об'єднань за такими ознаками (табл. 3) [2].

Таблиця 3

Класифікація кластерів

Класифікаційна ознака	Види кластерів	Характеристика
1	2	3
1. Стадія розвитку	Кластери, які зароджуються	формуються в межах існуючих компанії, що починають територіально об'єднуватись навколо пріоритетного напрямку діяльності кластеру, за умов, коли процеси кооперації тільки починають розвиватися, кластерні ініціативи – зароджуватися
	Кластери, які розвиваються	характеризується появою нових суб'єктів господарювання в межах існуючої групи підприємств та доцільністю налагодження виробничих зв'язків між ними
	Розвинуті	кількість учасників кластеру досягла критичної маси, структура кластеру є сформованою та стабільно функціонуючою
	Адаптивні	змінюють свою структуру, організаційно-правову форму, вид тощо, адаптуючись до змін у зовнішньому середовищі (на ринку, від впливом науково-технічного прогресу тощо)
2. Територіальна обмеженість	Міські (муніципальні)	кластер розташований у межах міста
	Регіональні	межі функціонування кластеру регіон, субрегіон або їх декілька зі спільними межами
	Міжрегіональні	кластер функціонує в межах декількох областей однієї природно-кліматичної зони або за наявності спільних кордонів
	Транскордонні	діяльність кластера поширюється на територію декількох країн
3. Спеціалізація	Промислові (індустріальні)	основною їх є або певна галузь промисловості, або виробництво продукції промислового призначення
	Сервісні	результатом діяльності кластерів є фінансові, торгові, логістичні підприємства, обслуговуючі центри
	Конгломератні	ядром є наукові центри та установи, виходом діяльності яких є нові розробки, інтелектуальні продукти тощо, які знаходять своє застосування насамперед у підприємствах цього кластера
4. Склад і структура	Кластери з чітко виокремленими ядрами	ядро кластера являє собою певне підприємство – центроване ядро; кілька пов'язаних між собою підприємств або дифузне ядро
	Кластери без чітко виокремлених ядер	побудовані за принципом мережі; мережеві кластери, будова яких являє певну сукупність рівноправних підприємств (однорідні)
5. Розвиненість інфраструктури	Латентні	кластерна структура неповна, не розвинута, усічена, процес її формування відбувається повільно
	Потенційні	відбувається постійний та стрімкий розвиток інфраструктури кластера, що приводить до підвищення його міці
	Стабільні	кластерна структура нормально функціонує, не використовуючи при цьому увесь свій потенціал
	Перспективні	кластерна структура ефективна внаслідок реалізації внутрікластерної кооперації, синергійних дій із нарощування конкурентних переваг завдяки інфраструктурному розвитку
6. Потужність	Прогресуючі	потужність кластера збільшується за рахунок збільшення кількості робочих місць
	Стійкі	потужність кластера є незмінною та стабільною внаслідок незначної зміни кількості робочих місць
	Затухаючі	відбувається зменшення кількості робочих місць, що призводить до зменшення потужності кластера

Закінчення табл. 3

1	2	3
7. Інноваційна активність	Енергійні	коли діяльність кластера пов'язана з прискороною розробкою та реалізацією різнобічних власних та запозичених інноваційних продуктів
	Пасивні	коли в основі функціонування кластера домінують поширені технології

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 8; 12; 13; 14; 15].

Наступним кроком нашого дослідження є з'ясування переваг різних видів кластерних утворень. Так, кластерний принцип, на наш погляд, повинен стати раціональним інструментом підвищення регіонального розвитку. Поширення глобалізаційних процесів у світі, які призводять до інтеграції економік та загострення світової конкуренції, зумовлює пошквдження регіоналізації. При цьому концепція кластера являє собою новий спосіб бачення національної та регіональної економіки, який враховує швидкість глобалізаційних змін [2].

Кластерний підхід сприяє підвищенню рівня прозорості та керованості регіональних економічних процесів. У разі успішного функціонування та розвитку кластери стають центрами тяжіння інвестицій, кращих кадрових ресурсів і супутніх послуг. Найбільш ефективним та конкурентоспроможним напрямком розвитку регіону є кооперація, в якій можуть брати участь різні за розміром та формою власності підприємства регіону та яка призводить до створення кластерів. Зазначені структури краще охоплюють важливі внутрішньогалузеві і, особливо, міжгалузеві зв'язки, сприяють поширенню технологій, інформації, маркетингових інновацій та швидше реагують на потреби як замовників, так і споживачів, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності, продуктивності, інноваційної активності та є важливим чинником організації нових видів бізнесу в межах кластера. Підприємства, які є складовими кластера, здебільшого не конкурують безпосередньо між собою, оскільки працюють у міжгалузевих сегментах ринку, мають багато спільних можливостей у нарощуванні конкурентних переваг та мінімізації ризиків. Отже, переваги застосування кластерних структур для їхніх учасників зображена на рисунку.

Крім дослідження теоретичних питань кластерних процесів, особливої уваги, на нашу думку, потребує вивчення існуючих прикладів реалізації кластерного підходу в Україні та виділення їхніх особливостей. Аналіз показує, що застосовувати кластерну модель для розвитку економіки намагаються всі регіони країни: досліджуються перспективні напрями, оцінюються потенціальні можливості, пропонуються заходи, розробляються та затверджуються стратегії, проекти тощо, але конкретних практичних дій дуже мало, а отже, і кількість реально діючих кластерів в Україні є невеликою. До того ж єдиної думки щодо їх чисельності немає, різні дослідники нараховують різну кількість. Так, І. В. Брикова виділяє 18 кластерних утворень за методикою «European Cluster Observatory», яка розроблена Стокгольмською школою економіки [16, с. 50]. У статистичних даних подібна інформація відсутня, оскільки «кластер» не визначено законодавчо й тому більшість кластерних утворень зареєстровано як асоціації або громадські організації, яких за даними Аналізу Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України нараховується 29 [17].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

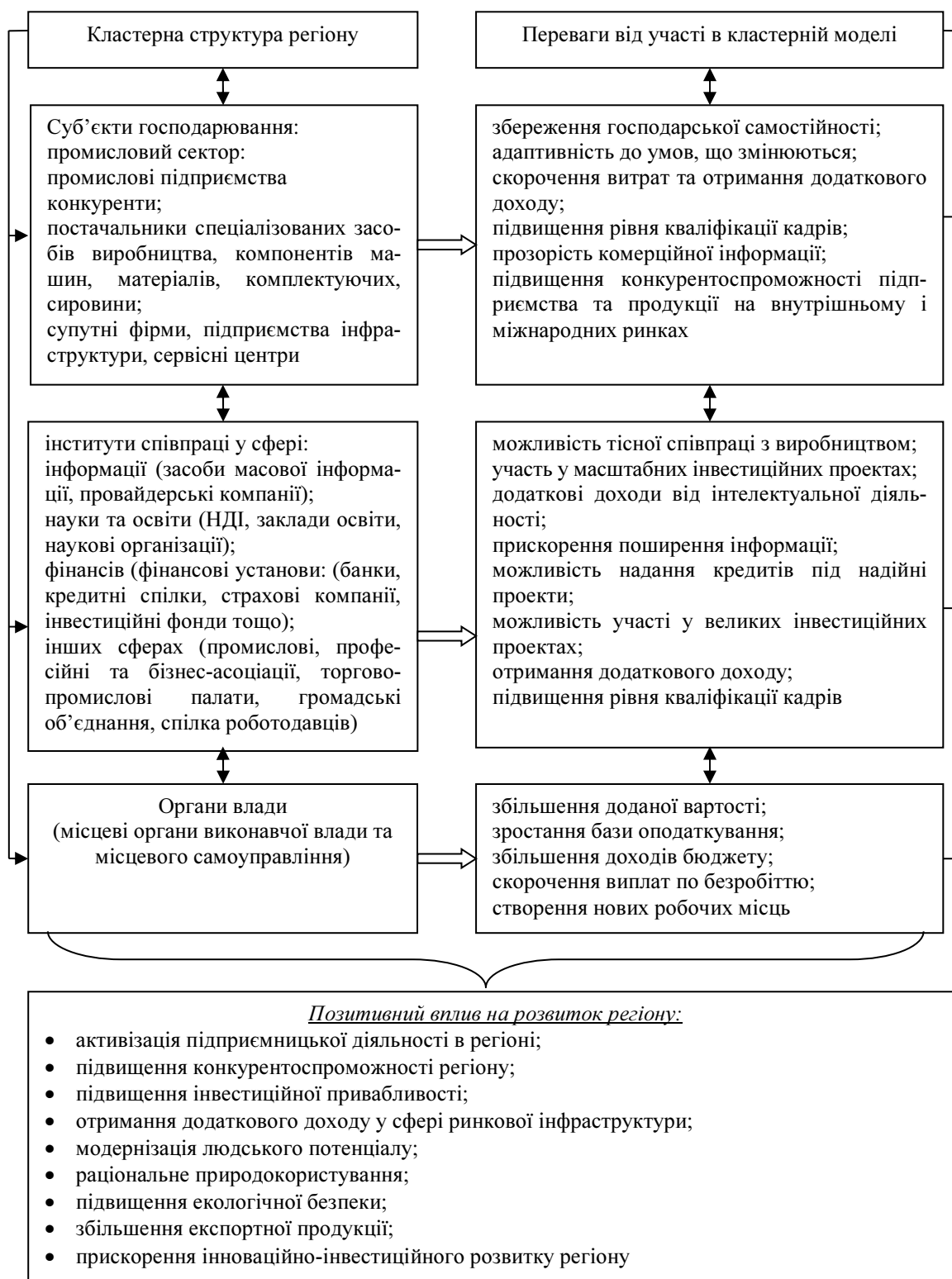

Рис. Переваги реалізації кластерного підходу

У такій ситуації, на нашу думку, виникає інтерес вивчення наявності кластерних структур у регіональному розрізі. Тому нами була зібрана та систематизована інформація та складений перелік кластерів, ідентифікованих та описаних вітчизняними дослідниками, науковцями та експертами у сфері кластеризації, який наведений у табл. 4.

Таблиця 4

Розподіл кластерних структур за регіонами України

Регіон	Найвні кластерні структури
АРК	Туристично-рекреаційний кластер, Харчовий кластер, Кластер рибальства
Вінницька	Переробно-харчовий, Кластер сільського господарства, Будівельний кластер
Волинська	Аграрний, Туристично-рекреаційний, Освітній, Льонвиробництва, Транспорний, Автомобільний, Комбікормовий, Деревообробний
Дніпропетровська	Національний інноваційний кластер «Нові машини», Національний інноваційний кластер «Ракетобудування», Національний інноваційний кластер «Приладобудування» (м. Жовті води), Національний інноваційний кластер «Металургійне машинобудування», Національний інноваційний кластер «Гірниче машинобудування», кластер будівництва
Донецька	Національний інноваційний кластер «Нові технології природокористування» Металургійний та гірничо-шахтний кластер «Донбас»
Житомирська	Лісовий, Туристично-рекреаційний, Каменеобробний
Закарпатська	Транспортно-логістичний, Кластер ліжникарства (виготовлення вовняних домотканих покривал) Закарпаття, Індустріальний парк «Соломоново»
Запорізька	Інноваційний технологічний кластер «АгроБУМ», Національний інноваційний кластер «Новітні силові установки та двигуни», Кластер зеленого туризму, бджільництва «Бджола не знає кордонів», Харчовий кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє», Національний інноваційний кластер «сільськогосподарське машинобудування» (м. Мелітополь)
Івано-Франківська	Кластер виробництва сувенірів «Сузір'я»
Київська	Національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування», Туристичний кластер «Славутич» (м. Славутич)
Кіровоградська	Кластер сільського господарства, машинобудування
Луганська	Луганськлегінвест – (кластер легкої промисловості), Металургійний та гірничо-шахтний кластер «Донбас»
Львівська	Кластер Інформаційних технологій та бізнес-послуг, Національний інноваційний кластер «Біотехнології, Кластер «Вантажопідіймальна техніка»
Миколаївська	Туристичний кластер «Південне туристичне кільце» ГО «Вознесенськ», Кластер суднобудування, Кластер електронної техніки
Одеська	Кластер «Транзитний потенціал України», Кластер органічного землеробства і зеленого сільського туризму, Регіональний кластер малого та середнього бізнесу, Туристично-рекреаційний
Полтавська	Регіональний кластер екологічно чистої продукції, Туристичний кластер (Полтавська регіональна ГО «Обласний туристичний кластер»)
Рівненська	Кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини», Кластер «Агроінновацій»
Сумська	Регіональний кластер екологічно чистої продукції, Будівельний кластер
Тернопільська	«Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля», Кластер сільського туризму «Мальовнича Бережанщина»
Харківська	Національний інноваційний кластер «Нові матеріали», Харківський технопарк «технополіс» – кластер альтернативної енергетики та науково-освітній кластер, Туристичний кластер євро регіону «Слобожанщина»
Херсонська	Транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України»
Хмельницька	Швейний, Будівельний, Фруктовий кластер «Подільське яблуко», Туристичний «Екотур» (м. Кам'янець-Подільський), Сільського туризму «Оберіг» (с. Гриців)
Черкаська	Кластер зеленого туризму та ремесл «Силіконова долина українською», транспортний
Чернівецька	«Перший аграрний кластер»
Чернігівська	Кластер водного туризму, ІТ-кластер, Агропромисловий кластер «Пісківський»
м. Київ	Національний інноваційний кластер «Енергетика сталого розвитку», Національний інноваційний кластер «Технології інформаційного суспільства», Національний інноваційний кластер «Інноваційна культура суспільства»
м. Севастополь	Туристично-рекреаційні кластери «Херсонес», «Байдари-тур», Інноваційні кластери «Екоенерго», «Інтелект-ресурс», кластер «Продукти моря», Екологічний кластер «Вторма-кластер», «Водні ресурси», Соціальні ініціативи Севастополя, Інформаційний кластер «Євростандарт UA»

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Отже, дані табл. 4 свідчать про те, що в усіх областях України були здійснені дослідження щодо виявлення та створення кластерних структур через об'єднання підприємств, фірм, компаній, наукових та освітніх закладів, суспільних організацій тощо. Проте, поперше, велика кількість зазначених структур перебуває на стадії ініціативи та розробки або зародження та становлення, що говорить про їхню незрілість та проявляється в концентрації подібних структур в окремих областях країни, а часто і районах та у відсутності міжрегіональних об'єднань. По-друге, збільшення кількості кластерних формувань в Україні з урахуванням регіональної зацікавленості до нового підходу формування економіки є досить повільним, що пов'язано з низкою потенційних складностей, серед яких:

- недостатня інформаційна обізнаність місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також представників бізнесу щодо поняття «кластер», його сутності та переваг, відсутність досвіду з впровадження та реалізації кластерної моделі та погане доведення інформації про позитивні приклади діяльності кластерних об'єднань у межах країни та поза її межами;

- відсутність державної кластерної політики, інституціональних засад та механізмів забезпечення реалізації кластерних процесів, що негативно впливає на системність прийняття рішень у зазначеній сфері та на їхню організацію (зокрема, це стосується визначення пріоритетних напрямків розвитку, розробки методології кластерних ініціатив, фінансової підтримки тощо);

- відсутність у потенційних або реальних учасників кластерної структури досвіду, зокрема й управлінського, з реалізації кластерної моделі;

- низький рівень співпраці та довіри між органами влади та бізнесом;

- слабка ініціатива та участь наукових установ у кластерних об'єднаннях;

- брак спеціалістів з організації та управління кластерними структурами;

- слабка взаємодія між підприємствами регіону; наявність у них різних цілей, унаслідок чого відсутність мотивації до об'єднання в кластер;

- небажання підприємців (потенційних учасників кластера) до об'єднання, до застосування нових підходів та шляхів організації та управління діяльністю підприємства через їх нерозуміння, невіру в дієвість, боязнь нового;

- відсутність системного підходу та гальмування кластерних процесів в окремих регіонах;

- відсутність налагоджених та тісних зв'язків між наукою, освітою та виробництвом;

- слабкий розвиток необхідної для процесів кластеризації виробничої, транспортної, інноваційної інфраструктури.

Вивчення інформації щодо практичного досвіду вітчизняних регіональних кластерних структур дало змогу виділити їхні основні особливості:

- запровадження та поширення в Україні кластерного підходу відбулося і відбувається за активного залучення міжнародних організацій (Агентство США з міжнародного розвитку (USAID та інші), проектів («Підтримка сталого розвитку» – проект ЄС, «Сприйняття економічному розвитку та зайнятості» – українсько-німецький проект, проекти ПРООН тощо), програм та співробітництва;

- перші кластерні ініціативи є результатом співпраці вітчизняних науковців та провідних бізнесових структур за підтримки та поштовху закордонних фахівців;

- започаткування та поширення кластерних утворень почалося з областей із найбільш низьким рівнем економічного та соціального розвитку;

- більшість вітчизняних кластерних структур перебуває на стадії зародження та (або) становлення, тобто їх існування є нетривалим, кількість учасників невелика, зв'язки всередині структури слабкі, а функціонування обмежується областю або, навіть, районом;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- орієнтація більшості кластерів на традиційні галузі промисловості на противагу кластерам європейських країн (спрямування на розвиток інноваційних кластерів у таких галузях, як біофармацевтика, електроніка тощо);

- реалізація кластерної моделі відбувається за відсутності методологічних засад формування та оцінки кластерних структур.

Отже, представлена інформація щодо особливостей вітчизняних кластерних структур повинна бути врахована при подальших практичних кроках реалізації кластерного підходу в регіонах України.

Висновки і пропозиції. У процесі цього дослідження розкрито теоретичні питання регіональних кластерних процесів. Зокрема, з'ясовано різнобічність тлумачення терміна «кластер» у різних наукових сферах його застосування, розглянуто підходи до трактування сутності зазначеної категорії, запропоновано власну класифікацію кластерних об'єднань.

Доведена перспективність реалізації кластерної моделі через розкриття потенційних переваг як для окремих учасників кластерних структур регіону, так і для регіонального розвитку загалом.

Наведений практичний досвід реалізації регіонального кластерного принципу свідчить, що всі регіони України долучилися до кластерних процесів. Проте проведений аналіз показав гальмування зазначеного процесу через певні проблеми, вирішення яких вважаємо нагальною потребою. Представлені особливості вітчизняних кластерних структур показують необхідність встановлення та укріплення взаємодії та зв'язків між учасниками кластера, формування повноцінної структури та налагодження міжрегіональних зв'язків для подолання їх незрілості та успішного функціонування.

Таким чином, саме кластерні структури відкривають широкі можливості для результативного діалогу між державними, науковими, бізнесовими і громадськими колами щодо визначення перспектив та стратегій розвитку як окремих регіонів, так і держави загалом.

Список використаних джерел

1. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: энциклопедический словарь. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. 384 с.
2. Бутко М. П., Самійленко Г. М. Кластерний підхід до розвитку базових галузей регіональної економіки в сучасних умовах: монографія / під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2012. 372 с.
3. Короткий тлумачний словник з інформатики та інформаційних систем для економістів / уклад. Л. С. Козловська, Н. М. Поліщук. Київ: КНЕУ, 2004. 60 с.
4. Коноплицький В. А., Філіна Г. І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. Київ: КНТ, 2007. 580 с.
5. Портер М. Конкуренция: пер с англ. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2003. 496 с.
6. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. № 1. С.29–33.
7. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці: монографія. Київ: Логос, 2004. 848 с.
8. Чевганова В., Брижань І. Кластери та їх економічне значення. *Економіка України*. 2002. № 11. С.35–41.
9. Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці. *Перспективні дослідження*. 1999. № 2. С. 3–16.
10. Семенов Г.А., Богма О.С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2008. 244 с.
11. Янг Лоурен Е. Технопарки та кластери фірм. Київ: ПЕРУ. 1996. 121 с.
12. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Промышленные кластеры. Полтава: АСМИ. 2005. 270 с.
13. Гоблик В. В. Кластери в рекреаційно-туристичному комплексі Закарпаття: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 232 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

14. Федоренко В. Г., Тугай А. М., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б. Концепція кластерної політики в Україні. *Економіка та держава*. 2008. № 11. С. 5–15.
15. Посібник з кластерного розвитку. 2006. 38 с. URL: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.
16. Брикова І. В. Механізм реалізації кластерного потенціалу регіонів України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 4. С. 48–56.
17. Буснюк С. В. Фінансовий капітал кластерів: особливості формування та використання: дис. ... канд. екон. наук / Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2015. 229 с.
18. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алимов та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенка. Запоріжжя: КПУ, 2014. 798 с.
19. Українські кластери. URL: <http://ucluster.org>.
20. Попело О. В. Підприємницькі кластери як інноваційна домінанта модернізації економіки регіону. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 95–105.
21. Кластери в економіці України. URL: <http://www.geograf.com.ua/blogs/entry/klasteri-v-ekonomitsi-ukrajini>.
22. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2011. 502 с.

References

1. Melnyk, L. H. (2005). *Ekonomika i informatsiia: ekonomika informatsii i informatsiia v ekonomike: entsiklopedicheskii slovar [Economics and Information: Economics of Information Information in Economics: Encyclopedic Dictionary]*. Sumy: Unyversytetskaia knyha [in Russian].
2. Butko, M. P., Samiilenko, H. M. (2012). *Klasternyi pidkhid do rozvytku bazovykh haluzei rehionalnoi ekonomiky v suchasnykh umovakh [Cluster approach to the development of basic industries of the regional economy in modern conditions]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
3. Kozlovska, L. S., Polishchuk, N. M. (2004). *Korotkyi tlumachnyi slovnyk z informatyky ta informatsiinykh system dlia ekonomistiv [Brief dictionary of informatics and information systems for economists]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Konoplytskyi, V. A., Filina, H. I. (2007). *Ekonomichnyi slovnyk. Tlumachno-terminolohichnyi [Economic Dictionary. Interpretative-terminological]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
5. Porter, M. (2003) *Konkurentsiia [Competition]*. Moscow: Viliams [in Russian].
6. Voinarenko, M. (2000). Kontsepsiia klasteriv – shliakh do vidrozhennia vyrobnytstva na rehionalnomu rivni [The concept of clusters is a way to revive production at the regional level]. *Ekonomist – Economist*, 1, 29–33 [in Ukrainian].
7. Sokolenko, S. I. (2004). *Klastery v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
8. Chevhanova, V., Bryzhan, I. (2002). Klastery ta yikh ekonomichne znachennia [Clusters and their economic significance]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 11, 35–41 [in Ukrainian].
9. Prais, V. (1999). Liudska povedinka: faktor u prykladnii ekonomitsi [Human Behavior: A Factor in Applied Economics]. *Perspektyvni doslidzhennia – Perspective studies*, 2, 3–16 [in Ukrainian].
10. Semenov, H. A., Bohma, O. S. (2008). *Stvorennia klasternykh obiednan v umovakh novoi ekonomiky [Creation of cluster associations in a new economy]*. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].
11. Yanh Louren, E. (1996). *Tekhnoparky ta klastery firm [Technoparks and clusters of firms]*. Kyiv: PERU [in Ukrainian].
12. Volkova, N. N, Sakhno, T. V. (2005). *Promyshlennye klastery [Industrial clusters]*. Poltava: ASMY [in Russian].
13. Hoblyk, V. V. (2009). *Klastery v rekreatsiino-turystychnomu kompleksi Zakarpattia: [Clusters in the recreational and tourist complex of Transcarpathia]*. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
14. Fedorenko, V. H., Tuhai, A. M., Hoiko, A. F., Dzhabeilo, V. B. (2008). Kontsepsiia klasternoi polityky v Ukraini [Concept of cluster policy in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 11, 5–15 [in Ukrainian].
15. *Posibnyk z klasternoho rozvytku [Cluster Development Guide]*. Retrieved from <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.

16. Brykova, I. V. (2012). Mekhanizm realizatsii klasterneho potentsialu rehioniv Ukrainy [Mechanism for realization of cluster potential of regions of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 4, 48–56 [in Ukrainian].
17. Busniuk, S. V. (2015). *Finansovyi kapital klasteriv: osoblyvosti formuvannia ta vykorystannia* [Financial capital of clusters: peculiarities of formation and use]. (Extended abstract of the Candidate's thesis). Lutskiy natsionalnyi tekhnichnyi universytet, Lutsk [in Ukrainian].
18. Liashenko, V. I. (Ed.) (2014). *Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy*. [The first stage of modernization of the Ukrainian economy: experience and problems]. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].
19. *Ukrainski klasteri* [Ukrainian clusters]. Retrieved from <http://ucluster.org>.
20. Popelo, O. V. (2014). Pidpriemnytski klasteri yak innovatsiina dominanta modernizatsii ekonomiky rehionu [Entrepreneurial clusters as an innovative dominant in the modernization of the region's economy]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 2, 95–105 [in Ukrainian].
21. *Klasteri v ekonomitsi Ukrainy* [Clusters in the economy of Ukraine]. Retrieved from <http://www.geograf.com.ua/blogs/entry/klasteri-v-ekonomitsi-ukrajini>.
22. Voinarenko, M. P. (2011). *Klasteri v instytutsiinii ekonomitsi* [Clusters in the institutional economy]. Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

Самійленко Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Самойленко Галина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Samiilenko Galyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: galinamy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>

ResearcherID: V-9327-2018

UDC 33.332.1+656

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-166-172

*Olena Bazilinska, Olena Panchenko***TRANSPORT COMPONENT OF THE ECONOMY
AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION***Олена Базілінська, Олена Панченко***ТРАНСПОРТНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ***Елена Базилинская, Елена Панченко***ТРАНСПОРТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИКИ КАК ОСНОВА
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА**

The essence and importance of the transport component of the economy to ensure the sustainable development of the region is revealed within the article. Features of the transport component of the economy as a factor contributing to the stabilization of regional development are identified. Based on the current state diagnostics of the transport component of the economy, fundamental changes in the needs for its services, which appeared as a result of its reforming, are proved. The process of forming a system of quality of transport services, which is a prerequisite for improving the competitiveness of the region, is analyzed. In addition, the assessment of consumer properties of services of the transport component of the regional economy, as well as their essence and specificity, is carried out.

Keywords: transport component of the economy; sustainable development of the region; quality of transport services; regional transport; regional development.

Fig.: 1. References: 3.

У статті розкрито сутність та значення транспортної складової економіки для забезпечення сталого розвитку регіону. Визначено особливості транспортної складової економіки як чинника, що сприяє стабілізації регіонального розвитку. На основі діагностики сучасного стану транспортної складової економіки доведена принципова зміна потреби в її послугах, яка з'явилась у результаті реформування. Проаналізовано процес формування системи якості транспортних послуг, що є передумовою підвищення конкурентоспроможності регіону. Крім цього, проведено оцінювання споживчих властивостей послуг транспортної складової економіки регіону, а також розкрито їхню сутність та специфіку.

Ключові слова: транспортна складова економіки; сталий розвиток регіону; якість транспортних послуг; регіональний транспорт; регіональний розвиток.

Рис.: 1. Бібл. 3.

В статье раскрыты сущность и значение транспортной составляющей экономики для обеспечения устойчивого развития региона. Определены особенности транспортной составляющей экономики как фактора, способствующего стабилизации регионального развития. На основе диагностики современного состояния транспортной составляющей экономики доказаны принципиальные изменения потребностей в ее услугах, которые появились в результате её реформирования. Проанализирован процесс формирования системы качества транспортных услуг, который является предпосылкой повышения конкурентоспособности региона. Кроме этого, проведена оценка потребительских свойств услуг транспортной составляющей экономики региона, а также раскрыта их сущность и специфика.

Ключевые слова: транспортная составляющая экономики; устойчивое развитие региона; качество транспортных услуг; региональный транспорт; региональное развитие.

Рис.: 1. Библ.: 3.

JEL Classification: R40

Target setting. At the current stage, Ukraine is on the path to integration into the European community, therefore, it is necessary to develop sectors of the real economy and introduce European principles of management. For this purpose, it is important to ensure the reform of the transport component of the economy, which is the basis for the effective functioning of any economic system.

The transport component of the economy is flexible and mobile, which makes it the most important stimulus for the development and economic growth in the market conditions. Therefore, at the present stage, there is a special role and significance of all modes of transport, and especially of the regional one, which advanced development and reliable work is an essential condition not only for general economic growth, but also for the social stability of the country as a whole. Transport provides communication of all directions of economic activity and segments of the population, has a direct influence on the formation of the production structure and to a certain extent depends on it. Reliable and timely delivery of transport services and their high quality are determined by the level of economic development as a whole, in turn, the functioning of which is impossible without an efficient transport service.

Macroeconomic instability and financial and economic crises have transformed factors and criteria for regional development. In connection with this, the necessity to justify new approaches to problems solution of the regional development and efficiency increase of the transport services of certain territories of Ukraine has come to an end.

Actual scientific research and issues analysis. General problems of the transport network functioning, including the regional one, are included in fundamental researches of such scientists as: A. Ya. Aksionov, O. O. Bakayev, I. V. Belov, A. I. Galaburda, A. I. Vorkut, L. V. Kontarovich, Yu. F. Kulayev, V. N. Livshic, V. Ya. Negrey, O. E. Pashchenko, V. A. Persianov, O. L. Petrashevskiy, S. I. Pirozhkov, N. V. Pravdin, D. K. Preyger, S. M. Reser and many others. In addition, works of these scientists served as the basis for the creation of a unified theory of the transport functioning.

Uninvestigated parts of general issue defining. Along with this, there are few researches devoted to the regional problems of the development of the transport component of the economy, reflecting the fundamental change in the need for its services, which were formed as a result of reforms and through which sustainable development of the regions of Ukraine is possible.

Purpose of the article. The purpose of the article is to study the features of the transport component of the economy as a factor contributing to the sustainable development of the region. In the course of the analysis, special attention is paid to the issues of the quality system formation of regional transport services, which is a prerequisite for increasing the competitiveness of the region.

Statement of the main material. Regions development is an important factor in overcoming crises and in ensuring the functioning of any economic system. Implementation of reforms, strengthening of decentralization processes necessitates an increase in the importance of sustainable regional development. It is sustainable regional development that should ensure balanced development of the territories, which includes:

- increase of management efficiency;
- increase of territories competitiveness;
- promoting European and world integration;
- increase in production, incomes and, as a result, an increase in the welfare of the population;
- significant changes in the social, institutional, administrative structures of the society;
- changes in the public consciousness;
- changes in traditions and habits; improving education and health, partnership development, etc. [3].

The main objective of the development and research of the models of sustainable economic development of the region is to find out and consistently substantiate the main essential areas that determine the process of improving any system. In order to achieve this goal, it is necessary to cover a number of factors, which depend on the growth of potential opportunities of the region's economy, to reject the secondary ones and to highlight the priority.

Transport plays an important role in the sustainable development of the regions, as it is an infrastructure branch. Developed transport sphere promotes integration of regions into national, European and world economic systems. Hence the characteristic feature of the modern economy is the expansion of the transport component, which provides its adaptive capabilities and makes transport the most important element of the sustainable development. Presence of an efficient transport component ensures economic transformation, and lack of it – condemns them to inefficiency.

It is high-quality transport services that greatly increases the competitiveness of the goods sold. The consumer is interested not only in the product he buys, but also in its timely and reliable delivery, installation, adjustment, warranty support. The tendency to increase demand in the services sector, in turn, induces an increase in demand for transport services.

Transport is defined as the direction of economic activity, which carries out the delivery of people and goods. In this case, within the general concept of «transport», as the closest, two species are distinguished: the first - universal types (land, water and air transport), which subspecies include rail, road, air, sea and river; the second is «highly specialized technological methods of transportation of material products» – which includes conveyors, crude oil and gas pipelines, mechanisms for carrying out loading and unloading works, etc.

It should be emphasized that the place of the transport component in the economy is determined in two ways: in relation to the economy as a whole and its constituent, transport carries out functions for the movement and delivery of goods and passengers; transport engineering and construction, in turn, supplies transport means of production, and fuel and energy complex - raw materials.

The transport component of the region's economy is a complex system that satisfies the needs for the delivery of goods and passengers and creates the unity, integrity, openness and integrity of the development of the national economy of the region. The final product of the transport system is a transport service offered to consumers.

It is important that the reliable functioning of transport regional systems affects not only the internal development of individual regions, but also largely determines the success of foreign economic activity. This is due to the fact that many forms of foreign economic activity, such as border and coastal trade, foreign tourism, are of a regional nature, and are closely related to the level of infrastructure development, including transport. In turn, the development of the regional integration forms creates the basis for the openness of the national economy as a whole and promotes the development of international markets.

Thus, in today's conditions it is impossible to consider the impact of the regional transport on economic development in a purely regional framework. The task of the transport component of the economy is to ensure connections at different levels: regional, national, global. Moreover, it is the world's leading companies that are in the service of regional transport, form a range of basic requirements for the quality of transport services. Thus, formation and development of the transport component competitiveness of the region's economy should be designed in advance for international use. In this context, the world economy is becoming the main generator of technological innovations in transport and at the same time requires significant investments, which are possible only under conditions of the state support.

Sustainable development of the regional economy is impossible under the condition of non-competitive transport services. At the same time, the desire to achieve the maximum value of transport services for the consumer and its minimum cost both for the consumer and for the producer requires concentration of efforts on the quality system of transport services, which is a factor in economic growth. Higher quality at the macro level leads to an increase in gross national product.

The regional transport component of the economy should be considered as a system aimed at creating a transport service of a certain quality, that is, a set of consumer-friendly properties. Consequently, the origin of these properties in the machine-building industry in the form of means of transport, their formation in the transport component of the economy of the region, functioning in the market and, finally, the specifics of their consumption should be analysed. The processes of production, exchange and consumption of transport services merge into a single problem.

The whole cycle of the transport equipment creation is preproduction in relation to the production of transport services. At the same time, the pre-production stages of the machine-building and transport industries differ significantly from each other. If engineering is preceded by the development of a project, then a prototype, etc., then the preproduction phase in transport is associated with the development of the «ideal image» of the future "of a substantive subject", but an ideal plan of action that, when realized, should provide a qualitative transport service.

The quality of the region transport and the quality of its services should be distinguished. Indicators of the quality of transport operation are turnover and productivity of vehicles, mass and speed of movement, etc. The quality of the transport service itself is characterized by the degree of the need satisfaction for transportation, their rhythm, compliance with the prescribed delivery times and the preservation of the goods transported.

The system of qualities of a transport service consists of the delivery at a certain time and at the intended place, accessibility, reliability, ecological purity, comfort (for passengers) and safety (for loads), as well as regularity. It should be borne in mind that only timely delivery to the right place is your own product of transport, all other qualities are created outside the transport component, that is, it depends on the efficiency of other industries.

It should be noted that the timeliness of delivery depends not only on the driver, but also on transport and maintenance services and reference and information services.

The availability of a transport service is determined by its price, as well as the number and convenient location of service points for passengers and cargo owners.

The reliability of the delivery is connected primarily with its accident-free movement, but at the same time here also applies to its uninterrupted work.

Environmental friendliness is ensured primarily by the quality of used fuel and lubricants.

The comfort of passenger transportation depends on the class of offered vehicles, as well as on the attendant staff.

A special approach is needed for cargo transportation, cargo storage is solved by a whole set of measures, such as, packing of cargo, protection of information about shipments of goods, means of protection, etc.

Since the most important qualities of the future transport service are laid down in the engineering industry, it is at this stage that it is necessary to ensure consistency between technical characteristics of the transportation means and the modern requirements of consumers to speed, reliability of movement, comfort for passengers and preservation for cargoes. Dzhuran pointed out that a consumer buys an auto but in reality he «would like to get possibilities for transportation with the help of the transport» [1].

Production and consumer properties of vehicles are distinguished. Such a difference is important, since not all properties of transport machine building products, which are formed during its development and are provided at the stage of its manufacturing, are of interest to the buyer.

Production properties, in turn, can be divided into technical and operational, but such a division is relative. Some technical changes may be of interest only to the manufacturer, for example, if they reduce the cost of production, but do not affect the price reduction of the product, which is the consumer concerned. At the same time, technical changes that occur during the operation of vehicles are directly related to the interests of the consumer. Purchased means of transportation must be obeyed at the time of driving, have optimum dimensions, which guarantee rational accommodation of passengers and cargo, are equipped with a reliable signaling system, etc. It is these properties plus a moderate price and attract the future owner of vehicles.

As the representative of the transport service user, the future owner of the vehicles must worry that the implementation of the technical characteristics of the purchased products functionally provides the necessary speed, reliability of travel, comfort for passengers and preservation for goods, that is, the most important qualities of the future transport service are already laid in the machine-building industry.

The peculiarity of the transport component of the economy is also that it produces not only traffic but also stops. The transport service is physically connected not with traffic, but with a stopover, upon arrival at the destination. And the final point is only for goods and people being transported, and not at all mandatory for the transport itself.

The movement of goods transported may be interrupted, and the movement of transport - no. Conversely, the arrival of transport at the final point for it does not mean that its movement has also stopped the goods or people that were transported on it. In this case, a possible transfer of passengers or overload of cargo from one mode of transport to another can take place. Thus, people and goods transported clearly are not related to the movement of one type of transport, that is, the movement of vehicles and the fact that they transport, different phenomena.

So, the mechanical movement and stops are of social content. Transport moves not only under the influence of horsepower, by which the power of the motor was measured at one time, nevertheless, the contract between the owner of the vehicle and the consignor is not of less power. Such agreement determines initial and final points of transport, as well as goods and people.

Cargoes cannot only continue to move by other modes of transport, but also undergo forwarding processing: cargo handling, warehousing, storage, etc. Finally, they leave the transport industry, becoming objects of trade or production activities. Some features of operation items in transport should be also taken into consideration. First, there may be people among these subjects. If in the non-productive sphere (for example, in medicine) it is possible to find analogues, then this product is unique among material production. Second, the goods (not to mention people) as the objects of labor by vehicles owner are not bought, and if necessary, trust the senders. Thirdly, the impact of vehicles extends not only on goods and passengers, but also on the transport network through which the movement takes place.

It should also be noted that the uniqueness of the transport service is also expressed in the fact that the customer needs to be transported for a certain number of kilometers not anywhere in the globe, but only from a certain designated point of departure to a designated destination. It should be noted that different types of transport can provide this service. If technically such a replacement is permissible, then competition between them is possible. Competition between rail and road transport is particularly strong.

In the changing market conditions, the problem of competitive speed, which is characteristic for different types of transport, is exacerbated. The more efficient the separate mode of transport responds to the requirements of the consumer, the higher will be consumer satisfaction, and that is, the demand for services of this type of transport. Qualitative failure of transport services leads to a drop in demand.

Thus, there is a relationship between the quality level and the volume of transport services provided, which is determined by the formula:

$$\Delta\theta_t = \theta_t^a + k \cdot (\alpha_t - \alpha_{t-1}),$$

where $\Delta\theta_t$ – change in the volume of provided transport services in the t-th period;

θ_t^a – change in the volume of transport services in the t-th period, autonomous from the quality dynamics;

k – marginal propensity to quality, which shows how the amount of transport services will change in the change of the consumer satisfaction index by 1%;

α_t, α_{t-1} – consumer satisfaction index in t-th and (t-1) periods respectively.

The consumer satisfaction index assesses the contribution of various components of quality to the overall consumer perception of the quality of transport services. It is necessary to assess the opinion of not only their own consumers, but also consumers of competitors and potential consumers.

It should be noted that with an increase in the quality degree, consumption can increase to varying degrees (Figure).

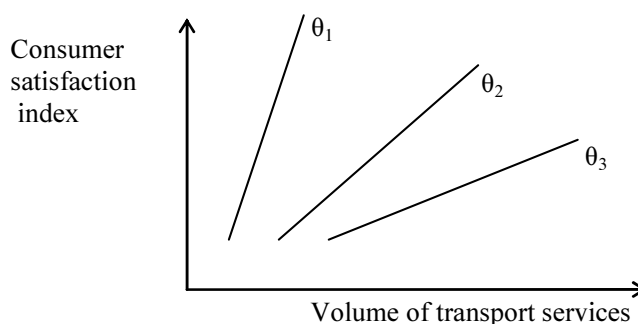

Fig. Dependence between the volume of transport services and their quality

The lower the slope of the θ line, the more saturated is the transport services market; the consumer is more intelligible, has a high standard of living and is ready to pay a higher price for a higher quality, that is valuable for the consumer service.

Consequently, the reliable transport operation is an important factor for sustainable development, promotes the involvement of not only the country as a whole, but also the regions in the international division of labor, the formation of new foreign economic relations.

However, the transport system can act not only as a factor contributing to regional sustainable development. If the transport system cannot meet the needs of the region in transport services, it can seriously hinder the development of the region and reduce its competitiveness.

The modern transport system of the region should be considered as a system aimed at creating a transport service of a certain quality, that is, a set of consumer-friendly properties.

The condition of sustainable development of the region is to improve the quality of transport services. The emphasis on the consumer in quality management allows one to expect not only the return of this consumer to this transport type, but also the transfer of positive information and, consequently, sustainable market expansion.

In the long-term the quality management system of transport services in the region should be aimed at achieving the highest level of market competitiveness, improving the efficiency of the transport component of the economy, maximizing customer satisfaction and improving transportation technology production.

Conclusions and propositions. Summing up the above, it should be said that, speaking about the sustainable development of the regions, the task is not to prioritize any branch of the economy, as this issue is solved by the market. However, it is important to draw attention to the fact that in industrialized countries, more money is spent on transport than on material production. Foreign experience proves that those which were previously backward countries, that were able to establish an efficient functioning of the transport component of the economy, are developing rapidly in the industrial as well as socially components. Therefore, strategic priorities for reforming the transport component of the regional economy should be:

- development of transport networks infrastructure;
- efficient use of transit potential;
- ensuring optimal interaction of all transport modes;
- development of the regional transport services market;
- improving the quality of transport services;
- rational transport management;
- formation of a single information space;
- improvement of tariff policy and pricing;
- development of the system of transport logistics;
- provision of environmental safety;

- development of transport engineering;
- creation of modern scientific potential;
- formation of the system of innovations introduction;
- development of the training system for highly skilled personnel.

Thus, the transport component of the regional economy requires further research and development of practical recommendations aimed at improving its efficiency and growth of customer satisfaction.

References

1. Glutkyn, O. P. (Ed.), Gorbunov, N. M., Gurov, A. I., Zorin, Yu. V. (1999). *Vseobshchee upravlenie kachestvom [Total Quality Management]*. Moscow: Radio i sviaz [in Russian].
2. Zerkalov, D. V. (2006). *Transportna sistema Ukrainy: dovidnyk [Transport system of Ukraine: dictionary]*. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
3. Korniietskyi, O. V. (2016). Rehuliuivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu, yak vazhlyvyi chynnyk derzhavnoho upravlinnia [Regulation of the socio-economic development of the region as an important factor in public administration]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka – Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko*, 174, 67–73 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Глуткин О. П., Горбунов Н. М., Гуров А. И., Зорин Ю. В. Всеобщее управление качеством: учебник для вузов / под ред. О. П. Глуткина. Москва: Радио и связь, 1999. 600 с.
2. Зеркалов Д. В. Транспортна система України: довідник. Київ: Основа, 2006. 704 с.
3. Корнієцький О. В., Гацько А. Ф., Островерх О. В. Регулювання соціально-економічного розвитку регіону, як важливий чинник державного управління. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 174. С. 67–73.

Bazilinska Olena – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of the Finance, National University “Kyiv-Mohyla Academy” (2 G. Skovoroda Str., 04655 Kyiv, Ukraine).

Базилінська Олена Яківна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна).

Базилинская Елена Яковлевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Национальный университет «Киево-Могилянская академия» (ул. Г. Сковороды, 2, Киев, 04655, Украина).

E-mail: bazilio17@rambler.ru

Panchenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of finance, banking and insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Панченко Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченко 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Панченко Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: pan68@ukr.net

УДК 336.71.025.13

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-173-181

*Вікторія Вовк, Анастасія Мовчан***СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ
В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ***Викторія Вовк, Анастасія Мовчан***СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ОРГАНИЗАЦИИ БАНКОВСКОГО НАДЗОРА
В КОНТЕКСТЕ ВНЕДРЕНИЯ РИСК-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА***Viktoriia Vovk, Anastasia Movchan***MODERN TRENDS OF THE ORGANIZATION OF BANKING
SUPERVISION IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION
OF THE RISK-ORIENTED APPROACH**

Оскільки зміни у світовій економіці привели до активізації процесу трансформації банківського нагляду, спрямованого на підвищення ефективності контролю управління основними ризиками діяльності банків. У статті проаналізовано роль банків як головного інформатора Державної служби фінансового моніторингу. Розглянуто сучасні тенденції розвитку банківської системи, зокрема ризики, з якими вона стикається, та приклади організаційної структури банківського нагляду інших країн. З'ясовано 5 головних пріоритетів розвитку світового банківського простору. Досліджено запроваджену в Україні систему фінансового моніторингу банків, визначено основні напрями розвитку та вдосконалення системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом через банківську систему.

Ключові слова: фінансовий моніторинг; банківський нагляд; світовий досвід; банківські ризики; світовий банківський простір.

Рис.: 4. Бібл.: 14.

Поскольку изменения в мировой экономике привели к активизации процесса трансформации банковского надзора, направленного на повышение эффективности контроля управления основными рисками деятельности банков. В статье проанализирована роль банков как главного информатора Государственной службы финансового мониторинга. Рассмотрены современные тенденции развития банковской системы, в частности риски, с которыми она сталкивается, и примеры организационной структуры банковского надзора других стран. Выяснено 5 главных приоритетов развития мирового банковского пространства. Исследована введенную в Украине систему финансового мониторинга банков, определены основные направления развития и совершенствования системы противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем через банковскую систему.

Ключевые слова: финансовый мониторинг; банковский надзор; мировой опыт; банковские риски; мировой банковский простор.

Рис.: 4. Библ.: 14.

As changes in the global economy have led to an intensification of the process of transformation of banking supervision, aimed at increasing the effectiveness of control over management of the main risks of banks, the role of banks as the main informer of the State Financial Monitoring Service is analyzed in the article. The contemporary tendencies of the banking system development, including the risks it faces and examples of the organizational structure of banking supervision of other countries, are considered. The five main priorities of the development of the world banking environment were ascertained. The system of financial monitoring of banks introduced in Ukraine was investigated, the main directions of development and improvement of the counteraction to the legalization (laundering) of the proceeds from crime through the banking system were determined.

Keywords: financial monitoring; bank supervision; world experience; bank risks; world banking space.

*Fig.: 4. References: 14.***JEL Classification:** E59

Постановка проблеми. На тлі глобалізації ринків і фінансових потоків у поєднанні з їх віртуалізацією, появи та успішного функціонування інтернет-банкінгу, інтернет-трейдингу спостерігається зростання організованої злочинності, що загострює питання підтвердження законності джерел походження коштів. Збільшення обсягів злочинів, пов'язаних із відмивання коштів та фінансуванням тероризму, обумовлюють необхідність розпізнавання первинних джерел походження доходів та впровадження індикаторів, що будуть розпізнавати підозрілі операції. Беручи до уваги те, що процес відмивання коштів перестав бути незвичним для ділового середовища, який контролювати майже неможливо, саме банки можуть бути залучені до процесів легалізації незаконних доходів [1; 2]. Запобігання і протидія використанню фінансової системи країни з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму – порівняно нова сфера діяльності як для національних органів регулювання і

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нагляду, так і для сукупності фінансових, а також спеціально визначеної категорії нефінансових, підприємств, установ, організацій та професій. Саме тому на перший план серед стратегічних завдань для регуляторів фінансових ринків у всьому світі виходить адаптація до інновацій та їх адекватний аналіз для протидії ризикам і, як наслідок, забезпечення фінансової стабільності банків та банківської системи загалом. За цих обставин використання сучасних методів та інструментів виявлення джерел походження коштів, а також перешкоджання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є актуальним питанням як у науковому, так і у практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей застосування ризик-орієнтованого підходу для протидії відмиванню доходів та фінансування тероризму присвячено значну кількість наукових праць, зокрема, дослідження провідних закордонних учених та вітчизняних практиків і практиків: В. Алієва, Б. А. Бекряшева, Дж. Волкера, Дж. Феверда, Ж. О. Андрійченко, Н. М. Внукової, О. О. Глущенко, І. Б. Дзедзика, О. Дзюблюка, О. М. Колодізева, О. О. Куришко, Р. В. Михайлюка, М. І. Самсонова, І. Б. Семенген, І. М. Чмутової.

Авторами Дж. Волкер та Дж. Феверда [5; 6] представлена гравітаційна модель, що дозволяє оцінити потоки незаконних коштів з/у кожен юрисдикцію у світі.

І. Б. Дзедзиком [7] проаналізовано ризик окремих категорій клієнтів, що можуть становити для банку найбільшу загрозу з погляду легалізації «брудних» грошей.

О. О. Глущенко та І. Б. Семенген [2] узагальнили міжнародний та вітчизняний досвід формування й розвитку інституту фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, а також розробили пропозиції щодо оцінювання та моделювання ризиків у сфері банківського нагляду.

Ж. О. Андрійченко [8] визначено місце фінансового моніторингу в системі управління ризиками ринків фінансових послуг та запропоновано застосувати комплексний підхід до управління ними.

Б. А. Бекряшев [9] надав характеристику основних економічних злочинів, висвітлив юридичні та економічні аспекти контролю над економічною злочинністю та забезпечення безпеки економічної діяльності держави.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні публікації з досліджуваної проблеми та їхню спрямованість на розгляд окремих елементів системи банківського нагляду та регулювання, зокрема ризик-орієнтованого підходу, спостерігається відсутність комплексного бачення тенденцій розвитку останнього в їх загальній сукупності, враховуючи зокрема й міжнародний досвід та національні особливості.

Метою статті є висвітлення останніх тенденцій розвитку банківської системи, ризиків, з якими вона стикається, та вироблення пропозиції застосування ризик-орієнтованого підходу до банківського нагляду з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. До Державної служби фінансового моніторингу від банків надходить найбільша кількість повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Зокрема, протягом 2011–2018 рр. від банківських установ було отримано більше ніж 96 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (рис. 1).

У 2015 р. кількість повідомлень, отриманих від банківських установ, збільшилась у порівнянні з 2014 р. на 244,65 % і становила 4 312 637 грн, а у 2017 р. – збільшення на 26,84 %.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 1. Динаміка кількості повідомлень, отриманих від банківських та небанківських установ, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом протягом 2011–2017 рр., шт.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби фінансового моніторингу [3].

Ефективне функціонування банківської системи, а саме забезпечення її стабільності, неможливо без сучасної системи банківського регулювання та нагляду. Збільшення обсягів операцій, пов'язаних із відмиванням коштів, збільшує важливість заходів запобігання легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. Саме для цих цілей створена система фінансового моніторингу, яка є сукупністю заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [4].

У контексті зазначених тенденцій важливим є застосування сучасних принципів банківського нагляду, прогресивних методик і практик виявлення підозрілих операцій та врахування факторів ризику банківської системи в процесі здійснення фінансового моніторингу, що сприятиме оновленню банківського нагляду відповідно до стандартів ЄС, а також забезпечить прозорість здійснюваних банками України операцій та позитивно впливатиме на процеси детінізації економіки.

Сам тому запровадження ризик-орієнтованого підходу до організації банківського нагляду є одним із найактуальніших напрямів розвитку фінансового моніторингу.

Відповіддю на зростання очікувань клієнтів щодо банківських послуг є поява й розвиток, нових технологій та бізнес-моделей організації банківського бізнесу. Навіть у юрисдикціях з відносно простими фінансовими системами може існувати велика кількість фірм різного розміру, які здійснюють комплекс заходів зі складними операціями. Функції ризику повинні відповідати типам ризику (бізнес-моделі, кібер-ризик) та еволюціонувати разом із ними, що зумовлює появу нових методів та інструментів протидії їхнім негативним наслідкам, а також розвиток професійних компетентностей менеджерів. Протягом останніх років спостерігаються помітні зміни в тенденціях походження банківських ризиків. Зокрема, використання великих масивів даних, штучного інтелекту, а також розширеної аналітики прийшли на зміну «поліпшенню клієнтського досвіду». Як наслідок, банки та кредитні спілки в усьому світі ініціюють запровадження технології «цифрування» та інші інновації до організації банківського бізнесу, використовуючи хмарні технології, передові аналітичні розробки, що дозволяє швидше реагувати на очікування споживачів фінансових послуг.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На тлі світових тенденцій трансформації банківської сфери першочерговим завданням є розвиток партнерських відносин або розширення співпраці банків із зовнішніми організаціями, що, у свою чергу, потребує модернізації застарілих технологій, переконання наявних процесів та організаційних структур.

Можна виділити 5 пріоритетів розвитку світового банківського простору:

- підвищення рівня зобов'язань щодо поліпшення досвіду клієнтів;
- вдосконалення аналітичних якостей даних;
- зниження експлуатаційних витрат;
- пріоритет інвестицій в інновації;
- пріоритет набору та підготовки компетентних кадрів.

У сучасних умовах господарювання ризик бездіяльності значно перевищує ризик інноваційної діяльності. За цих обставин, поєднання нових технологій і можливість доступу до даних реального часу дозволяє фінансовим установам створити персоналізацію в масштабі: фінансова послуга для кожного клієнта в потрібний час відповідно до його вимог.

Враховуючи світові тенденції, фінансові установи повинні комбінувати технології, що дозволить забезпечити клієнтам унікальні ціннісні пропозиції фінансової послуги. Сьогодні не тільки великі банки, але й більш дрібні фінансові установи використовують дані / аналітику з метою кращого розуміння потреб своїх клієнтів і створення безкоштовних цифрових платформ для залучення депозитів і розширення їх географічного охоплення.

Гібридна стратегія забезпечення робочої сили, якої дотримуються більшість банків, передбачає наявність функції самообслуговування клієнтів (застосування технології штучного інтелекту), а також безперешкодний доступ до менеджерів банку з метою вирішення будь-яких складних питань.

Сьогодні фінансові установи по всьому світу переходять від традиційного продукту і послуги (один продукт підходить усім) до гіперперсоналізованого обслуговування клієнта, за якого банки надають індивідуальні продукти, здатні задовольнити їх вимоги та потреби.

Усі зміни, зокрема й інновації, пов'язані з ризиками, а отже, забезпечення нормального функціонування та розвитку системи, яка зосереджена на запобіганні цих ризиків, є одним із першочергових завдань для кожної держави. Треба зазначити, що наглядові органи обмежені ресурсами, що, в свою чергу, призводить до необхідності чіткого визначення пріоритетів при здійсненні наглядової діяльності. Наглядовий контроль підвищує ефективність банківського нагляду шляхом забезпечення раціонального розподілу та перерозподілу ресурсів і процесів. Інструментом, використання якого дозволить ефективно боротися вже з існуючими ризиками та запобігатиме появі нових, є система ризик-орієнтованого банківського нагляду, яка досить вдало функціонує по всьому світу та вже запроваджується в Україні.

Застосування ризик-орієнтованого підходу до банківського нагляду дозволить підвищити ефективність прийнятих управлінських рішень щодо мінімізації негативних наслідків прояву банківських ризиків. Ризик-орієнтований підхід передбачає виділення ресурсів для зон найбільших ризиків, при цьому ризики не усуваються наглядовими органами, а нейтралізуються їхні негативні наслідки найбільш ефективним способом для досягнення встановлених цілей.

Більшість наглядових органів зобов'язані дотримуватися цілей, викладених у статуті та спрямованих на захист інтересів користувачів фінансових послуг, підтримку фінансової стабільності банків та банківської системи загалом, а також запобігання фінансовим злочинам [10]. Необхідно враховувати, що цілі наглядових органів у різних країнах можуть відрізнятися, але пріоритетним завданням у межах принципу побудови ефективної організаційної структури банківського нагляду залишається досягнення цілей за найменших витрат [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Національні особливості соціально-економічного розвитку країни та зокрема, принципи функціонування її фінансового ринку й система нагляду за ним обумовлюють вибір організаційної побудови банківського нагляду. Найчастіше центральному банку країни належить ключова роль банківського нагляду, проте в міжнародній практиці можна виділити декілька варіантів участі центрального банку в наглядовому процесі [11]. Приклади організаційної структури банківського нагляду в різних країнах наведено на рис. 2.

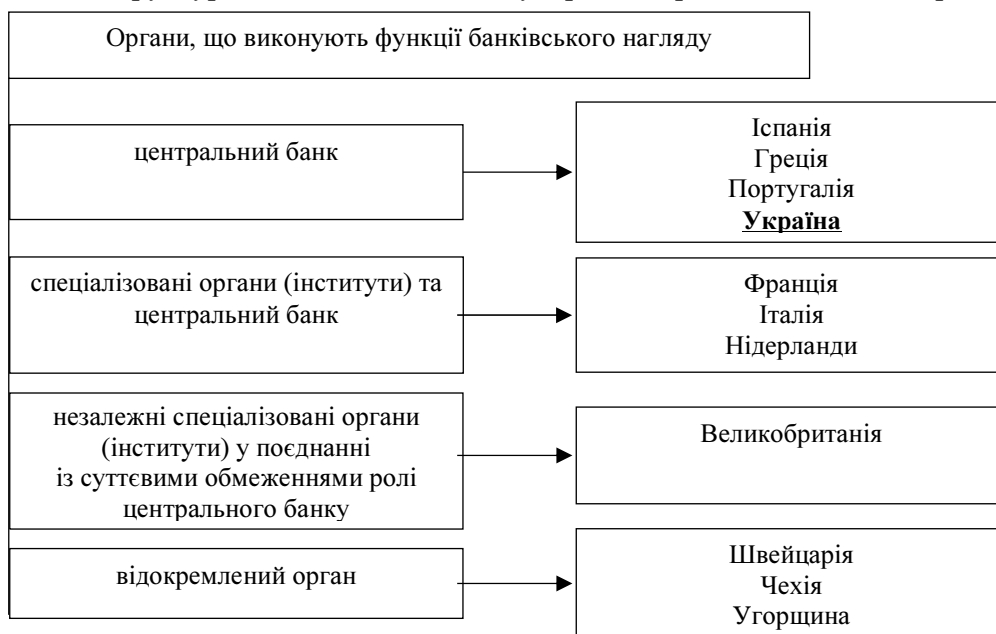

Рис. 2. Організаційні структури банківського нагляду

В Україні діє дворівнева система фінансового моніторингу, яка включає: Державний фінансовий моніторинг та первинний фінансовий моніторинг (рис. 3).

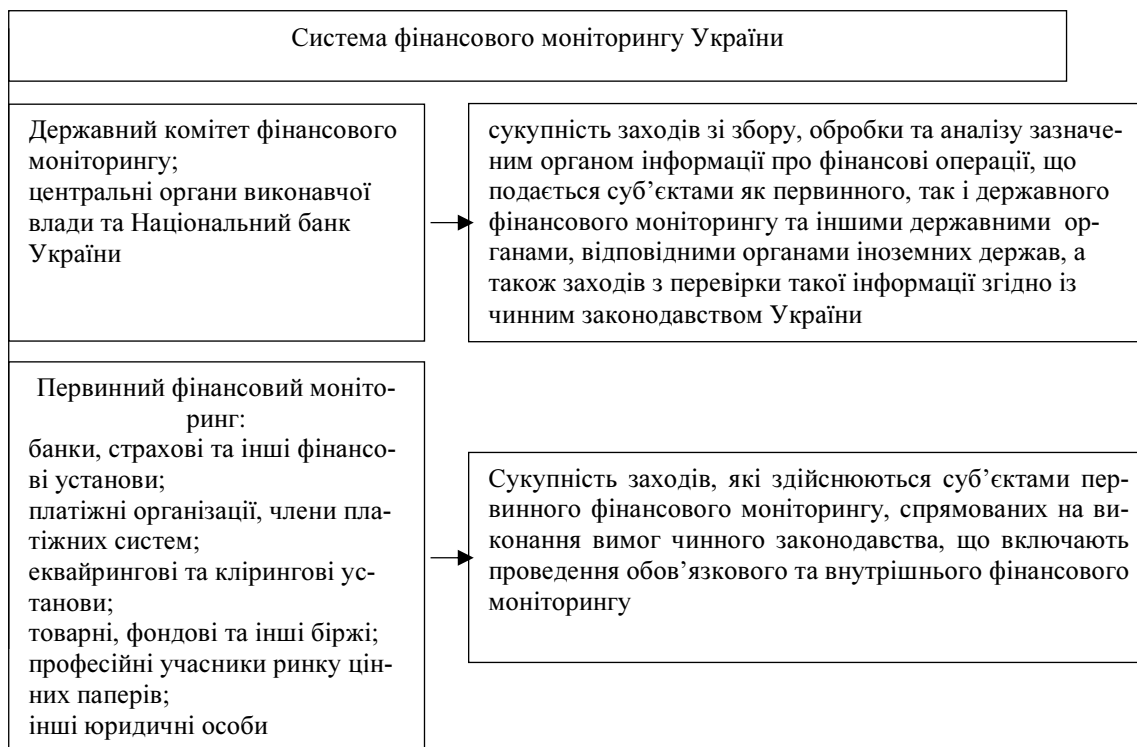

Рис. 3. Система фінансового моніторингу України

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Оцінювання ризику залучення банків до процесу відмивання доходів злочинним шляхом є одним із найважливішим питань фінансового моніторингу, саме тому установи повинні оцінити кожну фінансову операцію з позиції трьох базових категорій ризику: ризику клієнта, країни і послуги [12]. Працівники банків, що відповідають за фінансовий моніторинг, повинні бути проінформовані про список усіх ризикових країн та територій, а також наявних систем протидії відмиванню грошей, наглядових структур та існуючих у тій чи іншій країні систем оцінювання ризиків [1].

Ризик-орієнтований підхід до банківського нагляду в системі фінансового моніторингу в Україні будується на рекомендаціях, наданими FATF.

Згідно з положеннями «Посібника з питань підходу, заснованому на оцінці ризику, в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму» (FATF) процес управління ризиком при здійсненні фінансового моніторингу має включати три основні етапи, які, у свою чергу, поділяються на такі окремі складові:

- визнання фінансовою установою існування ризику;
- застосування прогресивних методик оцінки ризиків;
- розроблення стратегій для управління ідентифікованими ризиками та мінімізації їх негативних наслідків.

Фінансові установи проводять процедури, спрямовані на оцінювання ризиків, контроль за операціями клієнтів із високим ризиком появи ознак легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також розробляють відповідні заходи для мінімізації їхніх негативних наслідків.

Перехід до ризик-орієнтованого підходу до організації банківського нагляду передбачає:

- аналіз бізнес моделей та стратегій банку;
- щорічне стрес-тестування;
- посилений контроль операцій банків із пов'язаними особами.

Також у стратегію банківського нагляду входить підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності, гармонізація пруденційних вимог до банків із правовими нормами ЄС та рекомендаціями Базельського комітету [13]. Важливим також є посилення вимог до інформаційної безпеки банків з метою забезпечення безперервної банківської діяльності та її захисту від кібератак. Результати впровадження зазначених напрямів банківського нагляду наведено на рис. 4.

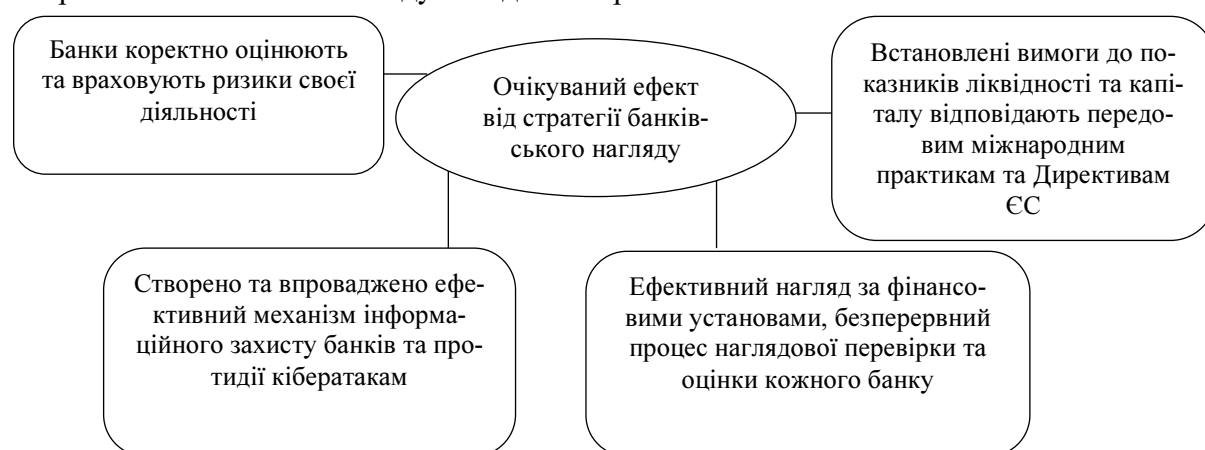

Рис. 4. Очікуваний ефект від запровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду

Законодавство кожної країни має свою специфіку, не є винятком й законодавство у сфері боротьби з «відмиванням» грошей. Розглянемо особливості організації банківського нагляду деяких країн, досвідом яких може скористатися Україна. Наприклад, в Австралії для реалізації фінансового моніторингу використовують не лише протидію

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а й ухилення від сплати податків [10]; Китай дотримується чіткого розмежування між окремими структурними підрозділами функцій управління та реалізації фінансового моніторингу в межах єдиного уповноваженого органу; в Італії фінансовий моніторинг підпорядковується центральному банку, а також використовується автоматизована ризик-орієнтована система обробки інформації; у Великобританії діє заборона передачі інформації про податкові правопорушення іншим державам.

Беззаперечно, провідну роль у боротьбі з «відмиванням» доходів відіграють США, Великобританія та Німеччина, законодавство яких більш повно розкриває сутність поняття «брудні гроші» та визначає засоби покарання.

Оскільки банківські установи є суб'єктами первинного фінансового моніторингу та постійно наражаються на ризики, пов'язані з доходами, отриманими злочинним шляхом, доцільно визначити такі пріоритетні заходи та принципи, які б використовувалися відповідними наглядовими органами:

- покращення якості проведення аудиту коштів, переданих до статутного фонду суб'єктів господарювання;
- створення єдиної централізованої бази даних, де б містилася інформація про всі підозрілі операції та такі, що підлягають фінансовому моніторингу;
- перевірка коштів, що надходять з-за кордону під виглядом інвестицій;
- боротьба з корупцією в органах управління фінансових установ [14];
- забезпечення взаємодії контролюючих та правоохоронних органів з метою протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, у тому числі підвищення ефективності взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України з суб'єктами первинного моніторингу.

Серед стандартів у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, до виконання яких прагне Україна, визначено такі:

- 1) забезпечення здатності адміністративних, регулюючих, правоохоронних та інших органів здійснювати співробітництво й обмін інформацією на міжнародному та національному рівнях [4];
- 2) криміналізація відповідних дій, пошук і блокування відповідних доходів для наступної їх конфіскації та надання взаємної правової допомоги у цій сфері;
- 3) встановлення всеосяжного режиму регулювання та нагляду до фінансових установ;
- 4) відповідність встановлюваних внутрішніх режимів регулювання та нагляду ініціативам регіональних, міжрегіональних та міжнародних організацій, загально визнаним на міжнародному рівні тощо.

Таким чином, для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму застосування ризик-орієнтованого підходу є необхідним інструментом. Його застосування передбачає необхідність запровадження відповідних заходів, а також використання сучасних інструментів ідентифікації, оцінювання та розуміння характеру прояву ризиків, на які вони наражаються. В Україні процес становлення національної системи фінансового моніторингу, зокрема запровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду, ще не завершено. Ураховуючи досвід зарубіжних країн, подальший розвиток має відбуватися в напрямі встановлення жорсткого соціального контролю над цими явищами. Це максимально сприятиме утвердженню України у статусі надійного партнера міжнародної спільноти у сфері протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом. При цьому законотворча діяльність має бути орієнтована на гармонізацію вітчизняного законодавства та урахування нових стандартів FATF, а також посилення міжнародного співробітництва, що дозволить забезпечити належне управління ризиками відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, зокрема зменшити наслідки впливу найбільш суттєвих ризиків, таких як репутаційні, операційні, комплаєнсу та концентраційні ризики.

Список використаних джерел

1. Глущенко О. О., Вороніна Р. М. Аналіз основних об'єктів ідентифікації у системі заходів первинного фінансового моніторингу банку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 6. Т. 2. С. 68–71.
2. Глущенко О. О., Семененко І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія / за ред.: Р. А. Слав'юк. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с.
3. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=88&lang=uk.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Від Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
5. Gravity Models of Trade-based Money Laundering / Joras Ferwerda, Mark Kattenberg, Han-Hsin Chang, Brigitte Unger, Loek Groot, Jakob Bikker. 2011. *DNB Working Papers 318*. Netherlands Central Bank, Research Department.
6. Walker J. Measuring Global Money Laundering. *Journal of Money Laundering Control*. 1999. Vol. 3. Iss.: 1. P. 25–37.
7. Дзедзик І. Б. Ризикологічні основи фінансового моніторингу операцій банків. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. Київ, 2010. № 1 (7). С. 153.
8. Андрійченко Ж. О. Фінансовий моніторинг у системі управління ризиками ринків фінансових послуг. *Розвиток системи управління ризиками ринків фінансових послуг*: монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. Н. М. Внукова. Харків: Ексклюзив, 2014. С. 140–150.
9. Бекряшев А. К., Белозеров И. П. Теневая экономика и экономическая преступность. Основы теневой и криминальной экономики. URL: <http://www.kodges.ru/30710-tenevajajekonomika-i-jekonomicheskaja-prestupnost.html>.
10. Москаленко Н. В. Соціально-економічне і політичне значення фінансового моніторингу. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6 (108). С. 235.
11. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Розвиток фінансового сектора України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія. Київ: Університет банківської справи; Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. 384 с.
12. Леонов С. В., Куришко О. О. Ризики в системі «банк-клієнт» при здійсненні фінансового моніторингу. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2010. № 1, т. 2. С. 173–181.
13. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>.
14. Максимчук Р. Ф. Проблеми легалізації доходів в сучасних умовах. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 2 (10). С. 49–55.

References

1. Hlushchenko, O. O., Voronina, R. M. (2012). Analiz osnovnykh ob'ektiv identyfikatsii u systemi zakhodiv pervynnoho finansovoho monitorynhu banku [Analysis of the main identification objects in the system of measures of the primary financial monitoring of the bank]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 6 (2), 68–71 [in Ukrainian].
2. Hlushchenko, O. O., Semehen, I. B., Slaviuk, R. A. (Ed.). (2014). Antylehalizatsiyni finansovyi monitorynh: ryzyk-orientovanyi pidkhid [Anti-legal financial monitoring: risk-oriented approach]. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
3. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu [Official site of the state financial monitoring service]*. Retrieved from http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=88&lang=uk.
4. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchenia [On prevention and counteraction to the legalization (laundering) of the proceeds from crime, terrorist financing and financing of the proliferation of weapons of mass destruction]. № 1702-VII (on October 14, 2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Joras Ferwerda, Mark Kattenberg, Han-Hsin Chang, Brigitte Unger, Loek Groot, Jakob Bikker. Gravity Models of Trade-based Money Laundering (2011). *DNB Working Papers 318*. Netherlands Central Bank, Research Department.
6. Walker J. (1999). Measuring Global Money Laundering. *Journal of Money Laundering Control*, 3 (1), 25–37.
7. Dzedzyk, I. B. (2010) Ryzykologichni osnovy finansovoho monitorynhu operatsii bankiv [Riskological bases of financial monitoring of operations of banks]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnogo banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 1 (7), 153 [in Ukrainian].
8. Andriichenko, Zh. O. (2014). Finansovy monitorynh u systemi upravlinnia ryzykamy ryнкiv finansovykh posluh [Financial monitoring in the financial services risk management system]. In N. M. Vnukov (Ed.), *Rozvytok systemy upravlinnia ryzykamy ryнкiv finansovykh posluh – Development of risk management system for financial services markets* (pp. 140–150). Kharkiv: Ekskluzyv – Exclusive [in Ukrainian].
9. Bekriashev, A. K., Belozarov, I. P. (n.d.). Tenevaia ekonomika i ekonomicheskaiia prestupnost. Osnovy tenevoi i kriminalnoi ekonomiki [The shadow economy and economic crime. Fundamentals of the shadow and criminal economy]. Retrieved from <http://www.kodges.ru/30710-tenevajekonomika-i-jekonomicheskaja-prestupnost.html>.
10. Moskalenko, N. V. (2010). Sotsialno-ekonomichne i politychne znachennia finansovoho monitorynhu [Socio-economic and political significance of financial monitoring]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 6 (108), 235 [in Ukrainian].
11. Naumenkova, S. V., Mishchenko, S. V. (2009). *Rozvytok finansovoho sektora Ukrainy v umovakh formuvannia novoi finansovoi arkhitektury [Development of the financial sector of Ukraine in the context of the formation of a new financial architecture]*. Kyiv: Universytet bankivskoi spravy; Tsentр naukovykh doslidzhen Natsionalnogo banku Ukrainy [in Ukrainian].
12. Lieonov, S. V., Kuryshko, O. O. (2010). Ryzyky v systemi «bank-kliient» pry zdiisnenni finansovoho monitorynhu [Risks in the «bank-client» system in the course of financial monitoring]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomika» – Visnyk of Sumy State University. Series «Economics»*, 1 (2), 173–181 [in Ukrainian].
13. *Stratehiia Natsionalnogo banku Ukrainy. Prohrama dii 2019 [Strategy of the National Bank of Ukraine. Program of Action 2019.]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>.
14. Maksymchuk, R. F. (2013). Problemy lehalizatsii dokhodiv v suchasnykh umovakh [Problems of legalization of incomes under modern conditions]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii – Economy. Management. Innovations*, 2 (10), 49–55 [in Ukrainian].

Вовк Вікторія Яківна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна).

Вовк Вікторія Яковлевна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківського дела, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харків, 61166, Україна).

Vovk Viktoriia – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Banking, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Av., 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: victoriavovk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5680-2967>

Researcher ID: N-6605-2018

Мовчан Анастасія Сергіївна – студентка, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна).

Мовчан Анастасія Сергеевна – студентка, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харків, 61166, Україна).

Movchan Anastasia – student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Av., 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: anastasia160916@gmail.com

УДК 334.78(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-182-189

*Валентина Виговська, Вікторія Чхаїдзе***СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ***Валентина Выговская, Виктория Чхаидзе***СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ***Valentyna Vyhovska, Viktoriia Chkhaidze***MODERN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF CORPORATE SECTOR IN UKRAINE**

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану корпоративного сектору України, яке спрямоване на оцінку основних показників його функціонування та встановлення ключових факторів, що деструктивно впливають на ефективність розвитку вітчизняних корпоративних структур. Наведено основні ознаки корпорацій, а також переваги і недоліки їх функціонування. Доведено, що результати фінансово-господарської діяльності корпорацій напряму залежать від дієвості форм та методів управління економічною діяльністю, сприятливих умов зовнішнього середовища та виваженої державної економічної політики. Визначено особливості формування корпоративної системи країни в сучасних умовах. Автором запропоновано основні заходи для подолання негативних тенденцій у діяльності корпоративного сектору.

Ключові слова: корпорація; економіка; корпоративний сектор; підприємство; управління; держава.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 7.

Статья посвящена исследованию современного состояния корпоративного сектора Украины, которое направлено на оценку основных показателей его функционирования и идентификацию ключевых факторов, деструктивно влияющих на эффективность развития отечественных корпоративных структур. Приведены основные признаки корпораций, а также преимущества и недостатки их функционирования. Доказано, что результаты финансово-хозяйственной деятельности корпораций напрямую зависят от действенности форм и методов управления экономической деятельностью, благоприятных условий внешней среды и взвешенной государственной экономической политики. Определены особенности формирования корпоративной системы страны в современных условиях. Автором предложены основные меры по преодолению негативных тенденций в деятельности корпоративного сектора.

Ключевые слова: корпорация; экономика; корпоративный сектор; предприятие; управление; государство.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 7.

The article is devoted to the research of the current state of the corporate sector of Ukraine aimed at assessing the main indicators of its functioning and identifying key factors that have a destructive effect on the efficiency of the development of domestic corporate structures. The main features of corporations are presented, as well as the advantages and disadvantages of their functioning. It is proved that the results of financial and economic activity of corporations are directly dependent on the efficiency of forms and methods of management of economic activity, favorable environment conditions and well-balanced state economic policy. The peculiarities of the formation of the corporate system of the country in the modern conditions are determined. The author proposes the main measures to overcome the negative trends in the corporate sector.

Keywords: corporation; economy; corporate sector; enterprise; management; state.

Fig.: 1. Table: 4. References: 7.

JEL Classification: G34

Постановка проблеми. Сучасний поступ економіки України відбувається під тиском зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів, що зумовлює невідкладність ініціації якісних змін у розвитку корпоративного сектору як складової, що здатна забезпечити соціально-економічне зростання країни та задовольнити потреби громадянського суспільства. Саме корпоративні структури визначають рівень та темп економічного розвитку держави, дозволяють удосконалити внутрішню структуру соціально-економічного забезпечення, наситити систему руху товарів, створити фінансову платформу для функціонування бюджетної системи тощо. Таким чином, актуалізується необхідність пошуку нових прогресивних інструментів підвищення ефективності функціонування вітчизняних корпоративних структур. Для цього необхідно дослідити стан та тенденції розвитку корпоративного сектору та з'ясувати його роль в економіці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розвитку корпоративного сектору в Україні постійно перебувають у центрі уваги широкого кола науковців-економістів. Значний внесок у дослідження зазначеної проблеми зробили такі

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вітчизняні науковці: А. Сірко, І. Саракун, Л. Савчук, О. Вінник, О. Кібенко, О. Щербина, С. Гончарук, Т. Заєць. Віддаючи належне наявному науковому доробку, який є суттєвим у розвитку теорії та практики функціонування корпоративного сектору, доцільно відзначити, що розробка рекомендацій щодо стимулювання його ефективного розвитку вимагає комплексного аналізу сучасного стану та результатів діяльності вітчизняних корпоративних структур.

Метою статті є комплексне інспектування стану та тенденцій розвитку вітчизняного корпоративного сектору та визначення стратегічних напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах забезпечення відновлення економіки України, формування підвалин її конкурентоспроможності, створення умов для її ефективної та рівноправної інтеграції в європейський економічний простір є неможливим без розробки довгострокових економічних стратегій, що можуть бути реалізовані лише за активної участі корпоративних структур. Формування ефективних управлінських рішень можливе лише за умови розуміння суті, особливостей становлення та параметрів розвитку корпоративного сектору. В економічній літературі наводяться ключові ознаки корпорацій, серед яких є такі [3]:

- корпорація є підприємницьким товариством, наділеним статусом юридичної особи, яке організоване колективом осіб і капіталів, що мають спільні наукові, виробничі та комерційні інтереси для здійснення будь-якої соціально корисної діяльності;
- кожен учасник має свої корпоративні права та несе певні зобов'язання;
- обмежена відповідальність учасників (здебільшого в межах корпоративних прав);
- наявність централізованого управління, управлінські функції здійснюються органами, яким доручена діяльність корпоративної юридичної особи (наймані працівники для здійснення функцій управління);
- період існування корпорацій є безстроковим, оскільки їх функціонування не залежить від вибуття її членів [3].

Формування та реалізація дієвого механізму регулювання відносин у корпоративній сфері України потребує підвищення ефективності суспільного виробництва, утвердження суспільного господарського порядку у вітчизняній економіці та забезпечення її гармонізації з економічними системами інших держав.

Корпорації мають позитивні та негативні риси. До позитивних сторін їхньої діяльності можна віднести такі:

- концентрація капіталів та інших видів ресурсів;
- широкий спектр можливостей залучення капіталу, зокрема й іноземного;
- забезпечують зростання продуктивності в масштабі всієї економічної системи, оскільки корпорації мають більш сучасні технології виробництва, що дозволяють їм ефективніше використовувати наявні ресурси та виготовляти якіснішу продукцію;
- сприяють зростанню доходів бюджету.

Водночас такі науковці, як А. Сірко, В. Прохорова, О. Близнюк, О. Любка, Т. Пімоненко підкреслюють недоліки функціонування корпоративних структур:

- можливість перетворення корпорації в монополію, за умови концентрації певного рівня влади над ринком;
- для отримання власної вигоди, управління рівнем цін на ринку;
- можливість інноваційного застою за відсутності конкуренції, зникає потреба в удосконаленні технологій та ретельному контролі якості [5].

Розглядаючи корпоративний сектору як найважливішу складову національної економіки, можна зробити висновок про те, що його діяльність протягом останніх років характеризується складною динамікою та низьким рівнем ефективності. Так, станом на 1 травня 2018 року підприємств із корпоративним типом управління в Україні налічу-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ється 612 693 од., що становить 48,9 % від загальної кількості юридичних осіб. Корпоративний сектор України, на відміну від зарубіжної практики, не обмежується виключно акціонерними товариствами. До вітчизняних підприємств корпоративного типу управління відносять значно більшу кількість організаційних форм, зокрема: товариства з обмеженою, додатковою або повною відповідальністю, командитні товариства, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання юридичних осіб. Детальна інформація про динаміку зміни кількості банків суб'єктів корпоративного сектору відображена нижче, в табл. 1, а структура представлена на рисунку.

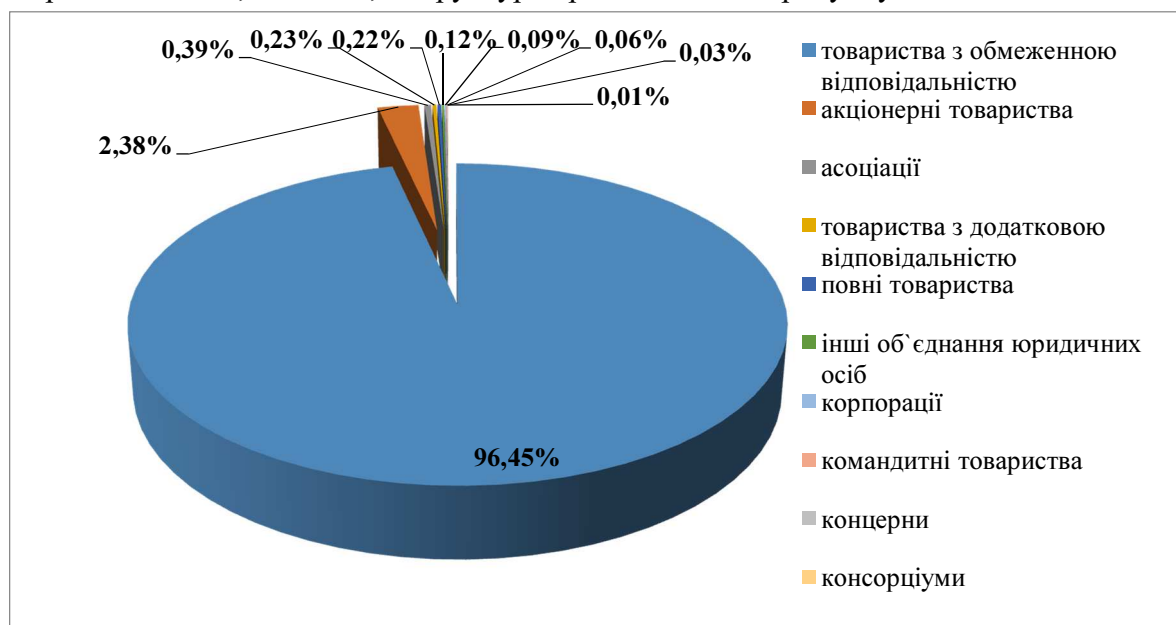

Рис. Частка юридичних осіб за організаційними формами господарювання станом на 05.05.2018 р.

Джерело: складено авторами на основі [2].

В Україні кількість підприємств та організацій (ЄДРПОУ) на 1 травня 2018 року становила 1 млн 251 тис. 673 од., у тому числі з формою корпоративного управління – 612 тис. 693 од. [2]. При цьому, найбільша кількість суб'єктів ЄДРПОУ зареєстрована у м. Києві – 285 тис. 785 од., Дніпропетровській обл. – 95 тис. 220 од., Донецькій – 87 тис. 107 од., Одеській – 77 тис. 160 од., Харківській – 74 тис. 661 од.

Світовий досвід наукового пошуку у сфері корпоративного управління доводить, що його найвищою та найдієвішою формою є акціонерні товариства. В Україні на них припадає лише 2,38 % від загальної кількості підприємств корпоративного сектору. Його більшу частку, а саме 96,45 % становлять товариства з обмеженою відповідальністю. Протягом періоду дослідження спостерігається тенденція щодо поступового зниження загальної кількості акціонерних товариств, командитних товариств, концернів та інших об'єднань юридичних осіб. Така ситуація виникла в результаті реорганізації акціонерних товариств в інші, більш економічно вигідні, організаційно-правові форми. Оскільки АТ є організаційною формою об'єднання великого капіталу, а в Україні переважають малі та середні форми бізнесу, де розмір статутного капіталу не досягає потрібного рівня для створення або утримання даної форми, тому перевагу надають іншим організаційно-правовим формам господарювання. Також значний вплив на цю ситуацію має встановлення законодавчою владою кількості мінімальних заробітних плат, яку повинен у собі вміщувати статутний фонд товариств. Залежність величини статутного капіталу від розміру мінімальної заробітної плати сприяє реорганізації АТ у товариства з обмеженою відповідальністю, саме таку динаміку ми можемо спостерігати в табл. 1.

Таблиця 1

Показники корпоративного сектору України за організаційними формами станом на 01.05.2018 р. (у динаміці з 2014 р.)

Вид об'єднання	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	(одиниць)
						Темп приросту 2018/2014 (%)
Акціонерне товариство	23501	15811	15471	15030	14597	62,11
Товариство з обмеженою відповідальністю	500 131	464 833	501 917	545 706	590 957	118,16
Товариство з додатковою відповідальністю	1542	1320	1351	1406	1465	95,0
Повне товариство	1946	1340	1364	1366	1333	68,50
Командитне товариство	601	386	385	382	377	62,73
Асоціація	3099	2218	2284	2352	2391	77,15
Корпорація	782	564	563	558	559	71,48
Консорціум	90	65	66	70	76	84,44
Концерн	330	195	195	193	188	56,97
Інші об'єднання юридичних осіб	1299	761	760	755	750	57,74
Разом	533 321	487 493	524 356	567 818	612 693	114,88

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК Крим та м. Севастополя.
Джерело: складено автором на основі [2].

Дані табл. 1 дозволяють стверджувати, що з 2015 року, кількість товариств з обмеженою відповідальністю зросла з 464 тис. 833 од. до 590 тис. 957 од. у 2018 році. Це пояснюється тим, що розмір їхнього статутного капіталу не обмежується. Найменш поширеною правовою формою організації корпоративних структур є консорціуми, вона становить лише 0,01 % від підприємств із корпоративним типом управління, що становить 76 од. по Україні.

Вважаємо за необхідне зазначити, що протягом аналізованого періоду змінювалась лише кількість суб'єктів, а саме зросла на 79 тис. 372 од. і на 1 травня 2018 року становила – 612 тис. 693 од. При цьому структура розподілення суб'єктів корпоративного сектору в розрізі організаційно-правових форм суттєво не змінилась.

За табл. 2 ми можемо відслідкувати динаміку розподілення кількості підприємств за основними видами діяльності. Треба зауважити, що протягом аналізованого періоду кількість підприємств змінювалась досить нерівномірно. З 2014 по 2017 роки загальна кількість підприємств зменшилась з 307 тис. 769 од. до 305 тис. 374 од. Якщо у 2015 році порівняно 2014 роком кількість підприємств за видами економічної діяльності постійно коливалась, то у 2016 році ми можемо спостерігати різке скорочення кількості суб'єктів господарювання по всій наведеній галузевій структурі економіки України. Але вже у 2017 році відбулося зростання кількості підприємств корпоративного сектору. Передусім така ситуація пов'язана з нестабільністю економічного, військово-політичного стану в країні, процесами злиття та поглинання підприємств, девальвацією національної грошової валюти.

Таблиця 2

Кількість підприємств за видами економічної діяльності у 2014–2017 рр.

Вид економічної діяльності	Кількість підприємств			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4	5
Сільське, лісове та рибне господарство	46 012	46 744	44 998	50 184
Промисловість	42 187	42 564	38 555	42 333
Будівництво	29 785	29 165	24 333	27 403
Торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	93 972	93 643	82 192	90 140

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5
Операції з нерухомим майном	31 201	32 719	30 913	33 256
Професійна, наукова та технічна діяльність	30 028	29 780	24 853	27 468
Інформація та телекомунікації	13 319	13 617	11 932	13 409
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14 909	15 148	13 716	15 217
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1946	2089	1705	1958
Фінансова та страхова діяльність	4410	4333	3786	4006
Разом	307 769	309 802	276 983	305 374

Примітка. Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини окупованої території в Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором на основі [2].

За видами економічної діяльності найбільша кількість підприємств (90 тис. 140 од.), станом на 2017 рік, займалась торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів, 50 тис. 184 од. – сільським, лісовим та рибним господарством, 42 тис. 333 од. – промисловістю (табл. 3).

Таблиця 3

*Кількість зайнятих працівників на підприємствах
за видами економічної діяльності у 2014–2017 рр.*

(тис. осіб)

Вид економічної діяльності	Кількість зайнятих працівників			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Сільське, лісове та рибне господарство	628,9	597,6	614,3	599,9
Промисловість	2429,6	2252,1	2176,9	2123,0
Будівництво	286,1	248,1	247,0	256,2
Торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1015,2	925,7	927,8	980,8
Операції з нерухомим майном	172,2	167,7	164,2	164,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	232,2	203,4	195,0	192,4
Інформація та телекомунікації	192,7	166,4	157,1	157,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	31,2	31,3	28,0	26,9
Фінансова та страхова діяльність	61,8	54,6	65,2	62,0
Разом	5812,2	5423,4	5340,7	5323,4

Примітка. Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини окупованої території в Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором на основі [2]

Чисельність офіційно зайнятих працівників на підприємствах за підсумками 2017 року становила 5323,4 тис. осіб, що 8,41 % менше в порівнянні з 2014 роком. Головною причиною такої ситуації є зменшення на 0,8 % кількості корпоративних підприємств за 4 роки.

Найбільша кількість працівників була зайнята у сфері промисловості – 2123,0 тис. осіб, торгівлі та ремонту транспортних засобів – 980,8 тис. осіб та сільському господарстві – 599,9 тис. осіб.

Одним із найважливіших показників, що відображає ефективність використання ресурсів підприємством у процесі своєї діяльності є фінансові результати.

Протягом 2014 та 2015 років спостерігалось погіршення результатів господарської діяльності – підприємствами отримано збитків у розмірі -572 713,7 млн грн та -356 044,5 млн грн відповідно (табл. 4). Така ситуація була зумовлена нестабільністю національної валюти, зменшенням платоспроможності населення, зменшення обсягів

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

реалізації товарів, робіт та послуг, що в, свою чергу, впливає на зниження прибутку підприємств. Проте вже у 2016–2017 роках відбулися певні покращення. Так, фінансовий результат від операційної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання на кінець 2017 рік становив 180 126,1 млн грн.

Таблиця 4

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності у 2014–2017 рр.

(млн грн)

Вид економічної діяльності	Чистий прибуток (збиток)				Темп приросту 2017/2014 (%)
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	
Сільське, лісове та рибне господарство	21 481,3	102 849,1	90 613,2	79061,9	368,05
Промисловість	-178 730,9	-188 267,9	-24 724,7	54 143,7	30,29
Будівництво	-27 948,8	-25 861,9	-10 553,0	-5259,1	18,82
Торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-133 219,4	-88 161,0	-4841,8	25 600,0	19,22
Операції з нерухомим майном	-105 425,7	-64 369,0	-43 900,2	-14922,9	14,15
Професійна, наукова та технічна діяльність	-100 347,2	-48 656,0	22 842,0	32 090,1	31,98
Інформація та телекомунікації	-17 137,1	-12 590,2	1750,6	11 842,1	69,10
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-22 591,6	-17 847,8	7408,7	-16 449,7	72,81
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-3244,0	-3566,3	-1599,5	-2287,1	70,50
Фінансова та страхова діяльність	-5550,3	-9573,5	-670,8	16 307,1	293,81
Разом	-572 713,7	-356 044,5	36 324,5	180 126,1	31,45

Примітка. Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини окупованої території в Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором на основі [2].

Отже, при збереженні параметрів розвитку вітчизняного корпоративного сектору економічне відставання України від розвинутих країн світу буде тільки збільшуватись. Для подолання зазначених тенденцій необхідно вжити таких заходів:

- 1) удосконалення нормативних актів законодавчої бази, що безпосередньо регулює діяльність корпорацій, які б враховували всі аспекти їхньої діяльності;
- 2) створення спеціального органу, який би контролював діяльність корпоративних підприємств, слідкував за дотриманням законодавства, виявляв порушників та призначав покарання;
- 3) адаптація прогресивних світових практик корпоративного управління до вітчизняних умов господарювання;
- 4) забезпечення рівних умов діяльності на ринках усіх організаційних форм корпоративного сектору, для їх мотивації до збільшення ефективності своєї діяльності;
- 5) впровадження методології оцінки фіскальних ризиків, що пов'язані з діяльністю корпорацій;
- 6) збільшення інвестицій держави в корпоративний сектор;
- 7) зниження податкового тиску;
- 8) мінімізація частки тіньового сектору економіки країни;
- 9) проведення заходів з оздоровлення фінансово-кредитної системи;
- 10) всебічна підтримка державою інноваційної діяльності;
- 11) покращення ділового клімату;
- 12) підвищення стандартів відкритості та прозорості діяльності корпорацій;
- 13) запровадження нової якісної державної економічної політики, яка буде спрямована на підвищення стійкості національної економіки до кризових явищ.

Висновки і пропозиції. Формування корпоративного сектору та всебічна підтримка його функціонування є однією з найскладніших та найголовніших завдань економічної політики країни. Останніми роками спостерігаються тенденції до зростання кількості корпоративних структур при одночасному скороченні кількості збиткових підприємств, що може свідчити про повільне «оздоровлення» економіки країни. Основними чинниками, що перешкоджають ефективній діяльності підприємств корпоративного типу, є такі: монополізація економіки країни, особливо в енергетичному секторі, відсутність інформаційної прозорості діяльності корпорацій, ігнорування керівниками інноваційних методів управління та недосконалість законодавчої бази.

Покращення показників функціонування корпоративного сектору України сприятиме висхідному розвитку економіки України, що створить передумови для її рівноправної інтеграції у світовий економічний простір та активізацію інвестиційних процесів у країні.

Список використаних джерел

1. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 р. № 244. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/244-2018-p#n10>.
2. Структура корпоративного сектора України за організаційно-правовими формами господарювання. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Оліфіренко Л. Нормоутворююча функція держави у механізмі взаємодії корпоративних структур із інституціональним середовищем. *Ефективність державного управління*: зб. наук. праць. 2012. № 30. С. 234–240.
4. Пилипенко О. Корпорація: теоретичний аспект. *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 4 (46). С. 121–138.
5. Прохорова В. Розвиток корпоративного сектору як передумова ефективної реалізації трансформаційних процесів в економіці. *Вісник економіки транспорту і промисловості*: зб. наук. праць. 2017. № 57. С. 76 - 81
6. Сарнавська М. Особливості формування корпоративного сектору в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 96–99
7. Черненко С. Корпоративний сектор: сучасний стан та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1Sz=683>.

References

1. Pro zatverdzhennia planu priorytetnykh dii Uriadu na 2018 rik [On Approval of the Plan of Priority Actions of the Government for 2018]. № 244 (March 28, 2018). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/244-2018-p#n10>.
2. Struktura korporatyvnoho sektora Ukrainy za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia [The structure of the corporate sector of Ukraine in terms of organizational and legal forms of management]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Olifirenko L. (2012). Normoutvoriuiucha funktsiia derzhavy u mekhanizmi vzaiemodii korporatyvnykh struktur iz instytutsionalnym seredovyshechem [Norm forming function of the state in the mechanism of interaction of corporate structures with the institutional environment]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of state management*, 30, 234–240 [in Ukrainian].
4. Pylypenko O. (2008). Korporatsiia: teoretychnyi aspekt [Corporation: theoretical aspect]. *Visnyk ZhDTU – ZhDTU Bulletin*, 4 (46), 121–138 [in Ukrainian].
5. Prokhorova V. (2017). Rozvytok korporatyvnoho sektoru yak peredumova efektyvnoi realizatsii transformatsiinykh protsesiv v ekonomitsi [Development of the corporate sector as a prerequisite for the effective implementation of transformational processes in the economy]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 57, 76–81 [in Ukrainian].
6. Sarnavska, M. (2016). Osoblyvosti formuvannia korporatyvnoho sektoru v Ukraini [Features of the formation of the corporate sector in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 6, 96–99 [in Ukrainian].
7. Chernenko, S. (2011). Korporatyvnyi sektor: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Corporate sector: current state and development prospects]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 9. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1Sz=683>.

Виговська Валентина Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Выговская Валентина Викторовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Vyhovska Valentyna – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: vv.vygovsk a@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8632-9656>

Чхайдзе Вікторія Олегівна – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Чхайдзе Виктория Олеговна – аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Chkhaidze Viktoriia – PhD Student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: toriachkhaidze@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6923-8485>

УДК 336+336.71]:005.56

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-190-199

*Ірина Д'яконова, Людмила Павленко, Олена Криклій***СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОЛАБОРАЦІЇ БАНКІВ ТА FİNTECH***Ірина Д'яконова, Людмила Павленко, Елена Криклій***СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ
КОЛЛАБОРАЦИИ БАНКОВ И FİNTECH***Iryna Diakonova, Lyudmyla Pavlenko, Olena Kryklii***CURRENT STATE AND PROSPECTS OF COLLABORATION
OF BANKS AND FİNTECH**

У статті досліджено тенденції адаптації банків до функціонування в умовах стрімкого розвитку фінансових технологій FinTech. Визначення етапів еволюції FinTech дало змогу визначити основні форми взаємодії нових гравців на ринку з банками, вдосконалення яких створить основу для забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності банків на ринку через впровадження нових форм співпраці. На основі даних EY FinTech Adoption Index проаналізовано ринки провідних країн світу, що є лідерами впровадження FinTech. Визначено поточний та очікуваний рівень використання FinTech відповідно до секторів, що отримали найбільші інвестиційні потоки. За результатами дослідження визначено глобальні тренди фінансового ринку: мобільні платежі, грошові перекази, краудфандинг, блокчейн, криптовалюти та P2P кредитування, що мають бути пріоритетними сферами для банків при впровадженні FinTech для набуття конкурентних переваг порівняно з наявними на ринку пропозиціями нетрадиційних фінансових послуг.

Ключові слова: банк; банківська система; банківські послуги; фінансові послуги; FinTech; RegTech; SupTech.

В статье исследованы тенденции адаптации банков к функционированию в условиях стремительного развития финансовых технологий FinTech. Определение этапов эволюции FinTech позволило определить формы взаимодействия новых игроков на финансовом рынке, совершенствование которых создаст основу для обеспечения необходимого уровня конкурентоспособности банков на рынке путем внедрения новых форм сотрудничества. На основе данных EY FinTech Adoption Index проанализированы рынки ведущих стран мира, являющиеся лидерами внедрения FinTech. Определены текущий и ожидаемый уровень использования FinTech в разрезе секторов, получивших наибольшие инвестиции. Определены глобальные тренды рынка: мобильные платежи, денежные переводы, краудфандинг, блокчейн, криптовалюта и P2P кредитование. Эти инструменты должны быть приоритетными для банков при внедрении FinTech для получения конкурентных преимуществ по сравнению с имеющимися на рынке предложениями нетрадиционных финансовых услуг.

Ключевые слова: банк; банковская система; банковские услуги; финансовые услуги; FinTech; RegTech; SupTech.

The banks tendencies in adopting of functioning in terms of the rapid development of FinTech (financial technologies) are examined in the article. Defining the evolutionary stages of FinTech allowed us to determine the forms of interaction of new players on the financial market. The improvement of the technologies will create the basis for ensuring the necessary level of bank's competitiveness on the market by introducing new forms of cooperation. Based on the EY FinTech Adoption Index data, the markets of the world leading countries in the implementation of FinTech, are analyzed. The current and expected level of FinTech usage in the context of the sectors that received the greatest investments are determined. Global market trends are defined: mobile payments, remittances, crowdfunding, blockchain, cryptocurrency and P2P lending. These tools should be considered as the priority areas for banks in implementing FinTech to gain competitive advantages over current offers of non-traditional financial services.

Keywords: Banks; Banking system; Banking services; Financial services; FinTech; RegTech; SupTech.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Глобалізація фінансового простору та інтенсивний розвиток комунікаційних, інформаційних технологій зумовили зняття обмежень у світовій економіці на вільне переміщення капіталу, що сприяє посиленню конкурентної боротьби на фінансових ринках. При цьому саме ринок фінансових технологій (FinTech) є одним із ринків, що розвивається найбільш динамічно, водночас він надає дедалі більших переваг у підвищенні конкурентоспроможності та ефективності функціонування банківської системи як посередника руху фінансових ресурсів у реальний сектор економіки, оскільки дає змогу задовольнити потреби споживачів фінансових послуг через традиційні та нетрадиційні інституції. Сьогодні колаборація банківських послуг та інформаційних технологій є ключовою умовою подальшого ефективного розвитку банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації банківських систем під впливом нових фінансових технологій в умовах глобалізації, визначення ефективних адаптаційних механізмів взаємодії між банками та FinTech-фірмами активно досліджуються в працях як закордонних, так і вітчизняних науковців.

Вагомий внесок у дослідження особливостей впровадження та реалізації FinTech у фінансовій та банківській системах здійснили такі науковці, як Г. Поченчук [4], А. Мазаракі [5], Н. Морозко [6], М. Тарасюк [7], С. Волосович [5], Н. Андерсон [8], Р. Браун, А. Омаріні [11] та інші.

Грунтовні дослідження в галузі FinTech проводять Європейська асоціація фінансового управління EFMA [1], компанія Ernst & Young (EY Sweeney [2], EY Advisory, EY ASEAN [3]).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри глибину та високий рівень опрацювання цих проблем, у роботах дослідників спостерігається недостатня впорядкованість поняттєвого апарату, не систематизовані етапи та не визначені особливості розвитку FinTech на кожному з них; неповною мірою охарактеризовані особливості трансформації фінансової та банківської систем під впливом FinTech, залишається дискусійним питання щодо колаборації FinTech та банків. Це зумовлює необхідність проведення подальших досліджень щодо визначення впливу розвитку фінансових технологій на банківську систему, зокрема і через сприйняття FinTech споживачами фінансових та банківських послуг. Це, у свою чергу, дасть змогу банкам визначити основні напрями модернізації діяльності в умовах швидкого технологічного прогресу та глобалізації та вирішити проблеми, що виникають в умовах зростання конкуренції з появою нових FinTech.

Метою статті є обґрунтування тенденцій адаптації банків до нових фінансових технологій на різних етапах розвитку FinTech.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження визначено, що стрімкий розвиток ринку FinTech та його активні трансформації під впливом змін потреб споживачів призводять до неоднозначного розуміння сутності поняття FinTech.

У загальному розумінні FinTech – це інноваційні технології, що використовуються фінансовими інститутами, органами державного управління, торговельними організаціями для задоволення потреб споживачів фінансових, адміністративних послуг та товарів в умовах розвитку економіки споживання [5].

У контексті теми дослідження для визначення впливу FinTech на сучасну банківську систему під цим поняттям пропонуємо розуміти галузь, що включає технології для банківських та корпоративних фінансів, ринків капіталу, фінансової аналітики, платежів та управління персональними фінансами, крім того, додатково включає приватні інвестиції та приватні венчурні інвестиції [6].

Взаємозв'язок банківських послуг та інформаційних технологій має довгий історичний шлях (рис. 1), що залежно від певного етапу розвитку передбачав різні форми співпраці учасників ринку FinTech з банками.

Особливої уваги заслуговує поточний етап розвитку FinTech, для якого характерне суттєве збільшення використання FinTech-послуг (рис. 2).

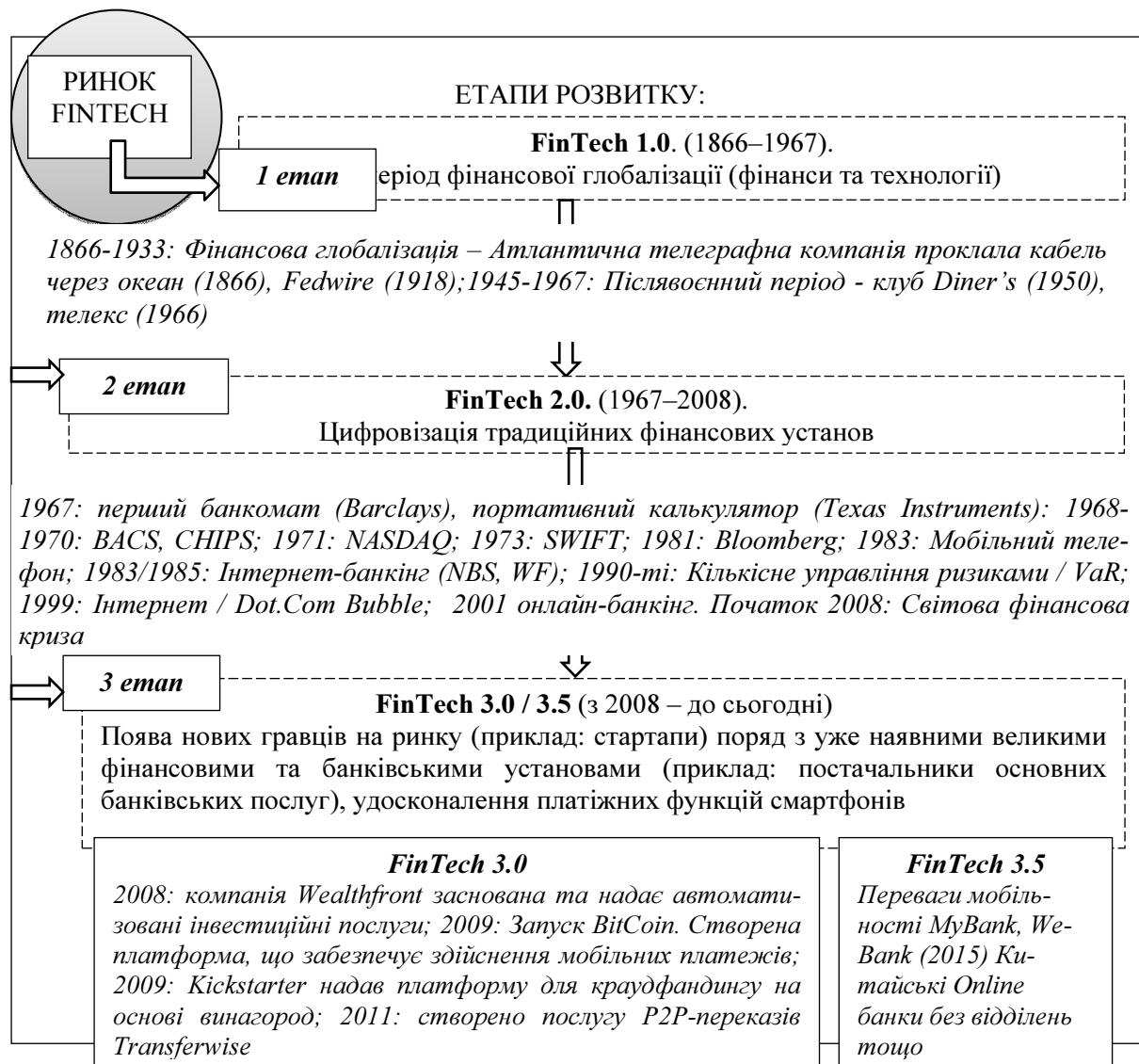

Рис. 1. Еволюція розвитку ринку FinTech

Джерело: складено авторами на основі [4; 11; 12].

Так, за даними ЕУ, у 2017 році третина споживачів у всьому світі використовує дві або більше FinTech-послуги, причому 84 % клієнтів зазначають про свою поінформованість стосовно FinTech, що на 22 п.п. більше порівняно з 2016 роком та на 62 % – порівняно з 2015 роком [9]. Середня частка цифрових активних споживачів використання послуг FinTech досягла 33 % на 20 ринках; 13 % споживачів є постійними користувачами п'яти або більше послуг FinTech (FinTech «super users»). Відповідно до положень теорії щодо прийняття інновацій визначено, що послуги FinTech досягли важливого етапу «сприйняття більшістю населення» для шести ринків [9].

За даними ЕУ, у регіональному розрізі у 2017 році найвищий рівень засвоєння послуг FinTech мають Китай та Індія – 69 та 52 % відповідно.

Це пояснюється тим, що фірми FinTech реалізують свої послуги через використання споживачами сучасних технологій, вартість яких значно нижча порівняно з традиційними, що збільшує їхню економічну цінність, попри вищий рівень ризиків. Використання активними споживачами FinTech у Бразилії, Китаї, Індії, Мексиці та Південній Африці вище, ніж у середньому по світу. Дані, наведені ЕУ FinTech Adoption Index за 2017 рік, свідчать, що 50 % споживачів використовують грошовий переказ та платіжні послуги FinTech, за прогнозами у 2018 році їхня частка сягне рівня 65 %.

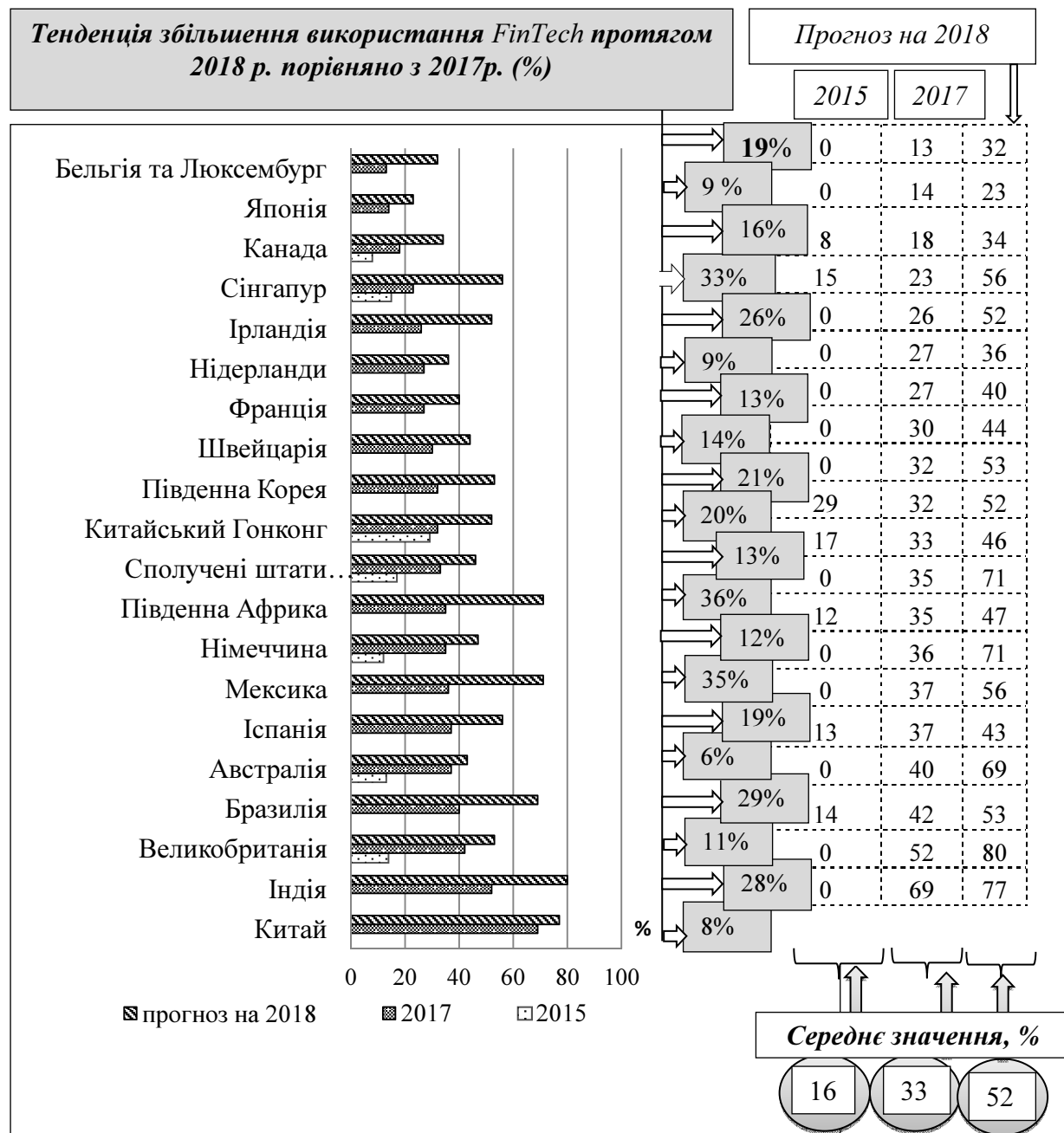

Рис. 2. Динаміка впровадження FinTech на 20 провідних ринках світу, %
 Джерело: складено автором на основі [2; 3].

При цьому користувачі FinTech стають більш різнобічними у вимогах та збільшують кількість послуг, якими вони користуються. За прогнозом ЕУ, лідерами використання FinTech у 2018 році будуть Індія (80%), Китай (77%), Південна Африка та Мексика (71%), Бразилія (69%), Сінгапур та Іспанія (56%). Середнє значення використання активними споживачами FinTech збільшиться на 19 п.п. та у 2018 році досягне 52%.

Ключовою характеристикою цього етапу в контексті дослідження є зростання конкуренції традиційних учасників певного сегмента ринку (наприклад, постачальники основних банківських послуг (банки)), з новими гравцями (наприклад, стартапами).

Перелік технологічних інновацій, що активізують розвиток FinTech на сучасному етапі, наведено на рис. 3.

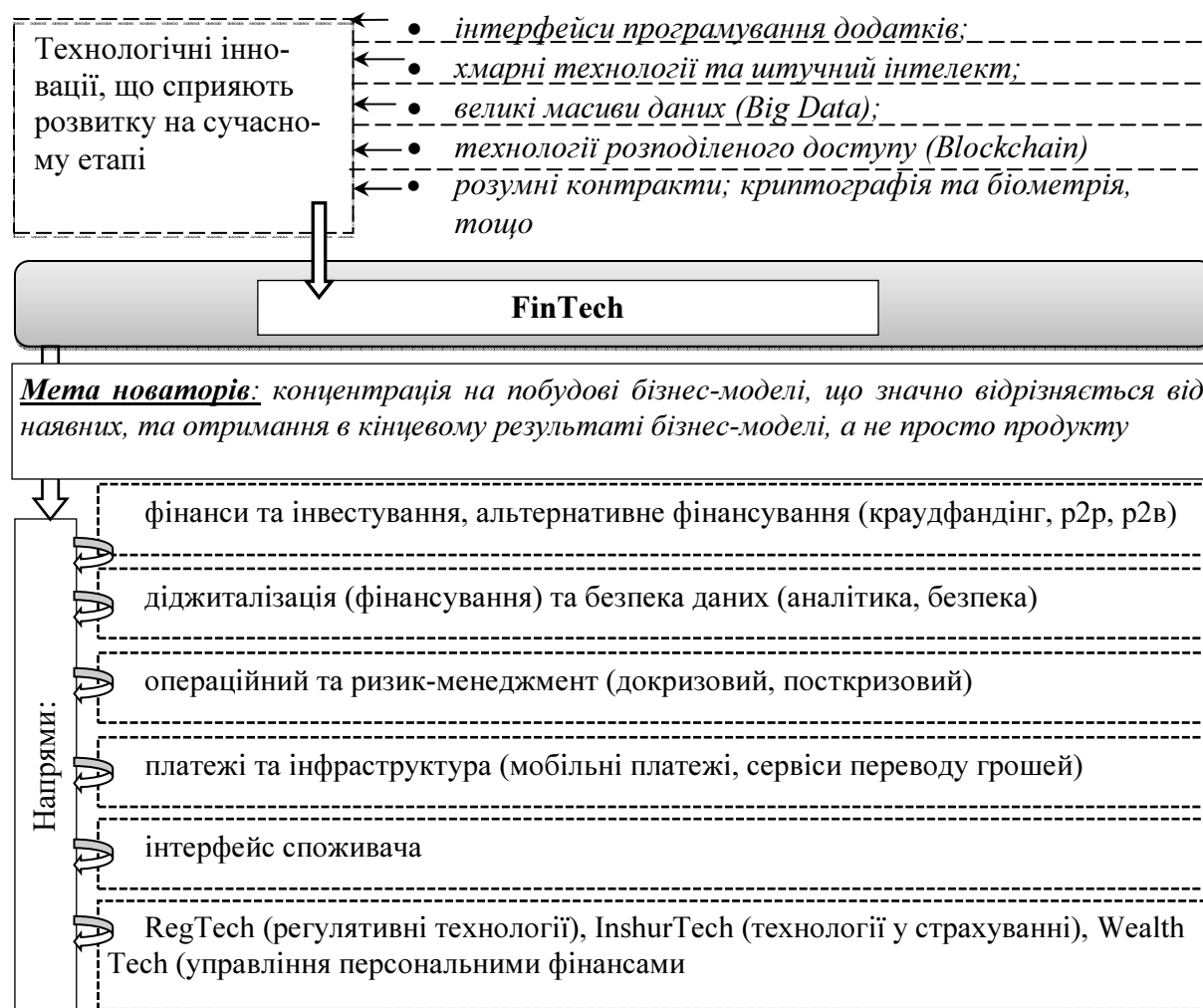

Рис. 3. Технологічні інновації, що активізують розвиток FinTech на сучасному етапі
Джерело: складено авторами на основі [4; 14].

Порівняння поточного та прогнозного використання FinTech відповідно до категорій послуг та секторів, що отримали найбільші обсяги інвестицій, наведено на рис. 4.

Для таких послуг, як грошові перекази, платежі, фінансове планування, інвестування, кредитування та страхування, поточне та прогнозне використання FinTech мають позитивне сприйняття споживачами. За прогнозом ЕУ у 2018 році збережеться тенденція до збільшення рівня використання FinTech за всіма наведеними вище послугами не менше ніж 10 %.

Разом з тим грошові перекази та платежі (50 %) є послугами, якими користується найбільша кількість споживачів, при цьому у 2018 році обсяги цих операцій на ринку FinTech зростуть на 65 %, що становитиме значну конкурентну загрозу банкам у цій сфері. На 15 % очікується зростання використання FinTech категорії страхування, що становитиме у 2018 році 39 %. Отже, саме ці категорії є найбільш привабливими для інвестування.

За даними USAID [15] кредитування (31 %), платежі (17 %) та банківські технології (10 %) визнані найбільшими секторами за обсягами інвестицій у них. При цьому основні обсяги інвестицій розподілилися серед таких глобальних трендів: управління фінансами та рахунками, мобільні фінансові послуги, грошові перекази, краудфандінг, блокчейн, криптовалюти та P2P кредитування.

Рис. 4. Поточний та очікуваний рівень використання FinTech відповідно до видів послуг та сектори, що отримали найбільші інвестиції, %
Джерело: складено автором на основі [13;15;16].

Для забезпечення цільового рівня конкурентоспроможності фінансовим установам та банкам необхідно реагувати на інновації. Так, 77 % респондентів, які взяли участь в опитуванні PwC Global FinTech Report, очікують глобального масштабу збільшення інновацій протягом наступних трьох-п'яти років. При цьому саме банківське обслуговування залишиться в епіцентрі уваги в контексті впровадження інновацій (визначено у відповідях 80 % респондентів).

З погляду керівництва та менеджменту банків, найвразливішими в контексті конкуренції з боку FinTech є споживче кредитування (65 %) та заощадження (50 %). За прогнозами аналітиків Morgan Stanley на 2020 рік сегмент онлайн-кредитування та рефінансування кредитів перетне трильйонну позначку в доларовому еквіваленті. Китай забезпечить 50 % зростання цього ринку, де явище банківського фроду для карток набуло катастрофічних масштабів, що переорієнтує споживачів на користь альтернативам традиційним банкам.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Банкам для збереження конкурентних переваг необхідне впровадження подібних платформ або інвестування у створення власних стартапів, що працюють з онлайн-кредитуванням. Крім цього, вони мають зосередитися на вдосконаленні дизайну, забезпеченні простоти використання та доступності онлайн послуг «24/7».

Сьогодні 54 % банків співпрацюють із компаніями FinTech, що на 12 п.п. більше, ніж у попередній період, при цьому компанії FinTech у 2017 році реалізували на 20 % більше своїх послуг банкам. Банки зосереджуються на покращенні операційної діяльності через цифрові рішення, запроваджують нові технології (наприклад, такі як блокчейн), причому майже третина респондентів зазначають, що вони перебувають на ранніх стадіях оцінки їх стратегії та потенційних партнерів [15].

Рівень конкурентоспроможності банків в умовах зростання тиску з боку FinTech знижують такі фактори, як: консерватизм корпоративної бізнес-культури, високі ризики, інерційність інноваційної інфраструктури, недосконалість регулювання та нормативно-правової бази тощо.

Етап FinTech 4.0 буде характеризуватися збільшенням частки монетизації даних та ґрунтуватись на цифровій ідентичності, що вимагатиме вдосконалення регуляторної бази в цій сфері шляхом взаємодії FinTech, RegTech, SupTech (рис. 5).

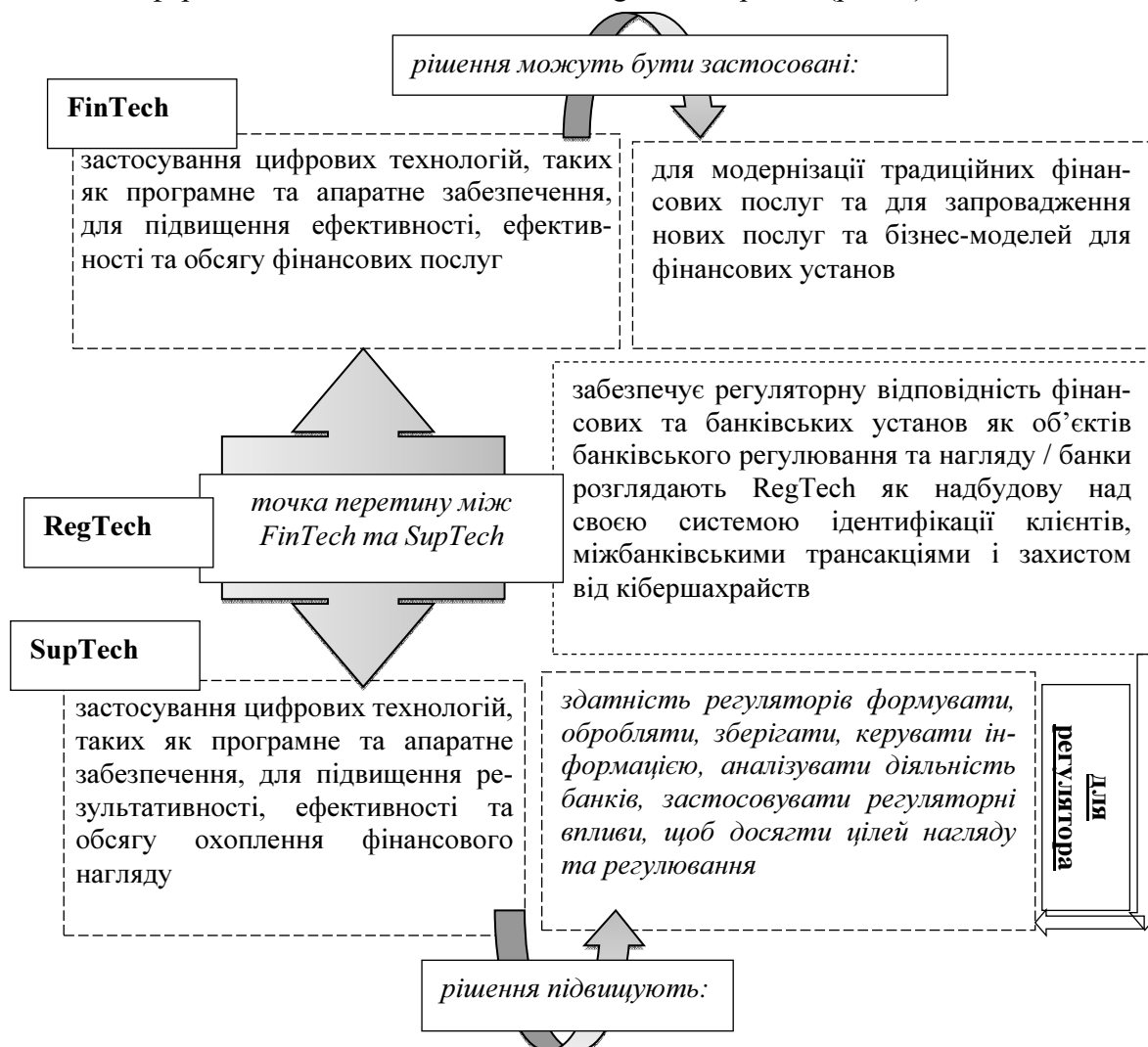

Рис. 5. Результати впровадження та застосування FinTech, RegTech, SupTech для фінансового сектору економіки

Джерело: складено авторами на основі [4; 14; 15].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для банків RegTech є надбудовою над наявною системою проведення міжбанківських трансакцій, ідентифікації клієнтів та захисту від кібершахрайств. Це дає змогу превентивно реагувати на загрози в цій сфері на основі сформованої звітності, аналіз даних якої дозволить виявляти та запобігти ризикам, з урахуванням дотримання вимог регулятора, з мінімальними часовими та трудовими витратами.

Для регулятора RegTech дає змогу ефективніше збирати та обробляти інформацію, обсяги якої постійно зростають, краще розуміти інноваційні продукти та трансакції, у реальному часі виявляти спроби маніпулювання ринком, ідентифікувати та оцінювати ризики, з цим пов'язані, практично в режимі реального часу [15].

Висновки і пропозиції. Встановлено, що одними з визначальних факторів розвитку банківської системи на сучасному етапі є впровадження фінансових технологій та діяльність FinTech-фірм, що розмиває кордони між традиційними банківськими та небанківськими послугами, та загострює конкуренцію між традиційними та нетрадиційними поставальниками фінансових та банківських послуг. У цих умовах банки потребуватимуть адаптації власних бізнес-моделей до інновацій FinTech шляхом постійного відстежування, оцінювання та вибору інноваційних технологій, враховуючи наявні та потенційні очікування клієнтів, можливості мобільних пристроїв, операційних систем та вимог безпеки.

Перебудова та вдосконалення традиційної банківської моделі через використання можливостей FinTech є вагомим фактором підвищення рівня конкурентоспроможності банків через підвищення зручності в самообслуговуванні клієнтів, зниження вартості банківських послуг, зменшення часових витрат циклу їх виготовлення та реалізації та підвищення продуктивності діяльності банківських працівників. Результатом цього стане розширення ринків збуту та залучення нових сегментів клієнтської бази банками. Це дозволить розширити джерела отримання доходів та забезпечити стабільність розвитку банків.

Поява нових гравців, що впливають на зміну ринку банківських послуг, а також динамічний розвиток цифрових технологій вимагає також зміни моделі регулювання банківської галузі, що має забезпечити ефективність взаємодії зі всіма ключовими стейкхолдерами та підвищить рівень державного управління.

Список використаних джерел

1. WORLD FINTECH REPORT 2018. URL: <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2018/02/world-fintech-report-wftr-2018.pdf>.
2. Insights from the EY FinTech Adoption Index and EY FinTech Australia Census. URL: <https://actuaries.asn.au/Library/Events/FSF/2018/P2ErikHeller.pdf>.
3. ASEAN FinTech Census 2018. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-asean-fintech-census-2018/\\$FILE/EY-asean-fintech-census-2018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-asean-fintech-census-2018/$FILE/EY-asean-fintech-census-2018.pdf).
4. Поченчук Г. М. FinTech в структурі фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 49–55.
5. Мазаракі А., Волосович С. Fintech у системі суспільних трансформацій. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. № 2. С. 5–18.
6. Морозко Н. И., Диденко В. Ю. Основные тренды развития индустрии финансовых технологий: монография. Москва: РУСАЙНС, 2017. 176 с.
7. Тарасюк М. В., Кошечев О. О. Інновації в глобальній цифровій сфері: оцінка трансформацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. № 131. С. 94–110.
8. Anderson H. How Artificial Intelligence And Machine Learning Impact The Insurance Industry. URL: <http://www.digitalistmag.com/digital-economy/2017/06/14/artificialintelligence-machine-learning-impact-insurance-industry-05143397>.
9. Browne R. Everything you've always wanted to know about fintech. URL: <https://www.cnn.com/2017/10/02/fintech-everything-youve-always-wanted-to-know-about-financial-technology.html>.
10. Omarini A. Banks and Fintechs: How to Develop a Digital Open Banking Approach for Bank's Future . URL: <https://ideas.repec.org/a/ibn/ibrjnl/v11y2018i9p23-36.html>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

11. Arner W. FinTech: Evolution and Regulation Professor Douglas W. Arner Asian Institute of International Financial Law University of Hong Kong. URL: https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0011/1978256/D-Arner-FinTech-Evolution-Melbourne-June-2016.pdf.

12. Douglas W. FinTech and RegTech in a Nutshell, and the Future in a Sandbox URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/article/rtf-brief/rtfbr-v3-n4-1.ashx>.

13. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: затверджена Постановою Правління НБУ від 18 травня 2015 р. № 391. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

14. Christensen C., M. Raynor, McDonald. What Is Disruptive Innovation? *Harvard Business Review*. 2015. № 12 (December). P. 44–53. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=50233>.

15. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог / проект USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.

16. Redrawing the lines: FinTech's growing influence on Financial Services / Global FinTech Report 2017. *PWC*. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-global-fintech-report-2017>.

References

1. WORLD FINTECH REPORT 2018. Retrieved from <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2018/02/world-fintech-report-wftr-2018>.

2. Insights from the EY FinTech Adoption Index and EY FinTech Australia Census. Retrieved from <https://actuaries.asn.au/Library/Events/FSF/2018/P2ErikHeller>.

3. ASEAN FinTech Census 2018'. Retrieved from [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-asean-fintech-census-2018/\\$FILE/EY-asean-fintech-census-2018](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-asean-fintech-census-2018/$FILE/EY-asean-fintech-census-2018).

4. Pozhenchuk, G. M. (2018). FinTech v strukturі finansovoi systemy [FinTech in the structure of the financial system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 21, 49–55 [in Ukrainian].

5. Mazaraki, A., Volosovich, S. (2018). Fintech u systemi suspilnykh transformatsii [Fintech in the system of social transformations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kiev National Trade and Economic University*, 2, 5–18 [in Ukrainian].

6. Morozko, N. I., Didenko, V. Yu. (2017). Osnovnye trendy razvitiia industrii finansovykh tekhnologii [The main trends in the development of the financial technology industry]. Moscow: RUSINS [in Russian].

7. Tarasiuk, M. V., Koshchiev, O. O. (2017). Innovatsii v hlobalnii tsyfrovii sferi: otsinka transformatsii [Innovations in the global digital financial sector: estimation of transformation]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 131, 94–110 [in Ukrainian].

8. Anderson, H. (2017). How Artificial Intelligence And Machine Learning Impact The Insurance Industry. Retrieved from <http://www.digitalistmag.com/digital-economy/2017/06/14/artificialintelligence-machine-learning-impact-insurance-industry-05143397>.

9. Browne, R. (2017). Everything you've always wanted to know about fintech. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2017/10/02/fintech-everything-youve-always-wanted-to-know-about-financial-technology>.

10. Omarini, A. (2018). Banks and Fintechs: How to Develop a Digital Open Banking Approach for Bank's Future. Retrieved from <https://ideas.repec.org/a/ibn/ibrjnl/v11y2018i9p23-36>.

11. Arner, W. (2016). FinTech: Evolution and Regulation. Retrieved from https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0011/1978256/D-Arner-FinTech-Evolution-Melbourne-June-2016.

12. Douglas, W. (2017). FinTech and RegTech in a Nutshell, and the Future in a Sandbox. Retrieved from <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/article/rtf-brief/rtfbr-v3-n4-1.ashx>.

13. National Bank of Ukraine (2015). *Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [Comprehensive program of development of the financial sector of Ukraine till 2020]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

14. Christensen, C., Raynor, M. (2015). What Is Disruptive Innovation? *Harvard Business Review*, 12, 44-53 [in English].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. USAID Transformation of the Financial Sector (2018). *Fintech in Ukraine: trends, market overview and catalog*. Retrieved from http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.

16. Redrawing the lines: FinTech's growing influence on Financial Services / Global FinTech Report 2017 (2017). *PWC*. Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-global-fintech-report-2017>.

Д'яконова Ірина Іванівна – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС», Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Дьяконова Ирина Ивановна – доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института бизнес-технологий «УАБД», Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Diakonova Iryna – Doctor of Economics, Professor, Director of Academic and Research Institute of Business Technologies «UAB», Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: i.diaakonova@uabs.sumdu.edu.ua

Павленко Людмила Дмитрівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС», Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Павленко Людмила Дмитриевна – кандидат экономических наук, ассистент финансов, банковского дела и страхования Учебно-научного института бизнес-технологий «УАБД», Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Pavlenko Lyudmyla – PhD in Economics, Assistant, Department of Finance, Banking and Insurance of Academic and Research Institute of Business Technologies «UAB», Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: l.pavlenko@uabs.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4724-7567>

ResearcherID: P-3892-2014

Криклій Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС», Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Криклий Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования Учебно-научного института бизнес-технологий «УАБД», Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Kryklii Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance of Academic and Research Institute of Business Technologies «UAB», Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: krikleyhelen@gmail.com

УДК 368.914

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-200-206

Наталія Ткаченко

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Наталія Ткаченко

ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ

Nataliia Tkachenko

THE VECTORS OF DEVELOPMENT OF PRIVATE PENSION FUNDS INVESTMENT ACTIVITIES

Досліджено проблему інвестування пенсійних накопичень на фінансовому ринку. З'ясовано зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на інвестиційну діяльність недержавних пенсійних фондів. Розкрито призначення інвестиційної декларації, визначено інвестиційні цілі, окреслено інвестиційні обмеження діяльності недержавних пенсійних фондів. Охарактеризовано три типи інвестиційних стратегій недержавних пенсійних фондів: консервативну, помірковану та агресивну. Ідентифіковано ризики діяльності недержавних пенсійних фондів. Описано етапи управління ризиками недержавних пенсійних фондів. Запропоновано сукупність заходів щодо розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні: розширити напрямки розміщення пенсійних накопичень, диференціювати законодавчі обмеження для інвестиційних портфелів із різним рівнем ризику, надати можливості учасникам фондів обирати тип інвестиційної стратегії при управлінні пенсійними активами, запровадити використання бенчмарка інвестиційної доходності.

Ключові слова: накопичувальні пенсійні фонди; пенсійна система; пенсійні активи; інвестиційний портфель; інвестиційні обмеження; пенсійні виплати.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Исследована проблема инвестирования пенсионных накоплений на финансовом рынке. Выявлены внешние и внутренние факторы, влияющие на инвестиционную деятельность негосударственных пенсионных фондов. Раскрыто назначение инвестиционной декларации, определены инвестиционные цели и инвестиционные ограничения деятельности негосударственных пенсионных фондов. Охарактеризовано три типа инвестиционных стратегий негосударственных пенсионных фондов: консервативную, умеренную и агрессивную. Идентифицированы риски деятельности негосударственных пенсионных фондов. Описаны этапы управления рисками негосударственных пенсионных фондов. Предложено совокупность мер по развитию инвестиционной деятельности негосударственных пенсионных фондов в Украине: расширить направления размещения пенсионных накоплений, дифференцировать законодательные ограничения для инвестиционных портфелей с разным уровнем риска, предоставить возможности участникам фондов выбирать тип инвестиционной стратегии при управлении пенсионными активами, ввести использование бенчмарка инвестиционной доходности.

Ключевые слова: накопительные пенсионные фонды; пенсионная система; пенсионные активы; инвестиционный портфель; инвестиционные ограничения; пенсионные выплаты.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 8.

The problems of pension savings investing in the financial market are investigated. External and internal factors affecting the investment activities of private pension funds have been identified. The purpose of the investment declaration is disclosed, investment objectives and investment restrictions of the activities of private pension funds are defined. Three types of investment strategies of private pension funds are characterized. They are: conservative, moderate and aggressive strategies. The author identified risks of activities of private pension funds. The stages of risk management of private pension funds are described. A set of measures for the development of investment activities of private pension funds in Ukraine was proposed. They are: to expand the allocation of pension savings, to differentiate legislative restrictions for investment portfolios with different levels of risk, to provide opportunities for fund participants to choose the type of investment strategy in managing pension assets, to introduce the use of investment yield benchmark.

Keywords: pension funds; pension system; pension assets; investment portfolio; investment restrictions; pension benefits.

Fig.: 2. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: G20

Постановка проблеми. Проблема інвестування пенсійних накопичень актуалізувалася на тлі світової фінансової кризи, що супроводжувалася дестабілізацією ситуації на фінансовому ринку. Соціальна значущість стабільного функціонування недержавних пенсійних фондів (далі НПФ) обумовлює необхідність поглибленого вивчення наукових основ інвестиційної діяльності фондів з метою забезпечення надійності пенсійних вкладень та їхньої стійкої довгострокової доходності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різносторонні аспекти інвестиційної діяльності НПФ перебуває в колі наукових інтересів багатьох учених, серед яких: Л. Діденко, О. Кириленко, Г. Козак, В. Криклій, К. Штепенко [1–5] тощо. Однак низький рівень інвестиційної активності вітчизняних НПФ свідчить про важливість наукового пошуку нових векторів розвитку інвестиційної діяльності фондів.

Метою статті є ідентифікація векторів розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Недержавний пенсійний фонд являє собою неприбуткову установу, що здійснює акумулювання на індивідуальних пенсійних рахунках добровільних пенсійних внесків громадян, інвестування пенсійних накопичень у фінансові активи та виплату пенсій за рахунок накопичених внесків та отриманого від інвестування інвестиційного прибутку. Станом на початок 2019 року в Україні функціонувало 62 НПФ, у яких від початку діяльності накопичено 2,7 млрд грн пенсійних активів. Загальна сума інвестиційного доходу, отриманого НПФ, становила 1,8 млрд грн, тоді як обсяг прибутку від інвестування активів – 1,4 млрд грн [6].

Інвестиційна діяльність НПФ є сукупністю дій з управління інвестиціями пенсійних накопичень фондів у межах законодавчо встановлених інвестиційних обмежень з урахуванням поточного стану економіки й фінансового ринку.

На інвестиційну діяльність НПФ як суб'єкта фінансового ринку впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Зовнішні чинники є однаковими для всіх НПФ (рис. 1). До внутрішніх чинників, що визначають результативність інвестиційної діяльності НПФ, належать: досвід роботи та стадія життєвого циклу; фінансовий стан; частка ринку, яку займає фонд; технічна оснащеність; якість управління інвестиційним процесом; склад і структура інвестиційного портфеля; структура вкладників та учасників; частота і періодичність внесків і виплат [7].

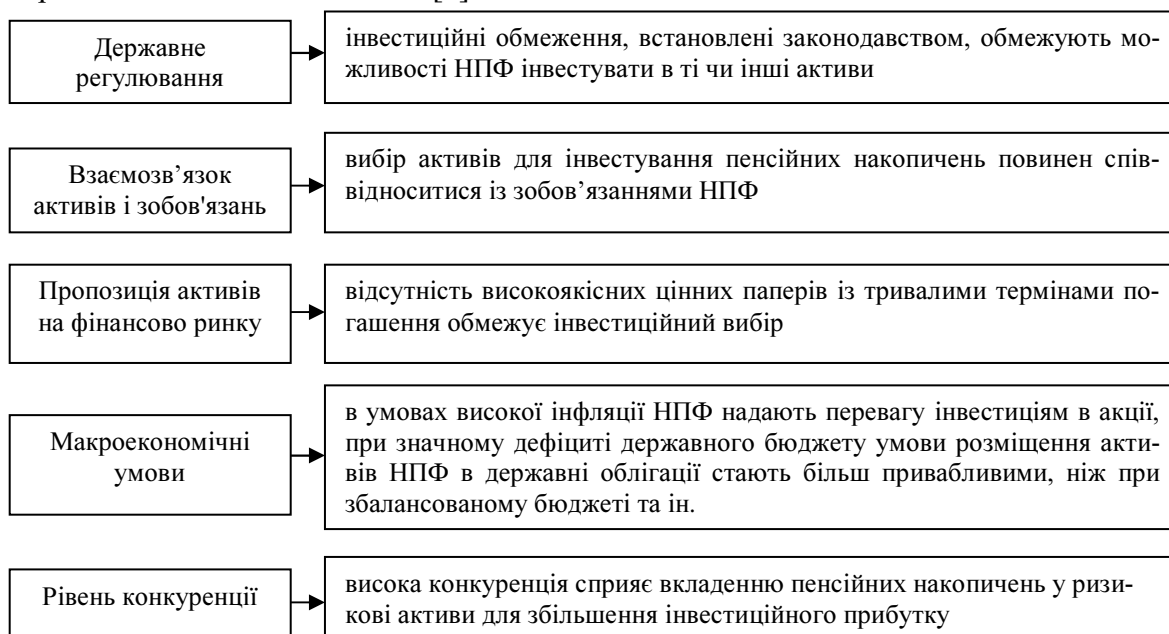

Рис. 1. Зовнішні чинники, що впливають на інвестиційну діяльність НПФ
Джерело: побудовано автором на основі [7].

Відповідно до законодавства [8], розміщення пенсійних накопичень здійснюється згідно з Інвестиційною декларацією НПФ. Інвестиційна декларація визначає мету інвестування пенсійних накопичень, основні принципи інвестиційного управління пенсійними активами, оговорює припустимі інвестиційні стратегії, структуру інвестиційного портфеля, умови й обмеження інвестиційної діяльності щодо пенсійних активів, перелік об'єктів інвестування, систему управління ризиками тощо.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Інвестиційні цілі формулюються як з позиції досягнення певної прибутковості пенсійних активів, так і з позиції припустимого рівня ризику інвестиційного портфеля. З огляду на соціальну значущість діяльності НПФ, інвестиційна діяльність фондів повинна бути заснована на принципах надійності, збереження, повернення, ліквідності, прибутковості й диверсифікації.

Для забезпечення пенсійних накопичень і отримання стабільного інвестиційного доходу НПФ розробляють інвестиційну стратегію, яка передбачає детальний аналіз макроекономічної ситуації, фундаментальний і технічний аналіз фондових ринків, а також аналіз інвестиційного портфеля НПФ. Усі щоденні інвестиційні рішення приймаються на підставі та згідно з інвестиційною стратегією фонду.

Традиційно розмежовують три типи інвестиційних стратегій НПФ:

- по-перше, консервативна (основним критерієм якої є надійність інвестицій);
- по-друге, поміркована (передбачає поєднання прибутковості й надійності);
- по-третє, агресивна (орієнтована на максимальну прибутковість вкладень).

При консервативній інвестиційній стратегії пенсійні накопичення інвестуються в найбільш надійні види активів – банківські депозити, державні облігації та цінні папери великих публічних компаній, які довели свою інвестиційну надійність провідними позиціями в котирувальних списках фондових бірж.

Особливістю консервативної стратегії є висока ймовірність отримання стабільного доходу. Ця стратегія підходить учасникам НПФ, головною метою яких є збереження коштів, переданих в управління, а також досягнення прибутковості, що перевищує рівень інфляції.

Консервативна стратегія інвестування пенсійних активів ефективна за відсутності конкуренції на ринку недержавного пенсійного забезпечення (для корпоративних НПФ, які працюють у межах одного підприємства, фінансово-промислової групи або галузі). Функціонування ж більшості відкритих НПФ характеризується конкурентною боротьбою за вкладників, тому їхня інвестиційна діяльність повинна бути спрямована на збалансування очікуваної інвестиційної доходності пенсійних активів з інвестиційним ризиком.

Особливістю поміркованої інвестиційної стратегії є збалансований підхід до співвідношення ризику та доходності: залежно від ризик-профілю учасників НПФ визначається максимальна частка пенсійних активів, яку можна розміщувати в більш ризиковані фінансові інструменти (акції) та частка пенсійних активів для розміщення в консервативні цінні папери (облігації, депозити).

Агресивна інвестиційна стратегія має на меті вкладення у високоризикові активи, що мають високий потенціал зростання вартості при позитивному тренді фондового ринку. Ця стратегія є ефективною при довгостроковому інвестиційному горизонті.

З огляду на розроблену інвестиційну стратегію НПФ формується структура інвестиційного портфеля, яка дозволяє досягти поставленої інвестиційної мети.

НПФ є важливими учасниками інвестиційних процесів в економіці, оскільки акумулюють значний обсяг пенсійних накопичень. Фонди мають можливість розміщувати пенсійні накопичення виключно у визначений законодавством перелік фінансових активів. Активи, дозволені для інвестування коштів пенсійних накопичень, повинні відповідати певним вимогам щодо їхньої надійності та ліквідності. Тому напрямки використання активів НПФ суворо регламентовані законодавством (табл. 1).

Як видно з табл. 1, чинне законодавство дозволяє НПФ розміщувати пенсійні накопичення в такі види активів, як державні, місцеві та корпоративні цінні папери, депозити банків, грошові кошти на розрахункових рахунках, об'єкти нерухомого майна та ін. Це дозволяє фондам сформувати стратегічну частину інвестиційного портфеля, пов'язану з розміщенням у довгострокові державні цінні папери й депозити, а також забезпечити ліквідність інвестиційного портфеля, використовуючи кошти на розрахункових рахунках і в короткострокових депозитах банків.

Таблиця 1

Вимоги законодавства до структури пенсійних активів НПФ

Види активів	Частки активів у складі інвестиційного портфеля НПФ, %
грошові кошти, банківські депозитні рахунки, ошадні сертифікати банків	50
цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано КМУ	50
облігації місцевих позик	20
корпоративні облігації резидентів	40
акції резидентів	40
іпотечні облігації та іпотечні сертифікати резидентів	40
цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано урядами іноземних держав	20
акції та облігації іноземних емітентів	20
об'єкти нерухомості	10
банківські метали	10
інші активи	5

Джерело: складено автором за даними [8].

Однак загалом можна сказати, що за наявності кількісних інвестиційних обмежень рішення про розподіл пенсійних накопичень за класами активів приймається більшою мірою регулятором та меншою мірою самим НПФ, оскільки в такому випадку у фондів менше шансів створити інвестиційний портфель, дійсно оптимальний для досягнення інвестиційної мети фонду, а саме, цільової інвестиційної доходності при прогнозованих параметрах інвестиційного ризику. Підтвердженням такого твердження є ситуація, що склалася на ринку НПФ в Україні. Так, станом на початок 2019 року, вітчизняні НПФ розміщували пенсійні накопичення переважно в цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (46,0 %) та на депозити в банках (35,9 %). Акції ж українських емітентів становили лише 1,6 % активів інвестиційного портфеля НПФ (табл. 2).

Таблиця 2

Структура інвестованих активів НПФ в Україні станом на початок 2019 року

Активи	Обсяг, млн грн	Питома вага, %
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	985,5	35,9
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	1263,5	46,0
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	298,6	10,9
Акції українських емітентів	43,8	1,6
Об'єкти нерухомості	47,3	1,7
Банківські метали	9,8	0,4
Кошти на поточному рахунку	18,5	0,7
Активи, не заборонені законодавством України	26,2	0,9
Дебіторська заборгованість	48,3	1,8
Акції іноземних емітентів	3,7	0,1
Загальна вартість активів	2745,2	100,0

Джерело: [6].

Вважаємо, що для вкладників НПФ важливою є здатність фонду зберегти і примножити вкладені ним кошти для збільшення розміру майбутньої пенсії. Тому інвестування пенсійних накопичень НПФ здійснюється виключно в інтересах вкладників фонду, з урахуванням впливу ризиків, представлених на рис. 2.

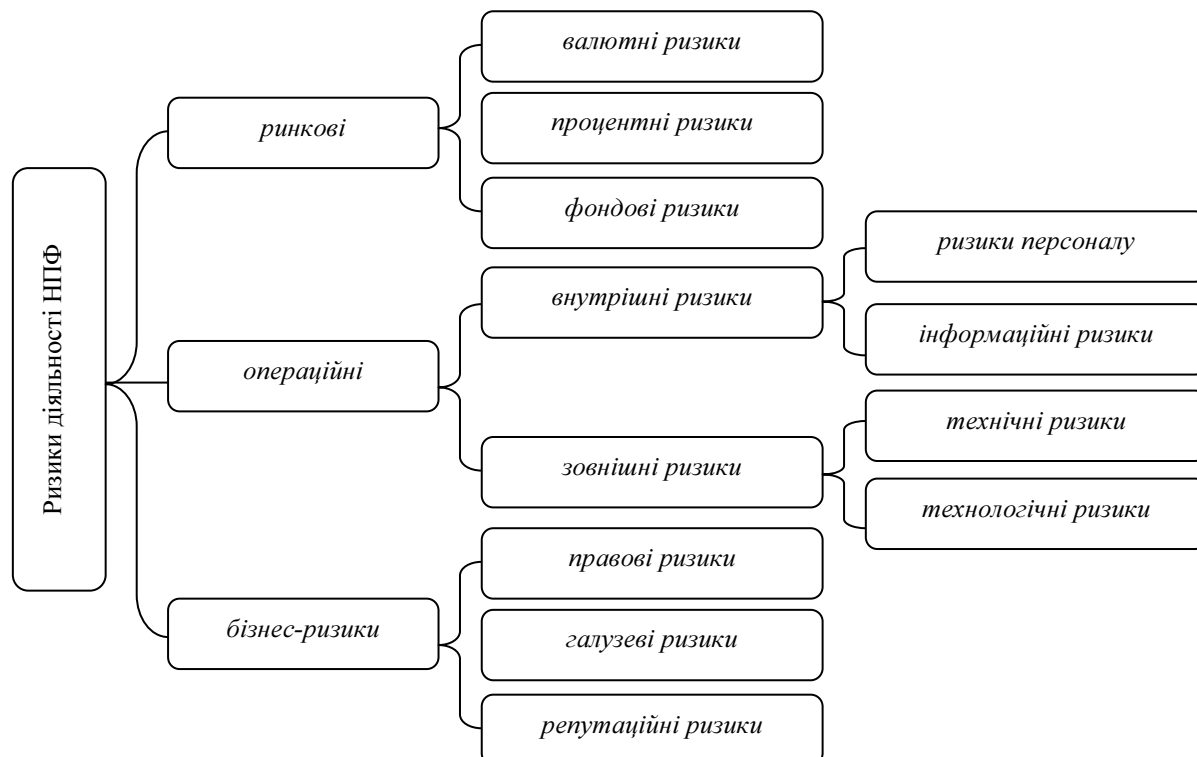

Рис. 2. Ризики діяльності НПФ

Джерело: побудовано автором.

На наш погляд, перспективним підходом до управління інвестиційним портфелем НПФ є його поділ на дві складові: стратегічну та ризикову. За такого підходу основою інвестиційного портфеля пенсійних накопичень є інструменти з фіксованою дохідністю (облігації та депозити). Ризикову частину портфеля формують за рахунок інструментів із ринковою дохідністю.

З метою мінімізації негативного впливу ризиків, що виникають у процесі інвестиційної діяльності НПФ, треба створити систему управління ризиками, яка передбачатиме періодичну оцінку ризиків, вжиття заходів щодо запобігання їх реалізації або щодо мінімізації негативних наслідків реалізації ризиків, контроль і моніторинг результатів інвестиційної діяльності. Для успішного управління інвестиційним портфелем НПФ необхідно оптимізувати співвідношення його параметрів ризику та дохідності шляхом максимального зниження розміру ринкового ризику при збереженні цільового рівня інвестиційної дохідності. Основним методом управління ринковими ризиками НПФ вважаємо диверсифікацію пенсійних активів – розміщення пенсійних накопичень у різні види цінних паперів, розподіл їх між кількома компаніями з управління активами.

Як заходи щодо удосконалення управління активами НПФ пропонуємо розширити напрямки розміщення пенсійних накопичень у паї державних інвестиційних фондів, цінні папери міжнародних фінансових організацій та інфраструктурні облігації. Також, на нашу думку, кошти пенсійних накопичень можуть бути використані для реалізації проектів будівництва доступного житла в Україні.

Крім того, вважаємо за можливе встановити різні законодавчі обмеження для інвестиційних портфелів НПФ із різним рівнем ризику. Таким чином, у разі реалізації цієї пропозиції, інвестиційний портфель НПФ повинен стати більш гнучким та диференціюватися залежно від рівня інвестиційного ризику. НПФ треба було б знизити частку консервативних фінансових активів (депозитів і облігацій) та, відповідно, збільшити частку потенційно більш прибуткових активів (акцій, деривативів, у тому числі цінних паперів іноземних емітентів).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На наш погляд, договори з додаткового пенсійного забезпечення є добровільним і усвідомленим вибором учасників НПФ, тому вибір стратегії інвестування коштів, переданих учасниками до фонду (консервативної, поміркованої чи агресивної), також може бути самостійно зроблений учасниками на добровільних засадах.

Вдалою вважаємо практику використання бенчмарка – заздалегідь продуманого еталонного індексу, який є орієнтиром із прибутковості та ризику. Бенчмарк характеризує інвестиційну стратегію фонду і використовується в цілях управління інвестиційним портфелем і аналізу його результатів. Пропонуємо використовувати три композитних бенчмарка: консервативний (100 % субіндекс облігацій), поміркований (25 % субіндекс акцій та 75 % субіндекс облігацій) і агресивний (50 % субіндекс акцій і 50 % субіндекс облігацій). Бенчмарк повинен відображати інвестиційно стратегію НПФ, у нього повинні входити інструменти, доступні керуючому активами, у тих пропорціях, у яких керуючий має право тримати їх у своєму портфелі. За інших умов такий бенчмарк не буде репрезентативним.

Висновки і пропозиції. Удосконалення інвестиційного процесу НПФ у разі реалізації запропонованих заходів дозволить не тільки досягти приросту пенсійних активів і, відповідно, підвищити рівень пенсійних виплат, але і зробить внесок у стабілізацію фінансового ринку. Перспективні напрямком подальшого вдосконалення інвестування пенсійних активів є перехід від кількісних методів регулювання складу і структури інвестиційного портфеля НПФ до регулювання за принципом розумного інвестора. При використанні правила розумного інвестора його рішення про розподіл активів приймається НПФ залежно від його інвестиційних цілей і ринкових обмежень. Цей метод дозволить більш адекватно реагувати на ринкові виклики, зберігаючи при цьому прозорість і надійність інвестицій пенсійних накопичень.

Список використаних джерел

1. Діденко Л. В., Головенко І. П. Система недержавного пенсійного забезпечення і розвиток фінансового посередництва в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. № 1. С. 30–44.
2. Кириленко О., Сидорчук А. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: світовий досвід та реалії України. *Світ фінансів*. 2005. Вип. 3-4. С. 131–142.
3. Козак Г. І. Недержавні пенсійні фонди: зарубіжний досвід та уроки для України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 5. С. 24–28.
4. Криклій В. А. Зарубіжний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та можливості його застосування в Україні. *Економічний часопис – XXI*. 2013. № 1-2(2). С. 34–37.
5. Штепенко К. П., Деркаченко А. В. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 1006–1010.
6. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018 / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf.
7. Insurance companies and pension funds as institutional investors: global investment pattern. URL: <http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/globalpensionstatistics.htm>.
8. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

References

1. Didenko, L. V. & Holovenko, I. P. (2016). Systema nederzhavnoho pensijnoho zabezpechennia i rozvytok finansovoho poserednytstva v Ukraini [The system of non-state pension provision and the development of financial intermediation in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – The Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine, 1*, 30–44 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Kyrylenko, O. & Sydorchuk, A. (2005). Nederzhavni pensijni fondy na finansovomu rynku: svitovyj dosvid ta realii Ukrainy [Non-state pension funds in the financial market: world experience and realities of Ukraine]. *Svit finansiv – The world of finance*, 3–4, 131–142 [in Ukrainian].
3. Kozak, H. I. (2014). Nederzhavni pensijni fondy: zarubizhnyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy [Non-state pension funds: foreign experience and lessons for Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – The Economy. The Finances. The Right*, 5, 24–28 [in Ukrainian].
4. Kryklii, V. A. (2013). Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia nederzhavnykh pensijnykh fondiv ta mozhyvosti yoho zastosuvannia v Ukraini [Foreign experience of functioning of non-state pension funds and possibilities of its application in Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys–XXI – The Economic magazine–XXI*, 1–2(2), 34–37 [in Ukrainian].
5. Shtepenko, K. P. & Derkachenko, A. V. (2016). Analiz diial'nosti nederzhavnykh pensijnykh fondiv v Ukraini [Analysis of the activity of non-state pension funds in Ukraine]. *Molodyj vchenyi – The Young scientist*, 12.1 (40), 1006–1010 [in Ukrainian].
6. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensijnogo zabezpechennia stanom na 31.12.2018 [Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2018]. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf.
7. Insurance companies and pension funds as institutional investors: global investment pattern. Retrieved from: <http://www.cityoflondon.gov.uk/business/support-promotion-and-advice/promoting-the-city-internationally/india/Documents/insurance-companies-pension-funds-institutional-investors.pdf>.
8. Pro nederzhavne pensijne zabezpechennia [About non-state pension provision]. № 1057-IV (on 09.07.2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

Ткаченко Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 36, м. Київ, 03022, Україна).

Ткаченко Наталья Владимировна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломного образования Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ул. Васильковская, 36, г. Киев, 03022, Україна).

Tkachenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Institute of Postgraduate Education of Taras Shevchenko Kyiv National University (36 Vasilkivska Str., 03022 Kyiv, Ukraine).

E-mail: tkachenko_nt@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-4586>

УДК 330.341.1:336.7

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-207-218

*Сергій Шкарлет, Максим Дубина***ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРИЙ
ТА ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ***Sergey Shkarlet, Maksym Dubyna***ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КРЕАТИВНЫХ ИНДУСТРИЙ
И ФИНАНСОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ***Serhiy Shkarlet, Maksym Dubyna***FEATURES OF INTERACTION CREATIVE INDUSTRIES
AND FINANCIAL INSTITUTIONS**

У статті проаналізовано базові концептуальні положення взаємодії креативних індустрій та фінансових установ, розглянуто сутність категорій «креативність», «креативна економіка», «креативні індустрії» та виокремлено окремі підходи до розгляду креативної економіки, а саме: концептуальний, секторальний та процесний підходи, розглянуто основні види креативних індустрій та особливості їх взаємодії з фінансовими установами. Встановлено, що така взаємодія відбувається у двосторонньому напрямку, описано специфічні варіанти синергії між креативними індустріями та фінансовими установами. Також обґрунтовано дуалістичну природу функціонування фінансових установ у середовищі розвитку креативної економіки, сутність якої полягає, з одного боку, у наданні взаємних послуг між креативними індустріями та фінансовими установами, а з іншого – в існуванні процесів активного продукування креативної продукції банківськими та небанківськими установами.

Ключові слова: креативність; креативна економіка; креативна індустрія; фінансова установа; банк; небанківські фінансові посередники.

Рис.: 1. Бібл.: 30.

В статье проанализированы базовые концептуальные положения взаимодействия креативных индустрий и финансовых учреждений, рассмотрена сущность категорий «креативность», «креативная экономика», «креативная индустрия» и выделены отдельные подходы к рассмотрению креативной экономики, а именно: концептуальный, секторный и процессный подходы, рассмотрены основные виды креативных индустрий и особенности их взаимодействия с финансовыми учреждениями. Установлено, что такое взаимодействие происходит в двустороннем направлении, описаны специфические варианты синергии между креативными индустриями и финансовыми учреждениями. Также обоснована дуалистическая природа функционирования финансовых учреждений в среде развития креативной экономики, сущность которой заключается, с одной стороны, в предоставлении взаимных услуг между креативными индустриями и финансовыми учреждениями, а с другой – в существовании процессов активного продуцирования креативной продукции банковскими и небанковскими учреждениями.

Ключевые слова: креативность; креативная экономика; креативная индустрия; финансовое учреждение; банк; небанковские финансовые посредники.

Рис.: 1. Библ.: 30.

Within the article, basic conceptual provisions of the interaction of creative industries and financial institutions are analyzed, the essence of the categories "creativity", "creative economy", "creative industries" is considered and some approaches to the consideration of the creative economy, namely, conceptual, sectorial and procedural approaches, are singled out; main types of creative industries and peculiarities of their interaction with financial institutions are considered. It is established that such interaction takes place in a two-way direction, describing specific variants of the synergy between creative industries and financial institutions. In addition, the dual nature of the functioning of financial institutions in the context of the development of the creative economy, the essence of which is, on the one hand, the provision of reciprocal services between creative industries and financial institutions, and, on the other, the existence of processes for the active production of creative products by banking and non-banking institutions, is substantiated.

Keywords: creativity; creative economy; creative industry; financial institution; bank; non-bank financial intermediaries.

Fig.: 1. References: 30.

JEL Classification: G20

Постановка проблеми. Індивідуалізація суспільства, підвищення ролі окремої особи в усіх сферах життєдіяльності, зростання важливості формування умов для самореалізації людей поступово впливають і на трансформацію економічних систем. Особливо зазначені тенденції спостерігаються в розвинутих країнах. Нині їхні уряди у своїх програмах діяльності зміщують акцент із підвищення виключно економічного добробуту власних громадян у напрямку забезпечення також комфортних умов життя, які б дозволили окремій особі повністю використати власний потенціал з метою задоволення потреби в самореалізації.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Окреслені процеси в економічному розвитку також приводять до поступової трансформації системи національного господарства, виникнення нових сфер та галузей економіки, в яких основними факторами виробництва стають інтелектуальні здібності людини, її творчий потенціал та знання. Такі процеси дедалі глибше проникають в економічну сферу функціонування сучасного суспільства, а роль людини з її вродженими здібностями та власним світоглядом постійно зростає. Зростання ролі таких нових компонентів національного господарства привело до виникнення інтересу серед науковців до їх вивчення та визначення їхньої ролі в подальшому розвитку економіки країн. У підсумку такого процесу поступово виникло поняття «креативна економіка».

Фінансовий сектор як одна з основних складових економічної системи держави також зазнає впливу процесів індивідуалізації суспільства, підвищення рівня креативності та виникнення нових видів господарської діяльності, що, у підсумку, привело до формування у споживачів нових вимог до індустрії фінансових послуг. Фінансові установи для забезпечення власної конкурентоспроможності на досить висококонкурентному фінансовому ринку змушені були адаптуватися до нових викликів, і поступово відбувається процес зміни їхніх бізнес-моделей функціонування та концепцій надання власних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питанням функціонування та розвитку креативної економіки, креативних індустрій приділяється велика увага. Серед українських науковців окреслена тема є надактуальною, що й зумовило існування значної кількості наукових робіт у цій сфері дослідження. Серед їх авторів варто відзначити таких: Т. Божидарнік, Н. Василик, О. Druhova, І. Ільницький, Д. Крикуненко, У. Kurbatova, М. Проскуріна, О. Pushkar, Т. Розова, Н. Савіцька, І. Shavronska та ін.

До закордонних учених, що досліджували особливості становлення креативної економіки та впровадження напрямків її розбудови, варто віднести L. Babin, K. Baculakova, N. Boccella, J. Connor, D. Cheek, M. Collins, S. Dunlop, F. Zul Fanmi, R. Florida, S. Galloway, G. Gates, M. Gibson, L. Guilherme, S. Grand, L. Harakalova, C. Harris, J. Hawkins, B. Knudsen, Tain-Dow Lee, Li-Min Lin, B. Milotova, E. Munro, M. Nathan, D. O'Brien, R. Page, H. van der Pol, T. Remeny, A. Ross, I. Salerno, S. Seifert, M. Stern, P. Stokes, K. Stolarick, C. Weckerle та ін.

Питання трансформації фінансового сектору держави в середовищі розвитку креативних індустрій частково розглядаються в роботах таких науковців: G. Akerlof, U. Daubaraitė, X. Greffe, D. Kahneman, T. Lammer-Gamp, H. Masalin, J. Stiglitz, N. Taleb, R. Thaler. Окремі аспекти поступової зміни моделі функціонування фінансових установ та їх взаємодії з креативними індустріями розглядаються в працях і українських дослідників, зокрема: Т. Васильєвої, В. Зимовця, Ю. Коваленко, В. Леонова, С. Науменкової, Є. Поліщук, Н. Ткаченко та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні напрацювання вітчизняних та закордонних учених у сфері дослідження сутності, змістовних ознак креативної економіки, вивчення сучасного стану функціонування креативних індустрій, питання аналізу ролі креативності в роботі фінансових установ фактично залишаються малодослідженими. Проте останнє десятиліття засвідчило, що нові креативні ідеї у сфері фінансових технологій спроможні повністю змінювати світ, а не тільки концепцію роботи фінансових установ. Інформатизація їхньої роботи, врахування нових тенденцій суспільних змін, трансформація вимог споживача до фінансових послуг вимагала також і від фінансових установ використання нових, нестандартних креативних ідей.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування особливостей взаємодії фінансових установ та розвитку креативних індустрій.

Виклад основного матеріалу. Креативність є невід’ємною частиною людини, є результатом її існування, її здатності мислити та пізнавати навколишній світ. Саме індивідуальний характер креативності, який виявляється виключно в об’єктивно існуючій персоніфікованій, особистісній спроможності людини мислити оригінально, нешаблонно та сміливо, детермінує особливості її прояву та впливу на розвиток різних сфер людської діяльності, зокрема й на господарську систему країни.

На сьогодні чіткого визначення сутності креативності немає. Враховуючи мультидисциплінарність цього поняття, така ситуація є цілком логічною. П. Д. Стокс зазначає, що «креативність – це те, що відбувається, коли людина виробляє щось нове, а також відповідне, генеративне або впливове» [29]. А. Мержевинська зауважує, що термін «креативність» у широкому значенні означає творчість. До останнього часу й у вітчизняній, і в закордонній науковій літературі ці два терміни розглядалися як взаємозамінні. Разом з тим останнім часом багато авторів схильні розрізняти ці два поняття [5, с. 126]. У свою чергу, Т. Розова констатує, що «креативність проявляється в пошуково-перетворювальній активності, у подоланні стереотипів поведінки, у порушенні однамнітності в зіткненнях із дійсністю, у продуктивному її перетворенні, створенні нових об’єктів тощо... виявляється як здатність до продуктивної зміни і створення чогось якісно нового» [8, с. 126].

Зауважимо, що креативність завжди була притаманна людині в періоди розвитку та занепаду різних суспільних формацій. Проте саме в наш час, на початку XXI ст. роль креативності в загальному розвитку людини, становленні її як окремої особистості та загалом розбудові економіки країн стала швидко зростати. Такий процес і зумовив поступове збільшення зацікавленості вчених та представників органів державної влади у використанні такого невичерпного ресурсу людини для підвищення власного економічного розвитку.

Розглянемо наукову сутність таких категорій, як «креативна економіка» та «креативна індустрія». У науковій літературі можна зустріти різні концепції розгляду цієї категорії. Доречно зазначає Фікрі Зул Фагмі, що «креативна економіка є нечіткою концепцією, і є багато різних інтерпретацій цього поняття. Ця концепція часто визначається іншими термінами, такими як “креативний клас”, “креативні індустрії”, “культурні індустрії” та “художники”. Кожна з них насправді має різне сприйняття відносин між креативністю та економічним розвитком, важливістю інновацій та навчанням нових знань» [21, с. 4].

Креативна економіка в площині обґрунтування методологічних засад дослідження взагалі національної економіки як цілісного об’єкта вивчення є сукупністю наукових концептуальних поглядів та результатів досліджень, які у своєму поєднанні становлять теоретичну та методичну базу пізнання особливостей функціонування та розвитку креативної економіки. У процесі її дослідження науковці насамперед приділяють особливу увагу впливу креативності на розвиток господарських процесів у суспільстві, вивчають потенційно можливі впливи від функціонування креативних індустрій на загальний розвиток національної економіки, досліджують та обґрунтовують механізми активізації їхньої діяльності.

А. М. Мержевинська стверджує, що під креативною економікою треба розуміти сукупність специфічних соціально-економічних відносин, що виникають щодо виробництва, розподілу, обміну й споживання, заснованих на нестандартних, нетрадиційних ідеях, концепціях, стратегіях, заходах, що забезпечують ефективне вирішення соціально-економічних проблем на основі нових знань, принципово якісно нових рішень [5, с. 127]. Іншого погляду дотримується Ю. В. Сотнікова, яка зауважує, що креативна економіка – це економіка творчого сектору, до якого належать переважно процеси, що відбуваються у сфері послуг, однак, результати діяльності в цій сфері можна виявити практично у всіх

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

галузях економіки. Вона спирається на значну питому вагу креативного класу, який вважається мотором інновацій і нових підходів як у сфері науково-дослідницької діяльності, так і у сфері бізнесу, мистецтва, культури або дизайну [11, с. 123].

На наш погляд, креативна економіка як окрема наукова концепція дослідження економічних процесів пронизує всі сфери господарства країни, оскільки їм усім притаманним є креативність, проте флагманами в цій економіці стають креативні індустрії, як в інформаційній економіці – інформаційні технології. Погоджуємося з позицією І. М. Кукси та Т. О. Петухової, які стверджують, що креативна економіка – це більший сектор, який виходить за межі традиційних мистецьких та культурних галузей і включає більшу кількість взаємопов'язаних видів діяльності та підгалузей [4].

Подібний підхід до розгляду сутності креативної економіки використовують Ю. В. Ушкаренко, А. В. Чмут, К. М. Синякова. Автори зазначають, що на сучасному етапі не достатньо розглядати креативну економіку лише як частину світової, яка охоплює діяльність креативних галузей (індустрій), зокрема: НДДКР, реклами, архітектури, мистецтва, дизайну, моди, ремесел, кіно та відео, музики, видавництва, відео та комп'ютерних ігор, ТБ та радіо, театру, фотографії. Розуміння креативної економіки як нової концепції є доцільним із позиції досліджень та наукової діяльності, водночас механізм функціонувань будь-якої економіки розкривається в системі соціально-економічних відносин [13, с. 68].

UNCTAD зазначає, що креативна економіка – концепція, яка спирається на взаємодію між людською творчістю та ідеями, інтелектуальною власністю, знаннями та технологіями. Це економічна діяльність, заснована на знаннях, на якій ґрунтуються «творчі індустрії» [30].

На наше переконання, креативну економіку доцільно розглядати в трьох ракурсах:

1) *концептуальний підхід* – розгляд креативної економіки як світоглядної наукової концепції дослідження економіки країни з позиції розвитку її креативного сектору, його впливу на розвиток економічних процесів, вивчення потенціалу такого сектору до їх трансформацій;

2) *секторальний підхід* – розуміння під креативною економікою лише сукупності господарських процесів, що відбуваються в межах креативних секторів національного господарства; у цьому випадку передусім розглядають особливості економічного розвитку цих секторів і менше уваги приділяють пізнанню їх спроможності до трансформації національної економіки;

3) *процесний підхід* – креативна економіка є сукупністю відносин, що виникають у суспільстві щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, послуг і при цьому відбуваються процеси використання креативного потенціалу фізичних осіб, тобто їхня спроможність застосовувати нестандартні методи, нетрадиційні підходи, новаторські ідеї для вирішення завдань у господарській діяльності різних економічних суб'єктів.

У статті будемо використовувати третю концепцію сутності креативної економіки. Розглянемо тепер зміст категорії «креативні індустрії». Зауважимо, що цю дефініцію досить часто ототожнюють із поняттям креативної економіки. Проте в роботах учених можна зустріти концепцію розмежування окреслених понять і розгляд їх як дуже схожих категорій за своєю сутністю, але відмінних за своїм змістовним наповненням. Наприклад, І. В. Скавронський, А. О. Гончарук стверджують, що креативні індустрії є центральним елементом у структурі креативної економіки [10, с. 201], а Л. Гуілгерме зазначає, що «креативні індустрії – ядро творчої економіки – підтримуються державними політиками та системами класифікації, які відрізняються залежно від країни» [23, с. 5].

У наукових працях дослідників висвітлюються такі підходи до розгляду зазначеної категорії:

1) «креативні індустрії, як ті індустрії, які мають своє походження в індивідуальній творчості, майстерності та таланті, і які мають потенціал для багатства і створення робочих місць шляхом створення та використання інтелектуальної власності» [20];

2) креативні індустрії – це перелік видів економічної діяльності, що мають потенціал до створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти та послуги є наслідком індивідуальної творчості, навичок і таланту [6];

3) концепція креативних індустрій – це широка категорія, що включає художні заходи, установи культури, галузі культури та інші види креативної діяльності, що ґрунтуються на індивідуальній творчості, зокрема в галузях, що використовують нові технології (наприклад, нові медіа) у креативній діяльності [4].

Важливими з позиції дослідження взаємозв'язку між креативними індустріями та фінансовими посередниками є пізнання наявних підходів до ідентифікації базових сфер та галузей національного господарства, які на сьогодні прийнято відносити до креативних. Розглянемо сформовані відповідні концепції.

UNCTAD пропонує до креативних індустрій відносити такі галузі: реклама, архітектура, мистецтво та ремесла, дизайн, мода, кіно, відео, фотографія, музика, виконавське мистецтво, видавнича справа, дослідження та розробки, програмне забезпечення, комп'ютерні ігри, електронне видання та телебачення / радіо. Вони також вважаються важливим джерелом комерційної та культурної цінності [30]. Подібна концепція виокремлення окремих компонентів у сфері креативної економіки розглянута у відомій книзі Дж. Хоукінса «Креативна економіка» [14, с. 75-101], проте автор також до вже окреслених сфер креативної економіки відносить також сферу досліджень та наукових розробок. На думку Дж. Хоукінса, креативними індустріями є всі галузі промисловості, які захищають продукти інтелектуальної власності, такі як авторські права, патенти, торговельні марки або дизайн. Кожне з цих прав власності захищає інший вид креативного продукту певної галузі [15, с. 39].

І. М. Кукса та Т. О. Петухова пропонують таку номенклатуру та класифікацію індустрій креативного сектору: бізнес творчий (креативні індустрії): реклама, архітектура, дизайн, програмне забезпечення, комп'ютер, електронні ігри, фільми та телебачення, музика, видавництво, мистецтво; діяльність, пов'язана з авторськими правами (галузі авторських прав): комерційне мистецтво, кіно і відео, музичні твори, видавнича справа, фонографія, системи програмного забезпечення та обробки даних; культурна діяльність (культурні індустрії): музеї та галереї, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, художнє виховання, радіо та телебачення, кінематографія, бібліотеки; діяльність, пов'язана з цифровою обробкою: кіно і відео, фотозйомка, електронні ігри, фонографія, отримання, обробка, зберігання інформації [4].

Отже, як свідчать результати проведеного дослідження, фінансовий сектор не належить до сукупності креативних індустрій у структурі національного господарства. Однак важко не погодитися, що діяльність фінансових посередників пронизана впровадженням нових інноваційних технологій, використанням креативних здібностей їхніх працівників та розробленням нових нестандартних підходів до обслуговування власних клієнтів.

Погодимось, що з огляду на наведені концепції розгляду сутності креативних індустрій фінансовий сектор не є класичним їх прикладом. Проте його тісна взаємодія з підприємствами та окремими особами, що продукують креативні ідеї для розвитку фінан-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сових установ є беззаперечною. Невирішеними залишаються також питання наукового пояснення ролі креативних відділів та інших структурних підрозділів банків і інших фінансових посередників у діяльності цих установ та до якого класу виробників креативного продукту варто віднести їх, враховуючи традиційний, суто обслуговуючий підхід до розгляду природи фінансової установи. Розглянемо більш детально особливості взаємозв'язку між креативними індустріями та фінансовими установами.

Зауважимо, що передусім у роботі банків та інших небанківських посередників можна виділити окремі основні сегменти роботи, які вимагають залучення креативних ідей. До їх числа варто віднести такі: реклама фінансових продуктів; дизайн банківських відділень; створення корпоративної символіки; використання програмного забезпечення (веб дизайн); видавництво друкованої продукції; розробка нових фінансових продуктів (рисунок).

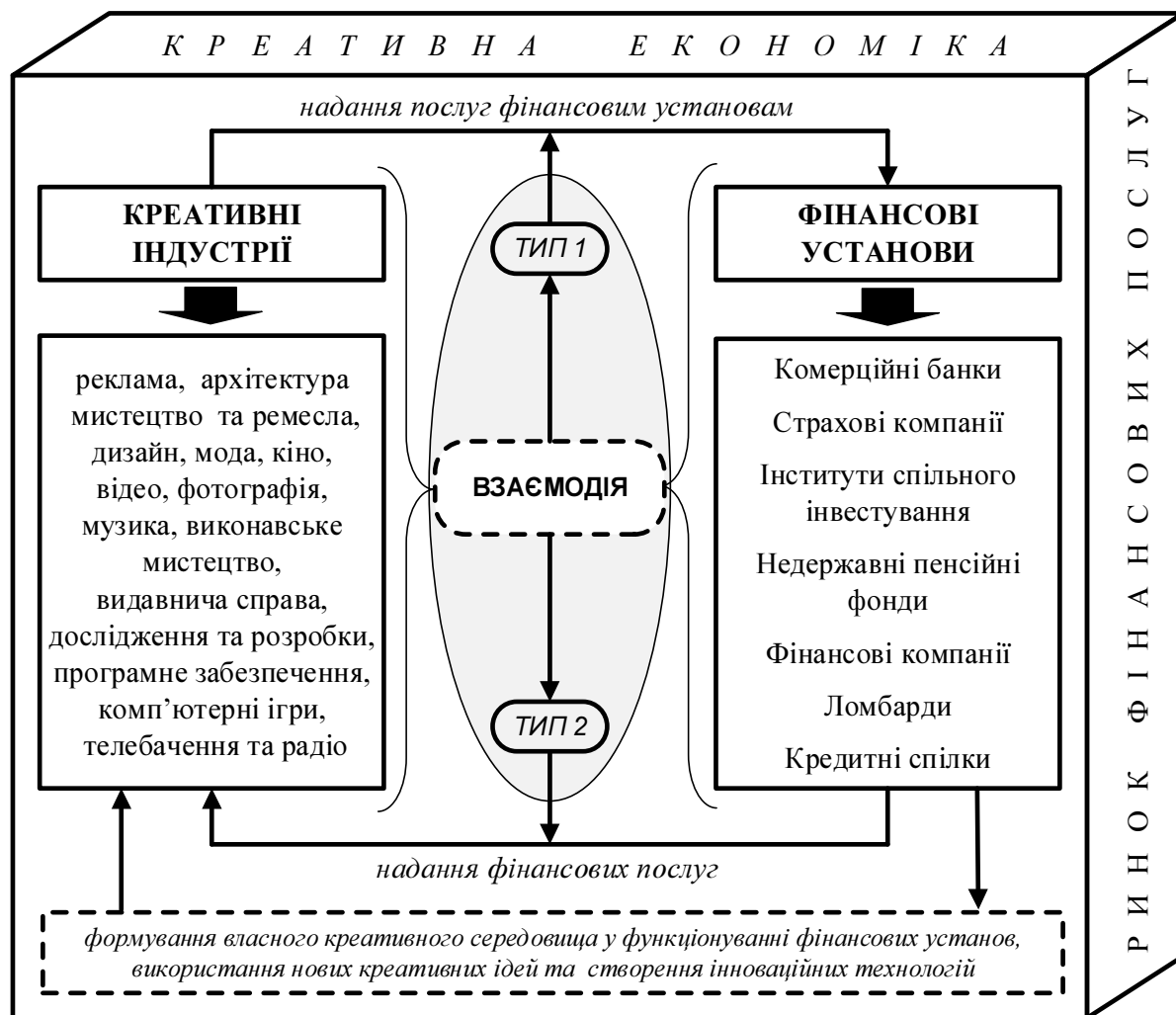

Рис. Концептуальна схема взаємодії між креативними індустріями та фінансовими установами

Джерело: складено авторами на основі [2; 16, с. 41; 22; 24, с. 61; 25; 26; 27].

Таким чином, взаємодія між креативними індустріями та фінансовими установами відбувається у двосторонньому напрямку, оскільки між цими об'єктами є взаємний зв'язок, через існування якого і виникає зацікавленість суб'єктів господарювання, що працюють у цій сфері, у послугах один одного.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Креативні індустрії мають змогу взаємодіяти з фінансовими установами в таких сферах.

1. Надання послуг фінансовим установам у формуванні їхнього іміджу, розробка концепцій дизайну їхніх офісів, починаючи від зовнішнього вигляду, завершуючи замовленням спеціальних меблів, розробка та виготовлення стендів, планування окремих зон у межах структурних підрозділів банківських та небанківських установ і т. ін.

2. Розробка маркетингових продуктів для фінансових установ, формування їхнього іміджу через створення рекламних роликів, можливо фільмів. Також у цьому контексті рекламні агентства можуть розробляти формат паперової реклами, створювати візитні картки, проспекти, банери з рекламою фінансових послуг, розробляти концепції корпоративної символіки фінансової установи, її слоган тощо.

3. Окремим напрямом надання послуг фінансовим установам з боку креативних індустрій є розробка корпоративного сайту, наповнення його відповідною постійно змінною інформацією, підтримка технічного обслуговування. Функціонування професійно створених веб-сайтів фінансових установ на сьогодні є важливою складовою формування їхнього іміджу як інноваційних установ і є складовою підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг.

У свою чергу, фінансові установи можуть надавати креативним індустріям свої класичні послуги, які не будуть відрізнятися від подібних послуг для інших суб'єктів господарювання, зокрема:

1) здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів, надання повного спектру фінансових послуг для їх роботи;

2) надання позик для подальшого розвитку окремих господарюючих одиниць, що працюють у сфері креативних індустрій;

3) можуть виступати в ролі спонсорів реалізації соціальних проектів, інших мистецьких заходів, що створюються креативними особами, або їхніми командами;

4) також, наприклад, банківські установи, активну участь можуть здійснювати на ринку антикваріату, брати участь в аукціонах щодо придбання колекцій творів мистецтва, проводити фінансове оцінювання їхньої сучасної вартості;

5) мають можливість виступати інвесторами в будівельній галузі, фінансуючи архітектурні нестандартні проекти;

6) страхові компанії надають послуги страхування творів мистецтва та інші фінансові послуги.

Перераховані потенційні варіанти взаємодії між креативними індустріями та фінансовими установами є невичерпними і їх перелік буде постійно розширюватися, враховуючи, що важливу складову в такій взаємодії відіграє креативність.

Проте значним сегментом у функціонуванні фінансових установ, де також відбувається зародження та використання креативних ідей, але без надання послуг креативних індустрій, є сфера розробки нових фінансових продуктів та особливостей їх реалізації клієнтам. Особливої уваги нині заслуговує процес активного розвитку FinTech компаній, функціонування яких відбувається виключно на основі використання креативних ідей їхніх засновників, працівників у сфері надання фінансових послуг.

FinTech – це розвинутий сегмент на перетині секторів фінансових послуг і технологій, в якому технологічні стартапи й нові учасники ринку застосовують інноваційні підходи до продуктів і послуг, які традиційно надаються сектором фінансових послуг. FinTech компанія – компанія, що використовує інноваційні технології для надання фінансових послуг. До основних послуг FinTech компаній прийнято відносити здійснення розрахунків, кредитування, послуги у сфері інституційного інвестування, управління особистими фінансами, страхування та ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З одного боку, може виникнути враження, що окреслені компанії у своїй діяльності, насамперед, використовують послуги інформаційних підприємств, які для них розробляють технічний функціонал для надання послуг через використання мережі Інтернет. Однак працівники таких підприємств мають змогу використати власний креативний потенціал для технічної реалізації тих ідей, які для них розробляють представники FinTech компаній. Таким чином, доцільно зауважити, що в межах фінансового сектору також формуються креативні ідеї, які згодом використовуються в роботі банківських і небанківських посередників.

Сучасним FinTech компаніям притаманним є і швидкий розвиток у межах усієї фінансової системи, що поступово змінює всю традиційно існуючу протягом декілька століть систему фінансових послуг. За прогнозами експертів такий стрімкий розвиток цих установ буде відбуватися і надалі. Це обумовлено значними їхніми перевагами функціонування, до основних із них агентство Moody's Analytics віднесло такі: сприяють формуванню більш стабільного й відкритого бізнес-середовища; скорочують масштаби тіньової економіки; формують більш високу потенційну базу для регулювання податкових надходжень [12].

Bank of England прогнозує, що до 2023 року FinTech може спричинити скорочення сукупного прибутку британських банків на 1,1 млрд фунтів стерлінгів [17]. Зокрема через зниження прибутків від овердрафту й вартості платіжних послуг. Також зросте ризик ліквідності, оскільки клієнт буде менш прив'язаний до конкретного банку. Таким чином, швидкий розвиток цих установ буде безпосередньо пов'язаний з розробкою та використанням нових нестандартних ідей, концепцій та рішень у сфері фінансових послуг.

Швидкі темпи розвитку FinTech компаній у світі лише підтверджують важливість наявності креативності в працівників самих фінансових установ, які постійно удосконалюють процес надання фінансових послуг різним клієнтам, формують нові пропозиції та полегшують рівень доступу до них. Прикладом цього є швидке впровадження банківськими установами онлайн-сервісів для обслуговування клієнтів протягом останніх двох-трьох років. На сьогодні такий спосіб здійснення розрахункових операцій сприймається клієнтами як звичайний, обов'язково притаманний для всіх банків.

Висновки та пропозиції. У статті проаналізовано базові концептуальні положення взаємодії креативних індустрій та фінансових установ. Докладно розглянуто сутність категорій «креативність», «креативна економіка», «креативні індустрії» та виокремлено окремі підходи до розгляду креативної економіки, до числа яких віднесено такі: концептуальний підхід, секторальний підхід та процесний підхід, розглянуто основні види креативних індустрій та особливості їх взаємодії з фінансовими установами.

Також встановлено, що взаємодія між креативними індустріями та фінансовими установами відбувається у двосторонньому напрямку, описано специфічні варіанти такої їх синергії. Також увагу акцентовано на специфічних рисах розвитку креативності в межах функціонування фінансових установ як окремих центрах виникнення нестандартних, інноваційних ідей. Отже, обґрунтовано дуалістичну природу функціонування фінансових установ у середовищі активного розвитку креативної економіки, сутність якої полягає, з одного боку, у наданні взаємних послуг між креативними індустріями та фінансовими установами, а з іншого – в існуванні процесів активного продукування креативної продукції власниками та працівниками банківських та небанківських посередників.

Список використаних джерел

1. Буй Т. Корпорація щастя. *Бізнес*. 2018. № 10-11/19. С. 13–17.
2. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Киризюк С. В. Міжнародні та вітчизняні тенденції розвитку креативної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки*. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С. 68–72.
4. Кукса І. М., Петухова Т. О. Креативна економіка як елемент інноваційної та стійкої стратегії розвитку України. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?op=1&z=6554>.
5. Мерзвинська А. М. Дослідження суті креативної економіки та тенденцій і проблем її розвитку в сучасних умовах. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. Вип. 1 (55). С. 125–129.
6. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» (щодо визначення поняття «креативні індустрії»: Закон України від 19.06.2018 № 2458-VIII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62313.
7. Проскуріна М. О. Креативні індустрії як середовище економічної діяльності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 242–245.
8. Розова Т. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 21 с.
9. Свидрук І. І. Концептуальні основи становлення креативної економіки. *Науковий вісник мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2017. Вип. 2 (8). С. 51–56.
10. Скавронський І. В., Гончарук А. О. Тенденції розвитку креативних індустрій в країнах Європейського Союзу. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 201–204.
11. Сотнікова Ю. В. Креативна економіка в Україні: реальність чи перспектива? *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 3. С. 123–127.
12. Тарасюк М. В., Кошечев О. О. Інновації в глобальній цифровій фінансовій сфері: оцінка трансформацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 131. С. 94–110.
13. Ушкаренко Ю. В., Чмут А. В., Синякова К. М. Креативна економіка: сутність поняття та значення для України в умовах європейської інтеграції. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 18. С. 67–72.
14. Хокинс Д. Креативная экономика: как превратить идеи в деньги. Москва: Классика-XXI, 2011. 256 с.
15. Babin L., Milotova B. Different Views on the Definition of the Creative Economy and Creative Industries. URL: ftp://193.87.31.84/0166278/rd_12_03_Babin.pdf.
16. Baculakova K., Harakalova L. Creative industries in the EU: factors influencing employment. *Economic-Annals-XXI*. 2017. № 164 (3-4). P. 40–44.
17. Bank of England. URL: <https://business.ua/finansy/item/4251-shcho-take-fintech-ta-iaki-ioho-perspektyvy-na-rynku-finposluh-ukrainy>.
18. Creative Industries. URL: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/creative-industries>.
19. Cunningham, M. Ryan, M. Keane, D. Ordonez Financing creative industries in developing countries. URL: <http://eprints.qut.edu.au/17984/1/17984.pdf>.
20. DCMS (2001). Creative Industries Mapping Document 2001 (2 ed.). London, UK: Department of Culture, Media and Sport, retrieved 2007-05-26. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183544/2001part1-foreword2001.pdf.
21. Fikri Zul Fahmi. Creative economy policy in developing countries: the case of Indonesia. *Urban Studies*. 2015. Vol. 54, issue: 6. P. 1367–1384.
22. Florida R. The rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York: Basic, 2002.
23. Guilherme L. Creative economy: thematic perspectives addressed and research methodologies adopted. *Braz J Sci Technol*. 2017. DOI: 10.1186/s40552-017-0040-0.
24. Li-Min Lin, Tain-Dow LEE. Symbolic Economy and Creative Management: Cultural and Creative Industries Urging for New Approaches. *ENCATC Journal of Cultural Management and Policy*. 2014. Vol. 4, Issue 1. P. 57-67.
25. Richard Florida, Gary Gates, Brian Knudsen, and Kevin Stolarick. The University and the Creative Economy. 2006. URL: <http://creativeclass.com/rfcgdb/articles/University%20For%20City%20and%20Community%204.pdf>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

26. Shkarlet S. M., Dubyna M. V., Tarasenko A. V. Basic descriptors of the information economy development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 3 (11). Vol. 1. P. 8–15.
27. Shkarlet S., Dubyna M., Zhuk O. Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 3. P. 349-357.
28. Skavronska I. V. Creative Industries in Ukraine: Analysis and Prospects of the Development. *Economics and Sociology*. 2017. Vol. 10, No. 2. P. 87-106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7.
29. Stokes, Patricia D. *Creativity From Constraints: the Psychology of Breakthrough*. New York: Springer Pub., 2006. Print. 1.
30. UNC. URL: <https://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Creative-Economy-Programme.aspx>.

References

1. Bui, T. (2018). Korporatsiia shchastia [Corporation of happiness]. *Biznes – Business*, 10-11/19, 13–17 [in Ukrainian].
2. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka* [The mechanism of development of the financial services market on the basis of the establishment of a trust institution: theory, methodology, practice]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
3. Kyryziuk, S. V. (2014). Mizhnarodni ta vitchyzniani tendentsii rozvytku kreatyvnoi ekonomiky [International and Ukrainian trends of the creative economy development]. *Naukovyi visnyk Kher-sonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya ekonomichni nauky – Scientific Journal of Kherson State University. Series “Economic Sciences”*, 6 (1), 68–72 [in Ukrainian].
4. Kuksa, I. M., Pietukhova, T. O. (2018). Kreatyvna ekonomika yak element innovatsiinoi ta stii-koi stratehii rozvytku Ukrainy [The creative economy as an element of innovative and sustainable development strategy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6554>.
5. Merzhvynska, A. M. (2016). Doslidzhennia suti kreatyvnoi ekonomiky ta tendentsii i problem yii rozvytku v suchasnykh umovakh [Research merits creative economy and its problems and trends of development in modern conditions]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of systemic approach in the economy*, 1 (55), 125–129 [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro kulturu» (shchodo vyznachennia poniattia «kreatyvni industrii») [On Amendments to the Law of Ukraine «On Culture» concerning the definition of «creative industries»]. № 2458-VIII (on June 19, 2018). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62313.
7. Proskurina, M. O. (2015). Kreatyvni industrii yak seredovyshe ekonomichnoi diialnosti [The creative industries – are the sphere of business activities]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and National Problems of Economy*, 8, 242–245 [in Ukrainian].
8. Rozova, T. (2007). *Kreatyvnist yak chynnyk rozvytku profesiino-komunikatyvnykh zdibnostei maibutnikh psykholohiv* [Creativity as a factor in the development of vocational and communicative skills of future psychologists]. (Candidate's thesis). National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov, Kyiv [in Ukrainian].
9. Svydruk, I. I. (2017). Kontseptualni osnovy stanovlennia kreatyvnoi ekonomiky [Conceptual foundations of the formation of a creative economy]. *Naukovyi visnyk mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Ekonomika – Scientific herald of Mukachevo State University. Series Economics*, 2 (8), 51–56 [in Ukrainian].
10. Skavronskyi, I. V., Honcharuk, A. O. (2016). Tendentsii rozvytku kreatyvnykh industrii v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Trends in the development of creative industries in the countries of the European Union]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4 (31), 201–204 [in Ukrainian].
11. Sotnikova, Yu. V. (2017). Kreatyvna ekonomika v Ukraini: realnist chy perspektyva? [Creative economy in Ukraine: reality or perspective?]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure*, 3, 123–127 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Tarasiuk, M. V., Koshcheiev, O. O. (2017). Innovatsii v hlobalnii tsyfrovii finansovii sferi: otsinka transformatsii [Innovations in the Global Digital Financial Sector: Assessment of Transformations]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, 131, 94–110 [in Ukrainian].
13. Ushkarenko, Yu. V., Chmut, A. V., Syniakova, K. M. (2018). Kreatyvna ekonomika: sutnist poniattia ta znachennia dlia Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Creative economy: the essence of concept and meaning for Ukraine in conditions of European integration]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 18, 67–72 [in Ukrainian].
14. Khokyns, D. (2011). *Kreativnaia ekonomika: kak prevratit idei v dengi [Creative economics: how to turn ideas into money]*. Moskva: Klassika-XXI [in Russian].
15. Babin, L., Milotova, B. (n.d.). Different Views on the Definition of the Creative Economy and Creative Industries. Retrieved from ftp://193.87.31.84/0166278/rd_12_03_Babin.pdf.
16. Baculakova, K., Harakalova, L. (2017). Creative industries in the EU: factors influencing employment. *Economic-Annals-XXI*, 164 (3-4), 40–44 [in English].
17. Bank of England. Retrieved from <https://business.ua/finansy/item/4251-shcho-take-fintech-ta-iaki-ioho-perspektyvy-na-rynku-finposluh-ukrainy>.
18. Creative Industries. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/creative-industries>.
19. Cunningham, M. Ryan, M. Keane, D. Ordonez Financing creative industries in developing countries. Retrieved from <http://eprints.qut.edu.au/17984/1/17984.pdf>.
20. DCMS (2001). Creative Industries Mapping Document 2001 (2 ed.). London, UK: Department of Culture, Media and Sport, retrieved 2007-05-26. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183544/2001part1-foreword2001.pdf.
21. Fikri Zul Fahmi (2015). Creative economy policy in developing countries: the case of Indonesia. *Urban Studies*, 54 (6), 1367–1384 [in English].
22. Florida, R. (2002). *The rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic [in English].
23. Guilherme, L. (2017). Creative economy: thematic perspectives addressed and research methodologies adopted. *Braz J Sci Technol*. DOI: 10.1186/s40552-017-0040-0.
24. Li-Min Lin, Tain-Dow LEE (2014). Symbolic Economy and Creative Management: Cultural and Creative Industries Urging for New Approaches. *ENCATC Journal of Cultural Management and Policy*, 4 (1), 57–67 [in English].
25. Richard Florida, Gary Gates, Brian Knudsen, and Kevin Stolarick (2006). The University and the Creative Economy. Retrieved from <http://creativeclass.com/rfcgdb/articles/University%20For%20City%20and%20Community%204.pdf>.
26. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tarasenko, A. V. (2017). Basic descriptors of the information economy development. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (3 (11)), 8–15 [in English].
27. Shkarlet, S., Dubyna, M., Zhuk, O. (2018). Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (3), 349–357 [in English].
28. Skavronska, I. V. (2017). Creative Industries in Ukraine: Analysis and Prospects of the Development. *Economics and Sociology*, 10 (2), 87–106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7.
29. Stokes, Patricia D. (2006). *Creativity from Constraints: the Psychology of Breakthrough*. New York: Springer Pub. Print. 1 [in English].
30. UNC. Retrieved from <https://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Creative-Economy-Programme.aspx>.

Шкарлет Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шкарлет Сергей Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, ректор, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shkarlet Serhiy – Doctor of Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine, Rector, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: rector@stu.cn.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2062-3662>

Researcher ID: F-9603-2016

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Scopus Author ID: 56912277800

УДК 336.71:339.137.2:330.8

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-219-227

Юлія Дятлова

КОНЦЕПЦІЯ КОНКУРЕНТНОЇ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ І НАУКОВІ ПОЛОЖЕННЯ

Юлія Дятлова

КОНЦЕПЦІЯ КОНКУРЕНТНОЇ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ В БАНКОВСКОМУ СЕКТОРЕ: ЭВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ И НАУЧНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Yuliia Diatlova

CONCEPT OF COMPETITIVE INTERNALIZATION IN THE BANKING SECTOR: EVOLUTION OF THEORIES AND SCIENTIFIC PROVISIONS

У статті систематизовано наукові погляди щодо теорії конкуренції, конкурентних переваг та міжнародного руху капіталу. Наведено коротку характеристику еволюційних концепцій різних наукових шкіл і напрямів. На засадах компаративного аналізу окреслено прогалини теорій щодо розвитку національного банківського сектору в умовах конкуренції з капіталом іноземних банківських груп. Обґрунтовано доцільність розроблення концепції конкурентної інтерналізації. Доведено її важливість для банківського сектору України. Сформульовано основні положення концепції конкурентної інтерналізації в банківському секторі. Запропоновано та обґрунтовано підходи до дослідження процесів розвитку банківського сектору в умовах конкурентної інтерналізації.

Ключові слова: конкуренція; конкурентні переваги; міжнародний рух капіталу; еволюція теорій; концепція конкурентної інтерналізації в банківському секторі; основні положення; підходи до дослідження.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

В статье систематизированы научные взгляды относительно теорий конкуренции, конкурентных преимуществ и международного движения капитала. Приведена краткая характеристика эволюционных концепций различных научных школ и направлений. На основе сравнительного анализа обозначены пробелы теорий относительно развития национального банковского сектора в условиях конкуренции с капиталом иностранных банковских групп. Обоснована целесообразность разработки концепции конкурентной интернализации. Доказана ее важность для банковского сектора Украины. Сформулированы основные положения концепции конкурентной интернализации в банковском секторе. Предложены и обоснованы подходы к исследованию процессов развития банковского сектора в условиях конкурентной интернализации.

Ключевые слова: конкуренция; конкурентные преимущества; международное движение капитала; эволюция теорий; концепция конкурентной интернализации в банковском секторе; основные положения; подходы к исследованию.

Рис.: 1. Библ.: 10.

The scientific views on theories of competition, competitive advantages and international capital movements are systematized in article. The brief description of the evolutionary concepts of various scientific schools and directions is presented. The gaps in theories regarding the development of the national banking sector in the conditions of competition with the capital of foreign banking groups are identified on the basis of a comparative analysis. The expediency of developing the concept of competitive internalization is substantiated. Its importance for the banking sector of Ukraine is proved. The main provisions of the competitive internalization concept in the banking sector are formulated. The approaches to the research of the development processes of the banking sector in the conditions of competitive internalization are proposed and substantiated.

Keywords: competition; competitive advantages; international capital movement; evolution of theories; competitive internalization concept in the banking sector; main provisions; approaches to research.

Fig.: 1. References: 10.

JEL Classification: G18, G21, B00

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці виявляється значний інтерес до досліджень механізму функціонування ринкової економіки в умовах глобального конкурентного середовища. Не є винятком і банківський сектор, розвиток якого в Україні через відкритість доступу до нього відбувається в умовах конкуренції з банками іноземних груп. У банківській системі України, що пережила декілька криз із початку її формування, відбуваються трансформаційні процеси, пов'язані зі зміною підходів до регулювання, які неоднозначно оцінюються вченими. Значущість банківського сектору для економічного зростання країни та нагальна потреба у визначенні науково обґрунтованих орієнтирів розвитку в нових умовах зумовили необхідність розроблення теоретичного підґрунтя – концепції, яка відповідає сучасним реаліям.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні аспекти проблем розвитку банківської системи висвітлено в працях багатьох учених і практиків. У наукових працях західних економістів-теоретиків і дослідників із міжнародних організа-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цій викладені переважно підходи до проблем, пов'язаних із міжнародною діяльністю банків. Вітчизняні вчені приділяли увагу різним аспектам, зокрема розвитку банківської системи в умовах трансформації економічного простору (Г. Чепелюк, Н. Пантелєєва, 2016), як ефективної та конкурентоспроможної (Г. Карчева, 2016), кризових явищ в економіці (Т. Болгар, 2013), її становленню й розвитку в умовах глобалізації (О. Дзюблук, 2012), концентрації банківського капіталу (О. Вовчак, С. Реверчук, Ю. Бойко, 2012), еволюції монетарної політики України (У. Ніконенко, О. Копилук, 2011), фінансово-кредитному механізму (Г. Башнянин, 2011), взаємодії банківського і реального секторів економіки в умовах глобалізації та євроінтеграції (О. Барановський, 2010).

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне розробкам науковців та їхнього внеску в теоретичне та практичне вирішення зазначеної проблеми, слід зазначити, що на сьогодні не сформовано наукових поглядів та теоретичне підґрунтя щодо розвитку національного банківського сектору в сучасних умовах впливу іноземного капіталу та конкуренції з іноземними банківськими групами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є наукове обґрунтування концепції конкурентної інтерналізації в банківському секторі на засадах систематизації поглядів економістів-теоретиків та окреслення прогалин теорій для розвитку цього сектору в специфічних умовах конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Двослівне поняття «конкурентна інтерналізація», що запропоновано до введення в науковий обіг, характеризує взаємозв'язок таких категорій, як конкуренція та інтерналізація. Тому для обґрунтування концепції конкурентної інтерналізації в банківському секторі необхідно проаналізувати теорії щодо цих категорій і визначити прогалини, які необхідно усунути для визначення орієнтирів розвитку цього важливого для економіки сектору. Систематизація теорій дозволила структурувати їх за основними еволюційними витоками (рисунки).

Конкуренція є одним із найбільш дієвих інструментів механізму регулювання ринкової економіки, тому цьому феномену приділено найбільшу увагу економістами-теоретиками. Теорія конкуренції протягом трьох століть пройшла шлях від зародження перших наукових уявлень про сутність і зміст цієї складної й багаторівневої категорії до становлення її як підрозділу економічної науки, що об'єднує концепції конкуренції не тільки декількох шкіл і напрямів економічної думки, але також маркетингу, менеджменту та теорії стратегічного управління. Доцільним є зупинитися на тих наукових аспектах, що мають відношення, на нашу думку, до банківського сектору та ринку банківських продуктів (послуг).

Основи теорії конкуренції були закладені в XVIII столітті в працях представників класичної політичної економії. Засновником теорії конкуренції вважається А. Сміт, у наукових працях якого обґрунтовано три найбільш поширені нині підходи до розуміння конкуренції (поведінковий, функціональний і структурний), виявлено взаємозв'язок конкуренції з попитом і пропозицією визначив, що ціна є основним засобом ведення конкурентної боротьби, заклав основи моделі досконалої конкуренції на макрорівні, розробив теорію абсолютних конкурентних переваг.

Значною є наукова спадщина Д. Рікардо, який описав механізм цінового регулювання ринку за допомогою конкуренції, узагальнив концепцію досконалої конкуренції при функціонуванні ринку в довгостроковому періоді, розробив теорію відносних конкурентних переваг.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

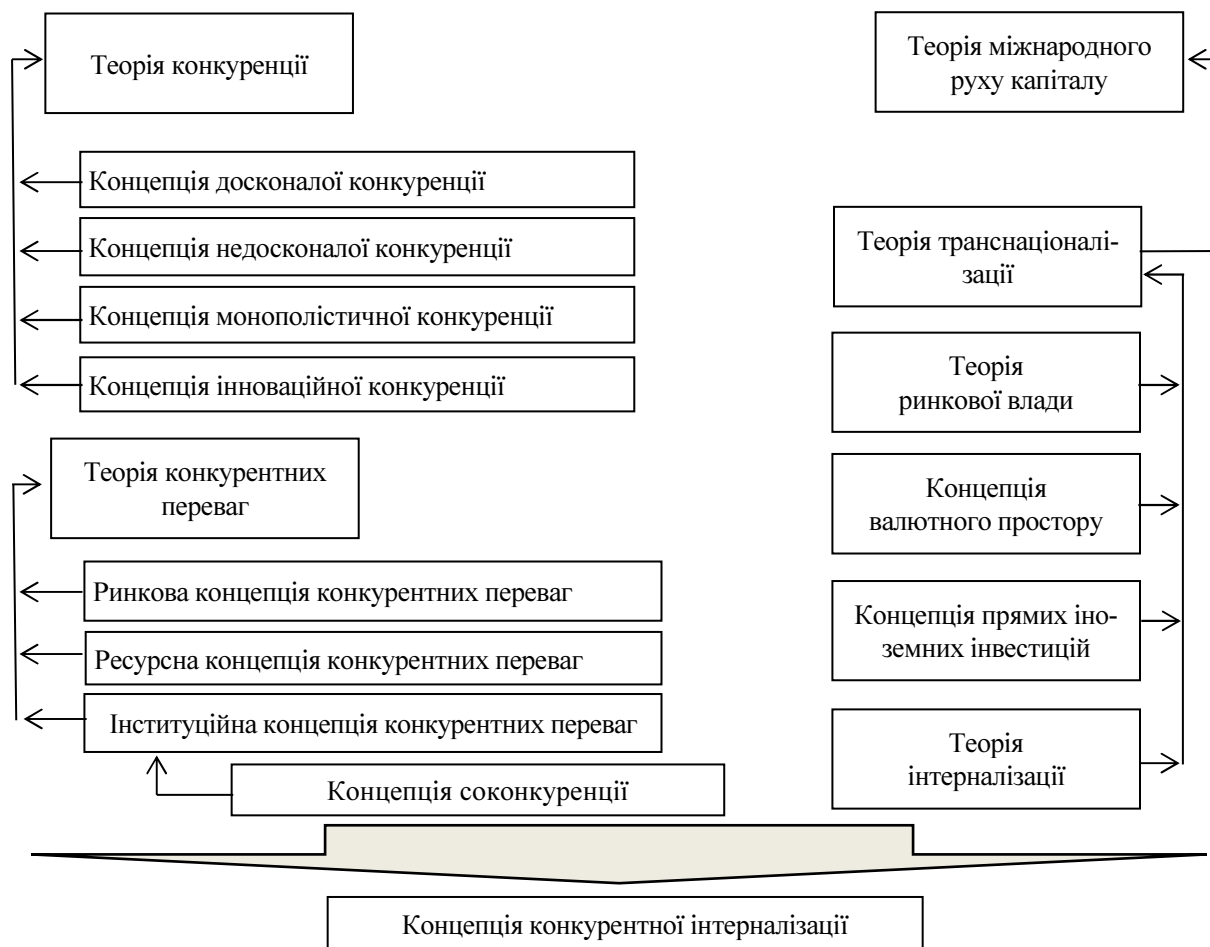

Рис. Основні еволюційні витoki концепції конкурентної інтерналізації

Основним внеском Дж. Мілля було дослідження конкуренції як одного з чинників «розділу продукту» в умовах приватної власності, розроблення рівняння міжнародного попиту, виділення неконкуруючих на ринку груп.

К. Маркс розмежував за змістом внутрішню й міжгалузеву форми конкуренції, обґрунтував, що конкуренція є основою механізму перерозподілу капіталу між галузями, який об'єктивно встановлює середній рівень норми прибутку в національній економіці, і визначав конкуренцію як боротьбу за найбільш вигідні умови вкладення капіталу.

У XIX столітті представники неокласичного напрямку економічної науки зосередили увагу на аналізі конкуренції на мікроекономічному рівні та сутнісних умовах конкуренції, виявили, що її основною передумовою є обмеженість економічних ресурсів, уточнили вплив конкуренції на механізм ринкового ціноутворення, а також заклали основи нової моделі конкуренції. Так, основоположник неокласичного напрямку А. Маршалл обґрунтував механізм автоматичного встановлення ринкової рівноваги під дією законів граничної продуктивності та граничної корисності, піддав критиці класичну модель досконалої конкуренції та розробив модель недосконалої конкуренції (проміжний стан між монополією і вільною конкуренцією), розробив теорії часткового і довгострокового стійкої ринкової рівноваги з урахуванням розвитку технологій і переваг споживачів при визначенні відносних цін, заклали теоретичні основи концепції монополістичної конкуренції. Ф. Еджуорт уточнив визначення досконалої конкуренції на основі принципу системності як умови свободи укладення та перегляду контрактів, сформулював теорію олігополії (модель Бертрана-Еджуорт).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На рубежі XIX-XX століть відбувся докорінний перегляд поглядів економічної науки на конкуренцію. З розвитком математичного апарату значне поширення отримав структурний підхід до сутності конкуренції. Так, А. Курно вказав на роль чисельності конкуруючих на ринку господарюючих суб'єктів. Е. Чемберлін заснував теорію монополістичної конкуренції, виявив нові нецінові форми ведення конкурентної боротьби, започаткував дослідження конкуренції як динамічного процесу. Дж. Кейнс наголошував на необхідності державного втручання в конкурентні відносини.

У першій половині XX століття теорія конкуренції збагатилася також завдяки включенню в предмет її дослідження інноваційної складової конкурентної боротьби, становленню і розвитку в межах функціонального підходу інноваційної концепції конкуренції. Автор теорії інноваційного розвитку Й. Шумпетер вважав, що інновації є основним фактором економічного розвитку й підґрунтям механізму конкуренції.

Функціональний підхід до сутності конкуренції розвинуто в роботах Ф. Хайєка, який вважав, що конкуренція здатна сама привести ринок до стану рівноваги, яке досягається за наявності відповідності між попитом, грошовою масою для підтримки цього попиту і пропозицією, що забезпечується функціонуванням цінового механізму. Реалізація функцій конкуренції відбувається за рахунок механізмів вільного ринку.

У другій половині XX ст. дослідження спрямовувалися на державне регулювання й соціальний характер конкурентних відносин, розвиток інституційного підходу. Дж. Стіглер, основоположник теорії організації промисловості, використав інституційний підхід, досліджуючи поведінку підприємств на конкурентних і монополізованих ринках, і сформулював положення, що успіх у конкурентній боротьбі великою мірою залежить від рівня інтеграції в галузі.

Д. Гелбрейт довів, що великі корпорації орієнтовані не на максимізацію прибутку, а на самозбереження. Учений, визнаючи неможливість вільної конкуренції для великих компаній, підтримав необхідність державного регулювання ринкової економіки.

У роботах Г. Саймона обґрунтовано соціальний характер конкуренції в умовах невизначеності зовнішнього середовища і надлишку інформації, як таку що не виходить із максимізації вигоди. На соціальному характері конкуренції наголошували і представники неінституціоналізму О. Вільямсон, Р. Коуз, Д. Норт, М. Олсон та інші, на думку яких інтереси конкурентів можуть задовольнятися на взаємовигідних умовах із мінімальними трансакційними витратами, що сприяє розвитку економіки й суспільства.

Наприкінці XX століття теорія конкуренції була доповнена ринковою, ресурсною та інституційною концепціями конкурентних переваг. М. Портер, основоположник ринкової концепції конкурентних переваг, вважав, що успіх фірми в конкурентній боротьбі залежить від конкурентної стратегії, в основі якої лежать конкурентні переваги. Конкурентна стратегія виходить із ситуації в галузі й наявних ресурсів, а структуру галузі формують п'ять конкурентних сил. М. Портер виділив також основні чинники, що визначають інтенсивність конкуренції в галузі, охарактеризував сутність базових конкурентних стратегій, довів, що в умовах глобальної конкуренції змагаються не національні господарства, а фірми, що функціонують у різних соціально-економічних умовах, а також виділив основні стадії розвитку країн відповідно до стадій конкуренції: на основі факторів виробництва, інвестицій, інновацій та багатства. Концепцію конкуренції на основі переваги ресурсів розробив С. Хант.

Слід зазначити, що в дослідженнях став явним факт розвитку концепцій на засадах поєднання декількох. Так, модель «проривних інновацій» К. Крістенсена виходить із ресурсної концепції конкурентних переваг і інноваційної концепції конкуренції, основним постулатом якої є формування в сучасних умовах конкурентних переваг на основі принципово нової продукції і технологій.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Трансформація конкурентних відносин під впливом глобалізації та інформаційно-комунікативних технологій стала підґрунтям для формування інституційної концепції конкурентних переваг, відповідно до якої основними джерелами переваг є довгострокові відносини зі споживачами, партнерство, стратегічні альянси, ефективно інтегрування в інформаційне поле. У цьому ракурсі А. Бранденбургер і Б. Нейлбафф запропонували теорію соконкуренції – поєднання конкуренції та співпраці з конкурентом, а Дж. Мур – модель «підприємницьких екосистем», яка ґрунтується на тому, що для сучасного бізнес-середовища характерні процеси як конкуренції, так і еволюції, так звана «коеволюція». Тому стратегія компанії має поєднувати елементи суперництва і співробітництва з іншими господарюючими суб'єктами, у тому числі і з конкурентами.

Уже в ХХІ столітті в межах теорії конкурентних переваг відбувся перехід до розуміння співпраці як пріоритетного їх джерела в умовах глобалізації: неконфліктні форми конкуренції дають можливість її суб'єктам, завдяки синергетичному ефекту, отримати найкращий результат у досягненні їх індивідуальних цілей.

На початку ХХІ століття Я. Гордоном, Р. Фатхутдіновим, Ю. Рубіним і іншими сформувався управлінський підхід до сутності конкуренції як процесу впливу суб'єктами конкурентної взаємодії на свої конкурентні переваги і слабкі сторони.

Ретроспективний аналіз процесу еволюції теорії конкуренції свідчить, що сформувався набір як взаємопов'язаних, так і суперечливих підходів і концепцій, які, акцентуючи увагу на окремих її аспектах конкуренції, не дають змоги об'єктивно охарактеризувати багаточисленні форми, що склалися і ще формуються в сучасних конкурентних відносинах. А тому потрібні подальші дослідження і розробки.

Витоки теорії (концепції, моделі) інтерналізації лежать у площині еволюції теорії міжнародного руху капіталу та теорії транснаціоналізації як її основної течії.

У теорії міжнародного руху капіталу, авторами якої були Р. Кевіс, А. Юасей, Р. Кенен, Г. Харберлер, Г. Джонсон, Дж. Хікс, Г. Мейє, значущим є положення щодо доцільності для розвитку країн допуску в їх економіку компаній з іноземним капіталом через недостатність національного капіталу для вирішення проблем.

Теорія транснаціоналізації є відносно новим напрямом економічної науки, хоча діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) розглядалася ще в роботах Т. Манна, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Маршалла. Головна риса ТНК – наявність у їх діяльності закордонного виробництва товарів і послуг, тобто прямих інвестицій. Відповідно до концепцій 60-х років ХХ століття, процес транснаціоналізації визначається як результат стратегії ТНК, яка реалізується з метою «подолання бар'єрів» між національними ринками на основі використання своїх специфічних переваг. На цьому й базуються найбільш відомі концепції та моделі теорії ТНК. В їх основі лежать ідеї С. Хаймера про прагнення ТНК використовувати недосконалі ринки, мати переваги перед місцевими конкурентами при здійсненні прямих інвестицій, Ч. Кіндлебергера про переваги ТНК, що ґрунтуються на відході від принципу досконалої конкуренції, Р. Коуза про наявність специфічного ринку всередині великої корпорації, який регулюється керівництвом, а також Р. Вернона, який у своїй концепції життєвого циклу продукту пояснював феномен ТНК насамперед прагненням нанести своїм закордонним конкурентам «попереджуючий удар».

Розвинута С. Хаймером теорія ринкової влади містить положення, які мають відношення до теорій міжнародного руху капіталу, конкуренції та транснаціоналізації: суб'єкт, що інвестує капітал, прагне домінувати на ринку, для чого збільшує свою частку шляхом об'єднання та придбання фірм. Коли підвищення концентрації в межах країни стає неможливим, прибуток інвестується за кордон для аналогічного процесу на ринках інших країн. «Захисні» інвестиції здійснюються для утримання ринкової влади навіть за рахунок майже збиткових закордонних виробничих потужностей.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Згідно з концепцією валютного простору, основоположниками якої щодо оптимальної валютної зони є Р. Манделл, Р. Маккіннон і П. Кенен, головним стимулом переведення виробничих потужностей (капіталу в матеріальній формі) за кордон є наявність конкурентних переваг щодо країни-реципієнта. Такі переваги мають інвестори з країн із більш сильною валютою, ніж валюта країн-реципієнтів.

Фінансовий аспект теорій транснаціоналізації отримав наукове обґрунтування у 70-х роках ХХ століття. Р. Алібер зробив висновок, що рух прямих іноземних інвестицій у межах ТНК зумовлюється зміною курсів валют у країнах розміщення її підрозділів. Так, у країнах зі стабільною валютою фірми, використовуючи більш дешеві кредитні ресурси, отримують так звану «валютну премію», що покриває ризик можливого зниження курсу в країнах із менш стабільною валютою.

У працях К. Коджими і Т. Озави відзначено, що наявні теорії транснаціоналізації зосереджуються переважно на проблемі витрат і вигід від інвестицій для фірм. У зв'язку з цим вчені досліджували вплив прямих іноземних інвестицій на економіку країн-експортерів і імпортерів капіталу, розробили схеми впливу, запропонували тезу сумісності суспільних і приватних інтересів у процесі інвестування.

Теорія інтерналізації (в окремих працях – інтернаціоналізації, відповідно до назв праць учених, що досліджували процес) ґрунтується на ідеї Р. Коуза щодо внутрішнього ринку корпорацій, суб'єктами якого є її підрозділи. П. Баклі, М. Кессон, Дж. Макманус, А. Рагмен, Дж. Даннінг та ін., досліджуючи ТНК, зробили висновок, що значна частина формально міжнародних операцій є фактично внутрішньофірмовими, які відбуваються між підрозділами ТНК.

Термін «інтерналізація» походить від англійського слова *internal* – внутрішній. У теорії фірми термін «інтернальні» використано з погляду внутрішніх витрат підприємства, на відміну від зовнішніх – екстернальних. У теорії інтерналізації цей термін використано щодо процесу мінімізації транзакційних витрат (пов'язаних з укладанням угод), у результаті чого операції ТНК починають набувати «внутрішнього характеру». Отже, інтерналізація – це процеси, що пов'язані зі створенням та функціонуванням внутрішнього ринку, зокрема щодо ТНК.

Систематизація наукових поглядів і компаративний аналіз дозволяє констатувати, що прогалиною теорій конкуренції є орієнтація їх положень щодо транснаціональних компаній, діяльність яких пов'язана з виробничою сферою, і не враховує специфіку сфери послуг, зокрема банківських. Ґрунтовних досліджень щодо поширення діяльності транснаціональних банків на зарубіжних ринках не проводилося. У теоріях конкуренції, транснаціоналізації (інтернаціоналізації) та інтерналізації не акцентувалося уваги на розвитку банківського сектору приймаючої країни. Це й обумовлює нагальну потребу в розробці концепції конкурентної інтерналізації в банківському секторі.

Вибір банківського сектору зумовлений як його значущістю в економічному розвитку країни, так і специфічністю банківської послуги. Зазвичай, вчені вказують на відмінності ринку банківських послуг від ринку товарів, при цьому звертається увага, що об'єктом конкуренції є ресурси, які формує банк для здійснення операцій [1, с. 59].

Між тим, об'єктом конкуренції є банківський продукт, особливістю якого є надання нематеріальної послуги банком як сукупності банківських операцій з обороту фінансових ресурсів. Здебільшого в дослідженнях банківської сфери не розрізняють поняття банківського продукту, послуги та операцій. Наукові праці в цьому аспекті є поодинокими [2, с. 202]. У статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [3], яка дає перелік можливих дій банку на ринку, наводяться поняття «операції» та «угоди», серед яких послуги окремо не виділяються.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

При розробці положень автор, надаючи компаративний аналіз процесів інтеграції, інтернаціоналізації та інтерналізації [4, с. 145–151], виходить із поняття інтерналізації як процесу в національному банківському секторі (системі) під впливом зовнішніх чинників глобалізації та міжнародного регулювання фінансового ринку, а також доступу на внутрішній ринок іноземного банківського капіталу. З методологічного погляду це змінює фокус дослідження процесів інтерналізації, які раніше проводилися на мікрорівні стосовно діяльності окремих іноземних фірм на ринку приймаючих країн, на макроекономічний рівень національної банківської системи щодо функціонування вітчизняних банків із державним та приватним капіталами.

Під категорією «конкурентна інтерналізація в банківському секторі» пропонується розуміти умови, які створюються для вітчизняних банків у банківському секторі країни в результаті доступу іноземних банків до внутрішнього ринку і надання ними банківських послуг.

Розроблення положень концепції конкурентної інтерналізації в банківському секторі є необхідним для визначення зміни умов і напрямів його розвитку з огляду на вітчизняні банки. Аналіз праць науковців з України, Білорусі, Росії, зокрема таких як О. Дзюблук [5], Н. Наливайко [6], А. Михайлов [7] та інших підтверджує необхідність досліджень проблеми розвитку національного банківського сектору в сучасних умовах.

Дослідження Міжнародного валютного фонду (2012 р.) [8] і Світового банку (2017-2018 рр.) [9] спрямована на компаративний аналіз міжнародної банківської діяльності за показниками присутності іноземного капіталу по країнам, групах країн, регіонах і у світі загалом. У ролі таких показників використовуються: по-перше, частка іноземних банків у загальній їх чисельності в країні; по-друге, частка іноземного капіталу в загальному обсязі активів банківського сектору країни.

Автором на основі аналізу тенденцій (як світових, так і по країнах) зроблено висновки [10], які використано при формулюванні основних положень концепції конкурентної інтерналізації для аналізу таких умов у країні:

- загальносвітовою тенденцією та переважною для країн є зростання присутності іноземних банків у банківських секторах за їх кількістю та обсягами активів;

- у цілому у світі та переважній більшості країн частка іноземних банків у загальній їх чисельності є більшою, ніж частка капіталу іноземних банків у загальному обсязі активів банківського сектору;

- показники щодо частки іноземних банків у банківських секторах за їх кількістю та обсягами активів значно розрізняються за країнами – є ряд країн, в яких значення є мінімальними (близькими до нуля) або максимальними (понад 90 %), що формує рівні моделі умов конкурентної інтерналізації;

- умови щодо конкурентної інтерналізації в банківському секторі країнах є різними, зважаючи на основні тенденції;

- оскільки показники, що беруться для аналізу, є відносними, то зміна їх можлива за умови не тільки збільшення присутності іноземних банків у банківських секторах (чисельника), але й зменшення загальних значень чисельності банків і обсягів активів за рахунок негативних тенденцій щодо вітчизняних банків (державних і з приватним капіталом);

- враховуючи поширену форму присутності іноземного банку в країні як філії транснаціонального, показник активних операцій може не відображати реальної картини, оскільки вони здійснюватимуться в інтересах материнської структури і не відображатимуться як банківські операції на внутрішньому ринку приймаючої країни;

- перелік показників для аналізу умов конкурентної інтерналізації необхідно розширити та включити кількісні показники;

- враховувати вплив глобалізації та кризових явищ, які можуть змінювати тенденції, за якими аналізуються умови конкурентної інтерналізації.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Формами конкурентної інтерналізації є: первинна – без змін кількісних характеристик щодо вітчизняних банків та втрати їх позицій на внутрішньому ринку, однак зі зміною структурних показників банківського сектору через наявність банків іноземних банківських груп; вторинна – зі змінами кількісних характеристик щодо вітчизняних банків та втрати їх позицій на внутрішньому ринку, зі значною зміною структурних показників банківського сектору в результаті діяльності банків іноземних банківських груп.

З погляду методології дослідження важливим є визначення підходів щодо аналізу зміни умов конкурентної інтерналізації. Вважаємо, що для об'єктивної характеристики форм, що склалися в результаті відносин в умовах конкурентної інтерналізації, необхідним є застосування декількох підходів: структурного – для аналізу стану та структури банківського сектору країни, тих умов, що створюються для вітчизняних банків; функціонального – для аналізу ролі умов і функцій конкурентної інтерналізації в економічному розвитку банківського сектору і країни; інституційного – для аналізу системи норм і правил, що регулюють взаємодію банків із зовнішнім середовищем, у тому числі з міжнародною банківською системою та міжнародними банківськими інститутами (регуляторами); управлінського – для аналізу управління як процесу в результаті дій національного регулятора.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження систематизовано наукові погляди щодо теорій конкуренції, конкурентних переваг та міжнародного руху капіталу як витоків концепції конкурентної інтерналізації. Встановлено, що прогалиною теорій конкуренції та інтерналізації є орієнтація їх положень щодо транснаціональних компаній, діяльність яких пов'язана з виробничою сферою, і не враховує специфіку сфери послуг, зокрема банківських.

Положення концепції конкурентної інтерналізації виходять із поняття інтерналізації як процесу в національному банківському секторі (системі) під впливом зовнішніх чинників глобалізації та міжнародного регулювання фінансового ринку, а також доступу на внутрішній ринок іноземного банківського капіталу, що змінює фокус дослідження з мікро- на макроекономічний рівень. Під категорією «конкурентна інтерналізація в банківському секторі» запропоновано розуміти умови, які створюються для вітчизняних банків у банківському секторі країни в результаті доступу іноземних банків до внутрішнього ринку і надання ними банківських послуг.

Сформульовано основні положення концепції конкурентної інтерналізації для аналізу таких умов у країні. Запропоновано розрізняти первинну та вторинну форми конкурентної інтерналізації. Обґрунтовано підходи, які необхідно використовувати в процесі дослідження конкурентної інтерналізації.

Список використаних джерел

1. Руда О. Л. Конкурентоспроможність банків на ринку надання банківських послуг. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 58–61.
2. Меда Н. С. Поняття банківського товару і його зв'язок з категоріями «банківський продукт», «банківська послуга» та «банківська операція» *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 38. С. 196–204.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 09.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
4. Дятлова Ю. В. Інтернаціоналізація, інтеграція та інтерналізація в банківському секторі: теоретико-методологічні аспекти в контексті глобальної конкуренції. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2018. № 6 (105). С. 145–151.
5. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: Вектор, 2012. 462 с.
6. Наливайко Н. Н. Иностранний капитал в банковской системе республики Беларусь. URL: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Михайлов А. В. Иностранный капитал в банковском секторе Российской Федерации. Причины, становление и последствия. *Московский экономический журнал*. 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-ustanovlenie-i-posledstviya>.

8. Claessens S., Horen N. Foreign banks: trends, impact and financial stability. *IMF Working Paper* WP/12/10 (January 2012). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.

9. 4. Bankers without Borders. *Global Financial Development Report 2017/2018*. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf>.

10. Дятлова Ю. В. Банківський сектор в умовах конкуренції з іноземним капіталом: систематизація досвіду країн і тенденції. *Економічний простір*. Дніпро, 2018. № 140. С. 5–13.

References

1. Ruda, O. L. (2018). Konkurentospromozhnist bankiv na rynku nadannia bankivskykh posluh [Competitiveness of banks in the market of providing banking services]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 4, 58-61 [in Ukrainian].

2. Meda, N. S. 2014 (). Poniattia bankivskoho tovaru i yoho zviazok z katehoriiami «bankivskiy produkt», «bankivska posluha» ta «bankivska operatsiia» [Concept of banking product and its connection with the categories «banking product», «banking service» and «banking operations»]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*, 38, 196–204 [in Ukrainian].

3. Pro banky i bankivsku diialnist [On Banks and Banking]. № 2121-III (December 7, 2000). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].

4. Diatlova, Yu. V. (2018). Internatsionalizatsiia, intehtratsiia ta internalizatsiia v bankivskomu sektori: teoretyko-metodolohichni aspekty v konteksti hlobalnoi konkurentsii [Internationalization, integration and internalization in the banking sector: theoretical and methodological aspects in the context of global competition]. *Derzhava ta rehiony - State and regions*, 6(105), 145–151 [in Ukrainian].

5. Dziubliuk, O. V. (Ed.). (2012). *Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv* [Banking system of Ukraine: formation and development in the conditions of globalization of economic processes]. Ternopil: Vector [in Ukrainian].

6. Nalivayko, N. N. (2012). *Inostrannyi kapital v bankovskoi sisteme respubliki Belarus* [Foreign capital in the banking system of the Republic of Belarus]. Retrieved from http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf.

7. Mikhailov, A. V. (2018). Inostrannyi kapital v bankovskom sektore Rossiiskoi Federatsii. Prichiny ustanovlenie i posledstviia [Foreign capital in the banking sector of the Russian Federation. Causes, formation and consequences]. *Moskovskii ekonomicheskii zhurnal – Moscow economic journal*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-ustanovlenie-i-posledstviya> [in Russian].

8. Claessens, S., & Horen, N. (2012). Foreign banks: trends, impact and financial stability. *IMF Working Paper* WP/12/10 (January). Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.

9. Bankers without Borders. *Global Financial Development Report 2017/2018*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf>.

10. Diatlova, Yu. V. (2018). Bankivskiy sektor v umovakh konkurentsii z inozemnym kapitalom: systematyzatsiia dosvidu krain i tendentsii [Banking sector in conditions of competition with foreign capital: systematization of experience of countries and trends]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, 140, 5-13 [in Ukrainian].

Дятлова Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Донецький державний університет управління (вул. Карпінського, 58, м. Маріуполь, 87513, Україна).

Дятлова Юлия Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Донецкий государственный университет управления (ул. Карпинского, 58, г. Мариуполь, 87513, Украина).

Diatlova Yuliia – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Accounting and Taxation, Donetsk State University of Management (58 Karpinsky St., 87513 Mariupol, Ukraine).

E-mail: yuliyadyatlova25@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7982-2493

ResearcherID: B-4227-2018

УДК 005.915

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-228-234

*Ольга Кальченко, Яна Однолько***БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ
НА ПІДПРИЄМСТВІ***Ольга Кальченко, Яна Однолько***БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ФИНАНСОВОГО
ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ***Olga Kalchenko, Yana Odnoenko***BUDGETING AS A TOOL FOR FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISE**

Новітні умови господарювання зумовлюють посилення ролі бюджетування та висувують якісно нові вимоги до його практичного застосування на вітчизняних підприємствах, що потребує розвитку теоретичних засад щодо сутнісного розуміння системи бюджетування. З метою систематизації та поглиблення наукових знань за цією проблемою в статті сформульовано зміст поняття «бюджетування», визначено його роль у системі фінансового управління. На основі досліджень та узагальнень праць закордонних та вітчизняних учених сформульовано об'єкт, предмет, цілі та завдання бюджетування, а також його функції з метою формування цілісного уявлення про нього як економічну категорію, обґрунтовано переваги його впровадження для сучасних підприємств.

Ключові слова: бюджетування; планування; фінансове планування; бюджет; фінансове управління; підприємство.

Бібл.: 7.

Новые условия хозяйствования обуславливают усиление роли бюджетирования и выдвигают качественно новые требования к его практическому применению на отечественных предприятиях, требует развития теоретических основ сущностного понимания системы бюджетирования. С целью систематизации и углубления научных знаний по данной проблематике в статье сформулировано содержание понятия «бюджетирование», определены его роль в системе финансового управления. На основе исследований и обобщений работ зарубежных и отечественных ученых сформулированы объект, предмет, цели и задачи бюджетирования, а также его функции с целью формирования целостного представления о нем как экономической категории, обоснованы преимущества его внедрения для современных предприятий.

Ключевые слова: бюджетирование; планирование; финансовое планирование; бюджет; финансовое управление; предприятие.

Библ.: 7.

The newest conditions of economic activity determine the role of budgeting and put forward qualitatively new requirements for its practical application at domestic enterprises, which requires the development of theoretical foundations regarding the essential understanding of the budgeting system. In order to systematize and deepen scientific knowledge on this subject, within the article, the content of the concept "budgeting" is articulated, its role in the financial management system is determined. Based on researches and generalizations of works of foreign and domestic scientists, the object, subject, objectives and tasks of budgeting, as well as its functions are formulated in order to form a holistic view of it as an economic category, the advantages of its introduction for modern enterprises are substantiated.

Keywords: budgeting; planning; financial planning; budget; financial management; enterprise.

References: 7.

JELClassification: D92

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності, скорочення вільних фінансових ресурсів, підвищення їхньої вартості та зниження доступності для підприємств нині гостро постає питання щодо використання якісних управлінських технологій, серед яких одне з провідних місць посідає фінансове планування та бюджетування. Впровадження бюджетування в діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання забезпечує залучення всіх резервів підвищення ефективності функціонування підприємств для виробництва конкурентоспроможної продукції на основі цільової орієнтації та координації роботи всіх структурних підрозділів. Саме бюджетування сприяє формуванню якісної системи планування та управління оборотними активами, капіталом та іншими ресурсами, підвищенню ефективності їх розподілу та використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження процесу бюджетування на підприємствах у своїх працях зробили зарубіжні вчені: І. Ансофф, Р. С. Каплан, О. І. Лаврушин, Е. Майер, М. Мескон, Г. П. Панова, Ч. Т. Хорнгрен та інші. Але вітчизняні умови функціонування суб'єктів господарювання вимагають адап-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тації та перегляду західних досліджень до особливостей національної економіки. У вітчизняній літературі проблеми бюджетування вивчали А. Г. Загородній, М. С. Пушкар, І.О. Бланк, М. Д. Білик, С. В. Онищенко, Г. Г. Кірейцев, О. С. Стоянова, Л. В. Нападовська, М. Г. Чумаченко, А. Д. Шеремет та інші.

У наукових працях зазначених закордонних та вітчизняних вчених відображені проблеми бюджетування та формування структури бюджетів підприємств, питання організаційного та інформаційного забезпечення бюджетного планування, основні етапи впровадження та розробки бюджетів тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Бюджетування є складною системою управління сучасним підприємством, тому впровадження його елементів у практику вітчизняних суб'єктів господарювання розглядається як тривалий процес, що охоплює широке коло організаційних, інформаційно-технічних та методичних питань, які потребують подальшого аналізу, вивчення та деталізації.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів системи бюджетування для визначення його сутності, об'єкта, предмета, завдання, принципів та функцій з метою формування цілісного уявлення про бюджетування як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Фінансове планування розглядається як вид управлінської діяльності, що пов'язана з плануванням залучення та використання фінансових ресурсів для реалізації фінансових цілей підприємства, яка реалізується в процесі розроблення фінансових планів, що охоплюють усі аспекти діяльності підприємства та забезпечують реалізацію фінансової стратегії і тактики в певний період [1].

В економічній літературі виділяють три рівні фінансового планування: стратегічний, тактичний та оперативний, який охоплює поточну діяльність підприємства та здійснюється у формі бюджетування. Тобто бюджетування розглядається як складова частина фінансового планування й у загальному вигляді являє собою конкретизацію показників довгострокового планування в межах поточних планів.

На сьогодні бюджетування є необхідним та актуальним інструментом управління на сучасних підприємствах. Впровадження механізму бюджетування на вітчизняних підприємствах є необхідним кроком для досягнення успішного функціонування, підвищення фінансової стійкості підприємства, забезпечення цільового використання та економії ресурсів, прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямування діяльності підприємств на оптимізацію надходжень та видатків.

До визначення терміна «бюджетування» автори наукових праць підходять по-різному. Так, у працях одних науковців бюджетування розглядається як процес. Наприклад, у роботі [2] відзначено, що бюджетування – це «безперервний процес складання і коригування бюджетів підприємства на основі взаємопов'язаних прогнозних розрахунків, які визначають надходження і видатки, доходи і витрати, прибутки і збитки, а також контролю та оцінки виконання бюджетів, що сприяє ефективному управлінню фінансовими ресурсами та узгоджує між собою основні складові діяльності підприємства – фінанси, постачання, виробництво, збут з метою досягнення певних фінансових результатів».

Інші науковці визначають бюджетування як інструмент управління або управлінську технологію. Так, В. М. Федосова [7] визначає бюджетування як управлінську технологію, основу фінансової дисципліни, яка використовується для підвищення відповідальності керівників різного рівня управління за фінансові результати, які досягаються очолюваними ними структурними підрозділами.

Б. М. Андрушків зазначає, що бюджетування – це частина управлінського обліку й загальної технології управління, що забезпечує підприємствам можливість отримати переваги і вигоди перед конкурентами через створення ефективної системи управління ресурсами [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Більшість науковців ототожнюють бюджетування і планування. Ю. О. Шумило зазначає, що «бюджетування – це планування діяльності підприємства через розробку системи пов'язаних між собою бюджетів, які комплексно орієнтовані на ринкові потреби й покликані забезпечувати стійкий фінансовий стан і поступовий розвиток підприємства відповідно до його головної мети та статутних документів» [5].

О. П. Крайник зазначає, що «бюджетування – це процес планування майбутньої діяльності підприємства та оформлення його результатів системою бюджетів» [4].

Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок про те, що частина авторів дають узагальнююче визначення і вважають бюджетування універсальним інструментом управління, інші дослідники відносять бюджетування більше до фінансової сфери (фінансового менеджменту), треті акцентують увагу саме на прогнозуванні та плануванні.

Тобто можна виділити два основні підходи до визначення сутності бюджетування. У вузькому сенсі бюджетування найчастіше розглядається як вид планування. Бюджетування ж у широкому розумінні трактується як організаційно-економічний комплекс спеціальних процедур у системі фінансового менеджменту підприємства.

На нашу думку, бюджетування на підприємстві – один із важливих елементів ресурсного забезпечення управлінського обліку, управлінська технологія, що підпорядкована вимогам фінансової стратегії, включає в себе систему взаємопов'язаних бюджетів та базується на розробці, контролі виконання та аналізі відхилень бюджетних показників від фактичних за центрами фінансової відповідальності з метою досягнення короткострокових та довгострокових цілей для підвищення ринкової вартості підприємства.

Бюджетування виступає процесом розробки, затвердження та виконання операційних, фінансових та інших бюджетів центрами фінансової відповідальності всередині окремих підрозділів підприємства.

Управління підприємством повинно бути орієнтованим на забезпечення ефективного використання ресурсів з метою отримання прибутку та успішної реалізації місії суб'єкта господарювання. Одним із головних важелів управління підприємством у сучасних умовах виступає бюджетування. Воно дозволяє не тільки планувати й оперативно контролювати потоки фінансових ресурсів, але й визначати причини відхилень та моделювати наслідки різних управлінських рішень. Бюджетування сприяє прийняттю правильних управлінських рішень, допомагає здійснити контроль та управління матеріальними, фінансовими та грошовими ресурсами, що забезпечує підвищення фінансової стійкості підприємства.

Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що об'єктом бюджетування є процес планування фінансових ресурсів та грошових потоків суб'єкта господарювання, а предметом – бюджетні показники і характеристики підприємства, що необхідні для планування фінансових ресурсів і грошових потоків.

Суб'єктами бюджетування виступають функціональні служби та підрозділи підприємства, тобто всі елементи фінансової структури, що формують бюджети цих підрозділів та єдиний консолідований бюджет.

Оскільки бюджетування розглядається як управлінська технологія, йому притаманні всі функції управління:

- планування – найважливіша функція бюджетування, що проявляється в забезпеченні планування фінансово-господарської діяльності підприємства та його структурних підрозділів шляхом розробки фінансових планів, створенні схеми взаємодії бюджетів;
- прогнозування – розрахунок та обґрунтування прогнозних показників щодо виконання планових завдань на основі даних фінансового та бухгалтерського обліку;
- мотивація – формування мотивів поведінки для виконання бюджетних показників, як критеріїв ефективності діяльності як окремих підрозділів, так і підприємства загалом;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- координація – взаємодія та узгодження діяльності всіх структурних підрозділів підприємства;

- аналіз – аналіз планових і фактичних даних, порівняння планів та результатів, оцінка відхилень та їх причин, виявлення скритих резервів;

- контроль – своєчасний контроль за досягненням планових цілей шляхом зіставлення фактичних та запланованих результатів.

Основна мета будь-якого підприємства як суб'єкта економічних відносин полягає в підвищенні ефективності господарської діяльності та його ринкової вартості, а впровадження системи бюджетування дозволяє зробити це швидше та результативніше. Цільова спрямованість бюджетування, його орієнтація на виявлення та мінімізацію ризиків і негативних наслідків дозволяє підвищити керованість бізнес-процесів підприємства та збільшити його вартість. Цілі й завдання бюджетування визначаються, з огляду на стратегічні плани та завдання підприємства.

Метою бюджетування є підвищення економічної ефективності функціонування підприємства та його ринкової вартості шляхом покращення схеми взаємодії всіх його структурних підрозділів для вирішення поставлених завдань.

Основні завдання бюджетування витікають із його головної мети і можуть бути сформульовані таким чином:

- забезпечення поточного планування фінансово-господарської діяльності підприємства на визначений період;

- виявлення потреби в грошових та інших ресурсах, оптимізація фінансових потоків;

- забезпечення координації, комунікації та кооперації структурних підрозділів та центрів фінансової відповідальності;

- обґрунтування витрат підприємства, встановлення їх лімітів;

- прогнозування фінансово-господарської діяльності на основі складання реальних прогнозів;

- підвищення керованості підприємства та своєчасне виявлення вузьких місць в управлінні;

- оптимізація витрат і прибутку підприємства;

- оцінка та контроль ефективності роботи підрозділів підприємства, аналіз причин, що викликали проблеми і відхилення та оперативне корегування значень.

У [6] автором визначено такі принципи бюджетування:

- принцип повноти, який полягає в тому, що всі операції, що призводять до надходжень чи виплат грошових коштів, а також впливають на його фінансові результати, повинні бути відображені в бюджеті;

- принцип координації, який означає, що бюджети окремих центрів прибутковості, затрат, структурних підрозділів тощо повинні складатися з урахуванням можливості їх зведення в єдиний консолідований бюджет з узгодженням зі стратегічними цілями та показниками перспективного і поточного планування;

- принцип централізації, який передбачає, що бюджетування є важливим інструментом фінансового управління підприємством, яке повинно здійснюватися з єдиного центру, а тому всі грошові надходження повинні служити для покриття всіх вихідних грошових потоків;

- принцип спеціалізації бюджетів, який вимагає, щоб грошові надходження та виплати відображалися відповідно до їх видів і джерел виникнення, завдяки чому можна проконтролювати рух грошових коштів у розрізі окремих центрів прибутковості та відповідальності;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- принцип періодичності бюджетування, який означає, що бюджети повинні ділитися на окремі періоди, тривалість яких визначається специфікою організації фінансової діяльності підприємства (щоденні, тижневі, декадні, місячні тощо);

- принцип прозорості, який передбачає, що бюджети повинні складатися таким чином, щоб усі задіяні в їх виконанні особи чітко уявляли завдання, які перед ними ставляться, та мали стимули до їх виконання;

- принцип точності за яким усі операції та результативні грошові надходження і виплати повинні базуватися на реальних прогнозах;

- принцип декомпозиції, який полягає в тому, що кожний бюджет нижчого рівня є деталізацією бюджету більш високого рівня;

- принцип ефективності, сутність якого полягає в тому, що витрати які пов'язані з організацією та функціонуванням бюджетування, не повинні перевищувати ефект, який буде отримано від його впровадження.

Зазначені принципи мають велике значення у постановці системи бюджетування підприємства та сприяють підвищенню управління суб'єктом господарювання.

У сучасних умовах господарювання бюджет є невід'ємною частиною планування, прогнозування та контролю основних показників діяльності підприємства, важливим інструментом бізнесу, технологією фінансового планування, обліку та контролю ресурсів і фінансових результатів.

Бюджетування дозволяє підвищити фінансову обґрунтованість управлінських рішень та ефективність інформаційного забезпечення управління підприємством; розмежувати відповідальність між керівниками різних рівнів організаційної ієрархії за результати і здійснити позитивний вплив на їх мотивацію; узгодити різні напрямки діяльності підрозділів та роботу підприємства загалом на основі єдиного скоординованого бюджету; вдосконалювати поточні бюджети через формування відповідності між плановими і фактичними показниками та результатами; передбачати обсяги матеріальних та фінансових потоків, структуру витрат та ін.

Основними перевагами бюджетування є:

- інтеграція стратегічного та оперативного планування;

- збільшення якості та гнучкості управління підприємством, підвищення відповідальності за фінансові результати діяльності;

- підвищення координації роботи підприємства в процесі формування та виконання бюджетів загалом;

- забезпечення «фінансової прозорості» та доступності інформації для акціонерів, власників та інших зацікавлених осіб;

- удосконалення процесу розподілу та використання ресурсів підприємства та оперативне управління ним;

- можливість оперативного контролю за відхиленням фактичних показників від планових, виявлення їх причин та своєчасне внесення коригуючих змін;

- оцінка та порівняння ефективності різних виробництв, підрозділів, продуктів, досягнутих і запланованих результатів.

Крім цього, можна виділити й головні проблеми впровадження бюджетування на сучасних підприємствах, такі як: трудомісткість процесу бюджетування; недостатня автоматизація системи бюджетування; складність і висока вартість впровадження системи бюджетування; невідповідність реальних цілей підприємства та цілей бюджетування тощо.

У загальному вигляді можна виділити п'ять етапів впровадження системи бюджетування в організації. Мета першого етапу полягає в розробці моделі структури, що дозволяє встановити відповідальність за виконання бюджетів і контролювати джерела виникнення доходів і витрат. На другому етапі визначається основна логічна схема

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

формування зведеного бюджету підприємства. Під час здійснення третього етапу має бути сформована обліково-фінансова політика організації, тобто правила ведення й консолідації бухгалтерського, виробничого й оперативного обліку відповідно до обмежень, прийнятих при складанні та контролі (моніторингу) виконання бюджетів. Четвертий етап присвячений розробці регламенту планування, що визначає та закріплює процедури планування, моніторингу та аналізу причин невиконання бюджетів, а також поточного коригування бюджетів. П'ятий етап містить у собі роботи зі складання операційного та фінансового бюджетів на плановий період, проведення сценарного аналізу, коригування системи бюджетування за результатами аналізу її відповідності до потреб [3].

Висновки і пропозиції. Бюджетування підприємства забезпечує ефективне функціонування та розвиток суб'єкта господарювання та відповідає вимогам оптимальності, гнучкості, результативності та системності. Воно допомагає прогнозувати зміну кон'юнктури ринку, отримувати конкурентні переваги через створення ефективної системи управління ресурсами, яка дозволяє передбачати можливі проблеми та відповідним чином планувати майбутні дії. Впровадження системи бюджетування суб'єкта господарювання уможливило планування фінансово-господарської діяльності з розрахунком на досягнення конкретного фінансового результату та цільових фінансових показників. Таким чином, бюджетування являє собою ефективний спосіб управління підприємством та виступає одним з основних процесів та інструментів у системі фінансового планування.

Список використаних джерел

1. Кальченко О. М., Дзюба А. В., Цимбал О. А. Сутність та необхідність фінансового планування на підприємствах. *Фінансові дослідження*. 2017. № 2 (3). URL: <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=13&id=87>.
2. Квасницька Р. С., Джерелейко С. О. Бюджетування на підприємстві: суть та основні передумови ефективного застосування. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2008. № 5, т. 1. С. 54–56.
3. Колосок В. Бюджетування структурних підрозділів гірничо-металургійного холдингу. *Схід*. 2012. № 2 (116). С. 29–35.
4. Крайник О. П. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Київ: Дакор, 2001. 260 с.
5. Пушкар М. С. Управлінський облік: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доп. Тернопіль: Поліграфіст, 1997. 160 с.
6. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 554 с.
7. Федосова В. М. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії. *Фінанси України*. 2008. № 1. С. 3–23.

References

1. Kalchenko, O. M., Dziuba, A. V., Tsymbal, O. A. (2017). Sutnist ta neobkhdnist finansovoho planuvannia na pidpriemstvakh [Essence and necessity of financial planning at enterprises]. *Finansovi doslidzhennia – Financial Researches*, 2 (3). Retrieved from <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=13&id=87>.
2. Kvasnytska R. S., Dzhereleiko S. O. (2008). Biudzhetuvannia na pidpriemstvi: sut ta osnovni peredumovy efektyvnogo zastosuvannia [Enterprise budgeting: the essence and main prerequisites of effective application]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi national university. Economic sciences*, 5 (1), 54–56 [in Ukrainian].
3. Kolosok, V. (2012). Biudzhetuvannia strukturnykh pidrozdiliv hirnycho-metalurhiinoho kholdynhu [Budgeting structural units of mining and metallurgical holding]. *Skhid – Skhid*, 2 (116), 29–35 [in Ukrainian].
4. Krainyk, O. P. (2001). *Finansovi menedzhment [Financial management]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Pushkar, M. S. (1997). *Upravlinskyi oblik [Managerial Accounting]* (2nd ed.). Ternopil: Polihrafist [in Ukrainian].

6. Tereshchenko, O. O. (2003). *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia [Financial activity of economic entities]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

7. Fedosova, V. M. (2008). *Sutnist i problematyka biudzhetuвання: ukraïnski realii [Essence and problems of budgeting: Ukrainian realities]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 1*, 3–23 [in Ukrainian].

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: H-2185-2014

Однолько Яна Валеріївна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Однолько Яна Валерьевна – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Odnolko Yana – master's degree student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: YankaFk1@ukr.net

УДК 336.71:339.727.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-235-244

Олександр Момот

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Александр Момот

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКСПАНСИИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА

Oleksandr Momot

THE METHODOLOGICAL BASIS OF RESEARCH OF PROCESSES OF GLOBAL EXPANSION OF TRANSNATIONAL BANKING CAPITAL

Проаналізовано наукові підходи до теоретико-практичного освоєння дійсності з урахуванням основних загальнонаукових методів, що застосовуються в економічних дослідженнях. Представлено умовну схему ітераційного процесу дослідження складної системи. З'ясовано термінологічний апарат синергетики. Розкрито зміст синергетичного підходу. Представлено в графічному вигляді еволюційний рух дисипативної системи. Охарактеризовано процеси коеволуції елементів відритої системи. Надано характеристику сучасних банківських систем та діяльності транснаціональних банків із позицій синергетично-сітьового підходу. На цій підставі ідентифіковано методологічні домінанти дослідження глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу.

Ключові слова: методологія; методи дослідження; дисипативна система; синергетичний підхід; синергетично-сітьовий підхід; аттрактор; біфуркація.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Проанализированы научные подходы к теоретико-практическому освоению действительности с учетом основных общенаучных методов, применяемых в экономических исследованиях. Представлена условная схема итерационного процесса исследования сложной системы. Выяснено содержание терминологического аппарата синергетики. Раскрыта сущность синергетического подхода. Представлено в графическом виде эволюционное движение диссипативной системы. Охарактеризованы процессы коэволюции элементов открытой системы. Дана характеристика современных банковских систем и деятельности транснациональных банков с позиций синергетическо-сетевой подхода. На этом основании идентифицировано методологические доминанты исследования глобальной экспансии транснационального банковского капитала.

Ключевые слова: методология; методы исследования; диссипативная система; синергетический подход; синергетическо-сетевой подход; аттрактор; биуркация.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 8.

The scientific approaches to the theoretical and practical development of reality are analysed. The author takes into account the basic general scientific methods used in economic research. A conditional diagram of the iterative process of studying a complex system is presented. The content of the terminological apparatus of synergetics has been clarified. The essence of the synergistic approach is revealed. Graph of the evolutionary movement of the dissipative system is presented. The processes of coevolution of elements of an open system are characterized. The characteristic of modern banking systems and activities of transnational banks from the standpoint of a synergistic-network approach is given. On this basis, methodological dominants of the study of the global expansion of transnational banking capital have been identified.

Keywords: methodology; research methods; dissipative system; synergistic approach; synergistic-network approach; attractor; bifurcation.

Fig.: 4. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: G15, G21

Постановка проблеми. Сучасною тенденцією інтернаціоналізації світової економіки є міжнародні фінанси, розвиток яких є випереджає зростання світового виробництва та експорту. Такий розвиток зумовлюється нерівномірністю фінансової міцності економічних агентів та розподілу фінансових ресурсів, дефіцитом у більшості країн власних ресурсів для провадження інвестиційної діяльності, реалізації соціально-економічних реформ, здійснення злиттів і поглинань на фінансовому ринку тощо. При цьому «провідниками» фінансової глобалізації виступають транснаціональні банки, які через акумуляцію значних сум фінансових активів здійснюють контроль за економічними процесами всередині окремих країн. З огляду на зазначене більш глибоке дослідження банківської індустрії та її експансії на фінансові ринки окремих країн викликає певний науковий та практичний інтерес.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню методології наукового пізнання реальної дійсності присвячено праці багатьох учених-дослідників, серед яких В. Г. Буданов, Д. С. Вахрушев, В. М. Волкова, К. С. Дрогобицька, О. М. Князева, О. І. Пилипенко [1–6]. Проте на сучасному етапі розвитку науки відбувається зміна пануючої тривалий час системної парадигми в напрямі застосування синергетичного та сітьового підходів, зміст яких краще відповідає сучасній картині світу. На жаль, у науковій літературі висвітлені недостатньо повно особливості використання методології синергетично-сітьового підходу при вивченні впливу транснаціонального банківського капіталу на функціонування національних банківських систем, що актуалізує дослідження в цьому напрямі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Ученими-науковцями різних напрямів постійно обговорюються та вирішуються методологічні проблеми з метою успішного дослідження суспільства та ефективного його розвитку, що загалом дає змогу формувати базові засади наукової методології. Така методологія може поширюватися на всі види людської діяльності, але, зрозуміло, що з обов'язковим урахуванням її специфічності. У цьому дослідженні йтиметься про формування методологічних основ глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу.

Метою роботи є з'ясування методологічних домінант дослідження глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу на засадах синергетично-сітьового підходу, із визначенням множини атракторів розвитку національних банківських систем.

Виклад основного матеріалу. Якісна та повноцінна реалізація завдань наукового дослідження стає можливою лише за умови коректного використання методологічного апарату, тобто сукупності наукових та методичних підходів до вирішення конкретних завдань теоретико-практичного освоєння дійсності. Вибір наукового підходу, зазвичай, здійснюється з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. При цьому традиційно виділяють аналоговий, адитивний, комплексний, системний, ситуаційний, діалектичний, логічний, прагматичний та інші підходи (рис. 1).

Рис. 1. Наукові підходи до теоретико-практичного освоєння дійсності
Джерело: розроблено автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У межах представлених підходів можливе застосування сукупності загальнонаукових емпіричних, теоретичних та формальних методів дослідження, узагальнених у табл. 1.

Таблиця 1

Основні загальнонаукові методи, що застосовуються в економічних дослідженнях

Група методів	Методи
Емпіричні методи	Спостереження, порівняння, опис, вимірювання, тестування, експеримент
Теоретичні методи	Аксиоматичний метод, гіпотетичний метод, формалізація, абстрагування
Формальні методи	Аналітичні методи або методи елементарної математики (функціональний аналіз) та методи математичного аналізу (інтегральні, диференціальні, варіаційні обчислення), ймовірно-статистичні методи (математична статистика, теорія ймовірності), методи дослідження операцій, методи теорії вибору та прийняття рішень, методи математичної логіки, математичне та імітаційне моделювання та ін.
Логічні методи	Аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія

Джерело: розроблено автором.

Досить тривалий період панівним підходом до наукового пізнання економічних процесів був системний підхід. Системна методологія наукового дослідження виходила з того, що уявити об'єкт для детального та глибокого розгляду є можливим у цілості, тобто у вигляді складної динамічної системи лише за одночасного визначення структури, функцій та процесів функціонування такої системи. Разом з ідентифікуванням особливостей зовнішнього середовища формується вже базова модель для наукового пізнання (рис. 2).

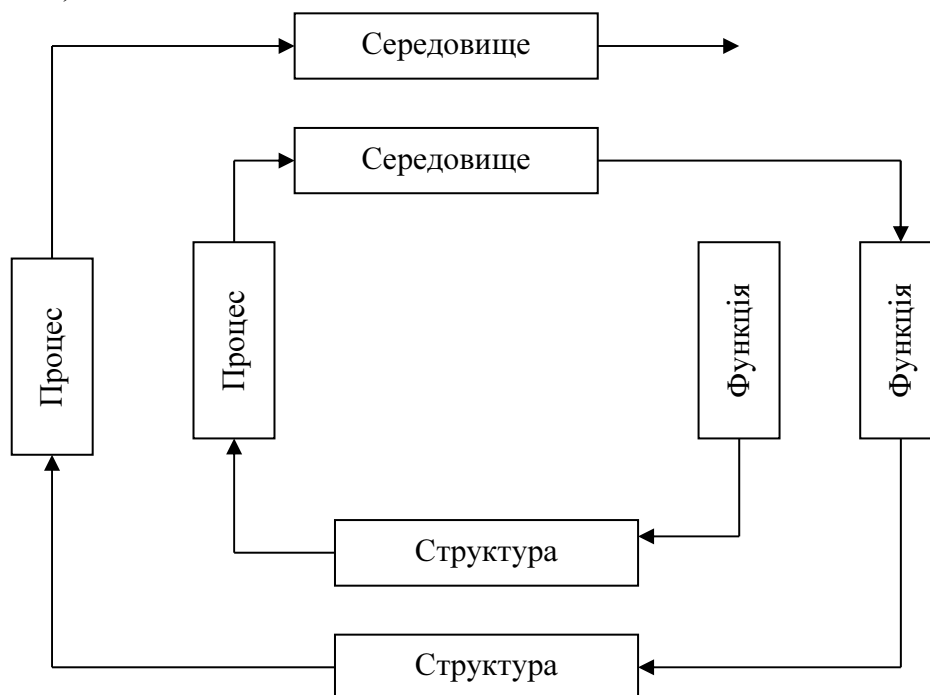

Рис. 2. Умовна схема ітераційного процесу дослідження складної системи

Джерело: [4].

При цьому структура виявляє компоненти системи та їх зв'язки, функція обумовлює отримані результати, процес в явній формі визначає послідовність дій для отримання бажаного результату, а середовище містить зовнішні умови функціонування системи. Процесний рівень дослідження також розкриває послідовну трансформацію явищ, певних станів у розвитку, сукупність дій щодо досягнення певного результату.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тривалий час системна парадигма домінувала в сучасній науці. Проте, на наше переконання, законом розвитку науки є зміна парадигм наукового пізнання. Як досить влучно зазначив про це Т. Кун у роботі «Структура наукових революцій» [7], науку треба сприймати не як таку, що поступово розвивається і накопичує знання в напрямку до істини, але як явище, що проходить через періодичні революції. За термінологією дослідника, такі революції називаються «змінами парадигм» (з англ. *paradigm shift*).

Необхідність зміни панівної наукової парадигми у фінансовій науці обумовлюється глобалізаційними процесами, які мають асиметричні прояви в різних країнах світу. Глобалізація надає переваги державам, які перебувають у центрі глобальної фінансової системи, та спричинюють негативні наслідки для менш розвинених країн, які розташовані в зонах фінансової периферії. Глобалізація особливо проявилася на фінансових ринках, оскільки інформаційні технології сприяли встановленню стійких фінансових взаємозв'язків між основними фінансовими центрами, зниженню транзакційних витрат фінансових операцій, появі нових фінансових інститутів та фінансових інструментів.

Для опису еволюційних нерівноважних процесів у фінансовій науці сьогодні використовуються прийоми нелінійної динаміки, теорії хаосу, біхевіористичні теорії (оскільки поведінка фінансових агентів є неоднозначною, варіабельною, нелінійною), неінституціональна теорія (описує складний нерівноважний світ, передбачає обмежену раціональність фінансових агентів, неповну специфікацію прав власності, існування економічної невизначеності), теорія самоорганізації, або синергетика, що базується на ідеях нелінійної динаміки та самоорганізації відкритих нерівноважних систем.

Вважаємо, що сьогодні спостерігається формування нової парадигми, яка визначається сучасним стилем наукового мислення – синергетично-сітьової, відповідно до якої процеси, що відбуваються у світі, розглядаються з позиції розвитку відкритих дисипативних систем, які самоорганізуються в стійкі сітьові структури. Представлена парадигма поєднує в собі два наукових підходи – синергетичний та сітьовий. Розглянемо такі підходи більш докладно.

Синергетичний підхід дозволяє описати складний механізм переходу систем зі стійкого в нестійкий стан і навпаки, як процес самоорганізації цієї системи внаслідок її взаємодії із зовнішнім середовищем. Термінологічний апарат синергетики включає такі поняття, як ентропія, хаос, інформація, флуктуації, точки біфуркації, фазовий перехід, аттрактор та інші (табл. 2).

Таблиця 2

Термінологічний апарат синергетики

Термін	Значення
1	2
Ентропія	Міра впорядкованості системи. Посилення порядку призводить до зниження ентропії. Посилення хаосу призводить до зростання ентропії.
Хаос	Відсутність порядку і структури; структура невизначеного типу
Інформація	Передана за допомогою ряду сигналів міра дезорганізації
Флуктуації	Тимчасове відхилення від стану рівноваги. У статистичному сенсі – різке відхилення в поведінці від середньостатистичного. Внутрішні флуктуації – обумовлені природними відхиленнями в будь-якій реальній структурі. Зовнішні флуктуації – обумовлені взаємодією системи із зовнішнім середовищем
Точка біфуркації	Зміна встановленого режиму роботи системи
Фазовий перехід	Перехід системи з одного стану в інший
Аттрактор	Сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють вибору системою, що самоорганізується, одного з варіантів стійкого розвитку; ідеальний кінцевий стан, до якого прагне система у своєму розвитку.

Закінчення табл. 2

1	2
	Простий атрактор – траєкторія розвитку системи є передбачуваною. Дивний атрактор – неможливо визначити положення елементів системи (їхню поведінку) в кожен певний момент, хоча вони перебувають у зоні атрактора. Фазовий портрет дивного атрактора – це не крапка й не граничний цикл, а деяка область, по якій відбуваються випадкові блукання
Зона атрактора	Простір усередині атрактора, в якому кожна система, що до нього потрапила, поступово зміщується в заданому напрямку
Дисипативна структура	Структура, яка виникає у вкрай нестійкому стані. Є тимчасовою структурою, пристосовує систему до нового зовнішнього середовища, знижує ентропію системи
Фрактал	Самоподібна структура, чие зображення не залежить від масштабу. Рекурсивна модель, кожна частина якої повторює в своєму розвитку розвиток всієї моделі загалом
Автокаталіз	Позитивний зворотний зв'язок

Джерело: [2].

Відповідно до синергетичного підходу, функціонуюча відкрита система, володіючи певною усталеною структурою, зазнає постійних флуктуацій як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Наростання флуктуацій на фоні відсутності адекватних адаптаційних механізмів їх подавлення поступово призводить систему в нестійкий стан, за яким слідує точка біфуркації і фазовий перехід у новий стан із новою структурою. У зв'язку з тим, що в точці біфуркації флуктуації відіграють вирішальну роль, траєкторія переходу носить випадковий характер і визначається через вибір системою одного з декількох можливих атракторів (шляхів розвитку) (рис. 3).

Основоположними елементами синергетики є нові принципи формування складного еволюційного цілого з частин, а також побудови різних складних структур із простих елементів.

При синергетичному підході ціле не дорівнює сумі складових його елементів, а також не більше і не менше складових його частин. Ціле якісно інше в порівнянні частинами що увійшли в нього. І, крім того, ціле, що виникає, видозмінює складові системи [5].

Синергетика звертає увагу на те, що еволюція нелінійних складноорганізованих систем за своєю природою є хаотичною. Тривалий час вчені не звертали на це уваги, вони нехтували величезною кількістю малих флуктуацій, називаючи їх випадковостями. Тоді як реальні складноорганізовані системи – відкриті та нелінійні.

Вивчення природи синергетики ґрунтується на дослідженні біфуркаційних процесів систем як початку їх якісних трансформацій і еволюційних альтернатив подальшого розвитку. Біфуркація являє собою процес зміни якісної поведінки динамічної системи при несуттєвій (у порівнянні із системою) зміні її параметрів. Тобто система отримує поштовх, який викликає подальші якісні зміни і цей імпульс формується в так званій точці біфуркації. З цієї точки починається вибір подальшого шляху, або варіантів розвитку системи. Отже, біфуркація (лат. *bifurcus* – роздвоєння) – це стан системи, який визначає подальший її розвиток і є наслідком неврівноважених процесів усередині динамічної системи, викликаних нарощуванням флуктуацій (лат. *fluctuatio* – коливання, відхилення), згасити які система самостійно не здатна. Відхилення від стану рівноваги для системи буде означати виникнення «хаосу», або дисипативності, що може призвести до катастрофи. Під терміном «катастрофа» в концепціях самоорганізації називають якісні, стрибкоподібні зміни в розвитку системи, що розвиваються в процесі руху від однієї точки біфуркації до іншої, у кожній з яких система обирає траєкторію подальшого руху.

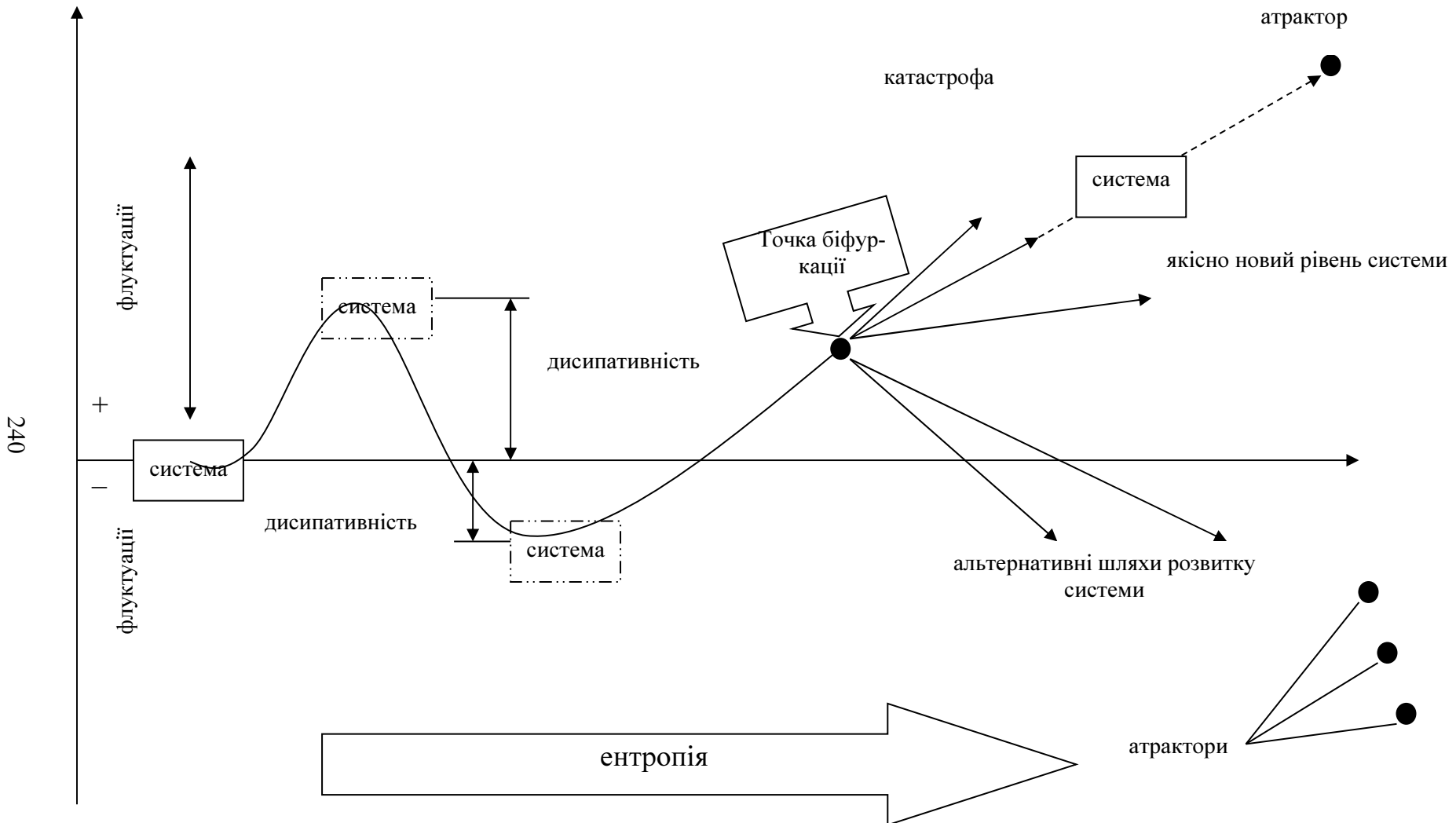

Рис. 3. Еволюція дисипативної системи відповідно до синергетичного підходу

Джерело: [5].

Для переходу системи в новий якісний стан необхідно виявити і спланувати відповідні точки біфуркації й забезпечити вплив на систему необхідних флуктуацій, після чого система повинна перейти на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості, відповідно до плану. Тому завдання якісного дослідження планового перетворення складної економічної системи полягає в описі можливих біфуркацій.

Важливою особливістю синергетичного підходу є припущення про коеволюцію окремих елементів системи. Термін «коеволюція» (*co* – приставка, що позначає в деяких мовах спільність, узгодженість; лат. *evolution* – розгортання) використовується сучасною наукою для позначення механізму взаємообумовлених змін елементів цілісної системи, що розвивається (рис. 4).

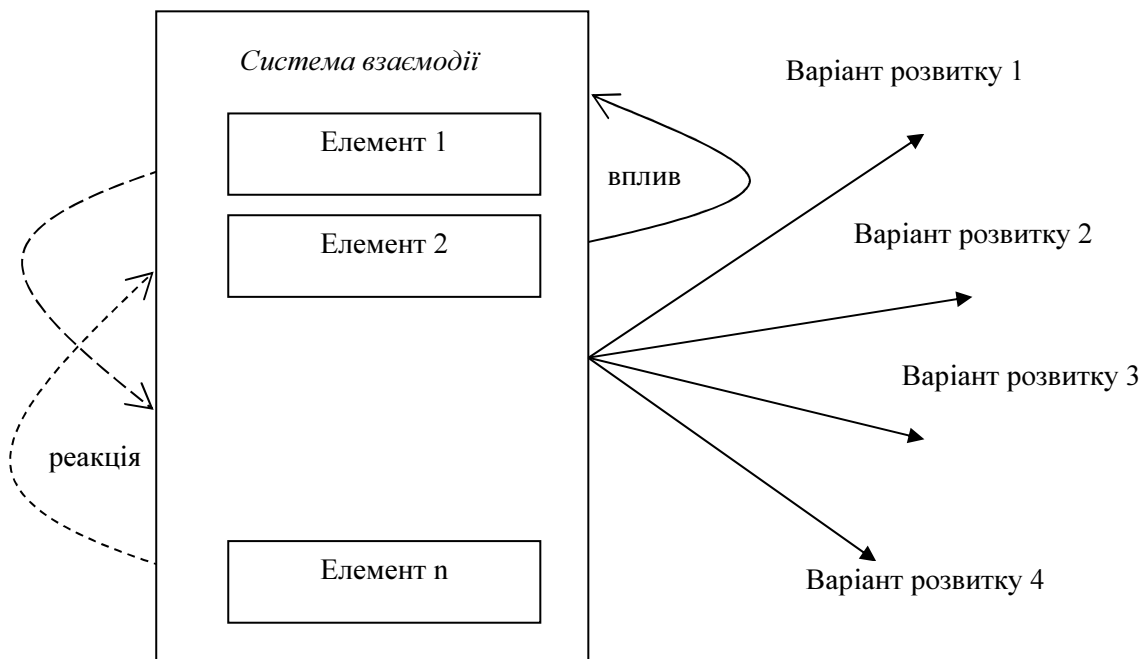

Рис. 4. Коеволюція елементів відкритої системи

Джерело: [5].

Відмінністю дисипативних систем є те, що в таких системах можливий вихід на так названі «атрактори» (*attractors* – від англ. *attract* – залучати, притягати) – множина точок у просторі динамічної системи, до яких прагне траєкторія системи.

Якщо траєкторія розвитку системи пройшла досить близько до атрактора, то з часом вона вже не покине зони атрактора і навіть буде наближуватись до нього все ближче і ближче, тобто буде спостерігатися ефект тяжіння до атрактора.

Також відповідно до синергетичного підходу, інформацію про історію та перспективи розвитку системи можна отримати, аналізуючи синхронічний зріз структури даної системи на даний момент часу. Певні фрагменти (просторові області) синхронічного зрізу структури системи показують характер минулого розвитку структури загалом, а інші фрагменти – характер її майбутнього розвитку. Інакше кажучи, складну структуру можна уявити як просторову розгортку різних дискретних, виділених еволюційних стадій розвитку системи.

Необхідно підкреслити, що синергетичний підхід дає змогу досить влучно змоделювати процеси глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу. Характеристиками сучасних банківських систем є: складність, нелінійність, невизначеність, відкритість, динамічність, нерівноважність. Однак згідно із синергетичним підходом рушійна сила розвитку банківських систем і полягає в нелінійності та кризовості, оскільки саме в нерівновазі прихований потенціал розвитку банківської системи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Транснаціональні банки як носії транснаціонального банківського капіталу є елементами як банківських систем окремих країн світу, так і глобальної фінансової системи загалом. В економічній літературі наводиться велике розмаїття підходів до виділення основних характеристик чи ознак, на підставі яких формується уявлення про об'єкти наукових досліджень [1; 3; 6]. Зокрема, для діяльності транснаціональних банків характерними є певна сукупність таких ознак, як унікальність та непередбачуваність стратегій розвитку; наявність певної свободи та водночас обмежувальність у використанні ресурсів; адаптованість до змінних умов внутрішнього та зовнішнього середовищ; здатність реагування на наявні та потенційно можливі виклики; різноваріантність цілей як при формуванні, так і в процесі їх досягнення; здатність до самоорганізації та саморозвитку.

Діяльність транснаціональних банків базується на таких основних принципах – інтегративності, ієрархічності, комунікативності та адекватності. Так, для повноцінної реалізації принципу інтегративності, що характеризує повноту виконання притаманних функцій, менеджмент ТНБ у своєму арсеналі повинен мати широкий спектр умінь та навичок, за допомогою яких відбувається швидка орієнтація в новій ситуації, трансформуються підходи щодо досягнення поставлених цілей, логічно та вчасно обґрунтовуються корективи в частині як підвищення ефективності функціонування, так і досягнення бажаного результату. Відповідно до принципу ієрархічності, діяльність повинна розмежовуватися відповідно до складності завдань постановки й вирішення та здійснюватися на різних рівнях – операційному, тактичному та стратегічному. У свою чергу, принцип комунікативності ідентифікує певний стан ТНБ у просторі та засвідчує його здатність входити у взаємовигідні відносини з іншими суб'єктами транснаціональної діяльності. І, насамкінець, принцип адекватності [8] полягає в наступному: при створенні системи для вирішення певної проблеми, для якої притаманним є певний рівень складності, дуже важливо мати різноваріантні підходи до її якісної та повноцінної реалізації поставлених цілей. Вважаємо, що застосування наведених принципів не повинно бути розрізненим або мати випадковий характер. У цьому випадку правильним та влучним є акцентування уваги на системному характері діяльності ТНБ.

Щодо умов діяльності ТНБ, то треба наголосити, що вони визначаються сукупністю елементів зовнішнього та внутрішнього середовища і класифікуються, найяскравіше, на нашу думку, за такими критеріями, як: фінансові, організаційні, нормативно-правові, мотиваційні, науково-методичні, інформаційні, кадрові та матеріально-технічні. Дослідження діяльності ТНБ є неможливою без врахування прийнятих у суспільстві правових та етичних норм, під якими розуміються сформовані порядки та правила поведінки, норми та звичаї ділового обігу, унормовані процедури та ін. А вже атрибутами функціонування таких ТНБ, як і будь-якої іншої людської діяльності, є саморегуляція та управління. До речі, саморегуляція характеризує доцільність функціонування сформованої системи, а не можна не визнавати той факт, що діяльність ТНБ, беззаперечно, є доцільним функціонуванням відповідної системи. При цьому варто наголосити, що саморегуляція ТНБ передбачає вивчення, уточнення та коригування цільової орієнтованості, визначення значущих умов діяльності, формування системи індикаторів успішності діяльності ТНБ, оцінювання відповідності отриманих результатів встановленим критеріям, обґрунтування рішення щодо характеру потрібних коригувань та доцільності внесення змін тощо.

Синергетичний підхід також пояснює роль фінансових шоків у порушенні стійкості банківських систем. Нові економічні реалії зумовлюють об'єктивну необхідність у поясненні нового феномену синхронізації макроекономічних флуктуацій національних банківських систем у глобальному вимірі. Теоретична конструкція сучасної світової економіки представляє її як цілісність, яка передбачає єдиний, всеохоплюючий, взає-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

мопов'язаний і взаємообумовлений процес розвитку світогосподарських зв'язків, що включає численні сегменти, які перебувають на певний момент часу на різних рівнях економічного розвитку. У такому представленні глобальна фінансова система являє собою транснаціональний трансмісійний механізм, здатний миттєво транслювати вплив фінансових шоків, що відбулися в одній або декількох країнах світу, на інші національні банківські системи і дублювати їх у більш гострих або пом'якшених формах прояву.

Слід зазначити, що еволюція й розвиток дисипативних систем, відповідно до синергетичного підходу, докорінно відрізняються від поведінки відкритих динамічних систем тим, що їх результати детерміновані. Ідея самоорганізації системи обумовлює можливість її багатоваріантного розвитку, тобто передбачає розвиток нелінійних процесів, які не можна описати за допомогою єдиної траєкторії.

Застосування синергетичного підходу при формуванні теоретичного уявлення про специфіку діяльності транснаціональних банків показує, що такі банки функціонують «хаотично», оскільки тактичні заходи на рівні окремих банків не координуються, кожен окремий банк прагне до реалізації власних цілей. Тобто переважає приватний, індивідуальний інтерес у діяльності того чи іншого банку. Банк у цьому випадку представляється як організація, яка вирішує багато прикладних завдань, що визначаються пріоритетами своєї політики, прагне задовольнити свої власні (корпоративні) інтереси, які полягають в отриманні прибутку, формуванні клієнтської бази, підтримці певного рівня рентабельності, досягненні інших економічних цілей, що залежать від умов конкурентного середовища. У результаті, окремі банки є різноякісними суб'єктами, що різняться за типами, видами, пріоритетами своєї внутрішньої політики, їхні інтереси не узгоджені між собою. Водночас за рахунок встановлення стійких зв'язків один з одним транснаціональні банки формують глобальні сітьові структури.

З огляду на викладене пропонуємо поєднати синергетичну парадигму із сітьовим підходом до функціонування елементів дисипативних систем. Сітізація сьогодні виступає методом стратегічного менеджменту, що полягає у формуванні сіті з її вузлами і зв'язками для досягнення цілей відповідності з потребами й очікуваннями партнерів і ділової кон'юнктури. Сітізація є новим явищем у сучасному соціумі. Застосування сітьових структур в економічних дослідженнях допоможе по-новому поглянути на сучасні економічні процеси.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок, зазначимо, що в роботі ідентифіковано методологічні домінанти синергетично-сітьового підходу дослідження глобальної експансії транснаціонального банківського капіталу, що дозволяє визначити множину атракторів розвитку банківської системи приймаючої країни та спрямувати траєкторію руху банківської системи до якісно нового стану функціонування під впливом біфуркаційних збурень зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Изд-во ЛКИ, 2009. 240 с.
2. Вахрушев Д. С., Вахрушева Н. А., Терентьев Д. А. Управление устойчивостью экономических систем: методологический синтез синергетики и институциональной теории. *Теоретическая экономика*. 2017. № 5. С. 9–18.
3. Волкова В. Н., Денисов А. А. Основы теории систем и системного анализа. 2-е изд. Санкт-Петербург: СПбГТУ, 1999. 510 с.
4. Дрогобыцкая К. С. Новое в методологии системных исследований. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2009. № 8. С. 37–42.
5. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Синергетическое мировидение. Серия «Синергетика: от прошлого к будущему». Изд. 2-е испр. и доп. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 409 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Пилипенко О. И. Теория шоков в диалектике циклического развития национальной финансовой системы. *Вестник экономической интеграции*. 2014. № 7. С. 84–92.
7. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. 264 p.
8. Эшби У. Р. Введение в кибернетику. Москва: Мир, 1966. 420 с.

References

1. Budanov, V. G. (2009). *Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoi nauke i v obrazovanii [Methodology of synergy in post-non-classical science and in education]*. Moscow: Izdatelstvo LKI [in Russian].
2. Vahrushev, D. S., Vahrusheva, N. A., Terentev, D. A. (2017). Upravlenie ustoichivostiu ekonomicheskikh sistem: metodologicheskii sintez sinergetiki i institucionalnoi teorii [Management of the stability of economic systems: a methodological synthesis of synergetics and institutional theory]. *Teoreticheskaya ekonomika – Theoretical economics*, 5, 9–18 [in Russian].
3. Volkova, V. N., Denisov, A. A. (1999). *Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza [Fundamentals of the theory of systems and systems analysis]*. Sankt-Peterburg: SPbGTU [in Russian].
4. Drogobychkaia, K. S. (2009). Novoe v metodologii sistemnykh issledovaniy [New in system research methodology]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Orenburg State University*, 8, 37–42 [in Russian].
5. Kniazeva, E. N., Kurdiunov, S. P. (2005). *Osnovaniya sinergetiki. Sinergeticheskoe mirovidenie [The foundations of synergetics. Synergistic world view]*. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
6. Pilipenko, O. I. (2014). Teoriya shokov v dialektike tsiklicheskogo razvitiya natsionalnoi finansovoi sistemy [Shock Theory in the Dialectic of the Cyclic Development of the National Financial System]. *Vestnik ekonomicheskoi integratsii – Economic Integration Herald*, 7, 84–92 [in Russian].
7. Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press [in English].
8. Eshbi, U. R. (1966). *Vvedenie v kibernetiku [Introduction to Cybernetics]*. Moscow: Mir [in Russian].

Момот Олександр Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (вул. Ковалю, 3, м. Полтава, 36014, Україна).

Момот Александр Михайлович – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли» (ул. Ковалю, 3, г. Полтава, 36014, Украина).

Momot Oleksandr – PhD in Economics, Associate Professor, doctoral candidate, Higher Education Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (3 Koval Str., 36014 Poltava, Ukraine).

E-mail: o.m.momot@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3799-0821>

УДК 336.717.061

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-245-252

*Наталія Мороз, Тетяна Селецька***ТЕНДЕНЦІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
ТА УПРАВЛІННЯ НИМ***Наталья Мороз, Татьяна Селецкая***ТЕНДЕНЦИИ КРЕДИТНОГО РИСКА БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ
И УПРАВЛЕНИЕ ИМ***Nataliia Moroz, Tetyana Seletska***CREDIT RISK TRENDS OF THE BANKING SYSTEM
AND MANAGEMENT OF THEM**

У статті проведено оцінювання діяльності банківської системи України, зокрема кредитної, а також п'яти найбільших банків за розміром активів. Досліджено динаміку нормативів кредитного ризику та частки простроченої заборгованості за кредитами в загальній сумі кредитів банківської системи України. Сформовано практичні рекомендації щодо управління кредитним ризиком банку в напрямках створення ідеального середовища кредитного ризику, формування повного процесу кредитування, забезпечення контролю за кредитними ризиками, інтелектуального набору персоналу банку, впровадження ефективної інформаційної системи.

Ключові слова: банк; банківська система; банківський кредит; проблемний кредит; кредитний ризик.

Рис.: 2. Табл.: 4. Бібл.: 10.

В статье проведена оценка деятельности банковской системы Украины, в частности кредитной, а также пяти крупнейших банков по размеру активов. Исследована динамика нормативов кредитного риска и доли просроченной задолженности по кредитам в общей сумме кредитов банковской системы Украины. Сформированы практические рекомендации по управлению кредитным риском банка в направлениях создания идеальной среды кредитного риска, формирования полного процесса кредитования, обеспечения контроля за кредитными рисками, интеллектуального набора персонала банка, внедрения эффективной информационной системы.

Ключевые слова: банк; банковская система; банковский кредит; проблемный кредит; кредитный риск.

Рис.: 2. Табл.: 4. Библ.: 10.

The article assesses the activity of the banking system of Ukraine, in particular, the credit, as well as the five largest banks in terms of assets. The dynamics of credit risk standards and the share of overdue loans in the total amount of loans of the banking system of Ukraine are researched. The practical recommendations for managing the credit risk of the bank in the direction of creation of an ideal environment of credit risk, formation of the complete process of crediting, providing of control over credit risks, intellectual recruitment of the bank staff, introduction of an effective information system are formed.

Keywords: bank; banking system; bank credit; problem loan; credit risk.

Fig.: 2. Table: 4. References: 10.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Кредитні операції є найбільш прибутковими, відповідно належать до найбільш ризикових видів діяльності банків. У сучасних умовах банківської системи набуває особливого значення управління кредитним ризиком та зменшення проблемних кредитів (непрацюючих активів) банку.

Як свідчить досвід, є багато різних варіацій з управління кредитним ризиком, проте необізнаність персоналу, некоректно сформована кредитно-ризикова політика в банківській діяльності не дає змоги банку в повному обсязі захиститись від кредитного ризику, що зумовлює актуальність цієї теми та доцільність вивчення й аналізу мінімізації кредитного ризику в банківській системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кредитного ризику та управління ним досліджували в наукових працях вітчизняні та закордонні вчені та фахівці, а саме: Т. В. Белікова, В. В. Вітлінський, О. В. Дзюблюк, К. М. Д'яконов, О. А. Криклій, Л. М. Прийдун, І. Ф. Прокопенко, Л. О. Примостка, О. Я. Прядко, А. Сандерс, Т. С. Смовженко, А. В. Толстошеева та інші. Незважаючи на значну кількість наукових праць із цієї теми, управління кредитним ризиком потребує подальших досліджень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Упродовж останніх років сектор фінансових послуг постав перед проблемами, які можуть бути пов'язані з недосконалим кредитуванням, неефективним управлінням ризиками або відсутністю гнучко-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сті в адаптації до економічних змін. Частка непрацюючих кредитів у загальній сумі кредитів банківської системи України протягом останніх трьох років становить понад 50 %, що потребує пошуку шляхів вирішення цієї проблеми.

Мета статті. Мета роботи полягає в аналізованні кредитної діяльності та дотримання встановлених нормативів НБУ щодо кредитного ризику банківської системи загалом та найбільших банків за розміром активів зокрема, а також пошуку практичних рекомендацій щодо управління кредитним ризиком банківської установи.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтована оцінка кредитного ризику конкретного позичальника характеризується його кредитоспроможністю. Українські банківські установи здійснюють оцінювання фінансового стану (платоспроможності) своїх клієнтів на основі фінансової та статистичної звітності відповідно до власних нормативних документів і рекомендацій НБУ.

Щодо методів оцінки й аналізу портфельного кредитного ризику банку, можемо виокремити: статистичний, аналітичний, коефіцієнтний методи та метод експертної оцінки. Загалом кожен із цих методів аналізу та оцінки ризику кредитних вкладень має свої переваги та недоліки, тому вибір певного методу оцінки й аналізу є гарантією вдалої реалізації розробленої кредитної політики банку та підвищення прибутковості.

Економічна та політична нестабільність у державі призвела до погіршення фінансового стану окремих суб'єктів господарювання й банківської системи України загалом, появи негативних тенденцій показників кредитної діяльності банків (табл. 1-2). Посилення НБУ вимог до кредитування фізичних та юридичних осіб має на меті врегулювати ситуацію у сфері кредитування [1].

Таблиця 1

Показники кредитної діяльності банківської системи України у 2008–2018 рр.

Рік	Надані кредити, млн грн	Депозити, млн грн	ВВП, млн грн	Відношення депозитів до кредитів, %	Відношення кредитів до ВВП, %
2008	792 244	357 147	948 056	45,08	83,57
2009	747 348	325 210	913 345	43,52	81,83
2010	755 030	414 771	1 082 569	54,93	69,74
2011	825 320	492 418	1 316 600	59,66	62,69
2012	815 327	566 553	1 408 889	69,49	57,87
2013	911 402	668 674	1 454 931	73,37	62,64
2014	1 006 358	677 743	1 566 728	67,35	64,23
2015	1 009 768	720 705	1 979 458	71,37	51,01
2016	1 005 923	807 065	2 383 182	80,23	42,21
2017	1 042 798	882 492	2 982 920	84,63	34,96
2018	1 118 618	915 035	-	-	-

Джерело: складено авторами на основі [2; 3].

В Україні протягом 2009–2015 рр. обсяги кредитування зростали (за винятком 2012 року), 2016–2017 рр. характеризувалися зменшенням кредитування, а 2018 р. – зростанням. Проте відношення кредитів до ВВП коливалось у межах 35–84 %, переважно щороку зменшуючись, окрім 2013–2014 рр. У 2016–2017 рр. спостерігаємо значне зменшення показника відношення кредитів до ВВП, яке становило 42,21 і 34,96 % відповідно. При цьому зростання обсягів кредитування в 2017 році в порівнянні з 2016 роком на 3,6 % зумовлено девальвацією гривні, а не реальним збільшенням кредитування.

Також при зростанні обсягів кредитування зростають і резерви на покриття проблемних кредитів (непрацюючих активів), найбільше кредитуються юридичні особи, тому і відповідно резерви непрацюючих активів за цими виданими кредитами найбільші та мають тенденцію до зростання.

Таблиця 2

Показники ефективності та кредитного ризику банківської системи України
у 2007–2018 рр.

Станом на	Рентабельність (збитковість) активів, %	Рентабельність (збитковість) капіталу, %	Частка непра- цюючих кредитів, %	Н7, не більше ніж 25 %	Н8, не більше ніж 800 %	Н9, не більше ніж 25 %
01.01.2008	1,50	12,67	1,3	22,56	171,06	Введено По- становою Правління НБУ від 08.06.2015 р. № 361
01.01.2009	1,03	8,51	2,3	23,04	187,36	
01.01.2010	-4,38	-32,52	9,4	21,56	169,21	
01.01.2011	-1,45	-10,19	11,2	21,04	161,20	
01.01.2012	-0,76	-5,27	9,6	20,76	164,46	
01.01.2013	0,45	3,03	8,9	22,10	172,91	
01.01.2014	0,12	0,81	7,7	22,33	172,05	
01.01.2015	-4,07	-30,46	13,5	22,01	250,04	
01.01.2016	-5,46	-51,91	22,1	22,78	364,14	31,19
01.01.2017	-12,60	-116,74	53,70	21,48	308,27	36,72
01.01.2018	-1,94	-15,96	54,54	20,29	208,31	17,89
01.01.2019	1,65	14,26	52,86	19,83	176,23	10,41

Джерело: складено авторами на основі [2].

Сучасна банківська система є недостатньо здоровою, глибокою та стабільною. Як наслідок, відбувається погіршення фінансового стану банківської системи України (табл. 2), тобто за останні роки присутня збитковість активів, яка збільшувалась. Проте у 2017 році вона значно зменшилась і становила 1,94 %, одним із ключових причин є націоналізація АТ КБ «Приватбанк» – лідера серед банків, та зростання кількості банків з іноземними інвесторами. Протягом 2018 року вдалося досягнути рентабельності активів у розмірі 1,35 % та рентабельності капіталу 11,65 %, що є суттєвим позитивним зрушенням у діяльності банківської системи. Частка простроченої заборгованості за кредитами зростала протягом 2008-2010 рр. від 1,3 до 11,2 %, зменшувалася протягом 2011–2013 рр. до 7,7 % та активно збільшувалася в подальші роки (рис. 1). За останні три роки обсяг непрацюючих кредитів у банківській системі перевищує 50 %, що свідчить про серйозні проблеми у сфері кредитування.

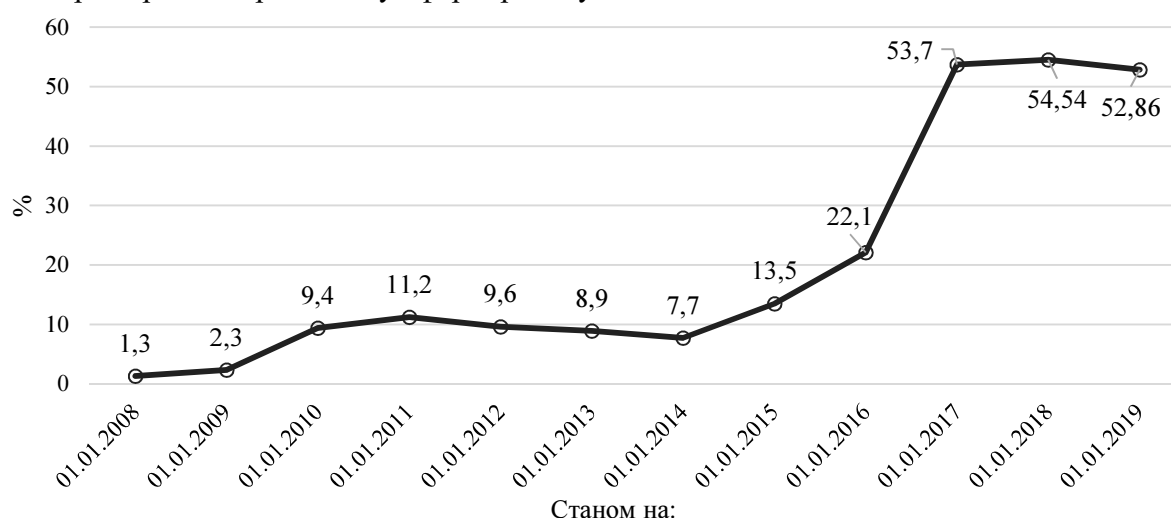

Рис. 1. Динаміка частки простроченої заборгованості за кредитами в загальній сумі кредитів банківської системи України

До того ж через недовіру людей до банківської системи, війну на Сході України та знецінення гривні відносно долара США, майже 14,6 % банків, що працювали на початку 2017 року, було визнано неплатоспроможними та ліквідовано.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проаналізуємо показники кредитного ризику п'яти найбільших банків за розміром активів (табл. 3-4), рейтинг яких складено «Форіншурер» у 2018 році на базі офіційної статистики українських банків, наданої НБУ [4].

Таблиця 3

Показники кредитного ризику найбільших банків України за розміром активів станом на 31.12.2017 р.

Показники	Загальна сума кредитів наданих клієнтам банку, млн грн	Частка резервів під знецінення кредитів у кредитному портфелі	Прострочені кредити понад 90 днів, надані клієнтам банку	
			сума, млн грн	питома вага, %
АТ КБ «ПриватБанк»	237 181	0,838	170 266	72
АТ «Ощадбанк»	248 164	0,273	62 305	25
АТ «Укресімбанк»	115 936	0,417	0	0
АБ «Укргазбанк»	42 053	0,2	14,92	0,04
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	43 852	0,16	0,773	0,0018

Джерело: складено авторами на основі офіційної звітності банків [5-9].

Частка резервів під знецінення кредитів у кредитному портфелі банку станом на 31.12.2017 р. найбільшою є в АТ КБ «Приватбанк» – 0,868, значною в АТ «Укресімбанк» – 0,417, та невеликою в решти проаналізованих банків (рис. 2). Високе значення цього показника свідчить про високий рівень кредитного ризику, низький рівень якості кредитного портфеля банку та неефективне використання капіталу банку.

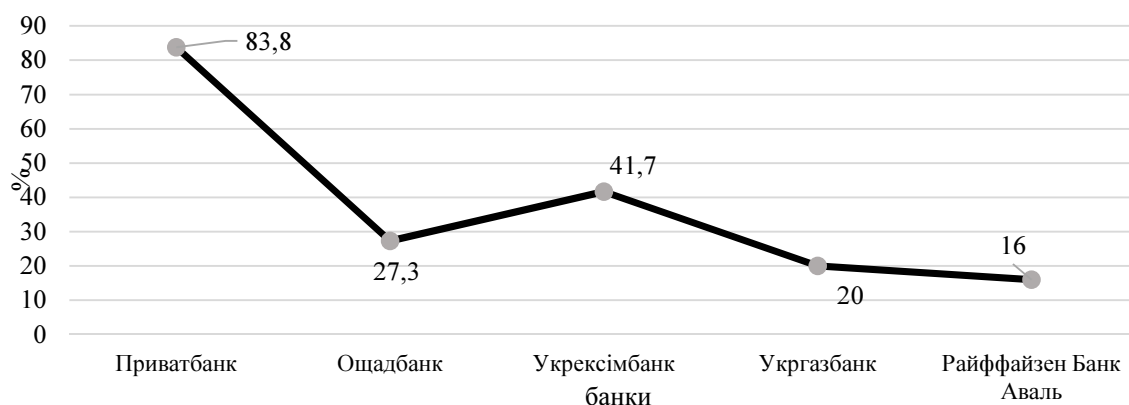

Рис. 2. Динаміка частки резервів під знецінення кредитів у кредитному портфелі станом на 31.12.2017 року

Лідером серед банків за обсягом наданих кредитів станом на кінець 2017 року є АТ «Ощадбанк» (248 164 млн грн), сума кредитів АТ КБ «Приватбанк» становить 237 181 млн грн, АТ «Укресімбанк» – 115 936 млн грн, АТ «Райффайзен Банк Аваль» – 43 852 млн грн та АБ «Укргазбанк» – 42 053 млн грн. Питома вага прострочених кредитів строком понад 90 днів становить 72 % у АТ КБ «Приватбанк» (це дуже велика частка, що свідчить про низьку якість кредитного портфеля банку), 25 % – в АТ «Ощадбанк», менше 0,05 % – в АБ «Укргазбанк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль». Щодо АТ «Укресімбанк», то в нього прострочені кредити були лише строком до 90 днів та становили 2,05 % від загальної суми виданих кредитів.

Станом на 01.12.2018 р. ці банки здебільшого дотримувалися вимог Національного банку України щодо нормативів кредитного ризику, таких як: максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента – Н7, великі кредитні ризики – Н8, максима-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

льний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9. Винятком є лише АТ «Укресімбанк», Н7 якого становить 32,37 % при нормативному значенні не більше ніж 25 % (табл. 4).

Кредитний ризик є одним із найбільш суттєвих ризиків банківської системи, тому особливої уваги потребує питання ефективного управління ним [10].

Таблиця 4

Нормативи кредитного ризику найбільших банків України за розміром активів станом на 01.12.2018 р.

Банки	Н7, не більше ніж 25 %	Н8, не більше ніж 800 %	Н9, не більше ніж 25 %
АТ КБ «ПриватБанк»	6,37	0,00	0,17
АТ «Ощадбанк»	20,28	342,22	0,48
АТ «Укресімбанк»	32,37	192,79	0,09
АБ «Укргазбанк»	21,01	454,14	0,33
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	10,95	20,88	0,50

Джерело: складено авторами на основі офіційної звітності банків [5-9].

Система управління ризиком становить набір засобів, цілей та інструментів, зорієнтованих на ефективне управління ризиком кредитної діяльності, а передусім організаційна структура, інформаційні системи, внутрішні процеси й документи та повноваження окремих підрозділів і працівників банку, що використовуються з метою реалізації вимог кредитної політики.

Основною метою функціонування системи управління кредитним ризиком у банку є забезпечення стабільного розвитку кредитної діяльності банку з урахуванням усіх суттєвих ризиків, пов'язаних із цією діяльністю. Стабільний розвиток кредитування забезпечується шляхом мінімізації збитків кредитного портфеля банку, зі збереженням очікуваного рівня його вартості та прибутковості.

Оскільки вразливість до кредитів продовжує залишатися головним фактором ризику для фінансової індустрії в усьому світі, банки повинні ініціювати стратегічні заходи для виявлення, моніторингу та контролю ризиків кредитування.

Сформовано практичні рекомендації, що стосуються питання управління кредитними ризиками за такими напрямками:

- 1) створення ідеального середовища кредитного ризику;
- 2) формування повного процесу кредитування;
- 3) забезпечення контролю за кредитними ризиками;
- 4) інтелектуальний набір персоналу;
- 5) впровадження ефективної інформаційної системи.

Розглянемо практичні рекомендації більш детально.

1. Створення ідеального середовища кредитного ризику. Рада директорів банку, в ідеальному середовищі кредитного ризику, повинна нести відповідальність за періодичний перегляд політики кредитного ризику свого банку. Політика має чітко визначати рівень толерантності банку для ризиків, а також розподіл процентної ставки, який він вимагає для прийняття таких ризиків. Керівництво вищого рівня зобов'язане реалізувати затверджену Радою кредитну стратегію для класифікації, вимірювання, моніторингу та регулювання кредитного ризику. Таку політику треба ретельно виконувати через організаційну лінію для індивідуальних та портфельних кредитів.

Банки повинні періодично контролювати притаманні їм кредитні ризики в усіх своїх продуктах та послугах. Для нових продуктів (послуг) він повинен заздалегідь визначити ризики та їхню ціну, забезпечивши те, що адекватні процедури управління ризиками будуть ініційовані до введення продукту.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Формування повного процесу надання кредиту. Важливо, щоб банки діяли в межах чітко визначених кредитних критеріїв, які формуватимуть цільовий ринок банку, вимоги до облікових даних позичальника, призначення та структуру кредиту, а також джерело погашення.

Фінансові установи повинні встановити загальний кредитний ліміт для всіх індивідуальних позичальників, а також для пов'язаних контрагентів, як зазначено в кредитній політиці. Необхідно чітко визначити свої рекомендації щодо схвалення нових кредитів, а також поновлення, рефінансування та дострокового припинення наданих позик. Відхилення в керівних принципах не слід допускати без рекомендації правління банку.

3. Забезпечення контролю за кредитними ризиками. Важливим є урегулювання процесу постійного перегляду стратегій управління кредитним ризиком. Результати таких оцінок повинні направлятися безпосередньо до Ради директорів. Огляди мають на меті надати цінну інформацію про те, чи правильно керуються кредитними функціями банку в межах визначених стандартів і лімітів. Також банківським установам потрібно застосовувати механізм внутрішнього контролю, щоб переконатися, що зміни в кредитній політиці, встановлення нових лімітів та процедур повідомляються відповідним органам вчасно.

Необхідно запровадити раціоналізовану систему раннього виявлення шахрайських дій, а також коригувальні дії щодо погіршення кредитів.

4. Інтелектуальний набір персоналу. Керівництво зобов'язане забезпечити виділення достатніх і компетентних трудових ресурсів для контролю та управління кредитними ризиками.

Кредитні спеціалісти повинні мати всебічне сприйняття ризиків, пов'язаних із кредитною діяльністю банку; розуміти відповідні фактори та умови, які можуть прямо чи опосередковано впливати на якість кредиту та профіль ризику установи; негайно повідомляти про зміну профілю ризику або кредитного портфеля відповідному органу для розгляду.

Ефективною може стати співпраця банків із закладами вищої освіти, які навчають фахівців банківської справи, та обрання на конкурсній основі кращих студентів до своєї команди для розвитку молодого потенціалу країни, навчання та практичного використання здобутих знань на всіх стадіях кредитної діяльності банку.

Тобто, керівництво банку може послідовно організовувати програми кредитного навчання для забезпечення персоналу відповідних знань про кредитні стандарти та культуру установи.

5. Впровадження ефективної інформаційної системи. Банківським установам потрібно мати інформаційну систему для ефективного управління притаманними кредитними ризиками у своїй діяльності.

Інформаційна система повинна: дозволити банку використовувати аналітичні методи для ведення бази даних щодо кредитних досліджень; повідомляти про високу експозицію; відстежувати стан і ефективність облікового запису; забезпечувати контролювання банківської мережі.

Постачальникам фінансових послуг потрібно узгоджувати свої кредитні ризики із загальним поширенням відносин між обліковими записами. Кредити повинні бути оцінені таким чином, щоб разом з іншими доходами, отриманими з рахунку, компенсувати всі пов'язані з цим витрати та ризики, які виникли в установі.

Таким чином, за допомогою використання даних практичних рекомендацій у різних сферах кредитної діяльності, банки можуть створити кращу стратегію щодо управління кредитним ризиком.

Ключем до скорочення втрат за кредитами й забезпечення відповідних резервів капіталу профілем ризику є впровадження інтегрованого, кількісного рішення щодо кредитного ризику. Таке рішення повинно швидко змусити банки працювати за допо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

гою простих портфельних заходів. Також необхідно враховувати шлях до більш складних заходів з управління кредитними ризиками, коли потреби розвиваються. Тоді рішення повинно включати:

- краще управління моделлю, що охоплює весь життєвий цикл моделювання;
- оцінку в реальному часі та обмеження моніторингу;
- методологію стрес-тестування;
- можливість візуалізації даних і засобів для бізнес-аналітиків.

Висновки і пропозиції. Отже, запропоновані практичні рекомендації щодо управління кредитним ризиком дозволять банківській установі забезпечити безперервний процес формування, спостереження, регулювання та оптимізації цього ризику.

Список використаних джерел

1. Національний банк змінив підхід до оцінки банками кредитного ризику. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=33244989&showTitle=true.
2. Основні показники діяльності банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
3. Показники діяльності банків. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat>.
4. Рейтинг самих надійних банків України 2019. URL: <https://forinsurer.com/rating-banks>.
5. Офіційний сайт АТ КБ «ПриватБанк». URL: <https://privatbank.ua/>.
6. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oshadbank.ua/>.
7. Офіційний сайт АТ «Укрексімбанк». URL: <https://www.eximb.com/>.
8. Офіційний сайт АБ «Укргазбанк». URL: <https://www.ukrgasbank.com/>.
9. Офіційний сайт АТ «Райффайзен Банк Аваль». URL: <https://www.aval.ua/>.
10. Moroz N. V., Seletskaya T. A. Classification of credit risk. *Universum View 13. Economics and management*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. С. 145–146.

References

1. Natsionalnyi bank zminyv pidkhid do otsinky bankamy kredytnoho ryzyku [The National Bank changed the approach to assessing banks' credit risk]. <https://bank.gov.ua>. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=33244989&showTitle=true.
2. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Main indicators of activity of Ukrainian banks]. <https://bank.gov.ua>. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
3. Pokaznyky diialnosti bankiv [Indicators of banks activity]. <https://www.minfin.gov.ua>. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/>.
4. Reitynh samykh nadiinykh bankiv Ukrainy 2019 [Rating of the most reliable banks of Ukraine 2019]. <https://forinsurer.com>. Retrieved from <https://forinsurer.com/rating-banks>.
5. Ofitsiyniy sait AT KB «PrivatBank» [Official site of CB «PrivatBank»]. Retrieved from <https://privatbank.ua>.
6. Ofitsiyniy sait AT «Oshchadbank» [Official site of JSC «Oshchadbank»]. Retrieved from <https://www.oshadbank.ua>.
7. Ofitsiyniy sait AT «Ukreximbank» [Official site of JSC «Ukreximbank»]. Retrieved from <https://www.eximb.com>.
8. Ofitsiyniy sait AB «Ukrhazbank» [Official site of UkrGasBank]. Retrieved from <https://www.ukrgasbank.com>.
9. Ofitsiyniy sait AT «Raiffaizen Bank Aval» [Official website of Raiffeisen Bank Aval]. Retrieved from <https://www.aval.ua>.
10. Moroz, N. V., Seletskaya, T. A. (2019). Classification of credit risk. *Universum View 13. Economics and management* (pp. 145-146). Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in English].

Мороз Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, 79013, Україна).

Мороз Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, г. Львов, 79013, Украина).

Moroz Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Lviv Polytechnic National University (12 Stepan Bandera Str., 79013 Lviv, Ukraine).

E-mail: morozzznat@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8594-8014>

ResearcherID: R-4899-2017

Scopus Author ID: 57189355006

Селецька Тетяна Олександрівна – студент, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, 79013, Україна).

Селецкая Татьяна Александровна – студент, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, г. Львов, 79013, Украина).

Seletska Tetyana – student, Lviv Polytechnic National University (12, Stepan Bandera Str., 79013 Lviv, Ukraine).

E-mail: dmitrievatetana@gmail.com

УДК 336.005.334-028.42

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-253-264

Олена Шишкіна

**ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ
ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ**

Елена Шишкіна

**ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЗНАНИЯ ПРИРОДЫ
ФИНАНСОВОГО РИСКА**

Olena Shyshkina

**TERMINOLOGICAL PROBLEMS OF KNOWLEDGE
OF NATURE OF FINANCIAL RISK**

У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат фінансового ризику, визначено основні підходи до пізнання природи фінансового ризику, розглянуто їх основні концептуальні положення та особливості. Доведено, що при уточненні природи фінансового ризику необхідно зважати на дуалізм фінансового ризику, який може проявлятися у вигляді можливості отримання збитку або ототожнюватися з прибутком досліджуваного економічного суб'єкта. Проведено аналіз наявних у науковій літературі визначень категорії «фінансовий ризик», узагальнено основні властивості фінансового ризику, уточнено сутність фінансового ризику через призму виконуваних функцій та з урахуванням отриманих результатів запропоновано авторське тлумачення цієї категорії.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик; науковий підхід; невизначеність; суперечливість; альтернативність; природа фінансового ризику; функції фінансового ризику.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 35.

В статье исследован понятийно-категориальный аппарат финансового риска, определены основные подходы к изучению природы финансового риска, рассмотрены их основные концептуальные положения и особенности. Доказано, что при уточнении природы финансового риска необходимо учитывать его дуализм, который может проявляться в виде возможности получения убытков или отождествляться с прибылью исследуемого экономического субъекта. Проведен анализ существующих в научной литературе определений категории «финансовый риск», обобщены основные свойства финансового риска, уточнена сущность финансового риска через призму выполняемых функций и с учетом полученных результатов предложено авторское толкование этой категории.

Ключевые слова: риски, финансовый риск, научный подход, неопределенность, противоречивость, альтернативность, природа финансового риска, функции финансового риска.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 35.

The article investigates the conceptual and categorical apparatus of financial risk; determines the main approaches to knowledge of nature of financial risk and considers their main conceptual statements and features. It has been proved that when specifying the nature of financial risk it is necessary to take into account the dualism of financial risk, which can be manifested as a possibility of obtaining a loss or be identified with the profit of the investigated economic entity. The analysis of the definitions of "financial risk" in the scientific literature has been conducted, the main properties of financial risk have been generalized, and the essence of financial risk has been clarified through the prism of the functions performed. Based on the obtained results, the author has proposed the interpretation of this category.

Keywords: risk; financial risk; scientific approach; uncertainty; contradiction; alternative; nature of financial risk; functions of financial risk.

Fig.: 1. Table: 2. References: 35.

JEL Classification: G32

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки й намагання економічних суб'єктів максимізувати результативні показники своєї діяльності та мінімізувати витрати капіталу, управління фінансовими ризиками набуває особливої актуальності.

Функціонування суб'єктів підприємництва в умовах невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища унеможливорює чітке планування і прогнозування розміру прибутку від здійснення фінансової, операційної та інвестиційної діяльності й підвищує ймовірність грошових втрат, що обумовлюється специфікою тих чи інших фінансових операцій. Високий рівень невизначеності і ймовірності втрат прибутку / доходу й капіталу економічними суб'єктами зумовлює необхідність дослідження проблематики фінансових ризиків.

Кризові явища, що спостерігаються у світовій і національній економіці, виявили недостатнє розуміння природи фінансового ризику багатьма суб'єктами ринку, що унеможливорює розробку зваженої системи ризик-менеджменту, покликаної мінімізувати негативний вплив ризиків на функціонування й розвиток суб'єктів підприємництва, що робить це дослідження своєчасним і доцільним.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи дослідження природи ризику закладені класиками і неокласиками економічної теорії Р. Кантільоном, Дж. Міллем, Ф. Найтом, А. Смітом, А. Маршаллом, Д. Рікардо, Й. фон Тюненом, Г. фон Мангольдтом та ін. Їхні доробки щодо теорії ризику були значно розширені представниками кейнсіанської, некейнсіанської та сучасної економічної теорії: Дж. М. Кейнсом, І. Фішером, Дж. Фон Нейманом, О. Моргенштерном, М. Фрідменом, Л. Севіджем, К. Ерроу, Й. Шумпетером та ін.

У другій половині ХХ ст. і особливо в останні десятиліття помітно зросла кількість робіт, присвячених теоретико-прикладним і методологічним аспектам управління фінансовими ризиками. Проблема теорії ризику загалом і питання, що пов'язані з фінансовим ризиком зокрема, знайшла відображення в наукових працях таких вітчизняних і іноземних науковців, як А. П. Альгін [4; 5], І. А. Бланк [7], І. Т. Балабанов, Н. М. Внучкова [22], П. Л. Вітлінський, П. Г. Грабовий, В. М. Гранатуров [9], М. Г. Лапуста [15], Б. А. Лагоша, О. В. Йода [12], М. С. Клапків [14], О. А. Лобанов, Є. Ю. Хрустальов, Г. Б. Клейнер, В. Н. Лівшиць, М. Г. Лапуста [15], Н. В. Хохлов, М. В. Чекулаєв, О. С. Шапкін і В. О. Шапкін [25] та ін.

Дослідження значної кількості публікацій, присвячених вивченню природи фінансового ризику, доводить складність і багатогранність зазначеної проблеми й дозволяє зазначити відсутність однозначного трактування фінансового ризику, що є підґрунтям виділення невирішених науковцями питань, пов'язаних з уточненням категоріального апарату.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на зростання наукового інтересу до проблем управління ризиками й уніфікацію термінологічного апарату, що уособився у стандартах ризик-менеджменту [1; 2] в економічній науці досі не сформувалось єдиного підходу до визначення фінансового ризику, а відсутність чіткого усвідомлення сутності та змістовних характеристик фінансового ризику унеможливує створення системи управління ризиками на рівні окремих економічних суб'єктів. Це дає підстави сформулювати мету й завдання цієї наукової статті.

Метою статті є дослідження термінологічних проблем розуміння природи фінансового ризику та уточнення його категоріально-понятійного апарату.

Реалізація поставленої мети потребує формулювання і вирішення низки окремих завдань. До таких завдань, на нашу думку, доцільно віднести:

- систематизацію наукових підходів щодо дослідження природи фінансового ризику;
- дослідження фінансового ризику як економічної категорії;
- визначення основних властивостей і функцій фінансового ризику;
- формулювання авторського визначення економічної категорії «фінансовий ризик».

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі присутні численні спроби дослідити фінансовий ризик як економічну категорію, проте ці намагання не відображують усього різноманіття наявних відносин у фінансово-економічній сфері. Вивчення й аналіз наукової літератури дозволило виділити три основні підходи до дослідження природи ризику загалом і фінансового ризику зокрема: суб'єктивний, об'єктивний та дуалістичний (суб'єктивно-об'єктивний) (рис. 1).

Об'єктивізм у дослідженні сутності фінансового ризику передбачає відображення реально існуючих явищ, процесів і відносин, які формують зовнішнє і внутрішнє середовище суб'єкта підприємницької діяльності та безпосередньо визначають ефективність його функціонування й розвитку. При цьому ризик є невід'ємною складовою здійснення вибору і прийняття рішень, ототожнюється з можливими збитками, втратами й небезпеками та існує незалежно від того, чи усвідомлює економічний суб'єкт його наявність чи ні, враховує ризик у своїй діяльності чи ігнорує.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

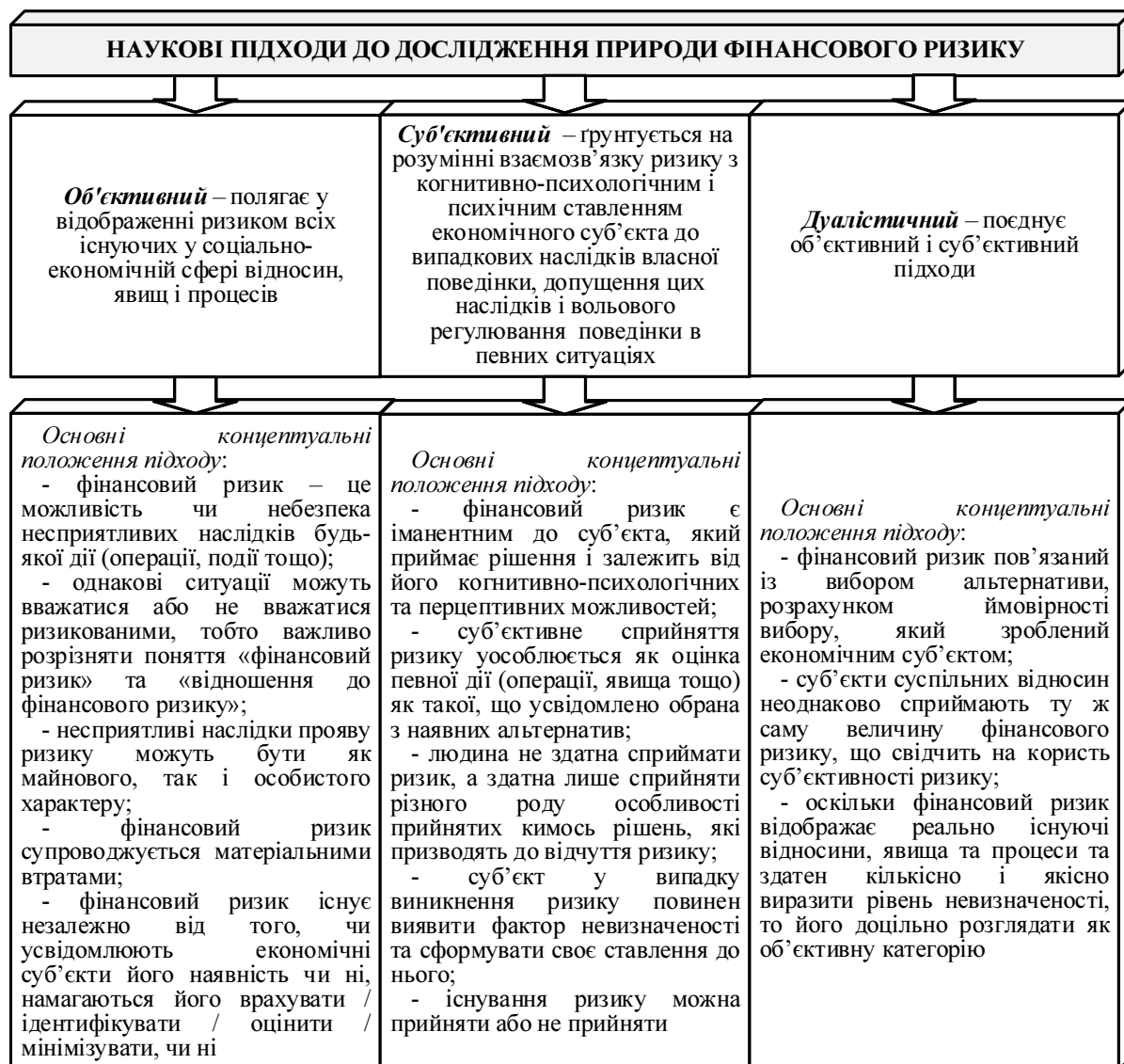

Рис. 1. Основні концептуальні положення наявних підходів до пізнання природи фінансового ризику

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4; 5; 7; 9; 22; 27].

Суб'єктивізм сприйняття природи фінансового ризику ґрунтується на когнітивно-психологічному і психічному ставленні економічного суб'єкта до випадкових наслідків своєї поведінки, на допущенні цих наслідків та вольовому регулюванні власної поведінки в певних ситуаціях (операціях, процесах тощо).

На наш погляд, найбільш повною є дуалістична концепція природи виникнення фінансового ризику, яка поєднує суб'єктивізм і об'єктивізм сприйняття ризику. Це пов'язано з тим, що будь-який економічний суб'єкт у процесі своєї діяльності перебуває в певних суб'єктивних відносинах і іншими економічними суб'єктами, а сама діяльність має як суб'єктивну, так і об'єктивну сторони. Єдність суб'єктивного й об'єктивного проявляється в необхідності здійснення вибору з певних альтернатив та можливості кількісно і якісно визначити параметри реально існуючої невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища.

Треба зазначити, що в науковій літературі у сфері управління ризиками склався певний категоріально-понятійний апарат, проте до сьогодні відсутнє загальновизнане визначення фінансового ризику, а також немає однозначного розуміння, які ж ризики є

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

власне фінансовими. Вивчення фінансових ризиків у контексті окремих сфер і видів діяльності, акцентування уваги на визначальних, на думку науковців-дослідників, якість ризику зумовило появу значного різноманіття авторських визначень фінансового ризику. Намагання узагальнити й систематизувати найбільш суттєві визначення фінансового ризику знайшли відображення в табл. 1.

Таблиця 1

*Трактування сутності фінансового ризику
як економічної категорії в сучасній літературі*

Автор	Визначення ризику	Джерело
1	2	3
В. Г. Бабенко	Фінансовий ризик – це економічна категорія, що відображає об'єктивно існуючі невизначеність та конфліктність, які виникають у відносинах щодо створення, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства між суб'єктами економічної діяльності	[6, с. 11]
І. А. Бланк	Фінансовий ризик – результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного результату фінансової діяльності за ймовірності понесення фінансових утрат за умов реалізації	[7, с. 20]
Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін.	Фінансовий ризик – ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, що за несприятливих умов можуть призвести до збитків у господарсько-фінансовій діяльності.	[23, с. 288]
О. Д. Вовчак, О. І. Завійська	Фінансовий ризик – ризик фінансового підприємництва чи фінансових угод, коли в ролі товару виступають валюта, цінні папери, грошові кошти	[8, с. 198]
М. В. Гранатуров	Фінансовий ризик пов'язаний із можливістю невиконання фірмою своїх фінансових зобов'язань. Фінансовий ризик характеризує рівень певної фінансової втрати, який проявляється у відсутності можливості досягнути поставленої мети, а також невизначеності й суб'єктивності оцінки результату, що прогнозується	[9, с. 21, 76]
М. В. Гридчина	Частина комерційних ризиків, пов'язана з імовірністю фінансових втрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах	[10, с. 126]
С. М. Еш	Фінансовий ризик в економічній діяльності – це об'єктивний фактор, зумовлений дією стохастичних причин і чинників, зокрема конфліктністю ситуації прийняття рішень, невизначеністю цілей і наслідків дій, відсутністю повної чи об'єктивної інформації щодо процесів, які відбуваються тепер чи відбуватимуться у майбутньому	[11, с. 167]
О. В. Йода, Л. Л. Мешкова, О. М. Болотіна	Ризик, який можна охарактеризувати таким чином: чим більше позикових коштів мають банки, акціонерні товариства, підприємства, у тому числі спільні банки, тим вище ризик для їх акціонерів та засновників	[12, с. 53]
І. Ю. Івченко	Ризик, який виникає при здійсненні фінансових угод, виходячи з того, що в ролі товару виступає або валюта, або цінні папери, або кошти	[13, с. 52]
М. С. Клапків	Фінансові ризик – це ризики, які характеризуються ймовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів) у підприємницькій діяльності	[14, с. 83]
М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова	Ризик, що виникає при здійсненні фінансового підприємництва або фінансових угод, зважаючи на те, що у фінансовому підприємстві в ролі товару виступають або валюта або цінні папери або грошові кошти	[15, с. 71]
Ч. Ф. Лі, Дж. І.Фіннерті	Фінансовий ризик – ризик того, що компанія не зможе погасити свої зобов'язання й буде оголошена банкрутом	[16, с. 145]
В. В. Масалігіна	Невизначеність, яка пов'язана із залученням і використанням джерел фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства	[17, с. 11–12]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3
Н. І. Машина	Ризик пов'язаний зі здійсненням фінансової операції початковий і кінцевий стани якої мають грошову оцінку, а мета полягає в максимізації доходу (або якое іншого фінансового показника), при цьому її кінцевий результат невідомий	[18, с. 168]
С. М. Нескородев, О. О. Грачова	Фінансовий ризик – це вид ризику, який виникає у фінансово-економічній діяльності суб'єкта, коли причинно-наслідковий результат або заходи його досягнення відрізняються від встановлених цілей та планових норм, а отримані відхилення мають вартісний характер	[19, с. 133]
О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва	Фінансовий ризик полягає в можливості невиконання підприємством фінансових зобов'язань перед партнерами в процесі використання для фінансування своєї діяльності кредитів та інших залучених коштів	[20, с. 106]
В. Ю. Резніченко, І. В. Циганкова	Фінансовий ризик – це ймовірність втратити конкретні гроші	[21, с. 50]
І. Д. Фаріон	Фінансові ризики – ризики, які супроводжують фінансову діяльність підприємства, формують великий портфель ризиків	[24, с. 448]
О. С. Шапкін, В. О. Шапкін	Фінансовий ризик – спекулятивні ризики, для яких можливий як позитивний, так і негативний результат.	[25, с. 165]
В. М. Шелудько	Фінансовий ризик – це ризик не отримати задовільний фінансовий результат... Фінансовий ризик можна трактувати як невизначеність в отриманні майбутніх прибутків... Це також ризик не використати сприятливу ситуацію на ринку, тобто ризик упущених можливостей.	[26]

Джерело: складено автором.

Узагальнення вищевказаних визначень фінансового ризику дозволяє виділити спільні і відмінні ознаки, притаманні різним трактуванням, та поділити їх авторів залежно від розгляду ризику як події, як діяльності і як ймовірності невдачі чи успіху (табл. 2).

Таблиця 2

Науково-концептуальні підходи до розуміння сутності фінансового ризику

Ризик як подія	Ризик як діяльність	Ризик як ймовірність успіху чи невдачі
В. Г. Бабенко [6, с. 11]	І. А. Бланк [7, с. 20]	І. А. Бланк [7, с. 20]
С. М. Еш [11, с. 167]	Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін. [23, с. 288]	М. В. Гридчина [10, с. 126]
Ч. Ф. Лі, Дж. І. Фіннерті [16, с. 145]	О. Д. Вовчак, О. І. Завійська [8, с. 198]	Н. І. Машина [18, с. 168]
Н. І. Машина [18, с. 168]	І. Ю. Івченко [13, с. 52]	М. С. Клапків [14, с. 83]
О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва [20, с. 106]	О. В. Йода, Л. Л. Мешкова, О. М. Болотіна [12, с. 53]	О. С. Шапкін, В. О. Шапкін [25, с. 165]
В. Ю. Резніченко, І. В. Циганкова [21, с. 50]	М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова [15, с. 71]	В. Ю. Резніченко, І. В. Циганкова [21, с. 50]
В. М. Шелудько [26]	В. В. Масалітіна [17, с. 11-12]	
	Н. І. Машина [18, с. 168]	
	С. М. Нескородев, О. О. Грачова [19, с. 133]	
	І. Д. Фаріон [24, с. 448]	

Джерело: складено автором.

Такий розподіл численних авторських визначень фінансового ризику розрізняються залежно від результатів реалізації ризику. Одні науковці вважають результатом прояву ризику тільки втрати та втрачену вигоду, а інші – втрачену вигоду і дохід. Тобто поряд із негативними наслідками ризикової події (наприклад, фінансові втрати, матеріальні втрати, трудові втрати, втрати інших ресурсів тощо) розглядають ймовірність виникнення позитивних наслідків (отримання прибутку, доходу). Такий погляд властивий переважній більшості науковців, які присвятили свою увагу проблемам ризику в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, що дозволяє зазначити динамічний характер розвитку постійно-категоріального апарату у сфері управління ризиками.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зауважимо, що дослідження науковців, які стосувались термінологічних проблем пізнання природи фінансового ризику, стосувались вивчення властивостей, тобто основних характеристик ризику, які дозволяють більш повно розкрити сутність цієї економічної категорії. При цьому наукові доробки вітчизняних і закордонних учених, присвячені зазначеним питанням, стосувались як ризику загалом, так і окремих його різновидів, наприклад, економічний ризик, підприємницький ризик тощо.

Так, досліджуючи проблему економічного ризику, В. В. Лук'янова і Т. В. Головач виділяють такі його основні властивості: конфліктність (суперечливість), альтернативність, правомірність, результативність, невизначеність [28, с. 27]. А. Б. Кондрашихін і Т. В. Пепа, досліджуючи властивості підприємницького ризику, наголошували на таких властивостях, як: суперечливість, альтернативність і невизначеність [29, с. 12]. На аналогічних властивостях економічного ризику наголошували Л. Н. Тепман [30, с. 9] та І. Ю. Івченко [13, с. 26]. Цієї ж думки дотримувалась і О. Н. Грімашевич, вивчаючи методологічні підходи до визначення ризику промислового підприємства [31, с. 58]. О. В. Кришкін, розглядаючи взаємозв'язок ризиків і бізнес-процесів, виділяє чотири властивості ризику: ймовірність, сила впливу, керованість, взаємопов'язаність [32, с. 33–35].

Опрацювання вищенаведеного огляду визначень фінансового ризику та наявних досліджень науковців щодо його властивостей дозволило виділити і сформулювати основні властивості цієї економічної категорії, до яких доцільно віднести невизначеність, суперечливість, альтернативність, ймовірність, динамічність, значущість, стохастичність, спадковість, флуктуаційність, суперечливість, керованість, взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків).

Невизначеність як властивість фінансового ризику є широким поняттям, яке пов'язано із ймовірнісним характером виникнення небажаних подій, професійними навичками і психологічними особливостями осіб, які здійснюють керівництво суб'єктом підприємницької діяльності і є відповідальними за прийняття рішень та переплітається з неточністю, недостовірністю і ненадійністю інформації, якою володіють суб'єкти економіки щодо процесів, що відбуваються в зовнішньому середовищі.

Суперечливість фінансового ризику проявляється в зіткненні об'єктивно існуючих ризикованих дій, спрямованих на отримання максимально значущих результатів в умовах невизначеності й альтернативності вибору з їх суб'єктивною оцінкою.

Альтернативність пов'язана з необхідністю вибору з двох або декількох можливих варіантів рішень (напрямів, дій), характеризується різними ступенями складності й вирішується різними способами (методами, прийомами), передбачає або не передбачає залучення додаткових ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових тощо).

Ймовірність ризику – це можливість того, що певна подія відбудеться протягом конкретного періоду. Зауважимо, що з часом величина ймовірності переважної більшості ризиків змінюється, а подія може відбутись або не відбутись.

Динамічність – це властивість фінансового ризику під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища змінювати свій вплив на певні процеси і явища з урахуванням факторів часу та простору.

Значущість (сила впливу, або результативність впливу) фінансового ризику пов'язана з фактом реалізації конкретного ризику, який переважно негативним чином впливає на функціонування і розвиток будь-якого суб'єкта господарювання.

Негативний вплив фінансового ризику може проявлятися у небажаних кількісних і якісних формах. До кількісних можна віднести різного роду втрату частки ринку, фінансові втрати від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва, штрафи, пеня, неустойки тощо. Якісними характеристиками сили впливу фінансових ризиків доцільно вважати руйнацію ділової репутації, погіршення відносин із контрагентами, падіння рівня довіри, зниження інвестиційної привабливості і т. ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Результативність впливу фінансового ризику суб'єктів підприємницької діяльності може відрізнятися залежно від чутливості суб'єкта економіки до конкретного виду впливів, від фінансового стану, від повноти / неповноти реалізації стратегічних і тактичних планів та інших факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. При цьому при оцінці значущості впливу конкретного ризику доцільно аналізувати швидкість настання негативного ефекту, враховуючи той факт, що вона відрізняється для різних видів фінансових ризиків. З огляду на це необхідно поділяти різні ідентифіковані ризики, властиві певному економічному суб'єкту, за результативністю впливу. Оцінюючи силу впливу варто поєднувати вартісну оцінку втрат і оцінку швидкості настання таких втрат, а для найважливіших ризиків, здатних суттєво відбитися на результатах певної діяльності, необхідно забезпечувати проведення повнофункціонального ризик-менеджменту.

Стохастичність – властивість фінансового ризику виникати і змінюватись під непередбачуваним впливом зовнішнього середовища (наприклад, через форс-мажорні обставини) і спричинювати неконтрольовані зміни в діяльності економічного суб'єкта.

Спадковість визначає здатність будь-якої системи в процесі її функціонування і розвитку повторювати характерні ознаки й особливості формуючи певні стійкі закономірності, які не дають процесу стохастичних та ймовірних змін перетворитися в набір непередбачуваних і не прогнозованих хаотичних подій, що дозволяє з певною мірою ймовірності передбачати виникнення тих чи інших фінансових ризиків.

Флуктуаційність пов'язана з відхиленням рівня фінансового ризику від середнього значення під впливом розростання навіть незначних, ледь помітних змін на рівні окремих елементів / складових, унаслідок яких може виникнути новий макроекономічний стан будь-якої економічної системи.

Суперечливість фінансового ризику тісно пов'язана з альтернативністю, ймовірністю і значущістю фінансового ризику і проявляється, з одного боку, у можливості ризику прискорювати науково-технічний прогрес за рахунок впровадження інновацій, а з іншого – у здатності гальмувати цей процес, якщо під час прийняття певних рішень не були належним чином враховані об'єктивні закономірності розвитку певного явища / процесу / економічного суб'єкта.

Керованість фінансовим ризиком полягає в можливості суб'єкта господарювання впливати на ймовірність і значущість своїх ризиків. При цьому сила впливу залежить від ступеня керованості конкретного ризику.

У структурі фінансових ризиків можна виділити дві групи: керовані ризики – ймовірність і сила впливу яких може бути знижена зусиллям певного економічного суб'єкта, та некеровані – ймовірність і сила впливу яких залишаються практично незмінними незалежно від намагань їх зменшити.

Взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків) обумовлена суб'єктивною та об'єктивною природою ризиків та їхньою здатністю одночасно виступати факторами ризику, спричинюючи тим самим ефект доміно. До того ж кожен ризик-фактор може виявитись комплексної дії і впливати одночасно, але не однаково, на декілька ризикових ситуацій. Так, зменшення можливості появи одного ризику водночас може спричинити зростання появи іншого.

Сутність фінансових ризиків більш повно розкривається через спектр притаманних їм функцій. Результати досліджень наукових доробок вітчизняних і закордонних вчених показали, що різні науковці акцентують свою увагу на різних функціях ризику загалом і фінансового ризику зокрема. Так, А. П. Альгін [4], М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова [15, с. 56–58], Р. М. Качалов [33, с. 25–29], Н. І. Машина [18, с. 15–16], О. С. Шапкін і В. О. Шапкін [25, с. 8–10] виділяють чотири функції ризику: аналітичну, інноваційну, регулятивну і захисну. При цьому А. П. Альгін досліджував функції ризику загалом,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова, О. С. Шапкін і В. О. Шапкін розглядали підприємницькі ризики, Р. М. Качалов вивчав господарські ризики, Н. І. Машина – економічні ризики в підприємницькій діяльності.

Аналіз теоретико-методичних основ господарського ризику зав змогу Н. Н. Куніциній виділити притаманні йому такі функції: попереджувальна (превентивна), репресивна, стабілізуюча, контрольна, заощаджувальна [34]. Л. Н. Тепман розрізняє дві функції ризику – стимулюючу і захисну [30, с. 8].

Вивчаючи наявні погляди щодо функцій ризику ми погоджуємося з Т. А. Васильєвою, О. М. Діденко та А. О. Єпіфановим, які вважають вищенаведені функції універсальними та властивими для всіх видів ризиків без винятку [35, с. 57].

У зв'язку з наявністю певної термінологічної суперечливості щодо сутності наведених функцій (наприклад, репресивна функція Н. І. Куніциної певним чином дублює превентивну функцію, а стимулююча функція, що виокремлена Л. Н. Тепманом, по суті, являє собою синтез регулятивної й інноваційної) вважаємо доцільними уточнити спектр виконуваних функцій та їхню змістовну характеристику в контексті фінансових ризиків. Обґрунтовані Н. Н. Куніциною попереджувальна (превентивна), репресивна, стабілізуюча, контрольна, заощаджувальна функції, на наш погляд, більш властиві процесу управління ризиками і спрямовані на мінімізацію негативного впливу ризиків на функціонування суб'єкта господарювання.

Вважаємо, що сутність фінансового ризику найбільш повно характеризують інформаційно-аналітична, регулятивна, інноваційна й захисна функції.

Інформаційно-аналітична функція зумовлена необхідністю вибору одного з альтернативних варіантів прийняття рішень щодо розвитку подій на основі обраних пріоритетів з огляду на дотримання оптимального співвідношення «ризик / дохідність», що залежно від складнощів вибору потребує спеціальних методів аналізу певного інформаційного масиву даних.

Регулятивна функція має суперечливий характер, який проявляється в деструктивній підфункції, за якої фінансовий ризик виступає як стимул до авантюризму, тобто відіграє роль дестабілізуючого фактора, та конструктивній підфункції, що полягає в здатності економічного суб'єкта запроваджувати інновації, шукати нетрадиційні способи вирішення проблем, що є неодмінною умовою успішної діяльності.

Інноваційна функція пов'язана з регулятивною та сприяє найбільш повному розкриттю можливостей самореалізації економічного суб'єкта за рахунок запровадження новацій різного ступеня ризику. Прийняття ризикових рішень, які, зокрема, стосуються залучення фінансових ресурсів на здійснення інноваційної діяльності, дає змогу підвищити ефективність функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, що позитивно відображається на рівні його доходів, можливості варіювати матеріальне заохочення й соціальне стимулювання працюючих тощо.

Захисна функція фінансового ризику сприяє інституційному закріпленню прав суб'єкта економіки на прийняття економічних рішень, у тому числі забезпечення права новаторства, пов'язаного з ризиком. Тобто суб'єкти підприємницької діяльності потребують соціально-економічних і політико-правових гарантій, які б стимулювали допустимий ризик і мінімізували втрату ділової репутації.

Проводячи паралель між проведеними нами дослідженнями природи ризику і термінологічними проблемами сприйняття фінансового ризику, необхідно зазначити, що і ризик і фінансовий ризик є складними поняттями, які виникають на основі невизначеності й передбачають отримання як позитивного, так і негативного результату внаслідок діяльності або бездіяльності економічного суб'єкта [27].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження підходів різних авторів до визначення поняття «фінансовий ризик» (таблиці 1, 2) і формулювання властивостей які притаманні фінансовому ризику та уточнення функцій, що він виконує, дозволяє стверджувати, що фінансовий ризик є специфічною економічною категорією, яка виникає в процесі фінансово-господарської діяльності будь-якого економічного суб'єкта та відображає ймовірність зниження або втрати його прибутку / доходу / капіталу, а також реорганізації, банкрутства та ліквідації за умови невизначеності факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Висновки і пропозиції. Дослідження природи фінансового ризику виявило проблеми, пов'язані з відсутністю єдиного понятійно-категоріального апарату, неоднозначністю розуміння об'єктивного, суб'єктивного й дуалістичного підходів до пізнання природи фінансового ризику. Проведений аналіз існуючих трактувань різних учених сутності фінансового ризику дозволив виявити спільні й відмінні ознаки, притаманні різним трактуванням, і згрупувати їх за розглядом ризику як події, як діяльності, як ймовірності успіху чи невдачі. Усе це дало змогу виокремити характерні властивості ризику, до яких доцільно віднести невизначеність, суперечливість, альтернативність, ймовірність, динамічність, значущість, стохастичність, спадковість, флуктуаційність, суперечливість, керованість, взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків). Крім того, розгляд спектра властивих фінансового ризику функцій, до яких було віднесено інформаційно-аналітичну, регулятивну, інноваційну і захисну, дозволив сформулювати авторське визначення цієї економічної категорії.

Необхідно зазначити, що властивості, які притаманні кожному фінансовому ризику, впливають на вибір ефективних засобів ризик-менеджменту, вибір і обґрунтування яких стане предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. AIRMIC, ALARM, IRM: Стандарты управления рисками. URL: <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
2. Risk management standards of The Institute of Risk Management. URL: <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards>.
3. Singleton W., Hovden J. Risk and Decisions. Chichester: John Wiley & Sons, 1987. P. 26.
4. Альгин А. П. Грани экономического риска. Москва: Знание, 1994. 64 с.
5. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 187 с.
6. Бабенко В. Г. Страхування фінансових ризиків як механізм надання гарантій суб'єктам підприємницької діяльності: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2007. 21 с.
7. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. Киев: НИКА-центр, 2005. 600 с.
8. Вовчак О. Д., Завійська О. І. Страхові послуги: навчальний посібник. Львів: Вид-во «Компакт-ЛВ», 2005. 656 с.
9. Гранатуров В. М. Экономический риск. Сущность, методы измерения, пути снижения. Москва: Дело и Сервис, 2010. 160 с.
10. Гридчина М. В. Финансовый менеджмент: курс лекций. 3-е изд., стереотип. Киев: МАУП, 2004. 160 с.
11. Еш С. М. Фінансовий ринок: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 528 с.
12. Йода Е. В., Мешкова Л. Л., Болотина Е. Н. Классификация банковских рисков и их оптимизация / под общ. ред. проф. Е. В. Йода. 2-е изд., испр., перераб. Тамбов: Изд-во Тамбов. гос. техн. ун-та, 2002, 120 с.
13. Івченко І. Ю. Економічні ризики: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
14. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: монографія. Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. 570 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Лапуста М. Г., Шаршукова Л. Г. Риски в предпринимательской деятельности. Москва: ИНФРА-М, 1998. 224 с.
16. Ли Ч. Ф., Финнерти Дж. И. Финансы корпораций: теория, методы и практика: пособие / пер. с англ. Москва: Инфра-М, 2000. XVIII. 686 с.
17. Масалітіна В. В. Планування руху грошових коштів в системі управління фінансовими ризиками: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Національний транспортний ун-т ; Нац. трансп. ун-т. Київ, 2002. 20 с. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/files/ard/2002/02mVVUFR.pdf>.
18. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 188 с.
19. Нескородев С. М., Грачова О. О. Дослідження сутності управління фінансовими ризиками підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 47. С. 132–136.
20. Полякова О. Ю., Гольцяєва Л. А. Основні засади формування комплексу моделей управління фінансовими ризиками підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 106–110.
21. Резниченко В. Ю., Цыганкова И. В. Управление финансовыми рисками банка: учебное пособие. Москва: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2003. 228 с.
22. Слободской А. П. Риски в управлении персоналом: учеб пособие / под ред. д-ра экон. наук, проф. В. К. Потемкина. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2011. 155 с.
23. Страхування: теорія та практика: навчально-методичний посібник / за заг. ред. проф. Внукової Н. М. Харків: Бурун Книга, 2004. 376 с.
24. Фаріон І. Д. Стратегічний аналіз: навчальний посібник для студентів і аспірантів. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 635 с.
25. Шапкин А. С., Шапкин В. А. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: учебник. Москва: Дашков и Ко, 2006. 880 с.
26. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: підручник. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2008. 535 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/103260-123-ponyattya-osnovn-vidi-rizikv-otsnyuvannya-riziku.html>.
27. Шишкіна О., Журман С. Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 155-163.
28. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 464 с.
29. Кондрашихін А. Б., Пепа Т. В. Теорія та практика підприємницького ризику: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 224 с.
30. Тэпман Л. Н. Риски в экономике: учеб. пособие для вузов / под ред. проф. В. А. Швандара. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 380 с.
31. Гримашевич О. Н. Методологические подходы к определению риска промышленного предприятия. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2011. № 1. С. 57-59. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-opredeleniyu-riska-promyshlennogo-predpriyatiya>.
32. Крышкин О. В. Настольная книга по внутреннему аудиту: риски и бизнес-процессы / за ред. Р. Ионов. Москва: Альпина Паблишер, 2013. 476 с.
33. Качалов Р. М. Управление хозяйственным риском. Москва: Наука, 2002. 192 с.
34. Куницына Н. Н. Хозяйственные риски в деятельности предприятий. Ставрополь, 1996. Деп. В ВИНТИ 06.03.96. № 740-В96. 15 с.
35. Риск-менеджмент инноваций / Васильева Т. А. и др. Сумы: Деловые перспективы, 2005. 260 с.

References

1. AIRMIC, ALARM, IRM: Standarty upravleniia riskami. Retrieved from <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
2. Risk management standards of The Institute of Risk Management. Retrieved from <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards>.
3. Singleton, W., Hovden, J. (1987). *Risk and Decisions*. Chichester: John Wiley & Sons [in English].
4. Algin, A. P. (1994). *Grani ekonomicheskogo riska [The brink of economic risk]*. Moscow: Znanie [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Algin, A. P. (1989). *Risk i ego rol v obshchestvennoi zhizni [Risk and its role in public life]*. Moscow: Mysl [in Russian].
6. Babenko, V. H. (2007). *Strakhuvannia finansovykh ryzykiv yak mekhanizm nadannia harantii subiektam pidpriemnytskoi diialnosti [Insurance of financial risks as a mechanism of providing guarantees to business entities]*. (Candidate's thesis). Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy», Sumy [in Ukrainian].
7. Blank, I. A. (2005). *Upravlenie finansovymi riskami [Financial Risk Management]*. Kiev: NIKA-tsentr [in Russian].
8. Vovchak, O. D., Zaviiska, O. I. (2005). *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Lviv: Vydavnytstvo «Kompakt-LV» [in Ukrainian].
9. Granaturov, V. M. (2010). *Ekonomicheskii risk. Sushchnost, metody izmereniia, puti snizheniia [Economic risk. Essence, measurement methods, ways to reduce]*. Moscow: Delo i Servis [in Russian].
10. Gridchina, M. V. (2004). *Fynansovy menedzhment [Financial management]* (3rd. ed.). Kiev: MAUP [in Russian].
11. Esh, S. M. (2009). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
12. Ioda, E. V. (Ed.), Meshkova, L. L., Bolotyina, E. N. (2002). *Klassifikatsiia bankovskikh riskov i ikh optimizatsiia [Classification of banking risks and their optimization]*. (2nd ed.). Tambov: Izd-vo Tambov. gos. tekhn. un-ta [in Russian].
13. Ivchenko, I. Yu. (2004). *Ekonomichni ryzyky [Economic risks]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
14. Klapkiv, M. S. (2002). *Strakhuvannia finansovykh ryzykiv [Financial risk insurance]*. Ternopil: Ekonomichna dumka; Kart-blansh [in Ukrainian].
15. Lapusta, M. H., Sharshukova, L. H. (1998). *Riski v predprinimatelskoi deiatelnosti [Risks in business]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
16. Li, Ch. F., Finnerti Dzh. I. (2000). *Finansy korporatsii: teoriia, metody i praktika [Corporate Finance: Theory, Methods, and Practice]*. Moscow: Infra-M [in Russian].
17. Masalitina, V. V. (2002). Planuvannia rukhu hroshovykh koshtiv v systemi upravlinnia finansovymy ryzykamy [Cash flow planning in the financial risk management system]. Natsionalnyi transportnyi un-t; Nats. transp. un-t, Kyiv. Retrieved from <http://base.dnsgb.com.ua/files/ard/2002/02mrvvuf.pdf>.
18. Mashyna, N. I. (2003). *Ekonomichni ryzyk i metody yoho vymiriuvannia [Economic risk and methods of measuring it]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
19. Neskoroediev, S. M., Hrachova, O. O. (2014). Doslidzhennia sutnosti upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpriemstva [Investigation of the essence of management of financial risks of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Journal of economy and transport industry*, 47, 132-136 [in Ukrainian].
20. Poliakova O. Yu., Holtiaieva L. A. (2013). Osnovni zasady formuvannia kompleksu modelei upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpriemstva [Main Principles of Formation of the Complex of Models of Management of Financial Risks of a Company]. *Biznes Inform – Business Inform*, 6, 106-110 [in Ukrainian].
21. Reznichenko, V. Yu., Tsyhankova, I. V. (2003). *Upravlenie finansovymi riskami banka [Financial risk management of the bank]*. Moscow: Moskovskii mezhdunarodnyi institut ekonometriki, informatiki, finansov i prava [in Russian].
22. Slobodskoi, A. P., Potemkina, V. K. (Ed.) (2011). Riski v upravlenii personalom [Risks in personnel management]. Sankt-Petersburg: Izd-vo SPbHUEF [in Russian].
23. Vnukova, N. M. (Ed.), Uspalenko V. I., Vremenko L. V. et al. (2004). *Strakhuvannia: teoriia ta praktyka [Insurance: theory and practice]*. Kharkiv: Burun Knyha [in Ukrainian].
24. Farion I. D. (2009). *Stratehichniy analiz [Strategic analysis]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
25. Shapkin, A. S., Shapkin, V. A. (2006). Teoriia riska i modelirovanie riskovykh situatsii [The theory of risk and modeling of risk situations]. Moscow: Dashkov y Ko. [in Russian].
26. Sheludko, V. M. (2008). *Finansovyi rynek [Financial market]* (2nd ed.). Kyiv: Znannia. Retrieved from <https://westudents.com.ua/glavy/103260-123-ponyattya-osnovn-vidi-rizikv-otsnyuvannya-riziku.html>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

27. Shyshkina, O., Zhurman, S. (2018). Systematyzatsiia naukovykh pidkhodiv do rozuminnia pryrody ryzyku [Systemization of scientific approaches to determination of the nature of risk]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (15). S. 155-163 [in Ukrainian].

28. Lukianova, V. V., Holovach, T. V. (2007). *Ekonomichnyi ryzyk [Economic risk]*. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].

29. Kondrashykhin, A. B., Pepa, T. V. (2016). *Teoriia ta praktyka pidpriemnytskoho ryzyku [The theory and practice of entrepreneurial risk]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

30. Tepman, L. N., Shvandara, V. A. (2002). *Riski v ekonomike [Risks in the economy]*. Moscow: YuNITi-DANA [in Russian].

31. Grimashevych, O. N. (2011). Metodologicheskie podkhody k opredeleniiu riska promyshlennogo predpriatiia [Methodological approaches to determining the risk of an industrial enterprise]. *Vestnyk Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo universiteta – Bulletin of the Saratov State Socio-Economic University*, 1, 57-59. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-opredeleniyu-riska-promyshlennogo-predpriatiya>.

32. Kryshkyn, O. V., Ionov, R. (Ed.) (2013). *Nastolnaia kniga po vnutrennemu auditu: riski i biznes-protsessy [Handbook on internal audit: risks and business processes]*. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].

33. Kachalov, R. M. (2002). *Upravlenie khoziaistvennym riskom [Management of economic risk]*. Moscow: Nauka [in Russian].

34. Kunitsyna, N. N. (1996). *Khoziaistvennye riski v deiatelnosti predpriatii [Economic risks in the activities of enterprises. Stavropol]*. Stavropol [in Russian].

35. Vasyleva, T. A., Dydenko, O. N., Epyfanov, A. A. et al. (2005). *Risk-menedzhment innovatsii [Risk Management Innovation]*. Sumy: Delovye perspektivy [in Russian].

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: F-3208-2014

Scopus Author ID: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F6XEfTyibBxuQa9KwGCIycOUO2vLGV-yyqYVlebN-VjT73cQD3rqImTT_UHdw5UVIV_zNwG4VpoNle_RPFKSsxQjkVDtWkEpRwyUYJCR-uDQuw2mRUUK23Q-K7rwr8ZAUNlhpGc5IUB-CLhwdFJmpH7PGIthg&user=Czs5AIUAAAAJ

УДК 657.37:334.012.64

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-265-271

*Вікторія Маргасова, Тетяна Гоголь, Вадим Колоток***УПРАВЛІНСЬКА ЗВІТНІСТЬ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ
(НА ПРИКЛАДІ ТОВ «МЕНСЬКИЙ КОМУНАЛЬНИК»)***Викторія Маргасова, Татьяна Гоголь, Вадим Колоток***УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ОТЧЕТНОСТЬ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
(НА ПРИМЕРЕ ООО «МЕНСКИЙ КОММУНАЛЬНИК»)***Viktoriia Margasova, Tetiana Gogol, Vadym Kolotok***MANAGER REPORTS OF SMALL ENTERPRISES
(IN THE EXAMPLE OF «MENSKYI KOMUNALNYK» LLC)**

У статті розглянуто проблеми розкриття інформації для управлінської ланки малого бізнесу та розглянуто форми управлінської звітності на підприємствах малого бізнесу. Виявлено мету, підходи до складання управлінської звітності та відмінність її від фінансової звітності. Визначено, на кого покладаються обов'язки зі складання управлінської звітності та які реквізити застосовуються при її складанні. Досліджено етапи упровадження та складання внутрішньої звітності на підприємствах. Розглянуто на прикладі малого підприємства ТОВ «Менський комунальник» форми управлінської звітності, які застосовуються на цьому підприємстві.

Ключові слова: управління; малий бізнес; звітність; інформація; підходи.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

В статье рассмотрены проблемы раскрытия информации для управленческого звена малого бизнеса и рассмотрены формы управленческой отчетности на предприятиях малого бизнеса. Выведено цель, подходы к составлению управленческой отчетности и отличие ее от финансовой отчетности. Определено, на кого возлагаются обязанности по составлению управленческой отчетности и какие реквизиты применяются при ее составлении. Исследованы этапы внедрения и составления внутренней отчетности на предприятиях. Рассмотрены на примере малого предприятия ООО «Менский коммунальник» формы управленческой отчетности, применяемые на данном предприятии.

Рис.: 1. Библ.: 9.

Ключевые слова: управление; малый бизнес; отчетность; информация; подходы.

The article deals with the problems of disclosure of information for the management of small business and considered forms of management reporting in small business enterprises. The purpose, approaches to the preparation of management reporting and its distinction from financial reporting are revealed. It is determined who is assigned responsibilities for the preparation of management reporting and what details are used when compiling it. The stages of implementation and compilation of internal reporting at enterprises are investigated. Considered as an example of a small enterprise of the «Menskyi komunalnyk» LLC, the forms of managerial reporting that are used in this enterprise ..

Keywords: management; small business; reporting; information; approaches.

Fig.: 1. References: 9.

JEL Classification: M40

Постановка проблеми. Ефективне управління малими підприємствами в глобалізованому світі сприяє його стабільному розвитку, дає змогу вчасно реагувати на виклики, які постають перед ним. Для ефективного управління підприємствами малого бізнесу необхідно забезпечити, щоб дії менеджменту щодо об'єкта відповідали вимогам ситуації, в якій перебувають підприємства. Це можна досягти завдяки постановці правильних цілей та знаходженню обґрунтованих шляхів для їх досягнення. Пошук напрямків розвитку, які ставлять перед собою малі підприємства, робиться на основі певної інформації. Отримати таку інформацію можна з найрізноманітніших джерел: нормативно-правові акти, Інтернет, засоби масової інформації, неофіційні джерела інформації, дані бухгалтерського обліку та звітності.

Бухгалтерський облік має забезпечувати управлінський персонал усією необхідною інформацією, яка подається в планах, бюджетах, звітах тощо. Дані, які розкриваються у спрощених фінансових звітах малого підприємства, не завжди є достатніми для прийняття ефективних рішень і потребують доповнення за допомогою управлінської звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема складання та розкриття інформації в управлінській звітності підприємств досліджувалася багатьма провідними науковцями: П. Й. Атамаса [1], Ф. Ф. Бутинець [2], С. А. Кузнецова [3], В. С. Лень [4], М. С. Пушкар [5], Т. А. Гоголь [6] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання складання та наповнення інформацією управлінської звітності на підприємствах малого бізнесу розкрито недостатньо й потребує подальшого вивчення.

Мета статті – дослідження питання складання управлінської звітності на підприємствах малого бізнесу, розкриття інформації в ній.

З огляду на мету статті необхідно вирішити такі завдання:

- встановити необхідність розкриття інформації необхідної для менеджменту в управлінській звітності та визначити мету, етапи та підходи до її складання;
- виявити особливості використання управлінської звітності на підприємствах малого бізнесу;
- ознайомитися з формами управлінської звітності на прикладі малого підприємства ТОВ «Менський комунальник».

Виклад основного матеріалу. Організація ефективної діяльності будь-якого підприємства залежить від якості управління, яка багато в чому залежить від своєчасного отримання менеджером достовірної інформації про стан об'єкта управління [1]. Така інформація надходить здебільшого зі звітів.

Кожне підприємство, відповідно до вимог законодавства, складає фінансову, податкову та статистичну звітність. Такого роду звітність складається за певними встановленими формами та має певний набір інформації, який задовольняє запити того чи іншого користувача. До цих користувачів відносяться податкові органи, кредитори, органи статистики, власники та керівники підприємства тощо. Проте двом останнім не завжди вистачає інформації, яка розкривається в цих звітах. Тому виникає потреба в розкритті додаткової інформації, яку можна ефективно використовувати для досягнення цілей та завдань, які ставить перед собою підприємство.

Внутрішня бухгалтерська звітність – звітність, яку складає бухгалтер-аналітик і подає як адміністрації підприємства, так і менеджерам усіх рівнів управління [2].

Незважаючи на те, що і фінансова, і управлінська звітність є інформаційним забезпеченням прийняття рішень, між ними є суттєва різниця – управлінська звітність має чітку адресність у межах підприємства й повинна надавати не загальну інформацію в довільному форматі, а інформацію, визначену внутрішніми регламентами, зорієнтованими на конкретного споживача з визначеними цими регламентами показниками і форматом подання [7]. Тобто складання внутрішньої бухгалтерської звітності регламентується внутрішніми документами на підприємстві, і вона подається внутрішнім користувачам з певною метою.

Метою складання управлінської звітності є задоволення інформаційних потреб адміністративно-управлінського персоналу шляхом поєднання вартісних та кількісних показників, які дають змогу оцінювати та контролювати, прогнозувати та планувати діяльність центрів відповідальності або окремі напрями їхньої діяльності [8].

Важливим кроком на етапі складання управлінської звітності є розроблення її вихідних форм [9].

Складання управлінської звітності підприємстві здійснює працівник облікового апарату, який має доступ до всієї необхідної інформації. Це може бути, наприклад, головний бухгалтер або головний економіст, оскільки інші облікові працівники можуть мати обмежений доступ до певної інформації, необхідної для тієї чи іншої форми звітності.

Управлінська звітність не обов'язково повинна мати всі необхідні реквізити, оскільки вона використовується в межах одного підприємства. Однак доцільно застосовувати такі реквізити: назва звіту; прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, яка складала звітність; дата складання; підпис. Складати управлінську звітність можна в ручній або автоматизованій техніці записів. Управлінську звітність можна подавати за допомогою

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

текстових та візуальних даних (таблиці, графіки, схеми, малюнки, відеоролики тощо). Подається звітність до власника, керівника підприємства, керівників структурних підрозділів або інших осіб, які приймають управлінські рішення.

При складанні внутрішньої бухгалтерської звітності необхідно враховувати певні підходи до її складання:

- форми звітності мають відповідати потребам користувачів, бути зручними використанні;
- зважати на розміри підприємства (кількість працівників, структурних підрозділів);
- інформація, яка подається користувачам має бути достатньою, релевантною та своєчасною;
- інформація, яка подається користувачам може включати кількісні показники обліку;
- має враховуватися специфіка підприємства (галузь, в якій воно працює, форма власності тощо);
- застосовуване програмне забезпечення на підприємстві;
- фінансові, матеріальні, технічні та трудові ресурси, які використовує підприємство;
- кількість працівників облікового апарату;
- якість та зміст вхідної інформація, яка збирається для обробки, має відповідати цілям, які ставляться перед тією чи іншою формою звітності;
- при візуалізації даних необхідно, щоб для кожного використовуюваного базового графічного елемента (точка, лінія, частина поверхні тощо) застосовувалося якомога менше способів їх передачі (колір, довжина, розмір тощо).

Упровадження та складання звітності відбувається за певними етапами, а саме:

- 1) визначення необхідності складання звітності та її мети, можливості обліку забезпечити необхідними даними для складання тієї чи іншої форми звітності;
- 2) встановлення відповідальних осіб за її складанням;
- 3) встановлення осіб, яким подається управлінська звітність;
- 4) розробка форм, методики складання управлінської звітності на підприємстві;
- 5) затвердження форм звітності та методики її складання відповідними внутрішніми документами.

Складання управлінської звітності має відбуватися за такими етапами (рисунок).

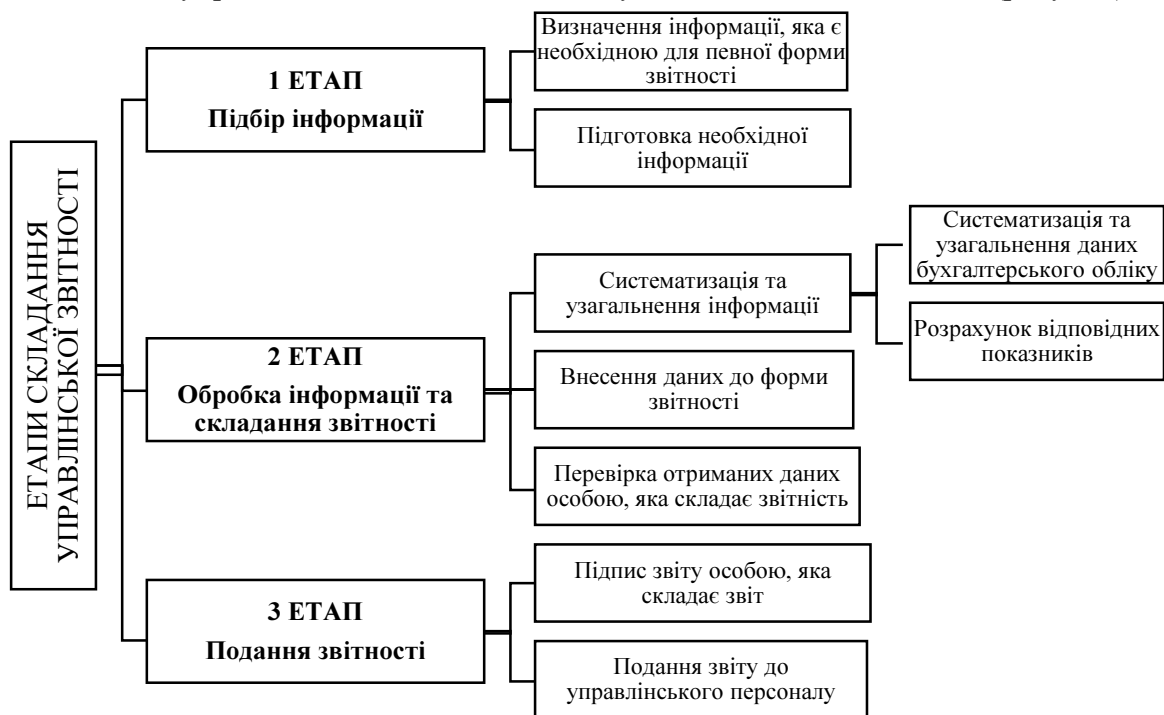

Рис. Етапи складання управлінської звітності

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Тобто складання управлінської звітності має відбуватися в три етапи: підбір інформації, обробка інформації та складання звітності, подання звіту. На першому етапі відповідальна особа визначає, яка інформація є необхідною, та здійснює підготовку необхідної інформації. На другому етапі відбувається систематизація та узагальнення інформації, яка включає систематизацію та узагальнення даних бухгалтерського обліку та розрахунків необхідних показників. Після того відбувається внесення даних до форм звітності, їх перевірка відповідальною особою. На третьому етапі складена звітність підписується особою, яка складає звіт. Потім звітності подається менеджеру, відповідальному за прийняття певних управлінських рішень.

При складанні управлінської звітності малим бізнесом є певні особливості. Їм в умовах обмеженості ресурсів потрібні правильні та своєчасні управлінські рішення, які можуть прийматися тільки за умов достовірності інформації, отриманої у звітності, зокрема управлінської. Тобто в управлінській звітності потрібно використовувати достовірну інформацію, оскільки недостовірна інформація може призвести до порушення платоспроможності, ліквідності, стійкості малого підприємства, або до його банкрутства. Також особливістю малого підприємств є те, що на мікропідприємствах (чисельність працюючих до 10 осіб), облік на яких веде власник або уповноважена особа, немає доцільності використання управлінської звітності, оскільки власник або уповноважена особа буде володіти повним обсягом необхідної інформації для прийняття рішень.

Розглянемо складання та форми звітності на прикладі малого підприємства ТОВ «Менський комунальник». Основним видом діяльності цього підприємства є міське водопостачання та водовідведення. Управлінську звітність на підприємстві складає головний економіст. Метою складання управлінської звітності на підприємстві є детальний аналіз доходів, витрат і фінансового результату за видами наданих послуг (водопостачання, водовідведення, рембригада, інші послуги). Складаються такі форми управлінської звітності: зведений аналіз фінансово-господарської діяльності, аналіз доходів і видатків та фінансових результатів, аналіз фінансово-господарської діяльності з водопостачання, аналіз фінансово-господарської діяльності з водовідведення, аналіз витрат на збут та перевірку лічильників, аналіз фінансово-господарської діяльності по рембригаді, аналіз фінансово-господарської діяльності головного інженера, аналіз оплати за реалізоване водопостачання і водовідведення, аналіз фінансово-господарської діяльності з надання інших послуг, адміністративно-господарські витрати, аналіз фінансово-господарської діяльності по транспортних одиницях. Управлінська звітність на підприємстві складається в Microsoft Excel за квартал, півроку, 9 місяців, рік та подається директорові. На основі звітності приймаються певні управлінські рішення. Розглянемо кожен зі звітів окремо.

У Зведеному аналізі фінансово-господарської діяльності відображаються доходи без ПДВ та витрати за підрозділами: водопостачання, водовідведення, рембригада, технічні умови, інші. Доходи відображаються за такими статтями: бюджетні установи, інші споживачі, населення, амортизація по міськраді, ремонтні роботи згідно з калькуляцією, роботи транспорту, технічні умови. Витрати відображаються за такими статтями: електроенергія, заробітна плата, нарахування на заробітну плату, амортизація (окремо на орендовані об'єкти міськради та по підприємству), матеріали на утримання, експлуатацію та ремонт, запчастини, транспортні послуги, проведення аналізів, оренда транспорту, гаражу, оренда по міськраді, послуги зв'язку, ПММ, опалення та дрова, податки (окремо – земельний), ремонт, відсотки банку за населенням, обслуговування банком, оголошення, програмне обслуговування, канцтовари, відрядження, покупка очисних стоків, різне, судові витрати, відсотки по кредиту. У звіті проводиться підсумок доходів без ПДВ та витрат за кожною статтею окремо та в розрізі водопостачання, водовідведення, рембригада, технічні умови, інші та визначаються такі показники: собівартість планова, тариф з ПДВ, фінансовий результат, собівартість фактична, тариф фактичний із ПДВ, відшкодування витрат.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У звіті аналіз доходів і видатків та фінансових результатів відображаються доходи і витрати за підрозділами (водопостачання, водовідведення, рембригада, головний інженер та інші) за звітний місяць та наростаючим підсумком за рік усього.

У звітах аналіз фінансово-господарської діяльності з водопостачання та аналіз фінансово-господарської діяльності з водовідведення відображається фактичні показники доходів та витрат (без ПДВ, ПДВ, разом) з водопостачання та водовідведення відповідно. Доходи розкриваються за такими статтями: бюджетні установи, інші споживачі, населення, усього витрати. А витрати розкриваються за такими статтями: матеріальні витрати, заробітна плата, нарахування на заробітну плату, загальновиробничі витрати, адмін-витрати, витрати на збут, ПДВ, рентабельність та всього витрати. Також розраховуються такі показники, як фінансовий результат, собівартість відсотків відшкодування.

В аналізі витрат зі збуту та перевірки лічильників розподіляються відповідні витрати на водопостачання та водовідведення. До статті витрат на збут включаються такі витрати, як заробітна плата, нарахування на заробітну плату, виготовлення розрахункових матеріалів, амортизація, відсотки банку, програмне обслуговування, оголошення, поштові витрати. А до статті перевірки лічильників включаються заробітна плата, нарахування на заробітну плату, періодична перевірка лічильників, середній ремонт, опломбування лічильників, спецодяг, медогляд, ПММ, відрядження.

У звіті про аналіз фінансово-господарській діяльності рембригади відображаються доходи та витрати, розраховується собівартість та фінансові результати по рембригаді. Доходи відображаються за такими статтями: ремонтні роботи згідно з калькуляцією, робота ЕО, робота АС каналізація/вода, робота ГАЗ 53 СВ 7436, опломбування лічильник зварювальник, усього доходів, а витрати за наступними – заробітна плата, нарахування на заробітну плату, загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, усього витрат. Стаття загальновиробничі витрати включає в себе такі статті: на управління виробництвом (заробітна плата, нарахування на з/п), обслуговування виробничого процесу (утримання, експлуатацію та ремонт, запчастини, транспортні послуги, оренда транспорту, гаражу, заробітна плата водіїв, нарахування на заробітну плату водіїв, ПММ, амортизація, інші), загальновиробничі додаткові процеси (заробітна плата, нарахування на заробітну плату, амортизація, оренда по міськраді).

В аналізі про фінансово-господарську діяльності головного інженера відображаються доходи (статті – технічна документація, усього доходів) та витрати (статті – заробітна плата, нарахування на з/плату, ПДВ, усього витрат) та визначається фінансовий результат.

В аналізі оплати за реалізоване водопостачання і водовідведення визначається, скільки реалізовано та оплачено послуг окремо населенням і організаціями та всього. Також визначається різниця між реалізованими та оплаченими послугами.

В аналізі фінансово-господарської діяльності по інших послугах відображаються доходи (статті – матеріали, регулювання, дохід від відсотків на депозит, судові витрати, держмити, повернення спецодягу, ПП «Менакомунтрас», усього доходів) та витрати (статті – співчуття-оголошення, усього витрат) та визначається фінансовий результат.

У звіті адміністративно-господарські витрати відбувається розподіл витрат по водопостачанню, водовідведенню та інші. Витрати відображаються за такими статтями: заробітна плата, відрахування на соціальні заходи, матеріали, обслуговування програм, канцтовари, амортизація, послуги зв'язку, опалення (дрова), відрядження, обслуговування банком, судові витрати/адвокат, дебіторська заборгованість, податок на землю, відсотки за кредит, усього.

У звіті про аналіз фінансово-господарської діяльності транспортних одиниць розкривається інформація по кожному транспортному засобу окремо та разом по підприємству. Дані подаються в розрізі підрозділів (водопостачання, водовідведення, рембригада, саночистка, інші) за такими показниками: штатна одиниця, доходи, витрати, заробітна плата, нарахування на заробітну плату, паливно-мастильні матеріали.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Звітність дозволяє керівництву ТОВ «Менський комунальник» приймати управлінські рішення щодо кожного виду надаваних послуг, роботи транспортних засобів та здійснювати контроль за адміністративними та загальновиробничими витратами підприємства.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- встановлено необхідність розкриття інформації, необхідної для управління в управлінській звітності;
- визначено, що існує відмінність між фінансовою та управлінською звітністю. Вона полягає в тому, що управлінська звітність складається за внутрішніми регламентами для конкретних споживачів, визначених цими регламентами з певною метою;
- висвітлено, що метою складання управлінської звітності є задоволення інформаційних потреб адміністративно-управлінського персоналу за для оцінки, контролю, прогнозування та планування діяльності за центрами відповідальності;
- визначено, що управлінську звітність на підприємстві складає працівник облікового апарату, який має доступ до всієї необхідної інформації. Встановлено, що доцільно застосовувати такі реквізити при складанні управлінської звітності: назва звіту; прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, яка складала звітність; дата складання; підпис;
- досліджено, що управлінська звітність подається особі, відповідальній за прийняття рішення. Розглянуто підходи до складання управлінської звітності для підприємств;
- розглянуто етапи упровадження та складання управлінської звітності на підприємстві;
- виявлено особливості складання управлінської звітності на підприємствах малого бізнесу;
- досліджено форми та склад управлінської звітності на прикладі малого підприємства ТОВ «Менський комунальник» та встановлено, що управлінську звітність на підприємстві складає головний економіст. Визначено, що метою складання управлінської звітності на підприємстві є детальний аналіз доходів, витрат і фінансового результату за видами наданих послуг (водопостачання, водовідведення, рем бригада, інші послуги) та розглянуто кожну з форм звітності.

Отже, управлінська звітність на підприємствах малого бізнесу має важливе значення, оскільки за її допомогою управлінський персонал отримує інформацію, яку не можна отримати з інших видів звітності: фінансова, податкова, статистична. Тобто управлінська звітність забезпечує зниження рівня виникнення криз на підприємстві та запобігає ймовірності банкрутства.

Список використаних джерел

1. Атамас П. Й. Управлінський облік: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
2. Бухгалтерський управлінський облік: підручник / за ред. Бутинеця Ф. Ф. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Житомир: Рута, 2002. 480 с.
3. Кузнецова С. А. Інтегрована управлінська звітність: глобальні виклики та локальні рішення в епоху ноосфери. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1 (7). С. 270–279.
4. Лень В. С. Управлінський облік: навчальний посібник. Чернігів: ЧДТУ, 2002. 153 с.
5. Пушкар М. С. Управлінський облік. Тернопіль: «Поліграфіст» ЛТД, 1995. 164 с.
6. Гоголь Т. А. Облік та звітність на підприємствах малого бізнесу: управлінський аспект. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 338–344. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_51.
7. Мазіна О. Формування концепцій управлінської звітності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 9. С. 10–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_9_3.
8. Гладій І. О. Управлінська звітність підприємства: принципи формування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/118.pdf>.
9. Попович М. П., Головацька С. І. Управлінська звітність підприємств з виробництва пива: принципи, функції, вимоги. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektyvna-ekonomika/article/view/1198>.

References

1. Atamas, P. I. (2009). *Upravlinskyi oblik [The managerial register]*. (2nd ed.). Kyiv: Tsentр uch-bovovoi literatury [in Ukrainian].
2. Butynets, F. F. (Ed.) (2002). *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik [Accounting management accounting]*. (2nd ed.). Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
3. Kuznetsova, S. A. (2014). Intehrovana upravlinska zvitnist: hlobalni vyklyky ta lokalni rishennia v epokhu noosfery [Integrated Management Reporting: Global challenges and local solutions in the noosphere]. *Ekonomichnyi nobelivskyi visnyk – Economic Nobel Bulletin*, 1 (7), 270–279 [in Ukrainian].
4. Len, V. S. (2002). *Upravlinskyi oblik [The managerial register]*. Chernihiv: ChDTU [in Ukrainian].
5. Pushkar, M. S. (1995). *Upravlinskyi oblik [The managerial register]*. Ternopil: «Polihrafist» LTD [in Ukrainian].
6. Hohol, T. A. (2013). Oblik ta zvitnist na pidpriemstvakh maloho biznesu: upravlinskyi aspect [Accounting and reporting at small business enterprises: managerial aspect]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 1, 338–344. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_51.
7. Mazina, O. (2013). Formuvannia kontseptsii upravlinskoї zvitnosti [Formation of concepts of managerial reporting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and auditing*, 9, 10–15. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_9_3.
8. Hladii, I. O. (2018). Upravlinska zvitnist pidpriemstva: pryntsyvy formuvannia [Management accounting of an enterprise: principles of formation]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 23. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/118.pdf>.
9. Popovych, M. P., Holovatska, S. I. (2018). Upravlinska zvitnist pidpriemstv z vyrobnytstva pyva: pryntsyvy, funktsii, vymohy [Management reporting of beer enterprises: principles, functions, requirements]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4. Retrieved from <http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektivna-ekonomika/article/view/1198>.

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Маргасова Виктория Геннадьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Margasova Viktoriia – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str, 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: viktoriya.margasova@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8582-2158>

ResearcherID: D-3198-2015

Гоголь Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гоголь Татьяна Анатольевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Gogol Tetiana – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tatyana.gogol@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0885-6271>

ResearcherID: F-6030-2016

Колоток Вадим Олександрович – аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Колоток Вадим Александрович – аспірант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kolotok Vadym – PhD student of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: kolotokvo@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1577-4944>

ResearcherID: V-3184-2018

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 повних сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив) (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кжною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими.

Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

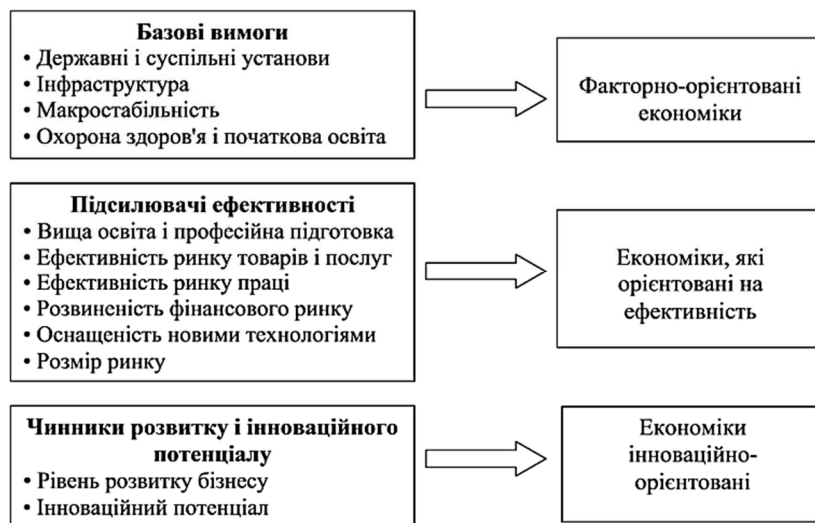

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **65 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведено у Додатку Е.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

mvdubyna@gmail.com

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету,
де можна переглянути останні номери видання:*

<http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
6. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
7. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv [in Ukrainian].
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].
8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № 1 (17) за 2019 р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« ____ » _____ 2018 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Макsym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definity «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnogo rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)

Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)

Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел²

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Тymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzivna, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Zinn, H., Konopacki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Но- мер звіту*). Місце ви- дання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

² На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруй; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Електрон. текст. дані. Київ: УБА, 2016. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<p><u>Україномовне джерело:</u> <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i>. (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> <i>Twenty-four hours a day</i>. (2010). Miami, FL: BN Publishing.</p>
Частина книги	<p>Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.</p> <p>*скорочено</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].</p> <p>Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.</p>
Багатотомні видання	<p>Прізвище автора багатотомної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатотомної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.</p>
Багатотомні видання (окремий том)	<p>Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатотомної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.</p>
Автореферат дисертації	<p>Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Pliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i>. (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i>. (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.</p>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu [Macroeconomic factors of banking marketing]</i> , I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статuti, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Illiashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potencialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Illiashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf. Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri. Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com. Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

Додаток Е

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>			
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції	_____			
	Дата валютування	_____			
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____			
	Адреса платника	_____			
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
		Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції	_____		
		Дата валютування	_____		
				Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
Найменування установи банку		<u>ДКСУ</u>			
Прізвище, ім'я, по-батькові платника		_____			
Адреса платника		_____			
Призначення платежу		<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (17)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смелова

Т. М. Колот

Підписано до друку 26.02.2019. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 33,25.

Тираж 100 пр. Замовлення № 463/19.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.